

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.861>

<https://orcid.org/0009-0007-4561-8815>

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Vita Malašinskienė

LDK kanceliarijos struktūra ir veikla 1566–1623 m.

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
Istorija ir archeologija (H 005)

VILNIUS 2025

Disertacija rengta 2016– 2020 metais studijuojant doktorantūroje Vilniaus universitete ir ginama eksternu
Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinis konsultantas:

doc. dr. Eugenijus Saviščevas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

Gynimo taryba:

Pirmininkė – prof. dr. Rita Regina Trimonienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005);

Nariai:

dr. Jonas Drungilas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005);

dr. Andrej Ryčkov (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005);

dr. Marius Sirutavičius (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

prof. dr. Irena Valikonytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2025 m. gruodžio mėn. 11 d. 15 val. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto 211 auditorijoje. Adresas: Universiteto g. 7, Vilnius.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto ir Istorijos instituto bibliotekose ir VU interneto svetainėje adresu:

<https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

VILNIUS UNIVERSITY
THE LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Vita Malašinskienė

Chancellery of the Grand Duchy of Lithuania: Structure and Practice in 1566–1623

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
History and Archaeology (H 005)

VILNIUS 2025

This dissertation was prepared between 2016 and 2020 at Vilnius university and is defended externally.

The research was supported by the Research Council of Lithuania.

Academic Supervisor:

Assoc. Prof. Dr. Eugenijus Saviščevas (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Prof. Dr. Rita Regina Trimonienė (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005);

Members:

Dr. Jonas Drungilas (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology – H 005);

Dr. Andrej Ryčkov (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology – H 005);

Marius Sirutavičius (Vytautas Magnus University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

Prof. Dr. Irena Valikonytė (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology – H 005).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 15:00 on 11th December, 2025 in Room 211 of the Vilnius university Faculty of history.

Address: Universiteto st. 7, Vilnius.

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of Vilnius University and the Institute of History, as well as on the website of Vilnius University:

www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

TURINYS

IVADAS.....	7
1. LDK KANCELIARIJOS PAREIGYBĖS IR JŲ FUNKCIJŲ VYKDYMO YPATYBĖS	32
1.1. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos raidos esminiai bruožai	33
1.2. Kancleris.....	36
1.3. Pakancleris	41
1.4. Raštininkai.....	42
1.5. Rašovai	45
1.6. Sekretoriai	51
1.7. Kiti darbuotojai susiję su kanceliarijos veikla.....	54
2. KANCELIARIJOS VADOVŲ KARJEROS IR VEIKLA.....	61
2.1. Kanclerių biografijos.....	64
2.1.1. M. Radvila Rudasis (1566–1579 m.).....	64
2.1.2. Eustachijus Valavičius (1579–1587).....	66
2.1.3. Leonas Sapiega (1587–1623 m.).....	71
2.2. Pakanclerių karjeros ir veikla	78
2.2.1. Eustachijus Valavičius (1566-1579 m.)	78
2.2.2. Kristupas Radvila Perkūnas (1579–1585 m.).....	79
2.2.3. Leonas Sapiega (1585-1589 m.).....	80
2.2.4. Gabrielius Vaina (1589–1615 m.).....	80
2.2.5. Eustachijus II Valavičius (1615–1617 m.)	81
2.2.6. Jeronimas Valavičius (1617–1619 m.).....	82
2.2.7. Albertas Stanislovas Radvila (1619–1623 m.).....	84
2.3. Karjeros trajektorijos ir socialinė kilmė	85
3. KANCELIARIJOS PERSONALAS 1566–1623 METAIS.....	89
3.1. Raštininkų kolektyvinės biografijos bruožai	89
3.2. Raštininkų veikla.....	102

3.2.1. Dokumentų rengimas	104
3.2.2. Dokumentų kalbos.....	107
4. LDK KANCELIARIJOS SĄVEIKA SU KITOMIS INSTITUCIJOMIS	111
4.1. Valdovas ir valdovo teismas.....	113
4.2. Etmonas ir kariuomenė.....	118
4.3. Išdas	119
4.4. Kanceliarijos vaidmuo Seimo veikloje.....	121
4.5. LDK kanceliarijos bendradarbiavimas su Lenkijos kanceliarija	124
IŠVADOS.....	127
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	130
PRIEDAI	151
Priedas Nr. 1: LDK kanceliarijos darbuotojų prozopografija.....	151
Priedas Nr. 2: Kanceliarijos personalo kaita	185
Priedas Nr. 3: Kanceliarijos darbuotojų aktyvumas pagal pasirašytų dokumentų skaičių.....	188
Priedas Nr. 4.: Kanceliarijos darbuotojų pasirašytų dokumentų skaičius Lietuvos Metrikos Užrašymų knygose.....	189
SUMMARY	198
CURRICULUM VITAE	203
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	205

IVADAS

Tyrimo aktualumas ir naujumas. XIX amžiuje Leopoldas von Ranke tvirtino, kad Europos istorija yra nenutrūkstama kova tarp valstybių dominavimo¹. Šiandieniniame pasaulyje suprantama, kad valstybė savo funkcijas vykdo per institucijas² ir ji yra pajėgi dominuoti tiek, kiek pajėgios jos institucijos. Todėl pagal tai, kokie procesai vyksta valstybės institucijose, galima spręsti apie tikrąją valstybės padėtį: jos efektyvumą ir atsparumą vidaus ir išorės grėsmėms.

Pirmieji Europos valstybių institucijų istorijos tyrimai prasidėjo XIX a. pabaigoje (1875), kuomet anglų teisininkas ir istorikas Henry James Sumneris Maine išleido Anglijos institutų ir jų istorijos paskaitas, kuriose stengėsi aptarti valstybės institucijų prigimtį ir raidą³. Vėliau jo tyrimai buvo sėkmingai pratęsti. Geoffrey Elton giliau nagrinėjo XVI a. laikotarpio Anglijos institucijų atvejį⁴. Jis teigė, kad 1530 m. Anglijoje buvo įvykdyta reforma, po kurios visas karaliaus namų ūkis tapo biurokratija grįsta institucijų sistema⁵. Thomas Crommwellis sumažino karaliaus tarybą (angl. King's council) ją pervadinamas „Slaptąja Taryba“ (angl. Privy Council). Nuo to laiko ji galėjo veikti nepriklausomai nuo karaliaus. Iždo reikalai taip pat buvo atskirti nuo bendros administracijos. Tačiau ne visi istorikai pritaria G. Eltono sureikšmintam T. Crommwelio vaidmeniui vykstant institucines reformas⁶. Nepaisant to, Tudorų dinastijos tyrinėtojai sutinka, kad jau 1540 m. Anglija buvo visiškai kitaip organizuota valstybė, nei prieš tai.

Anglijos istoriografijoje išryškėjusio susidomėjimo ankstyvųjų Naujųjų laikų valstybės organizacija pavyzdys siejasi su XIX a. pabaigoje pagarsėjusiu Jacobo Burckhardto darbu „Renesanso laikų Italijos kultūra“

¹ L. Ranke, *The Theory and Practice of History*, edited with an introduction by Georg G. Iggers, London, New York, 2011, p. XIII.

² 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, [žiūrėta: 2020-11-01], interaktyvus: <https://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2016/06/1993-2009.-iv-skyrius.pdf>

³ Šios paskaitos lengvai prieinamos internetinėje svetainėje: lectures on the early history of institutions By Sir H. J. Sumner Maine (7th ed., London, 1914), in: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Varia/lec_maine.htm

⁴ G. Elton, *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*, New York, 1953, p. 404.

⁵ Ten pat.

⁶ G. W. Bernard., Elton's Cromwell, in: *History*, vol. 83, no. 272, 1998, p. 587–607, interaktyvus: JSTOR, www.jstor.org/stable/24424501.

(1860 m.), kuriame prabylama apie valstybės institucijų veiklos tobulinimą, kaip apie Renesanso dvasioje gimusį meną⁷. Isabella Lazzarini, tyrinėjusi Italijos miestų-valstybių diplomatiją, komunikaciją ir ambasadų atsiradimą teigė, kad visos šios naujovės vedė prie kanceliarijų darbo sureikšminimo⁸. Kanceliarijos tapo valdovo valdžios *įteisintojomis* ir jų sprendimų *platintojomis*. XV a. šis procesas ėmė apimti visą Europą, kai kanceliarijos tapo atsakingos už valdovo sprendimų viešinimą. Ten, kur valdovo valdžia buvo silpna, kanceliarijos turėjo pasirūpinti valdovo autoritetu ir jo stiprinimu. Kanceliarijų pareigūnai, atsižvelgdami į tradicijas, naudodamiesi rašytiniais įstatymais ir techninėmis dokumentų rengimo žiniomis, sukaupė gausius dokumentų archyvus, kurie tarnavo valstybės interesams ir prisidėjo prie valdovų valdžios legitimavimo⁹. Adekvačius procesus, tik žymiai platesnio laikotarpio perspektyvoje, pastebėjo prancūzų istorikas Rolandas Mousnier¹⁰. Analizuodamas Prancūzijoje 1598–1789 m. veikusias institucijas, R. Mousnier atskleidė, kaip biurokratinio aparato augimas padėjo įsitvirtinti absoliutizmui.

Kaimyninėse LDK valstybėse kanceliarijos taip pat buvo plėtojamos. Ivanas Smirnovas¹¹ tyrė biurokratizacijos pradžią XVI a. vidurio Maskvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, o jo išvalgas, ypač susijusias su kanceliarijos veikla, toliau plėtojo Michailas Kromas¹². Teigiama, kad Ivano IV valdymo metais Maskvos elitas buvo griežtai suskirstytas pagal rangų sistemą ir puikiai žinojo savo funkcijas bei turėjo savo dokumentų formas. Dėl to suvereno dvaras, kanceliarija ir vietinės administracijos įstaigos susijungė į

⁷ Я. Буркхардт, *Культура Италии в эпоху Возрождения*, (перевод с немецкого и послесловие А. Е. Махов), Москва, 1996.

⁸ Andrea Gamberini and Isabella Lazzarini, *The Italian Renaissance State*, Cambridge, 2014, p. 601. Taip pat, Isabella Lazzarini, *Communication and Conflict: Italian Diplomacy in the Early Renaissance, 1350–1520* (Oxford Studies in Medieval European History), Oxford, 2015, p. 304.

⁹ I. Lazzarini, Records, Politics and Diplomacy: Secretaries and Chanceries in Renaissance Italy (1350 c. 1520), in *Secretaries and Statecraft in the Early Modern World*, ed. by Paul M. Dover, Edinburgh 2016, p. 17.

¹⁰ R. Mousnier, *The Institutions of France Under the Absolute Monarchy, 1598–1789: Society and the State (Volume 1)*, 1979, p. 808.

¹¹ Иван Смирнов, *Очерки политической истории русского государства 30 – 50-х годов XVI века*, Москва, 1958.

¹² М. Кром, *Вдовствующее царство: Политический кризис в России 30—40-х годов XVI века*, Санкт–Петербург – Москва, 2010.

kompleksinę organizaciją, kuri veikė kaip karinė-fiskalinė įstaiga¹³. Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijos elitai mažai dalyvavo valstybės valdyme, o svarbiausi valstybės postai buvo koncentruojami valdovo dvaro aristokratijos ir kanceliarijų vadovų rankose. XVI a. pab. Maskvos valstybės valdymas išliko toks pat, kaip ir amžiaus pradžioje: svarbiausios institucijos buvo caro šeima ir jos dvaras bei kanceliarijos, dar vadinamos „*prikazais*“¹⁴. Prikazai turėjo rašytines taisykles, reguliarias procedūras, funkcijų pasiskirstymą ir apdovanojimus už nuopelnus. Tačiau tai nereiškia, kad prikazų darbuotojams nebuvo būdingas nepotizmas ir favoritizmas. Priešingai, daugelis kanceliarijų darbuotojų buvo prieš tai buvusių darbuotojų sūnūs ir jie visi turėjo patronus. Netrūko ir atleidimų be priežasties. Be to, kanceliarijos darbuotojai gyveno Maskvoje visiškai šalia elito, o kanceliarija buvo įkurta pačiame Kremliuje ir Kitaigorode (vidiniame Maskvos mieste). Visa tai leido kanceliarijos darbuotojams prisiliesti prie politinės galios¹⁵. Taigi, Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijų reikšmė augo, didėjo jų darbuotojų skaičius ir taip palaipsniui formavosi profesionalių valstybės tarnautojų sluoksnis.

Švedijoje, per XVI–XVII a. išaugo biurokratinis aparatas, kuriam vadovavo, ar bent jau jį prižiūrėjo, pats karalius. Kanceliarijos sekretoriai taip pat tapo svarbiais įtakos agentais, nes sutelkdavo labai daug svarbios informacijos ir turėjo priėjimą prie sprendimų priėmėjų¹⁶. Lenkų istorikas Michałas Kopczyński teigė, kad Gustavo II Adolfo ir Akselio Oksenšernos reformos Švedijoje sukūrė veiksmingą administracinį aparatą, kuris buvo naudingas šalies karinėms reikmėms¹⁷. Dėl to šalyje neįsigalėjo absoliutizmas, nes 1634 m. buvo priimtas dokumentas, pagal kurį karalius, nors išlaikė savo aukštą padėtį, bet neturėjo teisės be priežasties kištis į valstybės valdymo reikalus. Todėl centralizuota valdžia buvo sutelkta penkių ministrų, vadovavusių administraciniam aparatui, rankose. Pagrindiniai

¹³ *Cambridge history of Russia, Volume 1: From Early Rus' to 1689*, edited by Maureen Perrie, Cambridge, 2006, p. 262.

¹⁴ M. Poe, *The central government and its institutions*, ten pat, p. 435.

¹⁵ Ten pat, p. 454.

¹⁶ Marko Hakanen & Ulla Koskinen, Secretaries as Agents in the Middle of Power Structures (1560–1680), in: *Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560–1720*, edited by Petri Karonen and Marko Hakanen, p. 70.

¹⁷ M. Kopczyński, Tarp Machtstaat (galios valstybės) ir renesansinės monarchijos: Vazos Švedijoje ir Abiejų Tautų Respublikoje, in: *Lietuva – Švedija – Lenkija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai-kultūriniai ryšiai*, sudarytojai: E. Saviščevas, Marijus Uzorka, Vilnius, 2014, p. 302–314.

besiformuojančios Švedijos karalystės administracijos bruožai buvo panašūs, kaip ir Maskvoje: griežta hierarchija, specializacija bei atlyginimas už nuopelnus¹⁸.

2015 m. išleistas Lenkijos diplomatiką apibendrinantis leidinys, kuriame susintetinti ne tik Lenkijos, bet apžvelgti ir LDK kanceliarijos tyrimai¹⁹. Lenkų istorikai pripažino, kad jų istoriografijoje nėra tyrimų, skirtų XVI a. II p. –XVIII a. Lenkijos kanceliarijų (Didžiosios ir Mažosios) veiklai. Žinoma tik personalinė kanceliarijų sudėtis²⁰. Minėtame leidinyje daugiausia aprašoma tik XVI a. I pusės padėtis. Lenkijoje Didžiosios ir Mažosios kanceliarijų atsiskyrimo procesai prasidėjo XIV a. pr., ir baigėsi valdant Jogailai²¹. Žygimanto Augusto valdymo metu atsirado raštininkų skirstymas į didžiuosius ir mažuosius, tai atsispindėjo jų skyrimo privilegijose²². Tiek Lenkijos, tiek Lietuvos istorikai, rašantys kanclerių ar pakanclerių biografijas, neapima pačių institucijų ir jų veiklos, o apie kanclerį rašo kaip apie politiką²³.

LDK kanceliarijos svarbą ir reikšmę valstybėje liudija Lietuvos statutų pirmuosiuose skyriuose „Apie valdovo asmenį“ įrašyti straipsniai, palietę kanceliarijos ir raštininkų darbą. Per visą LDK laikotarpį kanceliarija, kaip ir pati valstybė, nuėjo ilgą raidos etapą, kol XVIII a. Ketverių metų Seimo reformos pakeitė valstybės valdymą pereinant prie penkių ministerijų: Užsienio reikalų, Karo, Vidaus reikalų, Teisingumo ir Finansų, o visi svarbiausi pokyčiai buvo įtvirtinti 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijoje²⁴. Vis dėlto kanceliarijoje didžiausi istorijos lūžiai vyko XVI a., kuomet nuolatos

¹⁸ Ten pat, p. 309.

¹⁹ *Dyplomatika staropolska*, pod red. T. Jurka, Warszawa, 2015.

²⁰ „Mamy dobrą orientację w personelu kancelarii XIV, XV, i połowy XVI w. Dla późniejszych czasów znamy sekretarzy Zygmunta Augusta i Stefana Batorego, personel kancelarii Zygmunta Wazy, skład sekretariatu królów Władysława IV i Michała“, in: W. Chorążyczewski, Kancelarie centralne państwa w XIV – XVIII wieku, in: *Dyplomatika Staropolska*, pod red. T. Jurka, Warszawa, 2015, p. 147.

²¹ Ten pat, p. 152.

²² Ten pat, p. 162.

²³ M. A. Pieńkowski, Król i kanclerz. Relacje między Zygmuntem III a Janem Zamoyskim w latach 1587–1589, *„Nowożytnicze Zeszyty Historyczne“*, z. 7 (2015): Król i jego poddani w Rzeczypospolitej polsko–litewskiej w XVI –XVIII w., s. 166–202; Odrzywolska–Kidawa Anna, *Podkanclerzy Piotr Tomicki (1515 – 1535). Polityk i humanista*, Warszawa, Semper, 2005, p. 304.

²⁴ *Moderniosios administracijos tapšmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764 – 1794 metais*, kolektyvinė monografija, R. Šmigelskytė-Stukienė, L. Glemža, V. Rakutis, R. Jurgaitis, E. Brusokas, Vilnius, 2014, p. 18.

augo rašytinių dokumentų poreikis: priimti trys Lietuvos statutai, įvestos raštininkų priesaikos, įsteigta nauja pakancelerio pareigybė, XVI a. pab. – XVII a. pr. perrašytos seniausios Lietuvos Metrikos knygos²⁵. LDK kanceliarijos tyrimų aktualumą grindžia ir istoriografijoje jau ne kartą išsakyti istorikų lūkesčiai dėl tokių tyrimų būtinumo. R. Petrauskas rašė: „*net ir palyginti gerai ištirta LDK kanceliarijos veikla šiuo aspektu vis dar tebėra terra incognita: neaiškus lotyniškos ir rusėniškos dalies santykis, įvairiakalbė raštinės personalo ryšiai, dokumentų tarpusavio įtaka (dokumentų struktūra, formuliaras, terminija)*“²⁶. Tokios nuomonės laikosi ir kiti istorikai, S. Pamerneckis²⁷ ar R. Šmigelskytė–Stukienė²⁸.

Problema – Ankstyvųjų Naujųjų laikų Europos valstybių organizacijose smarkiai išaugo biurokratinio aparato svarba ir jo funkcijų išgryninimas. LDK, kaip ir kitos XVI–XVII a. valstybės, susidūrė su būtinybe modernizuoti valstybės biurokratinį aparatą, kurią aštrino laikmečio iššūkiai: karybos revoliucija smarkiai išpūtė karo išlaidas, todėl buvo būtina tobulinti mokesčių administravimą, prievolių priežiūrą ir gerinti teisės normų įgyvendinimą. Be to, suintensyvėjusi tarptautinė politika skatino diplomatinius kontaktus. XVI a. pab. – XVII a. pr. LDK beveik be perstojo kariavo: Livonijos karas (1558–1582 m.), vėliau karas su Maskva (1609–1618 m.), karas su Švedija (1600–1621 m.), bei su Osmanų imperija (1620–1621 m.). LDK taikos sąlygomis gyveno tik nuo 1582 iki 1600 m. ir nuo 1621 iki 1623 m. Taigi, nuolat kariaujančios valstybės administravimo poreikiai vienaip ar kitaip turėjo paveikti kanceliarijos veiklą. Tęsiantis kariniams

²⁵ Pertvarkymų kanceliarijoje būta žymiai ankščiau, vienas tokių – Lietuvos Metrikos atsiradimas. Plačiau žiūrėti: E. Saviščevas, Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą, in: *Istorijos šaltinių tyrimai, t. I*, Vilnius, 2008, p. 115–173.

²⁶ R. Petrauskas, „Vėlyvųjų viduramžių Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir kultūros raida XIV–XVI a.“, *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 23, 2009, p. 69–84.

²⁷ „<...> prielaida tolesniems LDK kanceliarijos veiklos XVI a. antroje pusėje– XVII a. tyrimams, ypač, „Didžiosios“ ir „Mažosios“ kanceliarijos tarpusavio funkcijų pasiskirstymo ir derinimo, klastočių ir falsifikatų arba neteisėtų aktų išdavimo prevencijos ir kt.“ – S. Pamerneckis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėniškoji paleografija*, Vilnius, 2012, p. 302.

²⁸ „Centrinių valstybės institucijų kanceliarijų raida poliublijiniu laikotarpiu dar laukia išsamių archyvinų tyrimų.“ In: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos, *Lietuvos notariato istorija*, sud. Karpavičienė J., Vilnius, 2012, p. 72.

konfliktams, vidinę ATR padėtį smarkiai veikė valdovo rinkimai: tiek jų organizavimas, tiek tarpuvaldžiais vykdyta diplomatinė veikla, kuri smarkiai padidino LDK kanceliarijos reikšmę. Prie to prisidėjo ir LDK vidaus gyvenimo iššūkiai. Steigėsi Vilniaus universitetas, tapęs skirtingų konfesijų susidūrimo vieta, todėl reikėjo užtikrinti valdovo teisingumo vykdymą bei atlikti kitas administravimo funkcijas. Šios aplinkybės tiesiogiai veikė valstybės valdymą, kurie atitinkamų dokumentų pavidalu buvo koncentruojami ir saugomi valstybės kanceliarijoje. Viena vertus, valstybės valdymas skatino keistis LDK kanceliariją, o kita vertus – kanceliarijoje vykę procesai turėjo prisidėti prie valstybės valdymo pasikeitimų. Kyla klausimas – kaip keitėsi LDK kanceliarijos organizacija ir jos funkcija LDK teisminių administracinių reformų ir susijungimo į uniiją su Lenkija ankstyvuoju etapu?

Kanceliarijos pareigybių sistema, ją sudariusių asmenų kaita ir šių pareigūnų veiklos analizė leistų patikslinti ne tik LDK valstybinės organizacijos atskirumo Abiejų Tautų Respublikoje klausimą, bet ir atskleistų, ar būta valstybinio požiūrio į vykusius procesus. Taip pat atsakytų į klausimą, kaip buvo (ir ar buvo) formuojamas valstybės tarnautojų aparatas pagal iš anksto nustatytus kriterijus. Toks tyrimas leistų palyginti LDK su kitomis Europos valstybėmis ir parodytų LDK, kaip valstybės, pažangos lygį. XVI a. pab. – XVII a. pr. ir vėlesnio laikotarpio valstybės institucijų tyrimų stoka neleidžia apskritai spręsti apie LDK savarankiškumą po Liublino unijos.

Ankstyvųjų Naujųjų laikų Europos šalių kanceliarijų istorijos tyrimai rodo nuolatinės valstybių pastangas tobulinti valdymo struktūrų veikimą. Nuo to, kiek šios pastangos buvo sėkmingos, nemažai priklausė valstybės konkurencingumas geopolitinėje Europos scenoje. Todėl, ištyrę LDK kanceliarijos organizaciją, pareigybių sistemą, pareigūnų kompetencijas, pareigybes ėjusių asmenų ratą ir jų darbo praktiką, ateityje galėtume pagrįstai vertinti bei lyginti LDK valdymo efektyvumą su kitų to meto Europos valstybių valdymu.

Šio tyrimo **objektas** yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos organizacija ir jos veikla XVI a. II-oje pusėje – XVII a. pradžioje.

Disertacijos **tikslas** – ištirti LDK kanceliarijos struktūrą, joje dirbusį personalą ir aptarti kanceliarijos veiklą 1566–1623 m. Siekiant tikslo, reikia įgyvendinti šiuos **uždavinius**:

1. Ištirti LDK kanceliarijos struktūrą ir pareigybių funkcijas;
2. Nustatyti, kaip keitėsi personalas ir kanceliarijos veikla vadovaujant skirtingiems kancleriams; ir išanalizuoti, ką naujo įnešė pakancleris kanceliarijos veiklos praktikoje;

3. Susisteminti žinias apie kanceliarijos darbuotojų personalijas ir pateikti jų kolektyvinės biografijos bruožus;

4. Aptarti LDK kanceliarijos sąveiką su kitomis LDK institucijomis;

Tyrimo **chronologinis laikotarpis** 1566–1623 m. Jo pasirinkimą lėmė LDK 1564–1566 m. vykusio teismų ir administracinė reforma. Ji apėmė ne tik teismus ar administracinį suskirstymą, bet ir pačią kanceliariją. Pirmiausia 1566 m. buvo įvesta pakanclerio pareigybė, kurią užėmė ilgametis kanceliarijos darbuotojas Eustachijus Valavičius, o kanclerio pareigas pradėjo eiti Mikalojus Radvila Rudasis. Tais pačiais 1566 metais įsigaliojo Antrasis Lietuvos Statutas, pradėjo veikti nauja teismų sistema bei administracinis suskirstymas. Po kelerių metų, 1569 m., buvo pasirašyta Liublino unija, kuri pradėjo naują LDK valstybės gyvavimo etapą. Visos šios naujovės – ne tik svarbi chronologinė data kanceliarijai, bet ir istorinio tyrimo atskaitos taškas.

Tyrimo chronologine pabaiga laikytina 1623 m., kuomet kanclerio pareigų atsisakė ilgametis kanceliarijos vadovas Leonas Sapiega. Jo vadovavimo laikotarpiu valstybėje vyko svarbūs įvykiai: buvo perrašytos senosios Lietuvos Metrikos knygos; atsirado naujos pareigybės – regentas, kanceliarijos tarnas, referendorius, buvo atskirtos Mažoji ir Didžioji kanceliarijos. Manytina, kad po L. Sapiegos vadovavimo kanceliarijai darbas joje nusistovėjo²⁹.

Tyrimo prieiga ir metodai.

Šiame darbe sąmoningai atsisakoma analizuoti LDK kanceliarijos raštvedybos principus, dokumentų formulius, bei jų įrašymo į archyvą praktikas. Nors tai neatsiejami kanceliarijos veiklos aspektai, jų analizė reikalauja atskiros metodologijos, orientuotos į diplomatikos, tekstologijos ir istorinės lingvistikos tyrimus. Be to, tokį apsisprendimą lėmė ir LDK dokumentinio paveldo išblaškymas: reikšminga dalis istorinių šaltinių saugoma kitų valstybių archyvuose. Toks tyrimas pareikalautų labai didelių laiko ir žmogiškųjų išteklių, kurie neatitinka šios disertacijos apimties ir pobūdžio. Todėl dėmesys sutelktas į organizacinius ir socialinius šios institucijos veikimo pagrindus, o ne į tekstinių produktų analizę. Tokį sprendimą padiktavo ir Europos istoriografijos tradicijos. Klasikiniais laikomi

²⁹ Po L. Sapiegos kanclerio pareigas ėjęs Albertas Stanislovas Radvila nepateikė jokių duomenų apie kardinalius kanceliarijos veiklos pokyčius jo vadovavimo laikotarpyje, in: Albrycht Stanisław Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce, t. 1–3*, przeł. i oprac. Adam Przyboś i Roman Żelewski, Wrocław, 1968–1975.

G. R. Eltono³⁰, R. Mousnier³¹ darbai, kuriuos plėtoja naujausi tyrimai, atnaujinantys duomenis apie XVI–XVII a. valstybės institucijas³². Juose iš esmės remiamasi asmenų, veikusių tose institucijose, veiklos tyrimais. Laikomasi požiūrio, kad institucijas sudaro žmonės ir tik nuo jų priklauso, kaip institucijos veiks. Todėl šiame tyrime didžiausias dėmesys skiriamas LDK kanceliarijos personalinei sudėčiai.

Siekiant tyrimo tikslų, naudojami ir derinami keli **metodai**. Pirmiausia, skaitant, analizuojant ir interpretuojant istorijos šaltinius, taikomas šaltiniotyrinis metodas. Aprašomasis analitinis metodas yra pasitelktas aptariant visų pareigūnų biografijas ir aprašant kanceliarijos veiklą. Lyginamasis metodas naudojamas sugretinant teisiniuose dokumentuose pateikiamą informaciją ir lyginant pareigūnų karjeras. Norint patikrinti, kiek giminytė ir santuokos galėjo lemti asmens patekimą į kanceliariją, taikomas ir prozopografinis metodas. Statistinio metodo tiriant kanceliarijos veiklą taikymas suteikia galimybę atskleisti raštininkų darbo našumą bei bendras kanceliarijos veiklos apimtis.

Sąvokos. Kai kurie istorikai iki šiol sąvokas *kanceliarija* ir *raštinė* naudoja sinonimiškai, paaiškindami, kad raštinė labiau lietuviškas žodis, o kanceliarija – tarptautinis³³. Tačiau pačiuose istoriniuose šaltiniuose naudojamas „kanceliarijos“ pavadinimas, tad laikantis šaltinių kalbos šiame tyrime bus vartojamas „kanceliarijos“ terminas. Taip pat nėra žinoma, ar raštininkas dokumentus surašydavo pats, ar patikėdavo rašovams (dijokams), o jis tik patikrindavo ir po juo pasirašydavo savo vardu. Todėl šiame darbe vartojamas terminas **dokumento pasirašymas** nurodant, kad dokumento pabaigoje yra tam tikro raštininko vardas ir pavardė. Kanceliarijos darbuotojai – raštininkai – istoriografijoje vadinami didžiaisiais³⁴, tačiau raštininkų skyrimo privilegijose jie nėra įvardijami didžiaisiais – rus. *великий*, o

³⁰ G. R. Elton, *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*, New Yourk, 1953.

³¹ R. Mousnier, *The Institutions of France Under the Absolute Monarchy, 1598–1789: Society and the State (Volume 1)*, 1979, p. 808.

³² I. Lazzarini, Records, Politics and Diplomacy: Secretaries and Chanceries in Renaissance Italy (1350 c. 1520), in *Secretaries and Statecraft in the Early Modern World*, ed. by Paul M. Dover, Edinburgh 2016, p. 17.

³³ Kiaupienė Jūratė, Lukšaitė Ingė, Lietuvos istorija: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais, Vilnius, 2013p. 506.

³⁴ A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016.

paprastiausiai – *rus. nupapъ, lot. notarius, lenk. pisarz*³⁵. Kitokia tradicija susiformavo Lenkijoje, kurioje lygiagrečiai veikė Didžioji ir Mažoji kanceliarija, todėl ir raštininkai buvo vadinami didžiaisiais³⁶. Tačiau LDK XVI–XVII a. sandūros istoriniai šaltiniai neliudija apie kažkurių ar kažkurio raštininko išskyrimą iš kitų ir titulavimą „didžiuoju“. Tad, laikydamiesi šaltinių kalbos, šiame darbe nevertosime didžiojo raštininko sąvokos.

Istoriografija.

Šiam tyrimui reikalingą istoriografiją galime suskirstyti į kelias atskiras kryptis. Pirmiausia, tai pačiai kanceliarijai skirti tyrimai, kurie daugiausia vystėsi Lietuvos Metrikos ir Statutų tyrimų kontekste. Keliant įvairius archyvistikos klausimus ir telkiant dėmesį į Lietuvos Metrikos genezę, labiausiai yra ištirtas XV–XVI a. pr. laikotarpis. Šių tyrimų įvertinimas yra neišvengiamas kalbant apie XVI a. II – XVII a. pr., kadangi padeda geriau suprasti LDK kanceliarijos istorinę raidą, kurią įtakojo LDK kanceliarijoje veikę asmenys. Ypatingą reikšmę tyrimui taip pat turi įvairūs LDK valstybės pareigūnų sąrašai, leidžiantys nustatyti eitų pareigybių chronologines ribas, bei pačių pareigūnų biografijos. Didelę svarbą tyrimui turi LDK kanclerių ir pakanclerių biografijos, kadangi šių asmenų, kaip aukščiausių valstybės pareigūnų ir kanceliarijos vadovų, politinė veikla buvo ne kartą vertinama, bandoma sudaryti detalias jų klientelių schemas ar panašius sąrašus. Nepamirštami ir šiam tyrimui ypatingai svarbūs pasirinkto chronologinio laikotarpio kontekstai: institucijos, sąveikavusios su kanceliarija, įvairūs kultūriniai, politiniai ir kariniai įvykiai, lėmę LDK kanceliarijos raidą. Tad šiam tyrimui reikalingą istoriografiją galime skirstyti į keturias kategorijas: 1) tiesioginiai LDK kanceliarijos veiklos tyrimai; 2) tyrimai, padedantys suprasti ar kitaip liečiantys kanceliarijos struktūrą; 3) kanclerių asmenybės bei klientelizmas kanceliarijos tyrimuose; 4) kiti LDK istorijos tyrimai, susiję su LDK kanceliarija.

1) Iš dalies galime teigti, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institucijų tyrimai prasidėjo Rusijos imperijos istorikų darbuose. Žinoma, jie buvo tendencingi, t. y. jie siekė įrodyti, kad LDK nuo pat pradžių buvo rusiška valstybė³⁷. Todėl LDK kanceliarijos, rašto kalbos, valstybės institucijų prigimties, jų veiklos kultūros ir kitokie panašūs klausimai vienaip ar kitaip

³⁵D. Baronas, L. Jovaiša, *Ivadas*, in: Lietuvos Metrika (1566–1572): 8-oji Viešųjų reikalų knyga, parengė: D. Baronas, L. Jovaiša, Vilnius, 1999, p. 26, 33.

³⁶ *Dyplommatika Staropolska*.

³⁷ D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija XIII–1385 m.: Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, III t.*, Vilnius, 2011, p. 14.

buvo įtraukti į valstybės savarankiškumo, unikalumo, arba atvirkščiai – tipiškumo patvirtinimo kontekstus. Žinoma, ne visada tie kontekstai yra vienareikšmiški. Antai, iki šiol neabejotinai nėra pralenktas Matvejaus Liubavskio darbas, skirtas LDK Seimo veiklai iki Liublino unijos³⁸.

Profesionali lietuvių istoriografija pradėjo klostytis gana vėlai, o savarankiško judėjimo pagreitį įgijo tik 1918 m. atkūrus nepriklausomybę. Lietuvos Respublika jau nuo savo egzistavimo pradžios teikė istorikams „užsakymus“ paaiškinti, ką naujoji šalis ir visuomenė turi vadinti savo šaknimis. Tad nenuostabu, kad pirmiausia buvo imtasi Lietuvos valstybės susidarymo bei jos tęstinumo problematikos³⁹. Istorikai dėjo dideles pastangas, siekdami parodyti lemiamą lietuvių indėlį formuojant viduramžių Lietuvos valstybę ir ją plečiant į rytus. LDK faktinis išlikimas Abiejų Tautų Respublikoje buvo suvokiamas kaip senosios Lietuvos valstybingumo tęsinys. Tad buvo būtina tyrinėti XVI–XVIII a. LDK institucijų raidą, kaip Lietuvos atskirumo ženklus⁴⁰. Šiuose tyrimuose kanceliarija minima retai, dažniausiai LDK teisės ir teismų tyrimuose⁴¹. Pavyzdžiui, I. Lappo tyrė Trečiąją Lietuvos Statutą ir glaustai aptarė LDK kanceliariją XVI a. II p., tačiau visos kanceliarijos struktūros ir veiklos netyrė⁴². Daugiausia dėmesio jis skyrė kanceliarijos pareigybėms ir jų funkcijoms bei trumpai pristatė asmenų, susijusių su TLS, biografijas. Kiek vėliau, XX a. II pusėje, Lenkijos istorikai taip pat įnešė indėlį į LDK teisės istoriją⁴³.

³⁸ М. К. Любавский, *Литовско-русский сейм: опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*, Москва, 1900, p. 850.

³⁹ Z. Ivinskis, *Senosios Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje*, Kaunas, 1936.

⁴⁰ A. Šapoka, *Lietuva ir Lenkija po Liublino unijos*, Kaunas, 1938.

⁴¹ A. Janulaitis, *Vyriausiasis Lietuvos tribunolas XVI–XVIII amž. : jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927, p. 171; *Литовский статут 1588 года*, И. Лаппо, Kaunas, 1934–1938. И. Лаппо, *Управление прав Великого Княжества Литовского и короны Польской в 1697 году*, Белград, 1930, p. 53–67. I. Lappo, *Bandymas pavesiti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amž. pabaigoje*, Kaunas, 1930, p. 47.

⁴² I. Lappo, *1588 metų Lietuvos Statutas, t. I, Tyrinėjimai*, Kaunas, 1934 m.

⁴³ Didelį indėlį į LDK teisės istoriją įnešė Juliusas Bardachas. Bardach, J. *O dawniej i niedawnej Litwie*. Poznań, 1988, p. 404; To paties, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa, 1999, p. 158. Taip pat ir Andrzej B. Zakrzewski, Henryk Rzewuski a prawo dawniej Rzeczypospolitej, *Studia Iuridica Lublinensia*, 2016, Vol.25(3), p.1007–1012. A. B. Zakrzewski, *Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.): prawo – ustrój – społeczeństwo*, Warszawa, 2013.

XX a. 7–8 dešimtmetyje, Lietuvoje prasidėjo Pirmojo Lietuvos Statuto, o nuo 1980 metų – ir tarptautiniai Lietuvos Metrikos tyrimai⁴⁴. Mokslininkų įdirbis išryškino LDK kanceliarijos tyrimų poreikį. Todėl iki šiol mokslininkai kelia pagrįstus klausimus apie ankstyvąją kanceliarijos veiklą, knygų genezę, archyvo formavimą ir jo naudojimą⁴⁵. Iš principo, tai yra archyvistikos klausimai, į kuriuos jau ne kartą bandyta atsakyti⁴⁶. Į dalį klausimų padėjo atsakyti Vytauto Didžiojo⁴⁷, Kazimiero Jogailaičio⁴⁸ bei Aleksandro Jogailaičio⁴⁹, Žygimanto Senojo kanceliarijų veiklos tyrimai⁵⁰.

⁴⁴ Plačiau apie Lietuvos Metrikos ir Statutų tyrimo grupę, in: <https://www.if.vu.lt/apie-fakulteta/struktura/mokslo-centrai#lietuvas-statutu-ir-lietuvas-metrikos-tyrimu-centras>. Taip pat statistškai Lietuvos Metrikos publikavimą bei tyrimus apžvelgė lenkų istorikas K. Łopatecki in: Karol Łopatecki, *Analiza współczesnych edytorskich badań międzynarodowych: Metryka Litewska (1987–2021)*, *Rocznik Lituanistyczny*, 2023, t. 9, Warszawa, 2023, p. 285–308.

⁴⁵ L. Karalius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 6, sudarė A. Dubonis. Vilnius, 2018, p. 11–64; A. Dubonis, Kelios pastabos iš valdovo kanceliarijos darbo praktikų jos laikino valdytojo Ivano Hornostajaus laikais 1540–1546 metais (Lietuvos Metrikos knygų Nr. 24, 28 ir 231 (12-osios TBK) duomenimis) in: *Moteris prie istorijos šaltinio. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas profesorės Irenos Valikonytės 75 metų jubiliejui*, sud. E. Saviščevas, Vilnius, 2024, p. 215.

⁴⁶ P. K. Grimsted, Czym jest i czym była Metryka Litewska? : (stan obecny i perspektywy odtworzenia zawartości archiwum kancelaryjnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, in: *Kwartalnik historyczny*, 1985, N 1, p. 55–83; *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica : 1991–1996 metų tyrinėjimai / Lietuvos istorijos institutas* ; sudarytojai: Zigmantas Kiaupa, Agnius Urbanavičius, Vilnius, 1998, p. 293.

⁴⁷ R. Čapaitė, *Gotikinis kursyvas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje*, Vilnius, 2007, p. 543; A. Vasiliauskas, Vytauto Didžiojo diplomatika: išorinės žymės, in: *Senovė*, 1938, t. 4, p. 135–172.

⁴⁸ E. Saviščevas, Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktųjų knygą, in: *Istorijos šaltinių tyrimai. D.I.* 2008, t. 1, p. 115–173.

⁴⁹ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka : studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim: Napoleon V, 2014, p. 314; Груша А. И. *Канцелярия Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.* Мінск, 2006. 215 с.

⁵⁰ Vienas pirmųjų istorikų, skyręs dėmesio LDK kanceliarijai, buvo Juliuszas Bardachas. Jis labiausiai domėjosi Žygimanto Senojo kanceliarijos praktika ir A. Goštauto kanceliarijos reforma bei aptarė falsifikatų skandalą, kilusį XVI a. pr., in: J.

Andrzej Rachuba ėmėsi LDK kanceliarijos po Liublino unijos tyrimų ir kėlė klausimus dėl faktinės kanceliarijos vietos bei pareigūnų atsakomybių. Istorikas daugiausia rėmėsi XVII a. II pusės istoriniais šaltiniais ir teigė, kad LDK kanceliarija turėjo veikti Varšuvoje⁵¹. Vis dėlto, jo tyrimuose nebuvo panaudoti XVI ir XVII a. sandūros istoriniai šaltiniai, o ir pasirinktos chronologinės ribos (1569–1765 m.) buvo per plačios išsamiai atsakyti į išsikeltus klausimus.

Šiam tyrimui vertinga ukrainiečių istoriko Petro Kulakovskio monografija, kurioje analizuojama Voluinės kanceliarijos veikla 1569–1675 m.⁵². Joje keliama mums svarbūs kanceliarijos personalo, jos veiklos bei sudėties klausimai, kurie leidžia geriau pažinti tuo pat metu egzistavusių panašių institucijų funkcionavimą. Autorius daugiausia analizavo vadinamosios Voluinės Metrikos knygų sudėtį, pačios kanceliarijos veiklą bandė atskleisti per išduodamus dokumentus ir jų rūšis. Istorikas raštininkams skyrė mažai dėmesio, tad Voluinės kanceliarijos struktūra liko neatskleista. Mokslininkas priėjo prie išvados, kad nuo LDK atskyrus Voluinės, Kijevo, Černigavo ir Braslaulio vaivadijas, Voluinės kanceliarija veikė kaip regioninė, nors ir buvo glaudžiai susieta su Lenkijos Karūnos kanceliarija. Kita vertus, dėl galiojusio Antrojo Lietuvos Statuto ji turėjo ir panašumų su LDK kanceliarija. Voluinės kanceliarijos teisinis reglamentas buvo toks pat, kaip ir LDK. Tik po to, kai LDK buvo priimtas Trečiasis Lietuvos Statutas, darbo reglamentavimo prasme kanceliarijos viena nuo kitos nutolo.

LDK kanceliarijos istorijai skirtas baltarusio istoriko A. Grušos tyrimas pasirodė 2006 metais⁵³, vėliau, 2015 metais autorius tematiškai išplėtė šį tyrimą⁵⁴. Tačiau jo chronologija apima tik laikotarpį iki XVI a. 3

Bardach, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, p. 351–378.

⁵¹ A. Rachuba, Kancelarie pieczętarzy WKL w latach 1569–1765, in: *Lietuvos Metrika, 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 256–270.

⁵² Петро Кулаковський, *Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр.*, Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій, Острог – Львів, 2002.

⁵³ А.І. Груша, *Канцелярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV-першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006.

⁵⁴ А. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015; То paties papildytas leidimas, *Кризис доверия? Появление и утверждение правового документа в Великом Княжестве Литовском (конец XIV – первая треть XVI в.)*. Москва–Санкт–Петербург, 2019.

dešimtmečio. Istorikas tyrė, kaip dokumentai atsirado LDK, aiškino, kaip jie buvo saugomi, analizavo kanceliarijos veiklą iki XVI a. trečiojo dešimtmečio. Autorius daugiausiai rėmėsi kitų istorikų ir Lietuvos Metrikos tyrėjų įdirbiu, o XVI a. I p. kanceliarijos veiklai skirtime skyriuje iš esmės atkartoją J. Bardacho mintis⁵⁵. Pastarasis, nagrinėdamas XVI a. pirmosios pusės LDK kanceliariją, išryškino jos, kaip centrinės valdovo institucijos, vaidmenį valdžios sprendimų įforminime ir valstybės funkcionavimo užtikrinime. Bardachas taip pat atkreipė dėmesį į sekretorių ir raštininkų veiklą, jų daugiakalbę kompetenciją bei tarpininkavimo vaidmenį tarp valdovo, Ponų tarybos ir visuomenės, kas liudijo nuoseklią kanceliarijos profesionalizaciją⁵⁶.

LDK kanceliarijos ir jos archyvo – Lietuvos Metrikos istoriją apžvelgė lietuviai istorikai leidinyje „*Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*“⁵⁷. Tai iki šiol išsamiausia studija apie Lietuvos Metrikos raidą, jos tvarkybą, išsaugojimo problemas, tyrimų tradicijas ir šaltinotyrinę reikšmę. Vis dėlto kanceliarijos, kaip institucijos, veiklos mechanizmas – pareigybių tarpusavio santykiai, dokumentų rengimo procesai, darbo kasdienybė – čia lieka periferijoje. Šiuos klausimus išsamiau nagrinėjo Darius Antanavičius, analizuodamas pakanclerio knygų susiformavimą ir paneigęs istoriografijoje įsitvirtinusią nuomonę, jog kanceliarija į didžiąją ir mažąją suskilo jau 1566 m.⁵⁸, parodęs, kad tai įvyko tik XVII a. 2 dešimtmetyje⁵⁹. Jis taip pat ištyrė XVII a. pirmosios pusės Lietuvos Metrikos knygų registrą, pateikdamas unikalų 1641 m. sąrašą, kuris padeda geriau suprasti kanceliarijos archyvų formavimosi ir komplektavimo procesus⁶⁰. Į kanceliarijos archyvo formavimosi tyrimus svarų indelį įnešė ir L. Karaliaus

⁵⁵ А. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск: Беларуская навука, 2015.

⁵⁶ J. Bardach, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w.*, Warszawa, 1970.

⁵⁷ A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016.

⁵⁸ Kiaupienė Jūratė, Lukšaitė Ingė, *Lietuvos istorija: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius, 2013p. 506.

⁵⁹ D. Antanavičius, „Ревизия книг Литовской Метрики 1641 г. и формирование самостоятельной группы вице-канцлерских книг“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, red. kol. pirm. A. Dubonis, Vilnius, 2007, p. 144.

⁶⁰ D. Antanavičius, „Nežinomas 1641 m. Lietuvos Metrikos knygų sąrašas“, in: *Istorijos šaltiniai*, t. 7, 2021, Vilnius, 113-155.

tyrimai, ypač tiriant perrašytas Lietuvos Metrikos knygas⁶¹. Vis dėlto vis dar trūksta darbų, kurie nuosekliai analizuotų pakanclerio pareigybės įvedimo pasekmes bei realius kanclerio veiklos procesus.

Lenkijos mokslininkų organizuotose kanceliarijos ir archyvistikos istorijai skirtose konferencijose buvo aptariama ir LDK kanceliarijos veikla⁶². Išskirti reikėtų Waldemaro Chorażyczewskiego pastebėjimą, kad kiekvienas LDK raštininkas turėjo savo rašovus, o raštininkai su bent trimis savo rašovais sudarydavo atskiras raštines. Autorius taip pat nurodo, kad Stepono Batoro laikais raštininkų skaičius buvo sumažintas iki penkių, o Zigmanto Vazos laikais – iki keturių⁶³. Būta bandymų palyginti Lietuvos Metriką ir Karūnos Metrikas, atskleisti LDK ir Lenkijos kanceliarijų darbo panašumus bei skirtumus⁶⁴, tačiau tokių bandymų išvados labai abstrakčios, o ir patys tyrėjai pripažįsta, kad tam trūksta išsamių tyrimų, pavyzdžiui, Karūnos ir LDK kanceliarijose naudotų dokumentų formuliarių palyginimų⁶⁵.

2) Tiriant kanceliarijos struktūrą, svarbu nustatyti personalo sudėtį ir jų biografijas. Atlikti įvairūs XVI a. II p. – XVII a. pr. LDK didikų bei valstybės pareigūnų biografijos tyrimai padeda ne tik geriau atskleisti personalo sudėtį, jo kompetencijas, bet ir pažinti pačią instituciją, jos veikimo principus. Pirmiausia į pagalbą ateina A. Rachubos ir H. Lulewicziaus

⁶¹ K. Laimontas „Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos)“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 8, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2025, 157–196.

⁶² Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych. Między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Toruń 18 kwietnia 2002, pod red. W. Chorażyczewskiego i W. Krawczuka; Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem: materiały konferencji naukowej, Kraków 14 kwietnia 2004, pod redakcją W. Chorażyczewskiego i W. Krawczuka.

⁶³ W. Chorażyczewski, „Czego wciąż nie wiemy o kancelariach centralnych dawnej Rzeczypospolitej?“, in: *Belliculum diplomaticum IV Thorunense: Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy*, Toruń, 2011, p. 59.

⁶⁴ W. Krawczuk, *Metryka Koronna i Metryka Litewska podobieństwa i różnice*, in: *Belliculum diplomaticum IV Thorunense: Dyplomatyka staropolska stan obecny i perspektywy badan*, red. W. Chorażyczewski, J. Tandecki, Toruń, 2011, p. 41-46.

⁶⁵ А.І. Дзярновіч, *Метрыка ВКЛ і Метрыка Каронная: спецыфіка адрозненняў канцелярскіх традыцый*, in: Актуальные проблемы источниковедения: материалы VII Международной научно-практической конференции, Витебск, 27–29 апреля 2023 г., ред. кол.: А.Н. Дулов и М.Ф. Румянцева (отв. ред.), Витебск, 2023, Т. 1. p. 196—198.

parengtas LDK centrinių pareigūnų sąrašas⁶⁶. Jame chronologiškai išvardyti asmenys, kurie ėjo vienas ar kitas pareigas aptariamuoju laikotarpiu. Šis sąrašas padeda pagrindus gilesniam kanceliarijos darbuotojų kolektyvinės biografijos tyrimui, o jį papildo *Polski Słownik Biograficzny*⁶⁷, kuriame pateikta 18-os iš 32-iejų kanceliarijos pareigūnų biografijos. Kadangi minėtas leidinys dar nėra baigtas, o šiuo metu pagal lenkišką abėcėlę dar tik rengiamasi publikuoti T raidę⁶⁸, darbe taip pat naudojamosi baltarusių enciklopedijomis, skirtomis LDK istorijai⁶⁹ ir kitais įvairių autorių darbais, kuriuose minimi LDK raštininkai, valdovo sekretoriai ar kiti kanceliarijos pareigūnai.

3) Atskirai paminėti reikėtų LDK kanclerių ir pakanclerių biografinius tyrimus ar visai giminei skirtus leidinius. Taip pat kanceliarijai svarbūs klientūros tyrimai, kuriuose atsiskleidžia įvairūs klienteliniai tinklai. Kancleriai jais naudojos formuodami savo pagalbininkų – raštininkų ir rašovų – aparatą. Vienas tokių tyrimų pavyzdžių yra Raimondos Ragauskienės monografija, skirta 1566–1579 m. kanclerio pareigas ėjusiam Mikalojui Radvilai Rudajam⁷⁰. Šiame biografiniame tyrime išsamiai aprašoma Radvilos aplinka ir žmonės, dirbę LDK kanceliarijoje. Istorikė analizavo, kaip Radvila Rudasis formavo savo aplinką, kokius žmones rinkosi į klientūrą, todėl tai iš tiesų vertingas tyrimas mūsų darbui.

L. Sapiegos asmuo domino ne vieną istoriką, kurie skyrė laiko ir intelektualinių pajėgumų jo gyvenimui ir politikai tirti. Stanislovo Lazutkos parengta biografinė apybraiža tik glaustai pristatė Sapiegos gyvenimą ir veiklą, be gilesnės analizės⁷¹. Kol kas išsamiausiai L. Sapiegos biografiją yra ištyrę lenkų istorikai. Sapiegų giminei skirtame parodos kataloge A. Rachuba detalai aprašė Sapiegų giminės istoriją⁷². Minėtame leidinyje *Polski Słownik*

⁶⁶ *Urządniczy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV – XVIII wieku*, red. Lulewicz H., Rachuba A., Wrocław, 1992.

⁶⁷ *Polski słownik biograficzny*, rengėjai: Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejętności, Warszawa, Kraków, 1935–2015.

⁶⁸ <https://www.psb.pan.krakow.pl/planowane-hasla-z-serii-podstawowej/> [žiūrėta: 2025-08-19]

⁶⁹ Вялікае Княства Літоўскае (Энцыклапедыя), Мінск, 2005–2010, t. 1–3.

⁷⁰ R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis: (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002.

⁷¹ S. Lazutka, *Leonas Sapiega: gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros*, Vilnius, 1998.

⁷² A. Rachuba, *Frakcja Lwa Sapiehy – zarys problematyki*, in: *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Prof. Krystyna Matwijowskiego*. Pod red. Bogdana Roka i Jerzego Maronia, Toruń, 2006, p. 25–37; To paties: Sapiegų giminės istorija, in:

Biograficzny atskirą L. Sapiegos biografiją publikavo H. Lulewiczius⁷³, o Arkadiuszio Czwoleko parašyta L. Sapiegos biografija kol kas išlieka naujausia. Joje autorius smulkiai aprašė L. Sapiegos veiklos istorinius vingius, tačiau neatsakė į vieną svarbiausių klausimų: kaip kanclerio pozicija padėjo L. Sapiegai įsitvirtinti LDK politinio elito viršūnėje⁷⁴. Visgi kol kas vienintelis autorius, kiek plačiau pažvelgęs į L. Sapiegos klientų ratą – E. Saviščevas. Analizuodamas kanclerio namų ūkį, autorius pateikia L. Sapiegai dirbusių asmenų sąrašą⁷⁵. Šiame sąraše randame net 4 asmenis, kurie vėliau užėmė įvairias pareigybes LDK kanceliarijoje.

Valavičių giminė taip pat yra sulaukusi istorikų dėmesio⁷⁶. Tyrėjai kelia pagrįstus klausimus dėl pirmojo pakanclerio LDK, analizuoja kanclerio Eustachijaus Valavičiaus žemėvaldą, klientus bei politinę giminės laikyseną XVI a. II p. – XVII a. pr. Naujaisiuose straipsnių rinkinyje, skirtame Valavičių giminei⁷⁷, didžiausias dėmesys sutelktas taip pat į E. Valavičių. Pastarajame leidinyje pateikta daugiau informacijos apie mūsų tyrimui taip pat reikšmingą LDK žemės išdininką Paulių Valavičių.

4) Lenkų istorikai atliko nemažai tyrimų, skirtų LDK istorijai po Liublino unijos. Henrikas Wisneris, teigė, kad „*Liublino unija nepanaikino Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės atskirumo*“⁷⁸. Savo darbuose jis akcentavo LDK savarankiškumą ir nuolatinį karaliaus poreikį laviruoti tarp skirtingų lenkų ir lietuvių interesų⁷⁹. Kiti lenkų istorikai, sekę H. Wisnerio tyrimais, taip pat gilinosi ir į LDK parlamentarizmo istoriją⁸⁰, didelį

Kryžiai yra dorybės ženklas, o strėlė – pergalės...Sapiegos valstybininkai, meno mecenatai ir kolekcininkai, sud. V. Dolinskas, B. Verbiejūtė, Vilnius, 2011.

⁷³ H. Lulewicz, „Lew Sapieha“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV/1, Warszawa, 1994, p. 84–104.

⁷⁴ A. Czwolek, *Piórem i buławą: Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*. Toruń, 2012.

⁷⁵ E. Saviščevas, Odisėjo lynas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos tarnai ir jų organizacija paskutiniame XVI amžiaus dešimtmetyje, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud.: I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2015, p. 135–159.

⁷⁶ *Unus pro omnibus: Валовічы ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага XV–XVIII ст.*, Мінск, 2014, p. 505.

⁷⁷ A. I. Шаланда [i inš.], *Валовічы герба «Багорыя»*, Мінск, 2019, p. 293.

⁷⁸ H. Wisneris, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo pavojai*, Vilnius, 1991, p. 7.

⁷⁹ H. Wisneris, *Zygmunt III Waza*, Wrocław–Warszawa–Kraków, p. 1991.

⁸⁰ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002, p. 375; A. Zakrzewski, *Sejmiki*

dėmesį skyrė valdovų dvaro organizacijai⁸¹ ir valdovo itinerarių sudarymui⁸². Svarbų indelį į istoriografiją įnešė tyrėjai, kurie nagrinėjo LDK ir Lenkijos valdovų biografijas⁸³, tačiau jų darbuose pasigendama valdovų veiklos aspektų, susijusių su LDK.

Apibendrinant istoriografiją galima teigti, kad LDK kanceliarijos istorija iki XVI a. vidurio yra neblogai ištirta, tačiau po Antrojo Lietuvos Statuto priėmimo arba Liublino unijos yra menkai tyrinėta. To meto kanceliarijos struktūrą ar veiklos pobūdį tik iš dalies leidžia pažinti istoriniai tyrimai, skirti įvairiems kanceliarijos pareigūnams ar jų karjeroms. Taip pat nėra ištirta XVI a. II p. – XVII a. pr. kanceliarijos struktūra, jos veiklos kryptys, personalo kaita ir asmeninė pareigūnų įtaka kanceliarijos darbo kokybei.

Šaltiniai.

Šiame tyrime šaltiniai skirstomi į dvi grupes – *normatyvinius-teisinius* ir *korespondenciją*. Svarbiausia ir pagrindinė šio tyrimo šaltinių grupė – normatyviniai-teisiniai šaltiniai, kuriai priskiriamas ir pačios kanceliarijos archyvas – Lietuvos Metrika. Tai kompleksinis šaltinis, teikiantis žinių apie raštininkus ir jų karjeras, žemėvaldą, kanceliarijos pareigūnų užmokesį ir t. t. Šiame tyrime Lietuvos Metrika naudojama siekiant atskleisti pačios kanceliarijos darbą, todėl dėmesys kreipiamas ne į konkrečių knygų sudėtį, dokumentų repertuarą, bet ieškoma kanceliarijos darbuotojų darbo pėdsakų ir aiškinamasi, kiek ir kokių dokumentų pasirašė LDK kanceliarijos pareigūnai. Suprantama, Lietuvos Metrikoje esantys dokumentai negali būti traktuojami kaip visiškai pilnas LDK kanceliarijos veiklos atspindys, nes ne visi kanceliarijos parengti dokumentai buvo įrašomi. Dėl to remtis vien skaičiais, siekiant absoliučiai tiksliai įvertinti kanceliarijos darbo apimtį, nebūtų galima. Tačiau kiekybinė dokumentų analizė bus naudojama santykiniams dėsningumams nustatyti: leis palyginti aktyvumą tarp atskirų laikotarpių, stebėti pareigūnų įsitraukimą į dokumentacijos procesą. Kitaip tariant, Lietuvos Metrikos duomenys yra iliustratyvūs, bet jie

Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w.: ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki, Warszawa, 2000, p. 257.

⁸¹ M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta: organizacja i ludzie*, Kraków, 1998, p. 321.

⁸² M. Wrede, *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa, 2010. To paties, *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*, Warszawa, 2019.

⁸³ Cynarski, Stanisław, *Zygmunt August*, Wrocław, 1988, p. 237; Wisner, Henryk, *Zygmunt III Waza*, Wrocław, 1991; To paties, *Rzeczpospolita Wazów*, Warszawa. To paties, *Władysław IV Waza*, Wrocław, 1995, p. 210; Besala, Jerzy, Stefan Batory, Poznań, 2010.

neatspindi absoliučiai visos kanceliarijos dalies. Lietuvos Metrika, nepaisant ribotumo, yra vienintelis vientisas ir nuoseklus šaltinių kompleksas, leidžiantis tirti kanceliarijos veiklą nagrinėjamu laikotarpiu.

Šiame tyrime daugiausia remiamasi Lietuvos Metrikos mikrofilmais, saugomais Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA)⁸⁴, bei publikuotais Lietuvos Metrikos knygomis. Iš visų Lietuvos Metrikos knygų grupių šiam darbui svarbiausios Užrašymų knygos, nes jos geriausiai fiksuoja kasdienį LDK kanceliarijos darbą, personalo sudėtį ir pavestų užduočių spektrą. Tyrime išnagrinėtos 44 Užrašymų knygos, apimančios 1566–1623 m.; iš jų 6 publikuotos⁸⁵, o 38 nepaskelbtos. Knygos numeruojamos pagal S. Ptašickio katalogą – nuo 47-os iki 97-os; dėl tyrimo objekto ribojimo Livonijos reikalams skirti 7 tomai buvo peržiūrėti orientaciniu lygiu, tačiau išsamiai neanalizuoti (taigi 47–97 seka – 51 tomas; atmetus 7 Livonijos tomus lieka 44). Livonijos medžiagos čia atsisakyta, nes nagrinėjamu laikotarpiu jos administravimas buvo bendras Lenkijos Karūnos ir LDK kompetencijos klausimas, o tokios dvigubos jurisdikcijos dokumentų nuosekli analizė reikalautų atskiros studijos, viršijančios šios disertacijos teminį fokusą.

⁸⁴ Lietuvos valstybės istorijos archyvas. Lietuvos Metrikos, saugomos rusijos valstybės senųjų aktų archyve (f. 389), mikrofilmai.

⁸⁵ Lietuvos Metrika, (1565–1567); Užrašymų knyga 47, parengė Eglė Deveikytė, Gediminas Lesmaitis, Vilnius, 2018; Lietuvos Metrika (1585–1586): Užrašymų knyga 71, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2008; Lietuvos Metrika, (1566–1572): Užrašymų knyga 49, parengė Eglė Deveikytė, Vilnius, 2014; Lietuvos Metrika, (1569–1570): Užrašymų knyga 52, parengė Algirdas Baliulis, Romualdas Firkovičius, Vilnius, 2004; Lietuvos Metrika, (1566–1574): Užrašymų knyga 51, parengė Algirdas Baliulis, Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas, Vilnius, 2000; Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга № 70 (1582–1585). Кніга запісаў № 70 (Копія канца XVI ст.).

Падрыхтаваў А. А. Мяцельскі. Мінск, 2008.

Tyrimė taip pat buvo panaudotos publikuotos Lietuvos Metrikos *Viešųjų reikalų*⁸⁶, *Teismų bylų*⁸⁷ ir *Pasiuntinybių knygos*⁸⁸, *Surašymų knyga*⁸⁹. Tai neatsiejama LDK kanceliarijos archyvo dalis, jos atskleidžia raštininkų darbo organizavimą, kasdienės užduoties ir kanceliarijos santykių su kitomis LDK institucijomis. Tačiau verta pabrėžti, kad šiose Lietuvos Metrikos knygose esantys dokumentai yra siauresnės tematikos, dėl to tinkamesni specifinėms kanceliarijos veiklos sritims tirti. Pavyzdžiui, *Teismų bylų knygos* padeda atskleisti, kaip kanceliarijos pareigūnai organizavo ir (ar) dalyvavo vykdamą valdovo teismą, o *pasiuntinybių knygos* – kurie LDK pareigūnai, kur ir kada vyko į pasiuntinybes. Panaudotos publikuotos seniausios Lietuvos Metrikos knygos, kurios būtent buvo perrašytos XVI a. pab.-XVII a. pradžioje. Jos leidžia nustatyti, kas buvo atsakingas už perrašymą, kokios rūšies popierius naudotas, ir iš dalies atskleidžia kanceliarijos materialinį aprūpinimą⁹⁰.

⁸⁶ Lietuvos Metrika, (1553–1567): *Viešųjų reikalų knyga 7*, parengė Algirdas Baliulis, Vilnius, 1996; Lietuvos Metrika, (1566–1572): *Viešųjų reikalų knyga 8*, parengė Darius Baronas ir Liudas Jovaiša, Vilnius, 1999; Lietuvos Metrika, (1567-1569): *Viešųjų reikalų knyga 9*, parengė Lina Anužytė ir Algirdas Baliulis, Vilnius, 2001; Lietuvos Metrika, (1569–1571): *Viešųjų reikalų knyga 10*, parengė Lina Anužytė ir Algirdas Baliulis, Vilnius, 2001.

⁸⁷ 1566–1581 m. apimančios Lietuvos Metrikos Teismų bylų knygos nuo 50 iki 61-osios. Kai kurios knygos publikuotos: Lietuvos metrika, (1565–1566): 50-oji Teismų bylų knyga: XVI a. pabaigos kopija, parengė: tekstus Lirija Steponavičienė, Irena Valikonytė, rodykles Lirija Steponavičienė, Vilnius, 2019; Lietuvos Metrika (1566–1571): 51-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopiją parengė Neringa Šlimienė, Vilnius, 2023; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга. № 272 (1576–1579). Lietuvos metrika. Knyga Nr. 271 (1568–1574), 57-oji Teismų knyga, parengė: Andrej Ryčkov, Dmytro Vashchuk, Vilnius, 2024. Кніга судовых спраў № 58 (Копія канца XVI ст.), А. Падрыхтаваў, А. Мяцельскі. Мінск, 2015; Lietuvos metrika (157–1580); 59-oji Teismų bylų knyga, parengė Darius Antanavičius, Vilnius, 2019; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 280 (1586, 1589). 66-oji Teismų bylų knyga. Parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2024.

⁸⁸ Lietuvos Metrika (1585–1600); *Diplomatinių reikalų knyga*, parengė Algirdas Baliulis, Vilnius, 2006; Lietuvos Metrika (1585–1604): *Diplomatinių reikalų knyga*, parengė Algirdas Baliulis, Vilnius, 2009.

⁸⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 567 (1567–1571). *Surašymų knyga 10*. Parengė A. Baliulis. – Vilnius: Versus aureus, 2006.

⁹⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). *Užrašymų knyga 1*. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). *Užrašymų knyga 3*. Parengė L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika.

Tyrimo chronologiniu laikotarpiu galiojo du Lietuvos Statutai – Antrasis⁹¹ ir Trečiasis⁹². Nors abiejuose Lietuvos Statutuose nebuvo konkrečių

Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4. Parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5. Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6. Parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7. Parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9. Parengė K. Pietkiewicz (LT tekstus parengė A. Baliulis), Vilnius, 2004; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10. Parengė E. Banionis, A. Baliulis, Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Įrašymų knyga 11. Parengė A. Dubonis, Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2001; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529). Užrašymų knyga 14. Parengė D. Antanavičius (lot. tekstai), L. Karalius, Vilnius, 2008; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15. Parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19. Parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1536–1539). Užrašymų knyga 20. Parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 21 (1536–1537). Užrašymų knyga 21. Parengė A. Dubonis, Vilnius, 2019; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547). Užrašymų knyga 22. Parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, Vilnius, 2010; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 24 (1540–1544). Užrašymų knyga 24. Parengė A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2023; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 29 (1546–1547). Užrašymų knyga 29. Parengė I. Ilarienė, Vilnius, 2016; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 32 (1548–1549). Užrašymų knyga 32. Parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė, Vilnius, 2012; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37. Parengė D. Baronas, Vilnius, 2011; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 226 (1532–1534). 7-oji Teismų bylų knyga. Parengė L. Karalius, Vilnius, 2019. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 231 (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga. Parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevidienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 253 (1559–1562). 39-oji Teismų bylų knyga. Parengė R. Ragauskienė, Vilnius, 2021. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1. Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius, 2006.

⁹¹ *Statut Litewski: drugiej redakcyi (1566)*, *Statutum Lituanicum: alterius editionis*, Krakow, 1900 (toliau – ALS).

⁹² *Литовский статут 1588 года = 1588 metų Lietuvos statutas*, T. 2, parengė: И.И. Ланно, Kaunas, 1938 (toliau – TLS).

straipsnių, reguliuojančių kanceliarijos veiklą, tačiau pirmuosiuose skyriuose, pavadintuose „*Apie valdovo asmenį*“, įrašyti keletas straipsnių, kurie nurodė, kaip ir kam turi būti išduodami tam tikros rūšies dokumentai. Straipsnių, reglamentuojančių dokumentų išdavimą, yra ir kituose Statutų skyriuose, tačiau jie nustato privačių dokumentų sudarymą ir jau yra aptarti R. Ragauskienės⁹³.

Lietuvos Statutų straipsniai išskiria būtent su diplomatine veikla bei vykdytu teisingumu (teisminiai dokumentai) susijusius dokumentus. Pavyzdžiui, neminimos valdovo privilegijos ar suteikčių išdavimas. Šiuos ir kitus nepaminėtus, bet valstybės kanceliarijos išduodamus dokumentus bendrai reglamentavo ALS – 12 str.⁹⁴, o TLS – 16 str.⁹⁵, kuriuose buvo numatytos skirtingo griežtumo bausmės už valdovo raštų negerbimą, padirbinėjimą ar neteisėtą naudojimąsi. Mirties bausmė sudeginant buvo numatyta už valdovo antspaudo suklastojimą. Tokia pat bausmė buvo baudžiami ir pinigų klastotojai (ALS – 13 str., o TLS – 17 str.⁹⁶). Abejais atvejais kalbama apie sąmoningą valdovo regalijų pažeidimą. Švelnesnę bausmę LDK teisė numatė už manipuliacijas valdovo antspaudu, kai jis buvo nukabinamas nuo vieno dokumento ir prikabinamas prie kito. Už tai grėsė būti pakartam.

Reglamentuodami skirtingų dokumentų rūšių išdavimą, statutai netiesiogiai pateikia duomenis apie LDK valdovo kanceliarijos pareigūnus. Antai, TLS 16 str. kur kas detaliau nei ALS 12 str. buvo įvardinti visi kanceliarijos darbuotojai – kancleris, pakancleris ir raštininkai. Be to, matomas ir tam tikras valstybės kanceliarijos ryšys su pavietų, t. y. žemės ir pilies teismo raštinėmis ir jų pareigūnais⁹⁷. O ALS minimi tik „raštininkai“ ir koncentruojamasi į bausmes už dokumentų klastojimą.

1569 m. po Liublino unijos pasirodė nauji teisės aktai iš esmės kanceliarijos veiklos nepakeitė, nes pačiame unijos akte buvo apibrėžta, kad LDK išlaikys savo institucijas ir valstybinį spaudą, taigi – ir kanceliariją⁹⁸. Kita vertus, Žygimantui Augustui vienašališkai atplėšus nuo LDK Palenkės, Braslaulio, Voluinės ir Kijevo žemes, sumažėjo LDK kanceliarijos veikimo erdvė ir administracinio darbo apimtys. Atplėštų regionų reikalus nuo to laiko

⁹³ R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs dokumentai*, Vilnius, 2016, p. 63.

⁹⁴ ALS, p. 87.

⁹⁵ I. Lappo, TLS, p. 82–83.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ TLS, I sk., XVI str.

⁹⁸ Volumina Legum, t. 2, Peterburgas, 1859, p. 92. Toliau – VL.

tvarkė Lenkijos Karūnos kanceliarija⁹⁹. Tiesa, Kijevo ir Voluinės žemėse tebegaliojo Antrasis Lietuvos Statutas, o kasdienis vietinių raštinių darbas tebebuvo vykdomas rusėnų kalba¹⁰⁰.

Abiejų Tautų Respublikoje LDK kanceliarijos faktinė padėtis vis dėlto pasikeitė. Visų pirma, fizine prasme valdovas nuo jos nutolo (valdovas vis rečiau pasirodydavo Vilniuje, o tai skatino LDK kanceliarijos mobilumą). Antra, teisine prasme vis didesnę reikšmę įgijo ATR seimai, kuriuose svarstyti reikalai ir ypač priimtos konstitucijos nagrinėjo A. Šapoka. Jis bene pirmasis pastebėjo, kad Henrikas Valua nei *Pacta Conventa*, nei duotoje priesaikoje kanceliarijos ir su ja susijusių dalykų nepalietė. Stepono Batoro *Pacta Conventa* aštuntame straipsnyje buvo numatyta neantspauduoti oficialių dokumentų valdovo signetu¹⁰¹. Ši teisė galiojo tik didžiuosius ir mažuosius valstybės antspaudus saugojusiems Lenkijos ir LDK kancleriams bei pakanceleriams.

ATR Seimų konstitucijos yra publikuotos leidinyje „*Volumina Legum*“¹⁰², o vėliau – „*Volumina Constitutionum*“, tai atnaujinta ir papildyta „*Volumina Legum*“ versija. Pavyzdžiui, su kanceliarija susijusi, bet leidinyje „*Volumina Legum*“ praleista konstitucija įrašyta į „*Volumina Constitutionum*“, pagal kurią 1613 metais Seime, po Smolensko prisijungimo, buvo nustatyta, kad visos privilegijos-paskyrimai į pareigas, dekretai, mandatai ir kitokia dokumentacija turi būti išduota LDK kanceliarijos¹⁰³. Tik keliose ATR seimų konstitucijose buvo apibrėžtas pats kanceliarijos darbo organizavimas. 1607 m. buvo nurodoma, kad perrašytos Lietuvos Metrikos knygos saugomos Vilniuje, išde¹⁰⁴. Iš kiekvieno LDK pavieta turėjo atvykti asmenys, kurie kartu su kancleriu Leonu Sapiega arba jo paskirtu valdovo sekretoriumi buvo įpareigoti patikrinti perrašytas knygas bei LDK išde saugomas privilegijas. Ta pačia konstitucija buvo uždrausta išgabenti išde saugomas privilegijas¹⁰⁵. 1611 m. konstitucijoje buvo nustatyta, kad galima

⁹⁹ Apie Palenkės dokumentų kalbą neužsimenama, VL, t. 2, p. 77–80.

¹⁰⁰ VL, t. 2, p. 83, 86.

¹⁰¹ D. Makiła, *Artykuły henrykowskie 1573–1576: studium historyczno-prawne*, Warszawa, 2012, p. 568.

¹⁰² Ab anno 1550 ad annum 1609, in: *Volumina legum. T. I-2.*, J. Ohryzka, Petersburg, 1859, p. 472.

¹⁰³ *Volumina constitutionum, tom. III, 1550–1609, Volumen 1: 1611–1626*, Warszawa, 2010, p. 142

¹⁰⁴ VL, t. 2, p. 449.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 449.

išduoti membranas (tai neužpildytas, bet pasirašytas ir antspauduotas raštas¹⁰⁶) mandatams ir teismo ieškiniams. Pagal seną teisę jie buvo išduodami kanceliarijos¹⁰⁷.

Kaip atskirą šaltinių grupę galima išskirti kanceliarijos pareigūnų skyrimo privilegijas ir priesaikas. Privilegijos atskleidžia valdovo motyvus, kodėl būtent tas asmuo buvo paskirtas į pareigas. XVI a. priesaikos buvo plačiai paplitusios LDK teismuose, jos net buvo įrašytos į Lietuvos Statutus ir galiojo kaip išteisinamasis įrodymas¹⁰⁸.

Tai, kad Lietuvos Statutuose LDK kanceliarijos pareigūnų priesaikos nebuvo unifikuotos, raštininkams sudarė galimybę naudoti skirtingo turinio ir formuliario priesaikas. Tai patvirtina K. Jablonskio spėjimą, kad priesaikos galėjo būti sakomos iš atminties, tad jų turinys šiek tiek galėjo kisti¹⁰⁹. Plačiau LDK pareigūnų priesaikos yra aptartos Lietuvos Metrikos 8-osios Viešųjų reikalų knygos įvade¹¹⁰. Šioje Lietuvos Metrikos knygoje buvo publikuotos 36 rotos ar asmeninių priesaikų tekstai, kurių didžioji dalis apima tiriamojo laikotarpio valstybės pareigūnų bei valdovo priesaikas. Pavyzdžiui, teismo pareigūnams buvo privalu neklastoti dokumentų, o LDK raštininkai – saugoti valstybės paslaptis.

Tyrimui reikalingos medžiagos ir dokumentų buvo ieškoma Lietuvos ir Lenkijos archyvuose. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje buvo išsamiai peržiūrėti visi katalogai pagal kanceliarijoje dirbusių žmonių asmenvardžius. Ypač detalai tirtas 16-asis fondas, kuriame buvo rasti XVI a. pab. nepanaudoti kanceliarijos juodraščiai¹¹¹ – įvairūs pradėti rengti LDK raštininkų dokumentai, kuriuose yra daug pribraukimų, pataisymų, jie nėra antspauduoti ar pasirašyti valdovo.

Antroji šaltinių grupė – *korrespondencija*, saugoma Lietuvos ir Lenkijos archyvuose. Vykdam tyrimą buvo peržiūrėta įvairi korespondencija,

¹⁰⁶ R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 276.

¹⁰⁷ VL, t. 3, p. 26.

¹⁰⁸ Priesaiką, kaip vieną iš įrodymų formų teismo procese išsamiai aprašė I. Valikonytė, in: Valikonytė, I., *Rex iustissimus. Valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje – XVI a.*, Vilnius, 2023, p. 213.

¹⁰⁹ Jablonskis K., „Lietuvių kultūra ir jos veikėjai“, p. 295; I. Valikonytė, „*Rex iustissimus*“, p. 221.

¹¹⁰ D. Baronas, L. Jovaiša, Įvadas, in: Lietuvos Metrika (1566–1572). 8-oji Viešųjų reikalų knyga. Parengė Darius Baronas, Liudas Jovaiša, Vilnius, 1999, p.6.

¹¹¹ LMAVB, f. 16 b. 26, l. 1, 3, 4, 5, 6, 7–13.

apimanti XVI–XVII a.¹¹². Dalis archyvuose saugomų laiškų yra publikuoti leidiniuose *Archiwum Domu Radziwiłłów*¹¹³ ir *Archiwum Domu Sapiehów*¹¹⁴. Tiesa, šiuose leidiniuose yra ne tik Radvilų ar Sapiegų, bet ir kitų LDK kanceliarijos darbuotojų laiškų. Šiuose laiškuose visiškai neatsispindi LDK kanceliarijos veiklos kasdienybė, nes kanceliarijos pareigūnai laiškuose neminėjo kanceliarijos fizinės vietos, patalpos baldų apstatymo ar kitų su darbo buitimi susijusių klausimų. Vis dėlto, korespondencija atskleidžia įvairių detalių apie kanceliarijos dokumentų antspaudavimą ir tvirtinimo praktiką, nes juose buvo prašoma, kad raštininkai surastų kokius nors dokumentus Lietuvos Metrikos knygoje ir juos atsiųstų¹¹⁵. Kanceliarijos darbuotojų laiškuose vyrauja valstybės valdymo, saugumo ir gynybos temos. Tai dar anksčiau pastebėjo istorikas L. Jovaiša, tyręs vyskupo Eustachijaus Valavičiaus korespondenciją su L. Sapiega bei kitais pareigūnais¹¹⁶. Korespondencija patvirtina, kad raštininkai buvo aukštesnio lygmens valstybės pareigūnai, kurie patys techniniu darbu kanceliarijoje neužsiėmė.

Kaip papildomas šaltinis, naudojamas A. Vijūko–Kojalavičiaus sudarytas herbynas, kuriame randame papildomos informacijos apie kanceliarijos pareigūnų biografijas¹¹⁷. Šis herbynas pasirinktas kaip vienas patikimiausių, nes autorius pats gyveno XVII a. ir kai kurias gimines pažinojo asmeniškai¹¹⁸.

¹¹² Ypač svarbūs Varšuvos Senųjų Aktų archyve saugomi Radvilų giminės dokumentai, nes Radvilų fonde yra saugomas Radvilų susirašinėjimas su kitais valstybės pareigūnais, in: *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie: Archiwum Radziwiłłów*: dz. V, peržiūrėtas visas skyrius.

¹¹³ *Archiwum Domu Radziwiłłów*, (toliau – ADR), in: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. VIII, Kraków: z drukarni Wł. Anczyca i Spółki, 1885.

¹¹⁴ *Archiwum Domu Sapiehów*: Listy z lat 1575–1606, (toliau – ADS), opracował A. Prochaska, t. 1, Lwów: Zakład narodowy im. Ossolinskiich, 1892.

¹¹⁵ T. S. Tiškevičiaus laiškas A. Gosevskiui, Varšuva, 1606–10–11, in: *Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, f. 342, l. 493

¹¹⁶ L. Jovaiša, Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 9, Vilnius, 2018, p. 99.

¹¹⁷ A. Kojalavičius–Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, iš lotynų kalbos vertė S. Narbutas, komentarus parašė, šaltinių ir literatūros sąrašą parengė S. Narbutas ir E. Rimša, Vilnius, 2015, p. 809.

¹¹⁸ Antoniewicz, M., On the reception of heraldic works of Wojciech Vijuk Kojalovič in the 17th to 19th centuries, in: *History, culture and language of Lithuania: proceedings of the International Lithuanian Conference*, Poznań, 2000, p. 227–239.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmajame skyriuje nagrinėjama LDK kanceliarijos vidaus organizacija, pareigybių hierarchija ir kiekvienos funkcijos specifika.

Antrajame skyriuje nagrinėjamos kancelerių ir pakanclerių asmenybės, jų biografijos, karjeros trajektorijos ir veikla kanceliarijoje.

Trečiajame skyriuje dėmesys sutelkiamas į raštininkų kolektyvinės biografijos bruožus bei jų veiklą.

Ketvirtajame skyriuje tiriama kanceliarijos sąveika su kitomis institucijomis; analizuojama, kaip ji aptarnavo valdovo teismą ir organizavo Seimo veiklą. Kanceliarija taip pat aptarnavo keletą kitų valstybinių institucijų.

1. LDK KANCELIARIJOS PAREIGYBĖS IR JŲ FUNKCIJŲ VYKDYMO YPATYBĖS

LDK kanceliarija iš esmės atliko valstybės raštinės funkciją ir buvo atsakinga už valdovo raštų išsiuntinėjimą į vaivadijas ir pavietus. Kanceliarijos daugiausia siuntė informaciją apie šaukimą į karą, organizuojamus seimus bei kitą svarbią informaciją. Kanceliarijoje dokumentai buvo archyvuojami ir perrašomi, skirstomi į dokumentų rinkinius ar knygas, kurias dabar vadiname Lietuvos Metrika, taip pat išduodami dokumentų nuorašai, jei originalai buvo prarasti.

Kaip nurodo ALS ir TLS kanceliarija taip pat buvo atsakinga už pasiuntinybių veiklos organizavimą. A. Banionis yra pastebėjęs, kad pasiuntinių tarnyba nebuvo skatinama išaugti į atskirą instituciją¹¹⁹. Visas diplomatinis susirašinėjimas vyko per LDK kanceliariją, o pasiuntinius į misijas lydėdavo bent vienas LDK raštininkas. Pagal šios tarnybos veiklą susiformavo atskira Lietuvos Metrikos knygų dalis – Pasiuntinybių reikalų knygos¹²⁰. LDK raštininkams taip pat tekdavo dalyvauti ir valdovo teisme, kadangi iki pat 1581 m. Lietuvos Vyriausiojo tribunolo įkūrimo valdovo teismas vykdė ir apeliacinio teismo funkciją, o įkūrus Vyriausiąjį Lietuvos Tribunolą, kancleris ar pakancleris turėdavo antspauduoti šio teismo nutarimus. Taigi kanceliarija atliko valstybės raštinės ir archyvo funkcijas, aptarnavo valdovą valdant valstybę (fiksuojo seimų nutarimus, siunčiant įsakymus vietiniams valdžios organams ir pan.), vykdant aukščiausius (valdovo) teismus, bei rengiant pasiuntinybes į užsienį.

Svarbiausia kanceliarijos užduotis buvo parengti valstybei svarbius dokumentus, laikantis visų teisinių normų. Visa tai buvo aprašyta Lietuvos Statutuose ir kanceliarijos pareigūnų priesaikose. Vis dėlto kanceliarijos pareigūnai, eidami pareigas turėjo atlikti ne tik funkcijas, susijusias su raštu kaip valstybės centrinio aparato, o iš dalies – ir kaip monarchijos, interesų gynėjai. Jie vyko į pasiuntinybes, dalyvaudavo įvairiose derybose, komisijose, kariniuose žygiuose ir t.t. Todėl remiantis istoriniais šaltiniais svarbu išsamiai išanalizuoti kanceliarijos struktūrą, siekiant apibrėžti kiekvienos pareigybės funkcijas. Šiame skyriuje pareigybės bus analizuojamos remiantis formaliais

¹¹⁹ E. Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV–XVI amžius*, Vilnius, 1998, p. 175.

¹²⁰ Ten pat, p. 150.

teisiniais-istoriniais šaltiniais, o vėlesniuose skyriuose bus nagrinėjama, kaip šias funkcijas praktikoje įgyvendino kanceliarijos pareigūnai.

1.1. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos raidos esminiai bruožai

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos, kaip nuolatinės valstybės institucijos, formavimosi pradžia siejama su Vytauto Didžiojo valdymo laikotarpiu. Vis dėlto po didžiojo kunigaikščio mirties raštininkų korpusas išsisklaidė, o kanceliarijos veikla nutrūko¹²¹. Instituciškai tęstinės kanceliarijos egzistavimą galima fiksuoti tik nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero valdymo laikotarpio, kai 1441 metais atsirado nuolatinė kanclerio pareigybė¹²². Nuo kunigaikščio Kazimiero laikų, nuolat veikusi kanceliarija tapo svarbia valstybės institucija, nulėmusia raštijos tęstinumą. Kanceliarija ypač suklestėjo valdant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui¹²³, tačiau išaugęs rašytinio dokumento poreikis turėjo ir neigiamų pasekmių.

Iki 1516 m. dokumentų tvirtinimui buvo naudojami tik antspaudai. Tai buvo seniausia ir populiariausia priemonė norint patvirtinti dokumento autentiškumą. Jie ypač pravertė tada, kai mokančių rašyti buvo mažuma, o nemokantys galėjo atpažinti antspaudo vaizdą. Dokumentas be antspaudo arba su sugadintu antspaudo neturėjo teisinės galios¹²⁴. Parašas atsirado, kai padaugėjo mokančiųjų rašyti. LDK tokių raštingumo lygį pasiekė XVI a. pr.

1516 m. vasarą LDK kanceliarijoje kilęs dokumentų klastojimo skandalas atskleidė, kad dalis raštininkų savavališkai išduodavo dokumentus be valdovo ar kanclerio žinios. Reaguodamas į šią krizę, kancleris Mikalojus Radvila inicijavo reformas, kuriomis sustiprino dokumentų kontrolę ir pareigūnų atsakomybę. Iki tol nebuvo praktikos LDK didžiajam kunigaikščiui pasirašyti išduodamus dokumentus, todėl naujovė buvo oficialių dokumentų

¹²¹ R. Petrauskas, Rašto ir raštinių kultūros pradžia Lietuvoje, in: *Lietuvos notariato istorija*, sudarė Jolanta Karpavičienė, Vilnius, p. 29.

¹²² Ten pat, p. 29.

¹²³ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka : studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995.

¹²⁴ А.И. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015, p. 247.

pasirašymas valdovo ir (ar) kanclerio parašais¹²⁵. Tuo pat metu buvo įvesta ir raštininkų priesaika. Valdovo parašas kanceliarijos dokumentuose pradėtas naudoti 1522 m., o 1532 m. nustatyta, kad dokumentą turi pasirašyti ir raštininkas¹²⁶.

Taigi, pradėdami tarnybą LDK kanceliarijoje, priesaiką turėjo duoti visi LDK kanceliarijos darbuotojai: kancleriai, pakancleriai, raštininkai, išdininkai ir išdo raštininkai. Nei rašovo standartinės priesaikos formos nei asmeninių tokios priesaikos užrašymo pavyzdžių, nepavyko atrasti, todėl galime spėti, kad jie valdovui priesaikos neduodavo, buvo disciplinuojami, kaip savo pono (kanclerio ar raštininko) tarnai. Taigi rašovai nebuvo oficialūs kanceliarijos pareigūnai. Tuo tarpu anksčiau paminėti oficialūs pareigūnai priesaiką duodavo valdovui. Išrinkus naują valdovą, priesaika turėjo būti duodama iš naujo. Pirmąją užrašytą raštininko priesaiką randame Lietuvos Metrikos 4-oje Teismų bylų knygoje, datuojamoje 1522 m.¹²⁷. Vėliau teismo raštininko priesaika pakartota ALS IV skyriuje „*Apie teismus*“ ir TLS¹²⁸. Visos šios priesaikos yra rusėnų kalba. Nors valstybės aparato veikloje kanceliarijos pareigūnų priesaikų svarba turėjo būti didelė, tačiau jos nepateko nė į vieną Lietuvos Statutą.

Tiriamuoju laikotarpiu Lietuvos Metrikoje randama kelių priesaikų (rotų) tekstų raštininkams. Trumpiausią raštininko priesaiką randame naujai išrinktam valdovui Vladislavui IV. Tekstas labai trumpas, pažadama toliau laikytis tos pačios priesaikos, kurią anksčiau davė mirusiam valdovui Zigmantui III¹²⁹. Ši trumpa priesaika sutampa su R. Ragauskienės pastaba, kad naujai išrinktas valdovas paveldėdavo ne tik pareigūnus, kurie pareigybes gaudavo iki gyvos galvos arba būdavo pakelti į aukštesnes pareigas, bet ir visą pirmtako sekretoriatą¹³⁰. Tiesa, tai nereiškia, kad valdovas privalėjo naudotis „paveldėtų“ pareigūnų paslaugomis.

¹²⁵ Ten pat, p. 250.

¹²⁶ W. Chorażycewski, System kancelarii Zygmunta Starego (1467–1548), in: Polska kancelaria królewska. Między władzą a społeczeństwem. Część czwarta, red. W. Chorażycewski, W. Krawczuk, Warszawa, 2011, p. 22.

¹²⁷ Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga, ats. red. S. Lazutka, Vilnius, 1997. Nr. 25, p. 59.

¹²⁸ ALS, IV skyrius, 1 str., p. 148, TLS, IV skyrius, 1 str.

¹²⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8. Parengė D. Baronas ir L. Jovaiša. Vilnius, 1999, p. 90.

¹³⁰ R. Ragauskienė *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius, 2002. p. 448.

Parašas išliko svarbia dokumento dalimi per visą XVI ir XVII a. Dauguma XVI–XVII a. Lietuvos Metrikoje esančių įrašytų dokumentų yra pasirašyti valdovo. Kartais trūksta LDK raštininko parašo, tačiau kodėl taip nutiko, neaišku. Kyla klausimas, ar ir originaliame dokumente nėra raštininko parašo? O gal jo pavardė nebuvo perrašyta į Lietuvos Metrikos knygas? Žinoma atvejų, kad raštininkas nespėdavo pasirašyti privilegijos, kai ji jau buvo paduodama pasirašyti valdovui. Antai laiške Kristupui Radvilai L. Sapiega skundėsi, kad ponas Vaina (galimai Gabrielius Vaina, nes Laurynas Vaina mirė 1580 m.) atidavė privilegiją pasirašyti karaliui be raštininko parašo (lenk. *u którego przywileju podpisu ręki pisarskiej nie masz*)¹³¹. Pasirašančių eiliškumas visada buvo svarbus, taip išliko ir XVII a. pr. 1614 m. spalio 1 d. Vilniaus suvažiavimo aktą tuo metu kanceliarijoje dirbęs asmenys pasirašė tokia seka: žemės išdininkas Jeronimas Valavičius, LDK kancleris Leonas Sapiega, referendorius Aleksandras Gosievskis¹³². Baigiamąjį suvažiavimo aktą 1614 m. spalio 11 d.: Leonas Sapiega, Jeronimas Valavičius, Aleksandras Gosievskis (dėl jo galima suabejoti dėl neįskaitomo teksto)¹³³. Pirmajame variante J. Valavičius įrašytas pirmiau L. Sapiegos, bet kitame dokumente – L. Sapiega pirmas. Tai vienetinis atvejis, nes visi kiti dokumentai pasirašyti laikantis subordinacijos. Svarbu paminėti, kad XVII a. pradžioje išdo raštininko sudarytą dokumentą pasirašydavo ne kancleris, o pats žemės išdininkas ir antspauduodavo savo antspaudu¹³⁴.

Apibendrinant, 1516–1532 m. laikotarpis buvo esminis LDK kanceliarijos darbo formalizavimo etapas, kai autentiškumo užtikrinimo priemonės išplėstos nuo vien antspaudu iki dvigubo parašo sistemos, o pareigūnų atsakomybė sustiprinta priesaikų institutu. Nors šaltinių analizė rodo, kad formalių normų įtvirtinimas nebūtinai lėmė jų nuoseklų taikymą praktikoje, tie patys istoriniai šaltiniai liudija, jog XVI a. pirmoje pusėje įvestos naujovės tapo neatsiejama LDK kanceliarijos dokumentų rengimo dalimi.

¹³¹ L. Sapiega Kristupui Radvilai Perkūnui, 1583 m. rugsėjo 12 d., in: Archiwum domu Sapiechów wydane staraniem rodziny = Archivum domus Sapiehanae. T. 1, Listy z lat 1575–1606, op., A. Prochaska, Lwów, 1892, p. 3.

¹³² AGAD, AR., II dz., 613.

¹³³ AGAD, AR., II dz., 614.

¹³⁴ LDK žemės išdininko Jeronimo Valavičiaus pakvitavimas, kad Jonas Žarnovskis, valdantis Paširvinčio (=Alvito) valstybinę valdą, sumokėjo kvartos mokesį iš šios valdos Vaičlaukio, Bildiškių ir Paežerių kaimų, in: interaktyvus [žiūrėta: 2020–03–16]: http://aleph.library.lt/F?func=direct&local_base=mab04&doc_number=000071379

1.2. Kancleris

Kanceliarijai vadovavo kancleris, kuris buvo vienas svarbiausių valstybės pareigūnų LDK. Išsamiausiai kanclerio funkcijas aprašė istorikas E. Gudavičius¹³⁵, o A. Šapokos nuomone, XVI a. II p. LDK maršalka pirmąją poziciją užleido LDK kancleriui¹³⁶. K. Avižonis buvo dar kategoriškesnis – jo manymu, Lietuvoje po Liublino unijos kancleris dažnai buvo net svarbesnis už valdovą, kadangi jis turėjo galią antspaudu nepatvirtinti valdovo įsakymo¹³⁷.

XVII a. Prancūzijos kanceliarijos vaizdą perteikdamas R. Mousnier rašė: „Kai kancleris įeina į spaudo menę, skrynja su spaudu padedama ant stalo. Kancleris vienas sėdasi prie stalo, o priešais jį stovi *grand audencier de France* ir vaško lydytojas. Kancleris išsitraukia raktus iš kišenės, atrakina spaudo dėžutę, ir asistuojant sekretoriams, pradeda savo darbą – antspauduoja dokumentus¹³⁸“. Galime tik spėti, kad LDK kancleris ir pakancleris dokumentus antspaudavo panašiai. LDK antspaudas irgi buvo laikomas dėžutėje, tai žinoma iš Lietuvos Metrikos 67-osios Užrašymų knygos, kurioje minima LDK antspaudų vagystė 1581 m. ir rašoma, kad antspaudas buvo saugomas sidabrinėje dėžutėje, prirakintoje prie kanclerio Eustachijaus Valavičiaus lovos¹³⁹. Tikėtina, kad kancleriui ir pakancleriui asistavo asmuo, kuris rūpinosi vašku. Greičiausiai antspaudavimas vykdavo privačiame kanclerio ar pakanclerio kambaryje, arba kokioje nors patalpoje, kur buvo

¹³⁵E. Gudavičius šio pareigūno funkcijas apibrėžė taip: „*XV–XVIII a. LDK centrinis valdžios pareigūnas. Vadovavo didžiojo kunigaikščio raštinei, buvo atsakingas už didįjį antspaudą ir Lietuvos Metriką. Per jį eidavo visi svarbiausi valstybės raštai, be jo negalėjo būti skiriamos jokios pareigybės, į užsienį siunčiami raštai. Po Liublino unijos ATR seimuose valdovas nekalbėdavo, jo vardu kalbas sakdavo Lenkijos arba LDK kancleris. Dažnai tvarkė ATR santykius su Rusija, atstovaudavo valdovui per derybas su jos pasiuntinybėmis tiek LDK, tiek Lenkijoje. Iki LDK Vyr. tribunolo įkūrimo (1581m.) iš esmės vadovavo LDK aukščiausiajam teismui, vėliau pirmininkavo asesorių teismui. Po Liublino unijos oficialiai tapo antruoju (po maršalkos) pareigūnu*“, in: E. Gudavičius, V. Spečiūnas, „Kancleris“, in Lietuvos visuotinė enciklopedija, t. IX, Vilnius, 2006, p. 320.

¹³⁶A. Šapoka, *Lietuva–Lenkija po Liublino unijos 1569 m.*, Kaunas, 1938 m., p. 150.

¹³⁷K. Avižonis, *Bajorai Vazų laikais*, p. 182.

¹³⁸R. E. Mousnier, *The institutions of France under the absolute monarchy (1589–1789)*, Volume II, *The origins of State and society*, Chicago and London, 1984, p. 134.

¹³⁹Šį dokumentą skelbė ir visas antspaudų vagystės aplinkybes aptarė E. Rimša, „Stepono Batoro Lietuvos didieji antspaudai ir jų atsiradimo aplinkybės“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001, 2. Vilnius, 2002, p. 213–228.

rengiami kanceliarijos dokumentai. Šiuo atveju stacionari kanceliarijos vieta buvo Vilniuje, valdovo pilyje¹⁴⁰.

Pagal tradiciją didįjį arba majestotinę antspaudą saugojo kancleris, o mažąjį – pakancleris. Rusėniškų ir lenkiškų dokumentų skirtybės matyti jų tekste. Antai rusėniškai surašytame dokumente koroboracijoje įrašyta „до которого на твердости и печать нашу привесть рассказали“¹⁴¹, o lenkiškame kartais pasitaiko „tę list po peczęciu sygnetową“¹⁴². Lenkiškame dokumente pažymėta ir medžiaga, ant kurios dokumentas yra išduotas – „lyst na pargamine“. Svarbiausios privilegijos, pavyzdžiui, Vilniaus miestiečiams, didikams, pareigūnams buvo išduodamos su majestotiniu valdovo antspaudu. Tais atvejais koroboracijoje sutinkame įrašą „на твердость и печать нашу Маестатную привесть рассказали“¹⁴³. Tačiau tai – labai retas atvejis. Iš to galime spręsti, su kuriuo iš pareigūnų kontaktavo raštininkas: jeigu antspaudas majestotinis, kontaktuota buvo su kancleriu, jei mažasis – su pakancleriu. Kai kuriais atvejais, kai dokumente randamas signetas, galima daryti prielaidą, kad jis buvo patvirtintas tiesiogiai valdovo. Tokiu būdu antspaudas tampa ne tik administraciniu, bet ir teisiniu dokumento autentiškumo garantu. Dėl šios priežasties jo saugojimui ir naudojimui buvo taikomos itin griežtos normos. Pagal ALS, o vėliau ir TLS, už antspaudų klastojimą buvo skiriama mirties bausmė sudeginant, o už antspaudų nuėmimą nuo vieno dokumento ir pridėjimą prie kito – pakorimas. Tokie atvejai rodo, kad antspaudas kanceliarijos veikloje turėjo ne tik techninę, bet ir simbolinę valstybinės galios prasmę.

Aptariamuoju laikotarpiu į LDK kanclerio pareigas buvo paskirti trys asmenys: Mikalojus Radvila Rudasis, Eustachijus Valavičius ir Leonas Sapiega. Yra išlikusios Mikalojaus Radvilo Rudojo¹⁴⁴ ir Eustachijaus Valavičiaus¹⁴⁵ skyrimo į kanclerius privilegijos. Tačiau šie dokumentai nėra išsamūs – jie daugiau formalaus pobūdžio ir neapibrėžia konkrečių pareigybės funkcijų. Mikalojaus Radvilos privilegijoje pabrėžiami jo nuopelnai valdovui ir valstybei, o Eustachijaus Valavičiaus – patirtis tvarkant valstybės reikalus

¹⁴⁰ Tai, kad Lietuvos Metrika buvo saugoma Vilniaus pily – istorikai sutinka: A. Ryčkov, M. Jakulis, Vilniaus žemutinės pilies išdo archyvas ir Vilniaus sociotopografija 1566 m., in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2023/2*. Vilnius, 2023. P. 5–24.

¹⁴¹ Lietuvos Metrika, 59-oji Užrašymų knyga, l. 53.

¹⁴² Lietuvos Metrika, 59-oji Užrašymų knyga, l. 53v.

¹⁴³ Lietuvos Metrika, 59-oji Užrašymų knyga, l. 90.

¹⁴⁴ Lietuvos Metrika, 50 Užrašymų knyga, l. 37 v.

¹⁴⁵ Lietuvos Metrika, 65 Užrašymų knyga, l. 1-1v.

ir ištikimybė. Kitaip tariant, apie kanclerio pareigybę daugiau sužinome iš priesaikų tekstų nei iš privilegijų.

Pasak G. Zujienės, XVI a. antroje pusėje kanclerio priesaikos ritualas prasidėdavo seime, kai LDK maršalas pasakydavo iškilmingą kalbą, o po jos kancleris turėdavo prieiti prie valdovo sosto, paimti spaudą ir prisiekti. Priesaikos tekstą kancleriui skaitydavo pakancleris, o pastarajam – kancleris. Po priesaikos kancleris užimdavo savo vietą senate ir iš jos pasakydavo kalbą, kurioje dėkodavo valdovui už pasitikėjimą¹⁴⁶. Išlikę 1566 m. datuoti kanclerio ir pakanclerio priesaikų nuorašai liudija šių pareigybių turinį: prisiekama neišduoti pergamentų ir raštų be valdovo žinios, neišduoti valdovui ir valstybei galėsiančių pakenkti raštų arba tokių, kurie prieštarautų jau išduotiesiems, saugoti valstybės paslaptis, patarti ir įspėti valdovą bei Ponų tarybą dėl grėsmių. Konfesinė priklausomybė šiose priesaikose neminima – paskutinėje eilutėje buvo tiesiog prašoma Dievo pagalbos¹⁴⁷.

Nors LDK atstovai Batoro karūnavimo seime nedalyvavo¹⁴⁸, tačiau LDK spaudos išsaugojimas buvo labai svarbi pergalė, įteisinusi Liubline įtvirtintą LDK institucijų savarankiškumo tąsą. Šis faktas siejasi su tarp Žygimanto Augusto ir LDK didikų kilusiu konfliktu, kai oficialius dokumentus valdovas leisdavo antspauduoti savo asmeniniu signetu. Unija sudarė pagrindus naujam kazusui, kai LDK valstybines institucijas galėjo pasiekti valdovo raštai, patvirtinti Lenkijos kanclerių antspaudais. Oficialūs LDK pareigūnai ypač įdėmiai stebėjo, kad tokie atvejai būtų traktuojami kaip neteisėti, o įsakai laikyti negaliojančiais. Lenkijoje taip pat turėjo formuotis adekvatus požiūris į valdovo dokumentus, antspauduotus LDK antspaudais. Antai 1607 m. seimo konstitucijoje buvo nustatyta, kad Abiejų Tautų Respublikoje valdovas negali naudotis „švedišku“ antspaudu. Ta proga pakartota, kad Karūnoje galioja tik Karūnos antspaudas, LDK – tik LDK, o Livonijos dokumentai turi būti antspauduojami ir Karūnos, ir LDK antspaudais¹⁴⁹. Tiesa, ne visada buvo lengva atriboti Lenkijos ir LDK kanceliarijų kompetencijas. Ypač aiškiai tai pastebima bendros valdos – Livonijos – atveju. Todėl 1589 m. seime buvo patvirtinta konstitucija, kurioje nurodoma, jog Livonijos dokumentai turi būti antspauduoti tiek Lenkijos, tiek

¹⁴⁶ G. Zujienė, *Insiginijos ir ceremonialas Lietuvos viešajame gyvenime (XIII–XVIII a.)*, Vilnius, 2008, p. 122.

¹⁴⁷ Lietuvos Metrika, 8-oji Viešųjų reikalų knyga, dok. Nr. 8, p. 24; Ten pat, dok. nr. 18, p. 29. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek lenkiškas, tiek lotyniškas priesaikos tekstas beveik identiškas.

¹⁴⁸ A. Šapoka, *Lietuva–Lenkija*, p. 163; VL t. 2, p. 152.

¹⁴⁹ VL, t. 2, p. 439.

Lietuvos kanclerių¹⁵⁰. Taip LDK kanceliarijos archyve radosi atskiros Lietuvos Metrikos knygos, vadinamos Livonijos reikalų knygomis, kurios buvo sudarytos iš Lenkijos ir LDK raštininkų surašytų dokumentų.

ATR seimai dažnai tvirtino įstatymus, vienaip ar kitaip susijusius su LDK kanceliarijos veikla. XVI a. pabaigoje buvo skiriamas dėmesys pilies ir žemės teismų raštinėms¹⁵¹. Savaip kanceliarijų veiklą palietė ir 1581 m. įsteigtas Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas, kurio žinioje atsidūrė ir iki tol kanclerių prižiūrėtos apeliacinio (valdovo arba valdovo skirto rūmų) teismo raštvedybos funkcijos. Teismų raštinės iš dalies nuėmė didelį darbo krūvį nuo kanceliarijos, nes asmenys, siekiantys išsaugoti dokumentus galėjo juos aktuoti į žemės teismų knygas. Vyriausiojo Tribunolo įkūrimas sumažino ir valdovo teismo bylų skaičių. Tačiau kancleris savo spaudu turėjo patvirtinti Vyriausiojo Tribunolo sprendimus, o taip pat pirmininkauti asesorių teismui¹⁵². Šis teismas tapo vieta per kurią kancleris galėjo didinti savo įtaką. Kartais nutikdavo taip, kad pats kancleris ir teisėjaudavo. Pavyzdžiui, 1605 m. Gardine vykusioje Vyriausiojo Tribunolo teismo sesijoje teisėjavo kancleris L. Sapiega bei raštininkas Jeronimas Valavičius, jiems talkino teisėjas Andrius Katovičius, o raštininko pareigas atliko Gardino žemės teisėjas Jonas Jurovskis¹⁵³.

LDK kancleris valdė svarbų politinės galios instrumentą – diplomatiją: jis organizavo pasiuntinybių formavimą, jų veiklos gaires bei priėmė užsienio pasiuntinius. Tokios funkcijos leido kancleriui veikti kaip tarpininkui tarp valdovo ir kitų valstybių, kartu stiprinant jo įtaką vidaus politikoje. Išsamiau šis klausimas bus aptariamas disertacijos antrajame skyriuje.

Gali pasirodyti, kad XVI a. antrojoje pusėje kanclerio pareigybės reikšmė sumenko, nes jos atsisakė Mikalojus Radvila Rudasis¹⁵⁴, o vėliau į jo vietą buvo paskirtas diduomenei nepriklausęs, bet Radviloms ištikimas Leonas Sapiega. Svarbu paminėti, kad Eustachijus Valavičius buvo paskutinis kanceliarijos pareigūnas, derinęs kanclerio pareigas su Vilniaus kašteliono pareigomis. Iki tol LDK kancleriai dažnai eidavo ir Vilniaus vaivados

¹⁵⁰ VL, t. 2, p. 278.

¹⁵¹ VL, t. 2, p.167–168.

¹⁵² Ten pat. Išsamiai kanclerio funkcijas nagrinėjo I. Lappo, in: И. Лаппо, *Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской Унии до смерти Стефана Батория (1569–1586): опыт исследования политического и общественного строя*, С–Петербург, 1901, p. 645–651.

¹⁵³ LMVB, F. 264–347, l. 1, Jono Jurovskio pasiaiškinimas teismo pareigūnams.

¹⁵⁴ H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urządnicy centralnie*, p. 150.

pareigas, o įkūrus pakanclerio pareigybę, ši dažnai buvo derinama su Trakų kašteliono pareigomis. Nuo 1588 m., kai kancleriu tapo L. Sapiega, o pakancleriu – Gabrielius Vaina, ši tradicija nutrūko, nes nei L. Sapiega, nei G. Vaina vaivados ar kašteliono pareigų nebėjo. Todėl reikėtų pabrėžti, kad kanclerio pareigybė ne tik nesumenko, bet tapo dar reikšmingesnė ir reikalavo didesnio įsitraukimo. Būtent šis postas leido L. Sapiegai pasiekti savarankiškumo, karjeros ir politinės galios viršūnę, o vėliau Sapiegų giminė tapo viena įtakingiausių LDK giminių.

Į kanclerio pareigas būdavo siūlomas valdovui artimas asmuo, dažniausiai kilęs iš didikų giminės, pavyzdžiui, M. Radvila Rudasis. Tiesa, buvo atvejų, kai kanclerio pareigas eidavo asmuo, kurio santykiai su valdovu buvo pašliję. Taip nutikdavo, jei valdovas „paveldėdavo“ kanclerį iš pirmtako arba, sprendžiant valstybės reikalus, susikirsdavo požiūriai ir interesai. Tokį kanclerį valdovas siekė ignoruoti ar izoliuoti nuo svarbių valstybės reikalų sprendimo. Susiklosčius tokiai situacijai, šalia valdovo būdavo pakancleris, o politinę kanclerio galią valdovas bandydavo atsvirti iškeldamas ir remdamas kitas gimines. Pavyzdžiui, Grigalius Chodkevičius buvo kaip atsvara M. Radvilai Rudajam. Vėliau, po konflikto su L. Sapiega, Zigmantas Vaza iškėlė pakanclerį Gabrielių Vainą¹⁵⁵, brolius Valavičius, o XVII a. I p. į postą stengėsi sugrąžinti Radvilas. Akivaizdu, kad pareigos, kurios suteikė politinę galią apriboti patį valdovą, negalėjo būti nesvarbios ar sumenkusios.

Apibendrinant: kancleris saugodavo didįjį valstybės spaudą, kuriuo tvirtindavo visus kanceliarijoje išduodamus dokumentus. Jis taip pat privalėjo prižiūrėti, kad valdovo sprendimai neprieštarautų LDK teisei, pirmininkaudavo asesorių teismui. Kancleris dalyvaudavo priimant užsienio pasiuntinius ir kartu su valdovu vadovavo užsienio politikai, pats vyko į pasiuntinybes. Taigi, XVI a. pabaigoje kanclerio pareigybė tapo labiau profesionalizuota, nebebuvo derinama su kitais urėdais ir įgijo dar didesnę reikšmę valstybės valdyme.

¹⁵⁵ Eugenijus Saviščevas, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Leonas Sapiega ir Smolensko karo kampanija (1609–1611)“, in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, vol. 2 (MMXI) *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, t. 2, Vilnius, 2011, p. 167-181.

1.3. Pakancleris

Po kanclerio hierarchinėje sistemoje buvo pakancleris, kurį E. Gudavičius įvardijo kanclerio pavaduotoju¹⁵⁶. Išsamiau analizuojant pakanclerio funkcijas verta pastebėti, kad pakancleris nebuvo tik kanclerio pavaduotojas. Pakanclerio ir kanclerio priesaikų tekstai, kaip minėta, buvo vienodi, o skyrimo į pareigas privilegijų tekstai – labai panašūs. Galima teigti, kad pakancleris su kancleriu pasiskirstydavo veiklos prioritetus ir dalydavosi atsakomybėmis. Panašios nuomonės laikėsi ir I. Lappo, po kanclerio pareigybės aprašymo išreiškęs nuomonę, kad visa tai, ką darė kancleris, darė ir pakancleris, todėl jie turėjo veikti lygiagrečiai¹⁵⁷. Tačiau reikia nepamiršti, kad oficialioje aukščiausių LDK pareigūnų hierarchijoje kancleris visada buvo vertinamas aukščiau nei pakancleris.

Baltarusijos istorikas Aleksėjus Šalanda iškėlė mintį, kad pakanclerio pareigybė nebuvo automatiškai perkelta į LDK pagal 1566 m. Lenkijos pavyzdį. Jis taip pat teigė, kad ši pareigybė Lietuvoje formavosi dar nuo Švitrigailos laikų, o dėl išlikusios tradicijos Gardino bajorai (XVI a. vid.) Grigalių Valavičių laikė kanclerio vietininku ir neformaliai vadino pakancleriu¹⁵⁸. Nepaisant to, minėtas istorikas sutinka, kad pakanclerio institutas formavosi ilgai ir buvo užbaigtas 1566 m., kai pakancleriu buvo paskirtas Eustachijus Valavičius, turėjęs didžiulę patirtį tiek diplomatijos srityje, tiek kanceliarijos raštvedyboje.

Pakanclerių atsakomybė buvo pabrėžiama skyrimo į pareigas privilegijose. 1579 m. Kristupui Radvilai suteikiant pakanclerio privilegiją, o tiksliau, Trakų vaivados privilegiją, buvo patikėtos ir pakanclerio pareigos. Pažymėtina, kad šalia išvardintų visų karinių K. Radvilos nuopelnų, pakanclerio pareigos minimos tik tarp kitko ir nėra aptariamų jokios

¹⁵⁶ E. Gudavičius apibrėžė dar trumpiau ir konkrečiau: „vienas aukščiausių LDK centro valdžios pareigūnų – kanclerio pavaduotojas. Pareigybė įsteigta Lenkijos pavyzdžiu 1566 metais (po administracinės ir teismų reformos), galėjo atlikti ir kanclerio funkcijas: rengti valdovo potvarkius ir įstatymus, siųsti ir priimti pasiuntinius, sudaryti sutartis. Savo kanceliarijos aktus antspaudavo mažuoju antspaudu“, in: E. Gudavičius, „Pakancleris“, in: Lietuvos visuotinė enciklopedija, t. XVII, Vilnius, 2010, p. 252.

¹⁵⁷ И. Лаппо, Великое Княжество Литовское, p. 645–651.

¹⁵⁸ Алексей Шаланда, Грыгорый Багданавіч Валовіч – першій падканцлер ВКЛ? Да праблемы генезісу ўрада, in: “Unus pro omnibus”: Валовічы ў Вялікім княстве Літоўскім у XV–XVIII ст. Гісторыя, генеалогія, геральдыка. Мн.: Медысонт, 2014, p. 257.

paskyrimo aplinkybės ar įgaliojimai, susiję su kanceliarija¹⁵⁹. Priešingai nei K. Radvilos atveju, 1585 m. Leono Sapiegos skyrimo į pakanclerius privilegijos tekste plačiai rašoma apie pakanclerio pareigybę ir asmens savybes, reikalingas pareigoms eiti. Akivaizdu, kad pakanclerio pareigybė formaliai reikalavo gero išsilavinimo, kanceliarijos reikalų išmanymo bei valdovo reprezentacijos¹⁶⁰. Privilegijoje pabrėžta, kad, rekomendavus Kristupui Radvilai (Perkūnui), valdovui visos abejonės lengvai išsisklaidė ir jis patikėjo, kad Leonas Sapiega sugebės vykdyti šias pareigas¹⁶¹. L. Sapiega esąs iš garsios lietuvių šeimos¹⁶², nusipelnusios viešajam reikalui. Privilegijoje išskiriamos Sapiegos charakterio savybės: neatidėliojantis reikalų ir gerai tarnaujantis bet kurioje tarnyboje: tiek žemesnėse, tiek aukštesnėse pareigose; darbštus ir sąžiningas; visada su dideliu atsidavimu dirbo valdovo labui¹⁶³. 1619 m. lygiai tokia pati privilegija suteikta Albertui Stanislovui Radvilai skiriant jį pakancleriu. Tačiau joje nebuvo įvardyti jokie išskirtiniai šio asmens nuopelnai, apsieita šabloninėmis frazėmis: ištikimas valdovui ir valstybei, kilęs iš garsios ir valstybei nusipelnusios šeimos.

1.4. Raštininkai

Po kanclerio ir pakanclerio hierarchijoje rikiuojasi LDK raštininkas, kurio pareigybė žinoma nuo pat XV a. Iki tol Lietuvos didieji kunigaikščiai turėjo savo raštininkus¹⁶⁴, tačiau kalbėti apie LDK valstybės kanceliariją galime tik nuo 1441 metų, kuomet, atsiradus kanclerio pareigybei, buvo suformuotas pastovus raštininkų korpusas. Tuo metu raštininkai buvo skirstomi į du tipus: rašantys rusėniškai buvo įvardijami „*нусарь*“, o rašantys lotyniškai vadinami „*secretarius*“, „*notarius*“. Šiuo laikotarpiu LDK veikė du

¹⁵⁹ Lietuvos Metrika, 64-oji Užrašymų knyga, l.254–255.

¹⁶⁰ „non vulgarem eruditionem“, in: ten pat.

¹⁶¹ „deliberantibus nobis animoque volutantibus cuinam in posterum officium hoc et dignitatem committeremus et traderemus, facile omnem dubitationem nobis exemit magnificus Leo Sapieha“, in: Lietuvos Metrika, 70-oji Užrašymų knyga, dok.nr. 172, p. 238.

¹⁶² Ten pat. „...qui illustri familia gentis Lithuanicae prognatus“.

¹⁶³ Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга № 70 (1582–1585). Кніга запісаў № 70 (Копія канца XVI ст.). Падрыхтаваў А. А. Мяцельскі. Мінск, 2008, dok.nr. 172, p. 238.

¹⁶⁴ M. Kosman, *Kancelaria wielkiego księcia Witolda*, Studia Źródłoznawcze, Warszawa, 1969, t. 14, s. 91–119.

atskiri kanceliarijos skyriai: lotyniškasis ir rusėniškasis¹⁶⁵. XVI a. 4-jame deš. lotynišieji ir rusėnišieji raštininkai buvo sujungti ir taip buvo panaikintas kanceliarijos dualistiškumas. Iki pat XVI a. vidurio raštininkai buvo tituluojami sekretoriais bei rašovais (rus. дякъ/ дьякъ, lenk. *diak*), tačiau po 1550 m. kanceliarijos dokumentus dažniausiai ėmė pasirašinėti asmenys, save įvardijantys raštininkais¹⁶⁶.

Raštininko priesaikos tekstas nedaug skiriasi nuo kanclerio ir pakanclerio priesaikos. Pagrindiniai skirtumai yra šie: pirmiausia – pavaldumas. Kancleris ar pakancleris prisiekia klausyti valdovo, o raštininkas – valdovo ir kanclerio. Taip pat raštininko priesaikoje aiškiai nurodyta teisminė funkcija. Nurodoma, kad raštininkai, kaip ir pareigūnai, prisiekia, jog sužinoję ką nors, kas galėtų pakenkti valdovui ar valstybei, iš karto turės pranešti pačiam valdovui arba ponams tarėjams. Tradiciškai priesaikos pabaigoje prašoma Dievo pagalbos¹⁶⁷. Mažai pakitusią raštininko priesaiką randame ir Stepono Batoro laikais. Jo paskirto raštininko Motiejaus Savickio asmeninis priesaikos tekstas pateko į Lietuvos Metriką¹⁶⁸. Ši priesaika priskiriama prie trumpųjų priesakų, kurios nusako tik pačią esmę. M. Savickio priesaikos išskirtinė dalis yra ta, kad viską prisiekiamą įrašyti į Lietuvos Metriką: *wprzod wszitkiego do metriki wpisana do ksiągzi przysięgi Krolewskij iego milosci*¹⁶⁹.

Vykdydami savo funkcijas raštininkas galėjo dalyvauti LDK Ponų Taryboje kaip patarėjas, tačiau būti pilnateisiu jos nariu, negalėjo. Tokioje pati praktika išliko ir po 1569 m. unijos įsteigtame ATR senate. Kad galėtų tapti Ponų Tarybos, o vėliau – ATR senato nariu, reikėjo būti bent kaštelionu¹⁷⁰. Tad LDK raštininko pareigybės nebuvo priskiriamos prie aukščiausio lygio valstybinių LDK pareigybių. Įgyvendinant 1564–1566 m. teismų ir administracijos reformą buvo nustatytas tikslus LDK raštininkų skaičius – penki, o šeštoju buvo žemės išdininkas. Valdant Steponui Batorui, šeštojo raštininko pozicija buvo panaikinta, LDK kanceliarijoje liko dirbti penki

¹⁶⁵ Груша А. И., „Документальная письменность“, p. 295.

¹⁶⁶ H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV – XVIII wieku: spisy*, Wrocław, 1994, p. 118.

¹⁶⁷ Lietuvos Metrika, 8-oji Viešųjų reikalų knyga, dok. Nr. 6, p. 23. Raštininko priesaika įrašyta tik lenkų k.

¹⁶⁸ Lietuvos Metrika, 56-oji Užrašymų knyga, l.33–33v.

¹⁶⁹ Ten pat.

¹⁷⁰ L. Kieniewicz, *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa, 2000, p. 304.

raštininkai, įskaitant ir žemės išdininką¹⁷¹. Tačiau Zigmanto Vazos laikais vėl atsirado šeštojo raštininko „etatas“¹⁷². Tuo metu LDK raštininkas lotyniškai buvo įvardijamas ne *scriba*, o *notarius*, rusėniškai – *nucap* (kaip chronologiškai keitėsi raštininkai LDK kanceliarijoje, žiūrėti priedą Nr. 2).

Iki 1589 m. žemės ir dvaro išdininkai atliko ir LDK raštininko funkcijas. Po 1589 m. išdo reformos¹⁷³, žemės išdininkas ir toliau ėjo raštininko pareigas, o dvaro išdininkas – nebe. Todėl šiame darbe lentelėse ir prieduose žemės išdininkai įtraukiami į bendrąjį kanceliarijos pareigūnų sąrašą (dvaro išdininkai įtraukiami tik tuo atveju, jei kartu ėjo ir LDK raštininko pareigas). Išsamesnė išdo ir kanceliarijos ryšių analizė pateikiama ketvirtajame skyriuje.

Pagal raštininkų skyrimo privilegijų tekstus galima spręsti, kokių pagrindų asmenys būdavo pasirenkami į šias pareigas. Jie visi turėjo būti nusipelnę valstybei ir valdovui, turėti ilgametį tarnybos valdovui stažą. Skyrimo privilegijų tekstuose nekalbama apie didikų užtarimą ir kitaip nenurodoma raštininko protekcija, tačiau pabrėžiama, kad privalumu buvo laikyta, jei kas nors iš kandidato į raštininkus šeimos narių buvo anksčiau tarnavę skiriančiam valdovui ar jo pirmtakui. Šiuose dokumentuose buvo nustatoma ir raštininkų kompetencija: einant raštininko pareigas jie turėjo dalyvauti Ponų Tarybos posėdžiuose ir vykdyti teismines funkcijas (*отправовати и справовати, водле обычаю звыклого и здавна в томъ вряде заховалого*). Visose raštininkų privilegijose valdovas įsipareigoja prisaikdinti pareigūnus, tačiau tokie reikalavimai buvo netaikyti priimamiems į tarnybą sekretoriams.

XVI a. pr. LDK raštinės funkcionavimo tvarka buvo tokia: rašovai – raštininkų pagalbininkai, fiziškai surašinėjo dokumentus, parengdavo *minutę* arba būsimo dokumento dispozicijos santrauką. Surašant oficialų dokumentą minutės turinys buvo išplečiamas (ypač pirminio protokolo ir eschatokolo būtinosiomis dalimis), o minutės dispozicija patikrinama ir, jei reikia, išplečiama. Galiausiai dokumentas buvo perrašomas, greičiausiai to paties rašovo, o vėliau dar kartą peržiūrimas raštininko – patikrinama, ar neprieštarauja Statutui ir kitiems LDK teisės aktams, ir pasirašomas¹⁷⁴. Taigi,

¹⁷¹ Artūras Dubonis, Raštininkas, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 578.

¹⁷² Ten pat.

¹⁷³ G. Sliesoriūnas, Lietuvos istorija, VI t., p. 188.

¹⁷⁴ Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015; I. Lappo, 1588 metų Lietuvos Statutas, t. I, Kaunas, 1934, p. 584.

LDK raštininkai patys fiziškai nesudarinėjo dokumentų, o tik buvo atsakingi už tinkamą jų parengimą. Manytina, kad panaši tvarka galėjo išlikti ir XVI–XVII a. sandūroje, nes tuo laikotarpiu neatsirado naujų techninių priemonių, kurios leistų pagreitinti ar optimizuoti dokumentų parengimą. Tačiau labiausiai kanceliarijos darbą lengvino dokumentų spausdinimas. L. Sapiegos vadovavimo kanceliarijoje laikotarpiu kvietimai į seimą, konstitucijos ir kiti vieši dokumentai jau galėjo būti spausdinami¹⁷⁵.

1.5. Rašovai

Žemiausia kanceliarijos darbuotojų grandis buvo rašovai, dar kitaip vadinami *dijokais*. Dėl darbo specifikos ir dėl to, kad dokumentus pasirašydavo raštininkai, nustatyti visus asmenis, dirbusius rašovais LDK kanceliarijoje yra neįmanoma¹⁷⁶. Dažniausiai rašovo tapatybę galima nustatyti tik tada, kai rašovas buvo kuo nors apdovanojamas arba skiriamas raštininku paminint, kad jis „*nuo jaunų dienų kanceliarijoje tarnavo*“¹⁷⁷. Vieni rašovai pakildavo karjeros laiptais ir tapdavo LDK raštininkais, o kai kurie – valdovo sekretoriais, pavyzdžiui, Stanislovas Bartoševičius¹⁷⁸ ar Motiejus Protasevičius¹⁷⁹. Tyrime analizuoti dokumentai leidžia susipažinti su kelių rašovų, kurie dirbo M. K. Radvilos Rudojo bei Eustachijaus Valavičiaus kancleriavimo metu, asmenybėmis. Nors rašytiniuose šaltiniuose nepavyko nieko aptikti apie Leono Sapiegos vadovavimo laikotarpio rašovus, bet jo aplinkoje buvo paminėti „kanceliarijos tarnai“ (*śludzy kancelarji / kanclerejskie*). Pavyzdžiui, tokioje padėtyje buvo vienu metu L. Sapiegai

¹⁷⁵ 1613 m. Seimo konstitucija: *Constitucie Seymu Walnego Koronnego w Warszawie roku M.DC.XIII. Dnia Dziewiętnastego Lutego*, prieiga internetu, interaktyvus: <https://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/publication/7959/edition/7967> [žiūrėta: 2020-12-08].

¹⁷⁶ A. Dubonis, Raštininkas, p. 584.

¹⁷⁷ Kaip pavyzdį galime pateikti Andrėjaus Ivanovičiaus skyrimo į raštininko pareigas privilegiją, in: Lietuvos Metrika 50-oji Užrašymų knyga, l.298.

¹⁷⁸ Lietuvos Metrika 51-oji Užrašymų knyga, l. 45–46v.

¹⁷⁹ Lietuvos Metrika 53-oji Teismų bylų knyga, l.205–206, privilegijos tekstas analizuojamas iš: J. Малиновскій, *Сборник материалов, относящихся к истории пановъ-рады Великого Княжества Литовскаго* : добавление, Томск, 1912, p. 77.

namų ūkyje tarnavęs Jonas Gridičius¹⁸⁰, kuris vėliau tapo valdovo sekretoriumi¹⁸¹.

Istoriografijoje ne kartą užsiminta apie asmenis, kurie XVI a. pabaigoje perrašė senąsias Lietuvos Metrikos knygas¹⁸². Ar jie buvo rašovai, ar asmeniniai kanclerio raštininkai – ne visada įmanoma tiksliai pasakyti. Vis dėlto kai kurie atvejai leidžia patikslinti jų statusą. Antai Grigorijus Terleckis save įvardijo kaip kanclerio raštininką¹⁸³. Tuo tarpu, Stanislovas Gralevskis 77-ojoje Užrašymų knygoje įsivardija save kaip Eustachijaus II Valavičiaus tarną ir rašovą¹⁸⁴. Pastarasis tuo metu ėjo LDK raštininko bei dvasinio referendoriaus pareigas. Tokie pavyzdžiai rodo, kad formavosi aiškesnę profesionalizaciją turinčios kanceliarijos darbuotojų kategorijos, o Gralevskio atvejis liudija, jog rašovai dirbo kartu su raštininkais, vykdydami jų pavedimus.

Galima teigti, kad L. Sapiegos kancleriavimo laikotarpiu žemesnioji kanceliarijos darbuotojų grandis galėjo būti skirstoma į tris kategorijas: *rašovus*, atlikusius tiesiogines raštinės funkcijas; *kanceliarijos tarnus*, vykdžiusius įvairius asmeninius kanclerio ar pakancelerio pavedimus; bei asmeninius *kanclerio raštininkus*. Kadangi šie darbuotojai nebuvo etatiniai kanceliarijos pareigūnai, šio tyrimo rėmuose nėra reikalo nustatinėti nei jų skaičiaus, nei veiklos masto.

Būtent šioje kanceliarijos darbo grandyje galima svarstyti apie neformalių ryšių reikšmę. Kancleris ir pakanceleris pagalbiniam darbams galėjo plačiai pasitelkti savo namų ūkio atstovus, tarnus ar klientus. Pavyzdžiui, L. Sapiega naudojosi savo tarną Jono Deltuviškio, Jono Druckio-Sokolinskio ir Jono Gridičiaus paslaugomis, kurie nuolat vykdė asmeninius

¹⁸⁰ E. Saviščevas, Odisėjo lynas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos tarnai ir jų organizacija paskutiniame XVI amžiaus dešimtmetyje, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud. I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2015, p. 135–159.

¹⁸¹ Privilegijos, paskiriančios J. Gridičių sekretoriumi, rasti nepavyko, tačiau anksčiausias rastas dokumentas, kuriame J. Gridičius vadinamas sekretoriumi, yra iš 1613 m. Lietuvos Metrika, 91-oji Užrašymų knyga, l. 81v. 1613 m. sausio 5 d. Smolenske pasirašė privilegiją Gabrieliui Vainai.

¹⁸² С. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, Петербург., 1887.

¹⁸³ Ten pat, p. 90.

¹⁸⁴ С. Пташицкий, p. 121.

kanclerio pavedimus¹⁸⁵. Lieka neaišku, ar LDK raštininkai taip pat formuodavo savo klientų ratą, ar turėdavo tenkintis viršesnių pareigūnų parinktais ir įdarbintais asmenimis.

Lentelė Nr. 1. Rašovai paminėti Lietuvos Metrikos 1566–1623 metų knygose.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Paminėjimo data ir aplinkybės	Šaltinis
1.	Jonas Terleckis	1569 m. kovo 8 d. (Liublinas) LDK kanceliarijos rašovas, kuriam suteikiamas Osobovičių kaimas Pinsko paviete.	Lietuvos Metrika, 55-oji Viešųjų reikalų knyga, 5–5v.l.
2.	Jurijus Bobrovičius	1568 m. kovo 20 d. (vietovė nenurodyta) Rašovui Jurijui Bobrovičiui patvirtinamas jo pirktas kaimas prie Žalobo, Kremeneco valsčiuje.	Lietuvos Metrika 51-oji Viešųjų reikalų knyga. Dok. nr. 96.
3.	Mikalojus Sumorokas	1571 m. liepos 7 d. (Gardinas) Valdovo apdovanotas 22 valakais žemės ir kaimu su žmonėmis už nuo vaikystės trukusią tarnybą valdovo dvare ir už maskvėnų iš jo atimtas žemes (neminimas joks žemės pavadinimas).	Lietuvos Metrika 57-oji Viešųjų reikalų knyga, 207v.–208v.l.
4.	Jonas Zakrevskis	1565–1566 m. dirbo valdovo teisme prie raštininko Jono Haikos.	I. Valikonytė, Įvadas, in: Lietuvos Metrika (1565–1566). 50-oji Teismų bylų knyga, p. X.

¹⁸⁵ Vykdamas į Maskvą, tvarkydavo kitus kanclerio reikalus, in: E Saviščevas, *Odisejo lynas*, p. 158.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Paminėjimo data ir aplinkybės	Šaltinis
5.	A. Ivanovičius–Obrinskis	1567 m. vasario 28 d. Skyrimo į valdovo sekretorius privilegija.	Lietuvos Metrika 53-oji Teismų bylų knyga, l. 90-91.
6.	Motiejus Ivanovičius Protasevičius	1568 m. liepos 10 d. Skyrimo į valdovo sekretorius privilegija.	Lietuvos Metrika 53-oji Teismų bylų knyga, l.205–206.
7.	Aleksandras Jacyničius ¹⁸⁶	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 4 Užrašymų knyga, p. 166 ¹⁸⁷ ; Lietuvos Metrika, 253 (39) Teismų bylų knyga, p. X ¹⁸⁸ .
8.	Albertas Droževskis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 7-oji Užrašymų knyga, p. XIV ¹⁸⁹ ; 15-oji Užrašymų knyga, p. 6 ¹⁹⁰ , galimai ir 32 Užrašymų knygą, p. VII ¹⁹¹ .

¹⁸⁶ Už pastabą surinkti rašovų, perrašiusių senąsias Lietuvos Metrikos knygas, duomenis dėkoju dr. Andrejui Ryčkovui.

¹⁸⁷ L. Anužytė, Įvadas, in: Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Kn. Nr. 4, (1479-1491): Užrašymų knyga 4, parengė Lina Anužytė, Vilnius, 2004, p. 166.

¹⁸⁸ R. Ragauskienė, Įvadas, in: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 253 (1559–1562). 39-oji Teismų bylų knyga (Vilniaus vaivados vietininko Stanislovo Hamšėjaus teismo knyga). Parengė R. Ragauskienė, Vilnius, 2021.

¹⁸⁹ I. Ilarienė, Įvadas. In: Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Kn. Nr. 7, (1506-1539) : Užrašymų knyga 7, parengė Inga Ilarienė, Laimontas Karalius, Darius Antanavičius (tekstai lotynų kalba), Vilnius, 2011, p. XIV.

¹⁹⁰ A. Dubonis, Įvadas, in: Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Kn. Nr. 15, (1528-1538): Užrašymų knyga 15, parengė Artūras Dubonis, Vilnius, 2002, p. 6.

¹⁹¹ A. Blanutsa, D. Vashchuk, Įvadas, in: Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовська Метрика. Kn. 32, (1548-1549) : Užrašymų knyga 32, parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vashchuk, Darius Antanavičius, Eglė Deveikytė, Vilnius, 2012, p. VII.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Paminėjimo data ir aplinkybės	Šaltinis
9.	Simonas Krasovskis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 7-oji Užrašymų knyga ¹⁹² .
10.	Stanislovas Gralevskis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 10-oji Teismų bylų knyga, p. XLIII; Perrašė 37 Užrašymų knyga, ir 250, 266, 268, 291 Teismų bylų knygas ¹⁹³ .
11.	Adomas Motiejaitis Paškevičius	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 11 Teismų bylų knyga; 19 Teismų bylų knyga, 20 Užrašymų knyga, 35-ta Teismų bylų knyga, p. XXII ¹⁹⁴ ;
12.	Valerijan Marchač	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 34-oji Užrašymų knyga ¹⁹⁵
13.	Makarijus Geskovskis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 40-oji Užrašymų knyga ¹⁹⁶
14.	Tomas Rozenas	Perrašė senąsias Lietuvos Metrikos	Lietuvos Metrika, 41 Užrašymų knyga ¹⁹⁷

¹⁹² I. Ilarienė, Įvadas. In: Lietuvos Metrika (1506–1539). 7-oji Užrašymų knyga. Vilnius: Žara, 1996, p. XIV.

¹⁹³ S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevičienė, Įvadas, in: Lietuvos metrika (1540-1541) : 10-oji Teismų bylų knyga : (XVI a. pabaigos kopija), parengė: Stanislovas Lazutka, Irena Valikonytė, Saulė Viskantaitė-Saviščevičienė, Vilnius, 2011, p. XLIII.

¹⁹⁴ I. Valikonytė, Įvadas, in: Lietuvos Metrika = Литовская метрика = Lithuanian Metrica (1554-1568) : 35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija) / tekstus parengė Saulė Viskantaitė - Saviščevičienė, Irena Valikonytė, Vilnius, 2018, XVIII.

¹⁹⁵ С. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, Петербург, 1887, p. 85.

¹⁹⁶ Ten pat, p. 86.

¹⁹⁷ Ten pat, 86.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Paminėjimo data ir aplinkybės	Šaltinis
		knygas.	
15.	Povilas Radeckis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 42 Užrašymų knyga ¹⁹⁸
16.	Adomas Višinskis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 49 Užrašymų knyga; 55 Teismų bylų knyga ¹⁹⁹
17.	Simonas Terleckis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 72, 76, 80 – Užrašymų knygos ²⁰⁰ ; 64-oji Teismų bylų knyga ²⁰¹ , 68 Teismų bylų knyga ²⁰²
18.	Grigorijus Terleckis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 73-oji Užrašymų knyga ²⁰³ .
19.	Daniel Deleškan	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 22-oji Teismų bylų ²⁰⁴
20.	Jurgis Sivickis (Yrzy Siwicky)	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 25-oji Teismų bylų ²⁰⁵
21.	Adam Maslo	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 29-oji Teismų bylų ²⁰⁶
22.	P. Ardecki	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos	Lietuvos Metrika, 30-33-

¹⁹⁸ Ten pat, 87.

¹⁹⁹ Ten pat, p. 118

²⁰⁰ Ten pat, p. 90-91.

²⁰¹ Ten pat, p. 119.

²⁰² Ten pat, p. 120.

²⁰³ Ten pat, p. 90.

²⁰⁴ Ten pat, p. 115.

²⁰⁵ Ten pat, p. 116.

²⁰⁶ Ten pat, p. 116.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Paminėjimo data ir aplinkybės	Šaltinis
		knygas.	oji Teismų bylų knygos ²⁰⁷
23.	Jan Marchač	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 57-oji Teismų bylų knyga ²⁰⁸
24.	A. Judzikis	Perrašinėjo senąsias Lietuvos Metrikos knygas.	Lietuvos Metrika, 5-oji Surašymų knyga ²⁰⁹

1.6. Sekretoriai

Iš istoriografijos žinome valdovo sekretorių reikšmę valstybės valdyme, tačiau šie duomenys iki šiol nėra integruotos į LDK kanceliarijos istorijos kontekstą. Antai K. Avižonis teigė, kad sekretoriai buvo asmeniniai valdovo pareigūnai, kurie tvarkė asmeninę valdovo korespondenciją ir saugojo valdovo antspaudą. LDK raštininko ir sekretoriaus pareigas dažnai atlikdavo tas pats asmuo²¹⁰.

Žygimanto Augusto sekretoriatą nagrinėjęs M. Ferencas sekretorius skirsto į keturias grupes: etatinius (etatowi) – gaudavę pajamas iš valdovo išdo; dvasiškuosius – apdovanojami bažnytinėmis beneficijomis; garbės – pareigas eidavę tik kartais ir ne visada gaudavę atlygį; titulo – neturėję jokių pareigų ir negaudavę jokio atlyginimo²¹¹. R. Ragauskienė ir T. Kempa savo tyrimuose pabrėžė ypatingą didikų Radvilų poveikį valdovui renkantis sekretorius. Istorikai nustatė dažnus jau veikiančių sekretorių patekimo į didikų įtaką atvejus²¹². W. Chorążyczewskis pastebėjo, kad iki Liublino unijos

²⁰⁷ Ten pat, p. 116.

²⁰⁸ Ten pat, p. 119.

²⁰⁹ Ten pat, p. 161.

²¹⁰ K. Avižonis, 1994, p. 95.

²¹¹ M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta: Organizacja i ludzie*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2014, p. 156.

²¹² Ragauskienė, *Radvila Rudasis*; T. Kempa, *Sekretarzy królewscy na służbie u Radvillów w drugiej połowie XVI wieku* in: *Patron i dwór : magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, pod red. Ewy Dubas–Urwanowicz i Jerzego Urwanowicza, Warszawa, 2006. To paties, *Urzednicy i klienci Mikolaja Krzysztofa Radvillla Sierotki*, in: *Lituano–slavica posnaniensia : studia historica*. 2003, 9, p. 193–221.

griežtai veikęs atskiras lietuviškasis sekretoriatas pradėjo nykti²¹³, tačiau prie Lietuvos kanceliarijos dirbę sekretoriai ir toliau galėjo būti pasitelkti LDK administraciniame darbe. Tokia W. Chorążyczewskio nuomonė nestebina, nes jis tvirtino, kad po Liublino unijos ATR nusistovėjo vienas dvaras ir ribos tarp lietuviško ir lenkiško dvaro išnyko²¹⁴. Žinoma, pastarasis teiginys yra ginčytinas, nes jį pagrįsti gali tik Karūnos piliečių įsitvirtinimas LDK, o Lietuvos piliečių – Karūnos dvaro pareigybėse. Su pastebėjimu, kad po Liublino unijos lietuviškasis sekretoriatas galėjo išnykti, nesutiko ir K. Avižonis²¹⁵. Nors šiuolaikiniai tyrimai, t. y. sudaryti pareigūnų sąrašai istoriko poziciją kiek sušvelnina, tačiau vargu, ar paneigia²¹⁶.

Istoriografijoje dažnai nurodoma, kad XVI amžiaus pradžioje sekretoriai nuo raštininkų skyrėsi tuo, kad mokėjo lotynų kalbą ir tai jiems leido užimti aukštesnį laiptelį kanceliarijos hierarchijoje²¹⁷. Nuo XVI a. vid. sekretorių statusas keitėsi, nes jie tapo asmeniniais Lietuvos didžiojo kunigaikščio tarnais²¹⁸. I. Lappo teigimu, XVI a. II p. lenkų, lotynų ir rusėnų kalbas mokėjo beveik visi LDK raštininkai, o esminis skirtumas tarp sekretoriaus ir LDK raštininko buvo tas, kad sekretorius buvo tarpininkas tarp valdovo ir kanceliarijos²¹⁹. Siekiant karjeros LDK kanceliarijoje, daugeliui pirmuoju karjeros laipteliu būdavo tapimas rašovu, o vėliau valdovo sekretoriumi²²⁰, o tik vėliau jie gaudavo raštininko vietą. Tai buvo suprantama, nes valdovo sekretorių skaičius nebuvo ribojamas kaip raštininkų. Tai akivaizdžiai patvirtina glaudų ryšį tarp valdovo dvaro (savotiško jo namų ūkio) ir kanceliarijos, kurios užuomazgos ir ėmė formuotis dvare. Tačiau, laikui bėgant, kanceliarija darėsi vis mažiau sietina su valdovo asmeniu ir vis labiau darėsi savarankiška valstybės valdymo institucija.

Sekretorių atskirumą nuo kanceliarijos pareigybių patvirtina ir priesaikų tekstai. Į Lietuvos Metriką pakliuvę pavyzdiniai sekretoriaus

²¹³ W. Chorążyczewski, *Kancelaria centralne panstwa w XIV–XVIII wieku*, in: *Dyplomatyka Staropolska*, p. 157.

²¹⁴ *Dyplomatyka Staropolska*, red. T. Jurka, Warszawa, 2015, p. 155.

²¹⁵ K. Avižonis, *Bajorai valstybiname Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940, p. 468 – 470.

²¹⁶ H. Wisner, *Jonušas Radvila (1612–1655)*, Vilnius, 2000, p. 55–57.

²¹⁷ Tokį pastebėjimą išreiškė Любавский, Литовский–Русский сейм, p. 389.

²¹⁸ M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta: Organizacja i ludzie*, Kraków, Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2014, p. 33.

²¹⁹ I. Lappo, *1588 metų Lietuvos Statutas, t. I*, Kaunas, 1934, p. 444.

²²⁰ Tai rodo M. Vainos ir A. Ivanovičiaus-Obrinskio karjeros, žiūrėti priedą nr. 1.

priesaikos tekstai yra lotyniški²²¹. Nuo raštininko priesaikos ji skiriasi tuo, kad asmenys pasižada saugoti valdovo paslaptis ir pranešti valdovui apie gresiantį pavojų. Skirtumas tarp jų ir tas, kad priesaikoje neminimas nei kancleris, nei pakancleris (ar kiti Ponų Tarybos nariai)²²². Sekretorių priesaikose nėra pasižadėjimo tarnauti visiems valstybės gyventojams, kuo pasižymi raštininkų priesaikos. Tai rodo, kad valdovo sekretoriai kanceliarijos vadovams tiesiogiai nepakluso, nes jie nebuvo kanceliarijos darbuotojai.

Panašiai nurodo ir skyrimo į sekretorius privilegijos. Tiriant šaltinius pavyko surasti penkias sekretorių skyrimo į pareigas privilegijas: Stanislovui Bartoševičiui, Motiejui Protasevičiui, Andriejui Ivanovičiui-Obrinskiui, Leonui Sapiegai ir Pranciškui Gradovskiui.

S. Bartoševičiaus atveju buvo konkrečiai pažymėta, kad į valdovo sekretoriaus pareigas jis yra skiriamas Radvilos Rudojo prašymu, nes buvo geras, ištikimas, garbingas ir kruopštus. Jis turės tarnauti kaip pasienio pilių raštininkas. Taip pat pabrėžiama, kad Bartoševičius daug metų tarnavo Radviloms, iš pradžių Juodajam, o vėliau – Rudajam²²³.

A. Ivanovičiaus-Obrinskio privilegijoje teigiama, kad jis nuo jaunų dienų tarnavo valdovui, gyveno jo dvare, kanceliarijoje dirbo rašovu, o vėliau tarnavo pasiuntinybėje Maskvoje²²⁴. S. Bartoševičiaus privilegijoje pabrėžiama, kad jis yra LDK sekretorius ir tarnybininkas, o A. Ivanovičiaus-Obrinskio privilegijoje rašoma, kad jis tarnaus ir gyvens valdovo dvare, bus valdovo sekretorius ir stos į jo tarnybą. Įvardijamos tokios jo asmeninės savybės: ištikimybė, tikslumas ir kruopštumas. Taip pat privilegijos tekste buvo teigiama, kad jo tarnyba valdovui – reikalinga. Valdovas, suteikdamas šią pareigybę, reikalauja prisiekti, o davęs priesaiką Ivanovičius-Obrinskis galės naudotis ir turėti viską, kas priklauso prisiekusiam ir privilegijuotam pareigūnui.

Motiejaus Protasevičiaus privilegijoje buvo teigiama, kad jis iki paskyrimo sekretoriumi buvo rašovu, o kanceliarijoje tarnavo dar nuo jaunų dienų. Pažymima ir tai, kad jo protėviai taip pat tarnavo valdovui. Dokumente toliau rašoma, kad valdovas, norėdamas tokį ištikimą ir gerą tarnautoją paaugštinti, suteikia jam sekretoriaus pareigas ir įsileidžia į savo tarybą. Eidamas pareigas, M. Protasevičius turės būti kruopštus ir vykdyti visas jam

²²¹ Lietuvos Metrika, 8-oji Viešųjų reikalų knyga, p. 31 ir p. 90.

²²² Ten pat, dok.nr. 28, p. 30.

²²³ Lietuvos Metrika, 51-oji Užrašymų knyga, l.45–46v.

²²⁴ Lietuvos Metrika, 50-oji Užrašymų knyga, l.298.

paskirtas užduotis. Be to, jam suteikiama visa tai, kas buvo skiriama kitiems sekretoriams²²⁵.

Kitų dviejų sekretorių – L. Sapiegos ir Pranciškaus Gradovskio – privilegijos dėl sekretoriaus pareigų užėmimo yra labiau šabloniškos. P. Gradovskiui šios pareigas skirtos 1580 m., užtarus Kristupui Radvilai už nuopelnus kovose prie Polocko²²⁶. Tų pačių metų vasario 5 d. Varšuvoje rusėniškai surašytame rašte dvarionis Leonas Ivanovičius Sapiega buvo skiriamas sekretoriumi, nes būdamas dvarioniu ištikimai tarnavo valdovui ir buvo geras tarnautojas. Šiame paskyrimo apie Radvilų galimą protekciją neužsimenama. Teigiama, kad jo protėviai taip pat ištikimai tarnavo ankstesniems Lenkijos karaliams ir Lietuvos didiesiems kunigaikščiams. Šias pareigas L. Sapiega turėjo eiti iki gyvos galvos arba kol bus paaukštintas²²⁷. *Geras, ištikimas, kruopštus, garbingas, gerai tarnaujantis* ir dėl to *reikalingas valdovui* (*пильне, верне и докладне, службъ нашихъ пильновати не переставаетъ, цютливе*) – visi paskirti sekretoriai turėjo pasižymėti tokiomis asmeninėmis savybėmis ir iš visų jų taip pat buvo reikalaujama ištikimybės bei sąžiningo pareigų atlikimo.

Kandidatams į sekretoriaus pareigas užteko to, kad jie būtų lojalūs valdovui ir geri darbuotojai. Pirmenybė buvo teikiama kandidatams, kurie jau buvo tarnavę valdovui. Tačiau tokių savybių ir ryšių nepakako norint tapti LDK raštininku. Be lojalumo valdovui, kandidatas į raštininkus privalėjo būti nusipelnęs valdovui ir valstybei: jis turėjo būti kariavęs, vykęs į pasiuntinybes ir t.t. Neatsitiktinai šaltiniuose užsimenama, kad vienas į raštininkus pakeliamų asmenų nuo jaunų dienų „kanceliarijoje prie valdovo dvaro gyveno“ („до сего часу обещне у канцълереи при дворе нашомъ мешкаючи“²²⁸).

1.7. Kiti darbuotojai susiję su kanceliarijos veikla

XVI a. pabaigoje be rašovo, raštininko, žemės išdininko, kanclerio bei pakanclerio pareigybių atsirado naujų, papildomų pareigybių, tokių kaip **kanceliarijos regentas, referendorius** bei **instigatorius**. Tačiau Lietuvos

²²⁵Lietuvos Metrika, 53-oji Teismų bylų knyga, l.205–206, privilegijos tekstas analizuojamas iš: J. Малиновский, *Сборник материалов, относящихся к истории панов–рады Великого Княжества Литовского*: добавление, Томск, 1912, p. 77.

²²⁶ Lietuvos Metrika, 65-oji Užrašymų knyga, l.129v.–130.

²²⁷ Lietuvos Metrika, 66-oji Užrašymų knyga, l.33–33v.

²²⁸ И. А. Малиновский, *Сборник материалов, относящихся к истории панов–рады Великого Княжества Литовского*, Томск, 1901, p. 76–77.

istoriografijoje jos tebėra mažai tyrinėtos. Galima teigti, kad LDK šios pareigybės buvo įsteigtos dar XVI a. pab., tačiau jų funkcijos buvo išgrynintos tik XVII a. viduryje. M. Ferencas, nagrinėjęs Žygimanto Augusto dvarą, teigė, kad Lenkijoje, o vėliau – ir LDK, referendoriai buvo du: pasaulietinis ir dvasinis, o instigatorius – vienas. Šie pareigūnai buvo laikomi valdovo dvaro pareigūnais, o kanceliarijos regento pareigybė priskirta asmeniniam kanclerio patarnautojų ratui²²⁹. Taip buvo todėl, kad kanceliarijos regentas buvo kanclerio asmeninio pasitikėjimo pareigūnas. Tyrime aptariamam laikotarpiui LDK kanceliarijos pareigybių hierarchijoje šios pareigybės buvo laikomos antraeilėmis, tačiau neabejotinai veikė prie kanceliarijos arba pačioje kanceliarijoje ir buvo derinamos su raštininko pareigomis.

Išsamesnės informacijos apie **kanceliarijos regento** pareigybę neturime. Teigiama, kad pirmasis regentas Aleksandras Korvinas Gosievskis tarnauti pradėjo nuo 1596 m. sausio 4 d.²³⁰. Jis buvo atsakingas už Lietuvos Metrikos knygas ir prižiūrėjo jų perrašymą²³¹. Aprašydamas kanceliarijos darbą XVII–XVIII amžiuje D. Antanavičius teigė, kad regentas buvo tarsi asmeninis kanclerio ir pakanclerio sekretorius, kuris prižiūrėjo personalo darbą, skyrė raštininkams užduotis, teikė pasirašyti dokumentus kancleriui ir karaliui, dalyvavo asesorių teismuose ir saugojo antspaudą²³². Taigi XVII a. viduryje – antrojoje pusėje regentas kanceliarijoje tapo trečiuoju asmeniu po kanclerio ir pakanclerio. Tačiau XVII a. pab. regento pareigybė sunyko ir jos funkciją galimai perėmė metrikantai²³³. D. Antanavičius atkreipė dėmesį ir į tai, kad regentų atlyginimas buvo mažesnis už raštininkų. Vertinant A. K. Gosievskio karjerą, reikėtų atkreipti dėmesį, kad iš pradžių jis tapo regentu ir tik vėliau (1615 m.) – LDK raštininku. Po to A. K. Gosievskis buvo paskirtas Smolensko vaivada, o tai jam atvėrė kelią į Senatą. Iš šio asmens karjeros galime daryti prielaidą, kad regentas neįėjo į kanceliarijos pareigybių hierarchiją, nes buvo tiesiogiai pavaldus tik kancleriui, tai lėmė neformalus A. Gosievskio ryšiai su L. Sapiega²³⁴.

Referendorius. Istorikas J. Volfas referendoriaus pareigybę apibūdino taip: *„jo pareiga karaliaus rūmuose buvo kasdien nuo ryto po mišių iki pietų ir po pietų iki vakariinės klausytis privačių skundų ir juos perduoti*

²²⁹ M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta*, p. 31.

²³⁰ *Susigrąžinant praeitį*, Vilnius, 2016, p. 93.

²³¹ Ten pat.

²³² *Susigrąžinant praeitį*, Vilnius, 2016, p. 109.

²³³ Ten pat, p. 93.

²³⁴ E. Saviščevas, *Odisėjo lynas*: p. 140.

kancleriui“²³⁵. XVI a. referendoriai buvo valdovo dvaro personalo pareigūnai, kurie pasirašydavo „referendorius ir sekretorius“²³⁶ arba „referendorius ir raštininkas“²³⁷. I. Lappo, aprašydamas visas LDK pareigybes, referendoriaus visai nepaminėjo²³⁸, o Avižonis teigė, kad tai buvo labiau titulinė pareigybė, neturėjusi didesnės reikšmės²³⁹.

Pasaulietiniais referendoriais buvo Sebastianas Suchodolskis, Gabrielius Vaina ir Bogdanas Chrebtavičius (1594–1610 m.)²⁴⁰. 1610 m. šias pareigas užėmė Aleksandras Gosievskis²⁴¹. Referendoriaus pareigas jis derino su LDK raštininko pareigomis (1615–1625 m.), paskui jis tapo Smolensko vaivada. Reikia pastebėti, kad aptariamuoju laikotarpiu Lietuvos Metrikos knygose yra žinių tik apie tuos referendorus, kurie savo pareigas derino su LDK raštininko pareigomis. Tai – dvasinis referendorius Eustachijus Valavičius ir pasaulietinis referendorius Aleksandras Gosievskis. Kiti referendoriai po kanceliarijos išduodamais dokumentais pasirašinėjo ypač retai, todėl jų veikla Lietuvos Metrikos knygose neatspindi²⁴².

Pirmuoju mums žinomu dvasiniu LDK referendoriumi tapo Mikalojus Koryzna, gimęs 1566 m., kurį Mikalojus Radvila Juodasis buvo pasiuntęs į Italiją mokytis kalbų ir politikos mokslų. 1579 m. rugsėjo 28 d. M. Koryzna buvo paskirtas karaliaus sekretoriumi, o 1586 m. – referendoriumi²⁴³. M. Koryzna tuo pat metu buvo ir Vilniaus kanauninku, abi šias pozicijas užėmė iki 1598 m.²⁴⁴. Minėto referendoriaus biografijos autoriai nustatė, kad jis dažnai nedalyvaudavo Vilniaus kapitulos posėdžiuose, už ką ne kartą buvo baustas, o tokį savo elgesį aiškino daug laiko reikalaujančia tarnyste

²³⁵ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Krakow, 1885, p. 306.

²³⁶ Lietuvos Metrika, 86-oji Užrašymų knyga, l. 80.

²³⁷ Lietuvos Metrika, 86-oji Užrašymų knyga, l. 92.

²³⁸ И. Лаппо, Великое Княжество Литовское, p. 780.

²³⁹ K. Avižonis, *Bajorai Vazų laikais*, p. 186.

²⁴⁰ A. Racuba, H. Lulewicz, *Urządnicy*, p. 160.

²⁴¹ Ten pat.

²⁴² Pavyzdžiui, per 17 metų B. Chrebtavičius yra pasirašęs po 3 LM dokumentais, žiūrėti priedą nr. 4.

²⁴³ A. Rachuba ir H. Lulewicz nurodo, kad dvasinis referendorius LDK buvo įsteigtas valdant Steponui Batorui, 1579 metais, in: A. Racuba, H. Lulewicz, *Urządnicy*, p. 160.

²⁴⁴ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, in: Bažnyčios istorijos sudijos, II, sud. V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius, 2009, p. 270.

valdovui²⁴⁵. Po M. Koryznos dvasiniais valdovo referendoriais buvo Eustachijus Valavičius (1599–1615 m²⁴⁶.) ir Stanislovas Kiška (1615–1618 m.). Kiškos skyrimo referendoriumi privilegijoje pabrėžiama, kad jis buvo Vilniaus kanauninkas, kilęs iš garsios šeimos. Nepriekaištingą reputaciją neva liudijo tai, kad į šias pareigas S. Kišką pakvietė pats pakanceleris Eustachijus Valavičius²⁴⁷. Po S. Kiškos dvasiniu referendoriumi tapo Merkelis Elijoševičius Geiša, kuris šias pareigas ėjo nuo 1620 m. liepos 24 d. iki 1631 m. birželio 11 d²⁴⁸.

Kol kas esami duomenys neleidžia pasaulietinio ar dvasinio referendoriaus pareigybių sieti tiesiogiai su kanceliarija – juos, kaip ir sekretorius, reikia laikyti tarpininkais tarp valdovo (dvasinio referendoriaus atveju – Vilniaus vyskupo) ir kanceliarijos.

LDK **instigatorius**, kuris šiandien atitiktų generalinio prokuroro pareigas, buvo atsakingas už kaltinimų valdovo vardu pateiktą įvairiems valstybės pareigūnams. Šie kaltinimai dažniausiai reiškė valstybės išdavystę, valdovo majestoto įžeidimą, nusikaltimus valstybės iždui, bajorijai ar kitiems pareigūnams²⁴⁹. Taip pat instigatorius seimo pabaigoje skelbdavo infamijas ir banicijas²⁵⁰.

J. Wolff manė, kad LDK instigatoriaus pareigybė atsirado 1583 m. XVII a. vid., kartu buvo įsteigta ir viceinstigatoriaus pareigybė, kuri XVIII a. pab. buvo panaikinta²⁵¹. A. Rachubos ir H. Lulewicziaus sudarytame centrinių pareigūnų sąrašė nurodyta, kad instigatoriaus pareigybė atsirado 1586 metais²⁵². 1615 m. Jonas Volkas tapo pirmuoju *viceinstigatoriumi*. 1616 m. jo pareigas perėmė Mikalojus Golembiovskis²⁵³.

Lietuvos Metrikos knygoose instigatoriai dažniausiai buvo minimi Asesorių teismų knygoose, retkarčiais kaip privilegijų gavėjai minimi Užrašymų knygoose. Pirmuoju oficialiu LDK instigatoriumi tapo Merkelis Kaminskas. Jis šias pareigas ėjo 1586–1604 metais. Tais pačiais 1604 m.

²⁴⁵ Ten pat, p. 272.

²⁴⁶ Ten pat, p. 307.

²⁴⁷ Lietuvos Metrika, 92-oji Užrašymų knyga, l. 18.

²⁴⁸ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 245.

²⁴⁹ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1885, p. 218.

²⁵⁰ K. Avižonis, *Bajorai Vazų laikais*, p. 161.

²⁵¹ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1885, p. 218.

²⁵² A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzędnicy*, p. 48.

²⁵³ A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzędnicy*, p. 195.

instigatoriaus pareigas pradėjo eiti Mikalojus Puzelievskis ir jas užėmė iki 1623 m.²⁵⁴. Šie tyrinėtojų duomenys visiškai prieštarauja J. Wolff sudarytam sąrašui, nes pastarasis nurodo, kad instigatoriaus pareigas ėjo Jokūbas Zaleckis (1623 m.) ir teigia, kad instigatoriaus pareigybė atsirado 1583 m.²⁵⁵. Tai, kad instigatorius nebuvo kanceliarijos pareigūnas, o veikiau priklausė valdovo dvarui, rodo M. Puzelevskio veikla. Pastarasis, dalyvavo sutikrinant visas perrašytas Lietuvos Metrikos knygas ir jose paliko savo įrašus. Valdovo įsakymu sudaryta komisija sutikrinti perrašytas seniausias Lietuvos Metrikos knygas buvo iš asmenų, kurie nėjo tiesioginių pareigų LDK kanceliarijoje.

Lietuvos Metrikoje taip pat minimi arabų kalbos **vertėjai**. Pirmosios užuominos apie jų egzistavimą randamos 1540 m., kuomet Gardino žemės teismas gavo skundą, kuriame totorių kalbos vertėjas Lenzas Mustafa Miskevičius skundėsi, kad jį „gatvėje ant tilto“ užpuolė valdovo pavaldinys Prokopas Sernetkovičius su bendrais ir sumušė²⁵⁶. Dariuszas Kołodziejczyk parašė solidžią studiją apie Krymo chanato bei Lenkijos ir Lietuvos diplomatinius santykius, aptarė ir jų vartotas kalbas. Autorius teigė, kad Krymo chanato kanceliarijoje XVI a. pr. buvo pradėta vartoti rusėnų kalba, kuri vyravo palaikant diplomatinius santykius su Lietuva. Tiesa, po Liublino unijos atsakomybę už diplomatinius ryšius su Rytai perėmė Krokuva. D. Kołodziejczyk pažymi, kad kai kurie diplomatiniai dokumentai galėjo būti parašyti *Khwarezmian Turkic*, nes abi šios kalbos buvo oficialiai vartojamos Krymo chanato kanceliarijoje²⁵⁷.

Savo „Atsiminimuose“ Teodoras Jevlašauskis pasakojo apie 1572 m. į Varšuvos seimą atvykusius Turkijos pasiuntinius, kurie puikiai kalbėjo lotyniškai, o kai kurie suprato ir lenkiškai. „*Ir mūsų paruoštas totorius norėjo jam išversti, bet čiaušas neprašė sakydamas, kad pats suprantąs lenkiškai*“²⁵⁸ – rašė T. Jevlašauskis.

Iš viso Lietuvos Metrikos knygose pavyko rasti tris **arabų raštininkus**. Jie buvo labai išskirtinės specializacijos kanceliarijos

²⁵⁴ A. Rachuba, H. Lulewicz, Urzędnicy, p. 49.

²⁵⁵ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1885, p. 218.

²⁵⁶ Už nuorodą dėkoju Tomui Čelkiui. *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссией. Т. 17. Акты Гродненского земского суда. Вильна : А.Г. Сыркин, 1890, No 351, с. 139.*

²⁵⁷ D. Kołodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland–Lithuania international diplomacy on the European periphery (15th–18th century) a study of peace treaties followed by annotated documents*, Boston, 2011, p. 243.

²⁵⁸ Jevlašauskas T., Atsiminimai, p. 30.

darbuotojai, apie kuriuos daugiau informacijos atrasti nepavyko: nėra nei jų pasirašytų ir į Lietuvos Metriką aktuotų dokumentų, nei paskyrimo privilegijų.

Pirmasis raštininkas Nurseta buvo paminėtas 1567 m. rugsėjo 8 d. rašte savo žmonai kunigaikštienei Šediai Goročninai, kuriai paliko teisę valdyti 11 apgyvendintų ir 8 tuščius valakus žemės Kričevičių kaime, Rodūnios valsčiuje „iki valdovo valios“²⁵⁹. Antrasis arabų raštininkas – Chasenijus Tabilganovičius²⁶⁰. Trečiasis – Ilja Kulzimanovičius, kuriam 1580 metų liepos 6 dieną Steponas Batoras suteikė 70 valakų žemės Radeikovičių kaime²⁶¹. Apie arabų raštininkus rašte nurodyta, kad Kulzimanovičius buvo ištikimas tarnas, daug kartų vykęs į pasiuntinybę Krymo Ordoje pas tenykščius chanus (*do uapeŭ*).

Lietuvos Metrikoje arabiškų raštininkų paminėjimai chronologiškai baigiasi su pirmojo oficialaus Karūnos kanceliarijos vertėjo, LDK piliečio, žinomo diplomato Krzysztofo Dzieržeko vardu. 1569 m. Žygimantas Augustas išsiuntė jį į Konstantinopolį mokytis ne tik arabų, bet ir turkų kalbos²⁶². Į Lenkiją jis sugrįžo Stepono Batoro valdymo pradžioje ir tapo pirmuoju oficialiu Lenkijos kanceliarijos arabų ir turkų kalbų vertėju. 1588 m. buvo paskirtas Trakų vėliavininku. Arabų ir turkų kalbų jis mokė ir savo sūnėnus, kurie vėliau taip pat tapo oficialiaisiais vertėjais²⁶³. D. Kołodziejczyk nustatė visus oficialius *Respublikos* vertėjus: Samuelį Otwinowskį ir Kazimierzą Zajerskį²⁶⁴. Kadangi po Liublino unijos Karūnos kanceliarija perėmė atsakomybę už diplomatinius santykius su Rytai, galimai dėl to Lietuvos Metrikoje ir nutrūko vertėjų įvardijimai.

Apibendrinant skyrių galima teigti, kad XVI a. pabaigoje kanceliarija instituciškai stiprėjo – nuo dokumentų autentiškumo užtikrinimo priemonių iki pakanclerio pareigybės įsteigimo ir pareigūnų bei darbuotojų profesionalizacijos. Sutiktina su I. Lappo ir K. Avižonio nuomone, kad sekretoriaus pareigybė nebuvo suvokiama kaip kanceliarijos darbuotojo, bet veikiau kaip tarpininko tarp valdovo ir kanceliarijos funkcija. Statutų nuostatos leidžia pagrįsti ir teiginį, kad raštininkas buvo laikomas aukštesnio

²⁵⁹ Lietuvos Metrikos, 51-oji Užrašų knyga, p. 86, dok.nr. 76.

²⁶⁰ Lietuvos Metrikos, 59-oji Užrašų knyga, l. 164v–165.

²⁶¹ Lietuvos Metrikos, 66-oji Užrašų knyga, l. 98v.–99.

²⁶² D. Kołodziejczyk, *Ottoman–Polish Diplomatic Relations (15Th–18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents (Ottoman Empire and Its Heritage)*, London, 2000, p. 178.

²⁶³ B. Baranowski, *Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII wieku*, Łódź, 1950, p. 160.

²⁶⁴ D. Kołodziejczyk, *Ottoman–Polish Diplomatic Relations*, p. 179.

rango pareigūnu nei sekretorius. Trečiajame Lietuvos statute kanceliarijos pareigūnų hierarchijoje raštininkai minimi aukščiau už sekretorius. Naujų pareigybių – instigatoriaus, referendoriaus ar dvasinio referendoriaus – atsiradimas taip pat liudija apie augančią struktūros diferenciaciją, nors jos, panašiai kaip sekretoriai, išliko labiau valdovo dvaro nei kanceliarijos aplinkoje. Tik regento pareigybė aiškiau įsiliejo į kanceliarijos struktūrą, nes buvo tiesiogiai pavaldi kancleriui.

2. KANCELIARIJOS VADOVŲ KARJEROS IR VEIKLA

XV–XVI a. LDK kancelariją, kaip ir kitas valstybinės institucijas, asmeniškai formuodavo valdovo oficialiai paskirtas kancleris, o nuo 1566 m. – ir pakancleris. Vis dėlto galutinį sprendimą dėl raštininkų paskyrimo į pareigas priimdavo pats valdovas. Apskritai kancleris turėjo galimybę laisvai pasirinkti jam reikalingus raštininkus, tačiau faktiškai kanceliarijoje jis dažniausiai susidurdavo su jau anksčiau suformuotu personalu (priedas nr. 2). Esant idealiam modeliui, kancleris ir pakancleris turėjo siekti visuotinės kanceliarijos darbo kontrolės, dėl to nepatikimus darbuotojus dažnai keitė „*savo žmonėmis*“. Nepatikimus ar nenaudingus asmenis kancleris ar pakancleris tiesiog ignoruodavo nebesinaudodami jų paslaugomis arba palikdami be darbo, nes atimti pareigybės negalėjo. Tokie asmenys nors ir naudojosi raštininko titulu, bet faktiškai pareigybių nevykdė t. y. buvo tituliniais raštininkais.

„*Savo žmonių*“ pasirinkimo atvejai rodo neformalios galios veikimo mechanizmus, kuriuos XX a. viduryje pradėjo nuosekliai tyrinėti Rolandas Mousnier. Jis įvedė patrono ir kliento ryšių atmainą –kreatūrą, kai patronas užima svarbias valstybines pareigybes, o jo klientas dirba patrono vadovaujamoje valstybinėje įstaigoje, bet lieka asmeniškai pavaldus patronui. Tokias klienteles valstybinėse institucijose kūrė garsieji Armand Jean du Plessis de Richelieu arba Jean-Baptiste Colbert²⁶⁵.

Klientinius santykius LDK tyrinėjo daug istorikų, kurie naudojo skirtingus metodus ir patį reiškinį tyrinėjo skirtingais lygmenimis. Antai, Antonis Mączakas, išpopuliarinęs klientelinių santykių tyrinėjimus lenkų historiografijoje, klientelizmą suvokė kaip ankstyvųjų naujųjų laikų Europos visuomenių gyvenimo požymį²⁶⁶. O klientelinius santykius LDK istorijoje aktualizavusi Urszula Augustyniak tyrinėjo didiko Kristupo II Radvilos, kaip LDK politinio, karinio ir protestantų globėjo Lietuvoje, atvejį²⁶⁷. Ji teigė, kad „nuo didiko (magnato) priklausė žemesnių bajorų karjeros. Buvo keičiamasi paslaugomis: magnato užtarimas ar karjeros pakėlimas mainais į balsus seime,

²⁶⁵ R. Mousnier, *The Institutions of France Under the Absolute Monarchy, 1598–1789: Society and the State* (Volume 1), 1979, p. 700.

²⁶⁶ A. Mączak, *Rządcy i rządzeni: władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowożytnej*, Warszawa, 2002, p. 268. To paties, *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa, 1994.

²⁶⁷ U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa, 2001, p. 386.

interesų gynimą teismuose ir kitokias paslaugas²⁶⁸. R. Ragauskienė teigia, kad ir kanceliarijos darbuotojai pareigybes gaudavo tik dėl to, kad buvo vieno ar kito didiko klientai²⁶⁹. Kita vertus, istoriografijoje įsitvirtinus klientelės sąvokai, istorikai nebekelia klausimų, kodėl vienas ar kitas asmuo gavo pareigas ar atliko kokias nors realias funkcijas. Viskas tiesiog paaiškinama „klientelės“ terminu²⁷⁰.

Tačiau kalbant apie kanceliarijoje veikusius asmenis, klientelės sąvoka yra nepakankama. Pirma, į kanceliariją buvo patenkama su kanclerio protekcija, tačiau paskyrimas į pareigas buvo teisėtas tik tada, kai jį patvirtindavo valdovas, išskyrus rašovus, kuriems valdovo patvirtinimo nereikėjo. Tad valdovas nebūtinai turėjo skirti kanclerio proteguojamą asmenį. Pavyzdžiui, R. Ragauskienė išskiria atvejus, kai LDK kancleris M. Radvila Rudasis prašė valdovo skirti į Trakų tįjūno ir pilininko pareigas M. Paleckį, tačiau jam buvo atsakyta²⁷¹. Antra, klientelizmas panaikina ribą tarp protekcijos dėl politinio išskaičiavimo ir tiesioginės priklausomybės didikui esant ūkiniams santykiams. Akivaizdu, kad asmenys, norėję patekti į LDK kanceliariją, privalėjo atitikti išsilavinimo reikalavimus (minimaliausias – mokėjimas rašyti). Jie taip pat turėjo pasižymėti asmeninėmis savybėmis bei gebėjimais, reikalingais pareigoms atlikti. Tokį „klientelės“ sąvokos ribotumą yra pastebėjęs ir Artūras Vasiliauskas²⁷².

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atveju atsiranda naujų sąvokų, siūlomų socialiniams santykiams apibūdinti. Viena iš jų – E. Saviščevo pasiūlyta „*namų ūkio*“ sąvoka²⁷³. Pasak jo, namų ūkis – tai lokalizuotų namų

²⁶⁸ Ten pat.

²⁶⁹ R. Ragauskienė, XVI a. iki reforminio Vilniaus pilies teismo raštininko ir Lietuvos Metrikos metrikanto karjera: Motiejaus Savickio (apie 1530 – apie 1581) atvejis, *Inveniens quero. Ieškoti, rasti, nenurimti, mokslo straipsnių rinkinys*, sud. G. Blažienė, S. Grigaravičiūtė, A. Ragauskas, Vilnius, 2011, p. 566–584.

²⁷⁰ M. Sirutavičius, *Diplomatijos organizavimas*.; K. Żojdź, *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Warszawa, 2019. D. Karvelis, *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais*, Vilnius, p. 611.

²⁷¹ R. Ragauskienė, *LDK didysis kancleris*, p. 322.

²⁷² A. Vasiliauskas, *Local Politics and Clientage in the Grand Duchy of Lithuania 1587–1632*, King's College, phd thesis, 2001, p. 20.

²⁷³ E. Saviščevas, *Odisėjo lynas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos tarnai ir jų organizacija paskutiniame XVI amžiaus dešimtmetyje*, in: Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė, sud.: I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2015, p. 135–159.

(dvarų) tinklas, kuriame pagal šio tinklo šeimininko poreikius juda jis pats su visa savo aplinka (dvaru socialine prasme) ar jo įgaliotais asmenimis²⁷⁴. Istorikas išsamiai apžvelgė ir „*klientelizmo*“ sąvokos istoriją ir jos panaudojimą LDK istorijos tyrimuose bei aptarė namų ūkio koncepcijos galimybes. Jis neeliminavo klientelizmo, o kaip tik integravo reiškinį į aiškiau matomą struktūrą ir ieškojo ribos, kada „silpnėsieji“ veikėjai pereidavo nuo tiesioginės tarnybos didiko namų ūkyje prie viešų pozicijų bajoriškoje visuomenėje.

Apibendrindamas E. Savišcevas teigė, kad tipiniai XVI–XVII a. sandūros LDK magnatų klientai buvo tam tikras politinės galios pozicijas užėmę „vargšai“ giminaičiai ar viena kita valstybės vykdomosios valdžios aparate ar teismuose įtaisyta magnato kreatūra. Jie negaudavo iš magnato reguliaraus atlyginimo, tačiau kartais padėdavo jam tvarkyti ūkiniais ar valdų administravimo klausimais. Istoriografijoje išsakytos nuomonės nepalieka abejonės, kad ir LDK kanceliarija negalėjo egzistuoti nepaveikta patrono ir kliento santykių. Vis dėlto kyla svarbiausias klausimas, kaip tiriamame laikotarpyje iš tikrųjų reiškėsi tokie santykiai.

Tyrimas apima 57 metus LDK kanceliarijos istorijos, kai jai vadovavo trys kancleriai. Tai buvo laikotarpis, kai valstybė kariavo, keitėsi jos valdymo struktūra, valdovai ir jų politinės preferencijos. Kancleriai buvo aktyvūs šių procesų dalyviai, o jų taktiniai sprendimai dažnai lėmė valstybei ir dinastijai svarbių tikslų įgyvendinimą. Kadangi Renesanso laikų biurokratiniai aparatai veikė labiau remiantis asmeniniais ryšiais nei nuasmenintomis taisyklėmis, kiekvieno vadovo veiklą būtina vertinti atsižvelgiant į to meto politines aplinkybes. Tokia analizė leis nustatyti kanceliarijos darbo efektyvumą ir išsiaiškinti, ar skirtingi vadovai suteikė jai savitą veikimo braižą. Nors kanclerių ir pakanclerių pareigos ne visada buvo tiesiogiai susijusios su kasdieniu kanceliarijos darbu, jų veikla padeda geriau suprasti valdžios aparato užkulius, sprendimų priėmimo procesus ir institucijos raidos kryptis. Toliau bus nagrinėjama kanceliarijos veikla per kiekvieno kanclerio ir pakanclerio vadovavimo laikotarpius, siekiant atskleisti jų tarpusavio santykius, ryšius su žemesniuoju personalu bei kanceliarijos darbo organizaciją. Analizė padės atsakyti į klausimus: kaip buvo susietos didžioji (kanclerio) ir mažoji (pakanclerio) kanceliarijos, kaip vyko raštininkų rotacija, kokie kvalifikaciniai reikalavimai buvo keliami kandidatams ir kokią reikšmę turėjo neformalus darbuotojų ryšiai.

²⁷⁴ Ten pat, p. 139.

2.1. Kanclerių biografijos

2.1.1. M. Radvila Rudasis (1566–1579 m.)

M. Radvilos Rudojo politinei veiklai yra skirti keli solidūs tyrimai, tačiau juose jo, kaip LDK kanclerio, veikla beveik neatskleista. Nors R. Ragauskienė savo monografijoje vieną iš poskyrių paskiria kanclerio veiklai, tačiau jame visiškai nepalietė didiko santykio su jo nominaliai valdyta kanceliarija²⁷⁵. Iš esmės tą patį galima pasakyti ir apie M. Ferenco monografiją²⁷⁶, todėl M. Radvilos Rudojo, kaip LDK kanclerio, veiklos klausimą reikia pradėti nagrinėti remiantis šaltiniais.

Lietuvos Metrikos Užrašymų knygų dokumentuose M. Radvila dažniausiai buvo minimas kaip vieno ar kito bajoro užtarėjas ar vienas iš svarbesnių dokumentų liudytojų. Peržvelgus visas Radvilos kancleriavimo laikotarpio Metrikos knygas, taip ir nepavyko aptikti nė vieno dokumento, kurį jis pats būtų pasirašęs, tačiau galima rasti dokumentų, kuriuose jis figūruoja kaip Ponų Tarybos narys. Matomas ypač didelis kontrastas su tuo pat metu pakancleriu buvusiu E. Valavičiumi. E. Valavičius buvo itin aktyvus (žiūrėti priedą Nr. 3) ir panašu, kad prižiūrėjo visą kanceliariją ir jos išduodamus dokumentus.

Istoriografijoje menkas Radvilos Rudojo skiriamas dėmesys kanceliarijai grindžiamas tuo, kad kanclerio pareigas jis derino su Vilniaus vaivados pareigomis, o vykstant karui tradiciškai Vilniaus vaivada įsitraukdavo į karo reikalus²⁷⁷. Kita vertus, M. Radvila Rudasis buvo pirmasis kancleris, šalia kurio dirbo pakancleris. Pareigų pasidalijimas leido Radvilai, o vėliau ir kitiems kancleriams glaudžiai bendradarbiaujant su pakancleriu užtikrinti ne tik kanceliarijos veiklą, bet ir daugiau dalyvauti valstybės reikaluose. Glaudų kanclerio ir pakanclerio bendradarbiavimą iliustruoja faktas, kad Liublino unijos išvakarėse, kuomet Radvila Rudasis išvyko iš Liublino, ten liko tik pakancleris E. Valavičius, kuris toliau atstovavo LDK ir apie situaciją aktyviai informavo Radvilą Rudąjį.²⁷⁸

Kanclerio pareigas einant M. Radvilai Rudajam buvo susidurta su pirmuoju Lenkijos ir Lietuvos valstybės istorijoje tarpuvaldžiu 1572 m. liepą – 1574 m. vasarį. Iš karto po Žygimanto Augusto mirties LDK vaivados

²⁷⁵ R. Ragauskienė, *Kancleris*, p.444.

²⁷⁶ M. Ferenc, *Mikołaj Radziwiłł "Rudy" (ok. 1515–1584). Działalność polityczna i wojskowa*, Kraków, 2012, p. 670.

²⁷⁷ R. Ragauskienė, *Kancleris*, p. 273.

²⁷⁸ Ten pat, p. 103.

sudarė veiksmų planą²⁷⁹, kurį pasirašė ne kancleris Radvila Rudasis, kuris tuo metu buvo ir Vilniaus vaivada, o tuometinis pakancleris ir Trakų vaivada E. Valavičius.

Istoriografijoje pabrėžiama, kad atsiradus kanclerio pareigybei, kanceliarijos darbo nenutraukė jokie tarpuvaldžiai²⁸⁰, tačiau XVI a. II p. Lietuvos Metrikos knygoje esanti medžiaga rodo, kad kanceliarijos darbas tarpuvaldžiais stipriai sulėtėdavo. Galimai dėl to, kad visi dokumentai, suteiktys, privilegijos ir kt. buvo išduodami valdovo vardu. Pastebima, kad pirmuoju tarpuvaldžiu Ponų taryba kartu su Lenkijos senatoriais patvirtino jau duotas Žygimanto Augusto suteiktis, tačiau nauji dokumentai nebuvo išduodami²⁸¹.

Pirmuoju tarpuvaldžiu senatoriai ir luomų atstovai rinkosi į suvažiavimus, kuriuose sprendė klausimus, susijusius su naujo valdovo rinkimais, valstybės vidaus ir užsienio politika, gynyba, išdu, teisėsauga ir kt. Buvo siunčiami įvairūs pranešimai į Lenkijos karalystę dėl rinkimų, susirašinėjama su pretendентаis į sostą²⁸², juos pasirašinėjo Ponų Tarybos nariai. Nors tokia medžiaga į Lietuvos Metrikos knygas nepateko, tačiau išliko kituose archyvuose. S. Ptašickio sudarytame kataloge nurodyta Lietuvos Metrikos Užrašymų knygų chronologija taip pat sufleruoja tai, kad nėra medžiagos apie 1573 m. Pavyzdžiui, prie 56 knygos nurodyta „1571 ir 1576–1578 m.“, o 1574 metus apima 57 knyga²⁸³. Vėliau prasideda Stepono Batoro laikotarpis. Tai, kad nėra dokumentų, nereiškia, kad kanceliarijos darbuotojai

²⁷⁹ AGAD, AR. II dz., 83.

²⁸⁰ J. Kiaupienė, I. Lukšaitė, Lietuvos istorija, V t., p. 235.

²⁸¹ Lietuvos Metrikos 54-oje Užrašymų knygoje randame dar prieš Žygimanto Augusto mirtį (mirė 1572 m. liepos 7 d.) Lukui Volfui patvirtintą suteiktį. Jos preambulėje nurodoma, kad šalia valdovo buvo Ponų taryba: Krokuvos vyskupas Pranciškus Krasinskis, Lenkijos karalystės pakancleris Franciszek Krasinski, Trakų vaivada ir pakancleris Eustachijus Valavičius, Kameneco kaštelionas Jeronimas Seniavskis, Cholmo kaštelionas Jonas Dunskis, dvaro maršalka Mikalojus Kristupas Radvila, in: Lietuvos Metrika, 50-oji Užrašymų knyga, l. 360. Suteiktis į Lietuvos Metrikos knygą įrašyta 1572 m. liepos 8 dieną. Šį dokumentą visi pasirašė lenkiškai, išskyrus E. Valavičių. Pats dokumentas sudarytas rusėniškai. Tai paskutinis Žygimanto Augusto dokumentas, jau po mirties patekęs į Lietuvos Metrikos knygas.

²⁸² Jūratė Kiaupienė, Ingė Lukšaitė, Lietuvos istorijos V t. p. 240.

²⁸³ Stanisław Ptaszycki, *Описание книг и актов Литовской метрики, Санктпетербург, 1887. VIII, p. 278.*

„atostogavo“. Jie kaip tik buvo siunčiami į pasiuntinybes pas galimus kandidatus, pavyzdžiui, V. Agripa vyko pas H. Valua²⁸⁴.

Antrasis tarpuvaldis prasidėjo 1574 m. gegužę, kai Henrikas Valua išvyko atgal į Prancūziją, ir truko iki 1576 m. birželio 29 d., kol prisiekė naujas valdovas – Steponas Batoras. Kaip ir pirmuoju tarpuvaldžiu, Lietuvos Metrikos knygosė nėra nei 1575 m., nei 1576 m. pirmosios pusės medžiagos.

Abiejų tarpuvaldžių metu dokumentai buvo sudaromi, bet į Lietuvos Metrikos knygas nepateko galimai dėl to, kad nebuvo išduodami valdovo. H. Lulewicz surinko ir publikavo tarpuvaldžių medžiagą, kurioje atskleidžiama, kad pirmaisiais tarpuvaldžiais M. Radvila Rudasis buvo pirmasis iš visų LDK atstovų, kuris pasirašinėjo dokumentus, siunčiamus lenkams ir kandidatams į sostą. Per abu tarpuvaldžius kanceliarijoje aktyviausi buvo kancleris, pakancleris bei žemės išdininkas M. Naruševičius²⁸⁵.

R. Ragauskienė, ištyrusi M. Radvilos Rudojo klientus, nustatė, kad didžiąją dalį LDK raštininkų jis paveldėjo iš pusbrolio M. Radvilos Juodojo. Pradėjus vadovauti M. Radvilai Rudajam, į kanceliariją buvo paskirti nauji raštininkai – visi, susiję su Radvilų aplinka²⁸⁶. M. Radvila Rudasis buvo vienas įtakingiausių LDK didikų ir kanclerio pareigas derino kartu su Vilniaus vaivados pareigomis, o tarpuvaldžiais buvo ir faktinis LDK vadovas. Todėl galima teigti, kad M. Radvila Rudasis kanclerio pareigas ėjo nominaliai, o kanceliarijai iš tikrųjų vadovavo pakancleris E. Valavičius, kuris dėl pavaldumo ir bendro valstybės intereso visus sprendimus derino su M. Radvila Rudoju.

2.1.2. Eustachijus Valavičius (1579–1587)

Iš E. Valavičiaus vadovavimo kanceliarijai laikotarpio yra išlikusios 10 Lietuvos Metrikos Užrašymų knygų, kurias apytiksliai sudaro apie 2861 aktas. Valavičius kancleriu buvo aštuonerius metus – gana daug. M. Radvilos Rudojo laikotarpiu buvo sudaryta 17 Lietuvos Metrikos užrašymų knygų su maždaug 3181 dokumentų. Tačiau M. Radvila kancleriu buvo 13 metų, todėl E. Valavičiaus vadovaujama kanceliarija parengė net 1,4 karto daugiau

²⁸⁴ *Diariusz poselstwa polskiego do Francji po Henryka Walezego 1573 roku*, oprac. A. Przybos, R. Zelewski, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963, p. 341.

²⁸⁵ Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1, Okresy bezkrólewí (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764), op. H. Lulewicz, Warszawa, 2006.

²⁸⁶ R. Ragauskienė, *Radvila Rudasis*, priedas: M. Radvilos klientai.

dokumentų (nors ir atsižvelgiant, kad nebūtinai visi dokumentai pateko į Lietuvos Metrikos knygas) Užrašymų knygoms.

Kanceliarijai vadovaujant E. Valavičiui, tęsėsi Livonijos karas, kuriame dalyvavo ir LDK kanceliarijos atstovai. E. Valavičius dalyvavo Polocko apsiaustyje 1580 m. Ten pat buvo naujai paskirtas pakancleris Kristupas Radvila Perkūnas, kuris surengė žygį į Maskvos žemę ir persikėlė per Volgos upę prie Urdomo miesto. Žygyje dalyvavo LDK raštininkas M. Haraburda, kurio žinioje buvo 600 Lietuvos totorių.²⁸⁷ Vykdam karinius veiksmus dalyvavo ir Laurynas Vaina, kuriam už karinius nuopelnus 1579 m. lapkričio 3 d. Steponas Batoras dovanuoja mūrinį Goštauto namą Vilniaus Vokiečių gatvėje²⁸⁸. Taigi, LDK kanceliarijos personalas taip pat dalyvaudavo kariniuose veiksmuose. Todėl nenuostabu, kad šiuo laikotarpiu Lietuvos Metrikos knygoje randame mažiau dokumentų – valstybei kariaujant, kanceliarijos darbuotojai taip pat dalyvaudavo kariniuose žygiuose, tad ir jos darbo tempai karo metu buvo lėtesni. Tačiau negalime pritarti K. Antanaičiui, kuris teigė, kad „Lietuvos Metrikos dalies, skirtos 1578–1582 m. įvykiams išliko tik fragmentai“²⁸⁹, nes būtent šio laikotarpio Užrašymų knygų registruose galima rasti informacijos apie karių skaičių, nustatytus mokesčius, karaliaus įsakymus ir pareigūnų skyrimą, pavyzdžiui, nurodymą visiems šalies gyventojams klausyti M. Radvilos Rudojo kaip didžiojo etmono. Taip pat įtraukti apdovanojimai ir pareigybių skyrimai asmenims už nuopelnus kare.

Kancleris E. Valavičius pats asmeniškai dalyvavo tvarkant diplomatinis reikalus. 1580 m. prie Polocko vedė derybas su Maskva prie Didžiųjų Lukų, kuomet buvo pavogtas LDK didysis spaudas²⁹⁰. Per derybas jam talkino žemės išdininkas L. Vaina ir Jonas Hlebavičius²⁹¹. 1581 m. seime Varšuvoje, E. Valavičius buvo vienas iš nedaugelio LDK atstovų, kurie derėjosi su Ivano IV pasiuntiniais ir, kaip pažymi M. Sirutavičius, E. Valavičius ten buvo svarbiausias²⁹². 1582 m. jis vėl dalyvavo Maskvos didžiosios pasiuntinybės sutikime²⁹³, vėliau, 1584 m., dalyvavo ATR

²⁸⁷ K. Antanaitis, *Lietuvos kariuomenė Livonijos karo kampanijose 1578–1581 m.*, p. 50.

²⁸⁸ LMABV, F2–36.

²⁸⁹ K. Antanaitis, *Lietuvos kariuomenė Livonijos karo kampanijose 1578–1581 m.*, p. 50.

²⁹⁰ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 61.

²⁹¹ Ten pat, p. 61.

²⁹² Ten pat, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 55.

²⁹³ Ten pat, p. 56.

Seime²⁹⁴. Su Maskvos pasiuntiniais vėl derėjosi 1585 m.²⁹⁵. Taigi, Livonijos karo baigiamajame etape E. Valavičius buvo ypač aktyvus ir vienas svarbiausių derybininkų.

Mirus Steponui Batorui, 1586 m. gruodžio 12 d. prasidėjo Trečiasis tarpuvaldis. 1587 m. pradžioje E. Valavičius Vilniuje surengė suvažiavimą, kurį pats vedė ir pasiūlė Zigmanto Vazos kandidatūrą į Lenkijos ir Lietuvos valdovus, kurią vėliau skatino L. Sapiega²⁹⁶. 1587 m. lapkričio 17 d. parengė instrukciją LDK suvažiavimui, kurią Vilniuje pasirašė Teodoras Skuminas Tiškevičius, Jonas Hlebavičius ir Dmitrijus Chaleckis²⁹⁷. Šio suvažiavimo metu Kristupas Radvila Perkūnas bei kiti Radvilos, nepalaikę Vazos kandidatūros, sutiko, kad palaikys tą kandidatą, kurį palaikys daugiausia lietuvių.

Šis laikotarpis puikiai atsispindi Lietuvos Metrikos knygose. Lietuvos Metrikos 65-oje Užrašymų knygoje, naujame lape, įrašai skelbia: „karaliaus jo mylistos Stepono Batoro, kuris mirė gruodžio 12 d. 1586 m. bylų pabaiga.“ Po šiuo įrašu stambiomis raidėmis užrašyta: „Po kurio mirties, išrinktas naujas mūsų ponas Varšuvos konvokaciniame seime 1587 liepos 30 d. Tame seime du išrinkti karaliai vienas švedas, o kitas pasirinktas – Maksimilijanas. Prasidėjo šlėktų protestas karūnoje ir LDK, ir tokį universalą Varšuvoje pasirašėme.“ Pasirašė: „Mes Taryba“²⁹⁸ (rusėniškai: *Мы рады*). Tai, kad šioje knygoje trūksta dalies dokumentų, pastebėjo Zigmantas Kiaupa²⁹⁹. Jis atkreipė dėmesį, kad kai kurie tekstai atspindi dėl valdovo sosto vykusią politinę kovą po Stepono Batoro mirties, taip pat atkreipia dėmesį, kad galimai šiuos dokumentus sudarė E. Pilgrimovijus. Z. Kiaupos nuomone, dokumentams parengtos antraštės, bet jie nebuvo gauti ir todėl nepateko į Lietuvos Metrikos knygas³⁰⁰. Panašios medžiagos nėra Lietuvos Metrikos 68-

²⁹⁴ A. Czwolek, Lew Sapieha, p. 40.

²⁹⁵ M. Sirutavičius, Diplomatinės veiklos organizacija, p. 56.

²⁹⁶ A. Czwolek, Lew Sapieha, p. 67.

²⁹⁷ AGAD, AR., II dz., p. 201.

²⁹⁸ Lietuvos Metrika, 65-oji Užrašymų knyga, 235l.

²⁹⁹ Z. Kiaupa, Naratyviniai fragmentai Stepono Batoro laikų Lietuvos Metrikos knygose, in: *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica : 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sud.: Z. Kiaupa, A. Urbanavičius, Vilnius, 1998, p. 150.

³⁰⁰ Iš šių antraščių galima atsekti politinių įvykių eigą. Štai įrašytas Varšuvos universalas po dviejų Lenkijos ir LDK kandidatų nominacijos. Toliau įrašyti Ponų Tarybos nuostatai ir dokumentas, surašytas 1587m. rugpjūčio 25 d. Dar vienas įrašytas dokumentas jau 1587 m. spalio 2 d. Vilniuje, taip pat Ponų Tarybos. Užrašyta rusėniškai. Po juo lenkiškai „Kopija raštų nuo naujai išrinktų karalių, jo malonybės

je Užrašymų knygoje, kurios dokumentai datuoti 1581–1589 m. Ten po Stepono Batoro mirties, puslapio apačioje pažymėta, kad „baigėsi Stepono Batoro valdymas“³⁰¹. Jei, kaip teigia Z. Kiaupa, raštininkams nepavyko gauti dokumentų ir jų įrašyti, vis dėlto antraštėse raštininkas Lietuvos Metrikos knygoje atskleidė politinių įvykių seką valstybėje³⁰². Labai gaila, kad negalima atsekti šių įrašų autoriaus, nes tai rodytų kanceliarijos darbuotojų sąmoningumą stengiantis išsaugoti susirašinėjamą su kandidatais ir jų pasižadėjimus *Respublikai*.

Kitaip nei jo pirmtakas M. Radvila, E. Valavičius buvo aktyvus kancleris ir tiesiogiai dalyvavo kanceliarijos veikloje. Pirmiausia dėl to, kad pakanclieriu buvo K. Radvila Perkūnas, kuris iš esmės nedalyvavo tvarkant kanceliarijos reikalus. E. Valavičius rėmėsi Radvilų žmonėmis, nes, kaip teigia R. Ragauskienė, E. Valavičius iš pradžių buvo kanclerio Jono Hlebvavičiaus, vėliau Mikalojaus Radvilos Juodojo, o šiam mirus –M.

švedo ir Maksimilijano parašytų“. Tame pačiame lape trumpas lenkiškas dokumentas, po juo „Kopija ponų lenkų raštų“. Po šiuo įrašu subraukyta tuščia vieta. Kitame lape trumpas įrašas „Atsakymas nuo karaliaus jo malonybės švedo“ ir vėl visas lapas išrašytas zigzagu, kad nieko daugiau neįrašytų. Kitame – „atsakymas nuo jo malonybės Maksimilijano“ ir vėl – zigzagai. Kiti du lapai tušti, juose tik keli zigzagai. Galiausiai buvo įrašytas ponų lenkų atsakymas, kurį visų karūnos tarybos, riterių ir visų gyventojų vardu pasirašė Mikalojus Firlėjus. Toliau vėl įrašas „Karaliaus atsakymai p. Rakovskiui [?]“ ir tuščias lapas su keliais zigzagais. Toliau įrašytas Vilniaus universalas rusėniškai. Po jo įrištas išsitynęs, dėl to neįskaitomas dokumentas, prasideda instrukcijos pasiuntiniams ir 25 įstatymų (galimai Pacta Conventa) sąrašas, kuriuos išrinktasis valdovas turės patvirtinti „Modus legationis [?] generalnei instructy“. Yra Maksimilijano dokumentas, kuriame jis save jau tituluoja išrinktu Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Toliau – vėl instrukcijos, kaip derėtis pasiuntiniams, Ponų Tarybos universalai, Zigmanto Vazos patvirtinimas karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Galiausiai – karūnacinio seimo priesaika LDK gyventojams, LDK pasiuntinių priesaika naujam valdovui (atskirai senatorių ir Vilniaus miestiečių). 65-oje Užrašymų knygoje surašytos priesaikų formos, kuriomis valdovui prisiekia Rygos miestiečiai, Livonijos gyventojai, Prūsijos ir kt. Visiems yra įrašyta „forma przysięgi“.

³⁰¹ Lietuvos Metrikos 68-oji Užrašymų knyga I. 398.

³⁰² Z. Kiaupa, Naratyviniai fragmentai Stepono Batoro laikų Lietuvos Metrikos knygoje, in: *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica : 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sud.: Z. Kiaupa, A. Urbanavičius, Vilnius, 1998, p. 150.

Radvilos Rudojo klientas³⁰³. Tai įrodo pateikdama argumentą, kad E. Valavičius, būdamas Stepono Batoro dvare, padėjo M. Radvilos sūnui gauti Borisovo seniūno pareigas, o Radvilai Rudajam – tapti LDK etmonu. Taip pat jis visada informuodavo Radvilą Rudą apie įvykius dvare, primindavo valdovui apie Radvilų nuopelnus Livonijos kare ir už tai Radvila Rudasis padėjo E. Valavičiui tapti kancleriu³⁰⁴. Jis rėmėsi Radvilų žmonėmis, nes jam tapus kancleriu prie institucijos prisijungė L. Sapiega ir D. Chaleckis³⁰⁵, o Jonas Hlebavičius buvo paaukštintas į žemės išdininkus.

Tačiau šią situaciją galima paaiškinti ir kitaip, nesidangstant klientelizmu ir neteigiant, kad E. Valavičius turėjo visa tai daryti visų pirma dėl pavaldumo M. Radvilai Rudajam (pranešėti apie situaciją dvare ir t.t.). Šią situaciją galime paaiškinti ir kitaip: E. Valavičius iš politinio išskaičiavimo siekė, kad Radvila Rudasis taptų LDK etmonu, o jis būtų paaukštintas. Juolab, kad būtent E. Valavičius didžiąją laiko dalį gyveno valdovo dvare ir buvo pagrindinis kandidatas tapti LDK kancleriu. E. Valavičius siekė politinės galios ir aukščiausių postų valstybėje, todėl dirbti ir glaudžiai bendradarbiauti su Radvilomis jam buvo naudinga. Taip pat neatmestina, kad didelį vaidmenį galėjo suvaidinti ir abiejų pareigūnų žmogiškas santykis, paremtas bendra religija ir požiūriu į valstybę. Čia galima pasiremti R. Mousnier išskirtomis ištikimybės formomis: *maitre-fidele* ir *protecteur-creature*. Pirmoji forma egzistavo tarp didikų ir kilmingųjų, o antroji – tarp valstybės pareigūnų. Globėjas, suteikęs savo kreatūrai pareigas, užtikrina jam karjerą mainais į ištikimybę ir tarnystę³⁰⁶. Pabrėžiama, kad globėjo ir kreatūros santykis galėjo įvairuoti, kartais lojalumas globėjui buvo ypač laikinas, kartais pasižymėjo stipriu emociniu ryšiu, o kartais – ne. E. Valavičiaus ir M. Radvilos atveju tikėtina, kad tai buvo ne klientelės santykis, kuris pasižymi patrono materialine nauda ir globa, o klientas už tai garantuoja savo ištikimybę ir tarnybą³⁰⁷. Greičiau tai buvo globėjo ir kreatūros santykis.

³⁰³ Р. Рагаускиене, Канцлер ВКЛ Остафий Волович (ок.) в кругу клиентальной системы, in: Вало́вичы герба «Багорья», А. І. Шаланда [і інш.], Мінск, 2019, р. 105.

³⁰⁴ Ten pat, p. 104.

³⁰⁵ Tai, kad D. Chaleckis Radvilų žmogus, nustatė O. Haleckis, in: Halecki Oskar, Dmytr Chalecki, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków 1937, t. 3.

³⁰⁶ S. Kettering, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, Oxford, 1986, p. 19.

³⁰⁷ Ten pat, p. 13.

2.1.3. Leonas Sapiega (1587–1623 m.)

1587 m., mirus kancleriu Eustachijui Valavičiui, Leonas Sapiega pirmasis pretendavo užimti LDK kanclerio pareigas. L. Sapiegos paskyrimo aplinkybės dažniausiai siejamos su jo įgaliojimais vykti pas elektą Zigmantą Vazą ir jam pristatyti LDK reikalavimus³⁰⁸. Išrinktasis valdovas Zigmantas Vaza 1588 m. paskyrė jį kancleriu, tačiau tai nereiškė, kad L. Sapiega iš karto pelnė monarcho pasitikėjimą ir tapo savarankišku politiku. L. Sapiega neturėjo autoriteto tarp didikų ir buvo vertinimas tik kaip dar vienas Radvilų statytinis. Jis iš tiesų buvo priklausomas nuo Kristupo Radvilos Perkūno, nes vaikystėje buvo patekęs į Radvilos Juodojo dvarą, vėliau buvo globojamas M. Radvilos Rudojo ir su jaunaisiais Radvilomis vyko studijuoti į Europą³⁰⁹. Vėliau, būdamas raštininku, pakancleriu ir net kancleriu Kristupui Radvilai Perkūnui pranešinėjo apie situaciją dvare, aptarinėjo valstybės reikalus ir į jį kreipėsi kaip jo klientas³¹⁰. Norėdamas tapti savarankišku politiku, L. Sapiega turėjo pelnyti valdovo palankumą, užmegzti reikiamus ryšius, sukaupiti pakankamai turto ir suformuoti savo klientelę. Istoriografijoje ne kartą analizuota L. Sapiegos pasirinkta regalisto politinė orientacija, tačiau verta pabrėžti, kad tik juo tapęs jis galėjo būti nepriklausomas nuo Biržų ir Dubingių Radvilų. Kancleriu paskyrus L. Sapiegą, iš karto iškilo klausimas, kas taps pakancleriu. L. Sapiega stengėsi užtikrinti, kad pakanclerio pareigybė atitektų jam palankiam asmeniui, t. y. Gabrieliui Vainai arba Venclovui Agripai³¹¹. Kitaip nei V. Agripa, G. Vaina nebuvo kanceliarijos senbuvis ir neturėjo diplomatinės patirties, bet pakanclerio postas visgi buvo patikėtas jam.

Per ilgą L. Sapiegos vadovavimą kanceliarijai keitėsi ne tik pareigūnai, bet ir pati kanceliarijos veikla. L. Sapiegai tapus kancleriu LDK kanceliarijoje pasikeitė pusė personalo (žiūrėti priedą Nr. 2).

L. Sapiegos vadovavimą kanceliarijai galima išskirti į keletą etapų. Pirmasis – kanclerio vadovavimo pradžia, kurios metu susiformavo toks personalas: pakancleris – G. Vaina, po jo raštininko pareigas užėmė G. Vainos sūnėnas Motiejus Vaina. 1589 m. kanceliarijoje raštininko pareigas pradėjo eiti Jeronimas Valavičius. 1590 m. žemės išdininko pareigas pradėjo eiti D. Chaleckis, o dvaro išdininko – Petras Vesialovskis. Tapęs kancleriu, L.

³⁰⁸ H. Wisner, Zygmunt III Waza, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1991, p. 20–22.

³⁰⁹ A. Czwołek, Lew Sapieha, p. 21.

³¹⁰ L. Sapiega 1584–1587 m. ne tik į Kristupą Radvilą Perkūną kreipėsi „Mano mylimas, bet ir pranešinėjo, kas ir kokių dokumentų prašė iš kanceliarijos: in: L. Sapiega Kristupui Radvilai Perkūnui, in: AGAD, AR., V, sg. 13855, l. 12.

³¹¹ A. Czwołek, Lew Sapieha, p. 72.

Sapiega jokių kitų valstybinių postų neužėmė, todėl visą dėmesį skyrė kanceliarijai ir savo statuso įtvirtinimui, kuris ypač sustiprėjo 1601 m. grįžus iš pasiuntinybės Maskvoje ir vedus Elžbietą Radvilaitę. Tada ir prasidėjo antrasis etapas tęsėsi iki 1611 m. Šiuo laikotarpiu L. Sapiega, kaip valstybės pareigūnas, jau buvo įtvirtinęs savo statusą, pelnęs valdovo pasitikėjimą, o didžiausiu iššūkiu jam tapo Zebžidovskio maištas. Trečiasis etapas prasidėjo maždaug 1611 metais, kai jau buvo išryškėjęs L. Sapiegos konfliktas su Zigmantu Vaza, mirė jo žmona Elžbieta Radvilaitė, o nuo 1615 metų kanceliarija veikė visiškai kitaip.

Per pirmąjį L. Sapiegos vadovavimo kanceliarijai dešimtmetį (1589–1601 m.) kanceliarija dirbo labai intensyviai. Tai galima sieti ir su tuo, kad L. Sapiegai reikėjo pelnyti LDK valdovo palankumą, išplėsti savo įtaką, nusipelnyti bajorijai ir užsitikrinti jos palaikymą. R. Ragauskienė yra atkreipusi dėmesį į L. Sapiegos pastangas sutvarkyti kanceliarijos archyvą ir surinkti pas Radvilas likusias kanceliarijos knygas³¹². Atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Metrikos knygų apimtį – jos nepaprastai didelės, knygoje vidutiniškai yra 300 dokumentų. Palyginti su kitų kanclerių knygomis, tai yra daug³¹³. L. Sapiegai taip pat priskiriami nuopelnai gaunant Z. Vazos patvirtinimą dėl Trečiojo Lietuvos Statuto įsigaliojimo LDK³¹⁴. Taigi, L. Sapiegos nuopelnai nėra kiek nesumenksta. Reikia pastebėti ir tai, kad po Liublino unijos, kurioje buvo nuostata, kad Lenkijos ir LDK teisės vienodės, TLS patvirtinimas buvo svarbus bajorijai bei LDK teisinei sistemai.

Nuo 1596 m. iki 1599 m. Lietuvos kanceliarijoje buvo perrašyta apie 150 senųjų Lietuvos Metrikos knygų³¹⁵. Neatmestina, kad Lietuvos Metrikos perrašymas buvo susijęs ir su L. Sapiegos noru peržiūrėti visą valstybinę žemėvaldą ir vėliau tuo pasinaudoti. Tuo metu ne tik pats L. Sapiega apsirūpino žemėvalda, bet, kaip pastebėjo A. Rachuba, jo giminaičiai gavo įvairių pareigybių. Sapiega neplėtė savo klientėlės, bet plėtė įtaką regalistų

³¹² R. Ragauskienė, XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriai ir Lietuvos Metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės, in: *Lietuvos Metrikos naujienos*, Nr. 7, 2003, p. 39.

³¹³ Žiūrėti priedą Nr. 4.

³¹⁴ A. Zakrzewski įrodė, kad L. Sapiega ne tiek prisidėjo redaguojant TLS, kiek jį patvirtinant ir išleidžiant. In: A. B. Zakrzewski, *III Statut litewski a Lew Sapieha*, in: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. S. Górczyńskiego i M. Nagielskiego. 2014. P. 457–464

³¹⁵ *Susigrąžinant praeitį*, p. 96.

partijoje ir stengėsi konsoliduoti savo giminaičius³¹⁶. E. Saviščevas parodė, kad L. Sapiega plačiai naudojo „namų ūkio“ tarnais, o tai reiškia, kad L. Sapiega naudojo ne tik giminaičiais, bet ir su juo giminystės ryšiais nesusijusiais asmenimis³¹⁷. L. Sapiega kaip kancleris nuo 1589 m. labai menkai figūruoja Lietuvos Metrikos Užrašymų knygose. Šią situaciją galima palyginti su M. Radvilos Rudojo ir Eustachijaus Valavičiaus kancleriavimo metu, kurie taip pat didžiausią dėmesį skyrė diplomatiniams reikalams, o rutininius kanceliarijos dokumentus pasirašinėjo retai. R. Ragauskienė pastebi, kad kancleriai nesikišo į raštvedybos procesą, palikdami tai pakanclerio prerogatyvai³¹⁸.

Maskvos reikalai visada buvo gyvybiškai svarbi LDK kanceliarijos veiklos sritis. Ne tik todėl, kad ji kontroliavo Abiejų Tautų Respublikos santykius su Maskva, bet ir dėl to, kad Maskva buvo pavojinga kaimynė, neslėpusi savo siekio atplėšti kaip galima didesnę *Respublikos* dalį. L. Sapiega būdavo geriausiai informuotas apie Maskvą ir nuolat palaikė ryšius su jos politikais, todėl galėjo atkreipti į save valdovo ir valdančiojo luomo atstovų dėmesį. 1584 m. vykusio pirmoji L. Sapiegos misija į Maskvą, kaip vertina M. Sirutavičius³¹⁹, nebuvo pati sėkmingiausia, bet jis pasiektus rezultatus sureikšmino ir pateikė kaip itin svarbius. Prie tokio vertinimo galima priskirti ir lenkų istoriko H. Gralos pastebėjimą, kad L. Sapiega tik 1590–1591 m. buvo pradėtas vertinti kaip puikus Maskvos reikalų ekspertas³²⁰. Tikėtina, kad 1584 m. pasiuntinybės metu užsimezgė L. Sapiegos santykiai su Borisu Godunovu³²¹, o 1590–1591 metais buvo surengta Didžioji pasiuntinybė. Šios pasiuntinybės sekretoriai buvo raštininkai M. Vaina ir E. Pilgrimovijus, o jai vadovavo pakancleris Gabrielius Vaina³²². Taigi 1591 m. pradžioje iš kanceliarijos pareigūnų į pasiuntinybę nevyko tik raštininkas J. Valavičius, žemės išdininkas D. Chaleckis ir kancleris L. Sapiega. Verta atkreipti dėmesį,

³¹⁶A. Rachuba, Fakcja Lew Sapiehy – zarys problematyki, [w:] *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. B. Rok, J. Maroń, Toruń 2006, s. 503–511.

³¹⁷E. Saviščevas, *Odisėjo lynas*.

³¹⁸*Susigrąžinant praeitį*, p. 82.

³¹⁹M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 79.

³²⁰H. Grala, As to a Former Comrade and Friend”: Boris Godunov and Lev Sapieha during the Moscow Negotiations, 1601 AD. In: *De Amicitia. Transdisciplinary Studies in Friendship*, ed. K. Marciniak, E. Olechowska, Warsaw, 2016, p. 95–107.

³²¹Ten pat, p. 106.

³²²M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 194.

kad išvykus pusei kanceliarijos darbuotojų, darbas kanceliarijoje nesustojo. Priešingai – tuo metu aktyviai dirbo J. Valavičius ir pats D. Chaleckis.

L. Sapiega, norėdamas išsaugoti geriausio Maskvos reikalų specialisto įvaizdį, turėjo būti nuolatos supažindinamas su naujausiai įvykiais ir vyraujančiomis politinėmis nuotaikomis Maskvoje. Šiuo klausimu jam labai padėjo brolis Oršos seniūnas Andriejus Sapiega. Jo užimamos pareigos buvo neeilinės, nes Orša buvo pasienio teritorijoje, kurią informacija iš Maskvos pasiekdavo anksčiausiai³²³. Tad Andriejus Sapiega privalėjo vykdyti žvalgybinę ir kontržvalgybinę veiklą. Oršos seniūnai siųsdavo informaciją Senato nariams ir, tikėtina, pirmiausia jie informuodavo L. Sapiegą. Dėmesio vertas ir dar vienas, tiesioginis žinių šaltinis – asmeniniai L. Sapiegos klientai Jonas Deltuviškis ir Jonas Gridičius, kurie nuolatos judėjo tarp Maskvos ir LDK³²⁴. Tikėtina, kad per asmeninius tarnus L. Sapiega palaikė glaudesnius santykius su Maskvos didikais ir siekė daryti jiems įtaką. Jo tarnai J. Deltuviškis ir J. Gridičius sakė karjeros kaip asmeniniai kanclerio tarnai. Iš pradžių J. Gridičius Lietuvos Metrikoje buvo įvardijamas kaip kanceliarijos tarnas³²⁵, vėliau tapo valdovo sekretoriumi³²⁶, tačiau raštininko pareigų negavo.

1599 m. vasarį buvo gautas Maskvos kunigaikščio raštas ir prašymas išduoti gleitus Maskvos pasiuntiniams³²⁷. Į Varšuvą pasiuntiniai atvyko dar tų pačių metų balandį. L. Sapiegos pavedimu susitikime su jais dalyvavo tuometinis kanceliarijos regentas Aleksandras Gosievskis³²⁸. 1599 m. vyko ATR Seimas, kurio metu buvo nutarta sudaryti komisiją, turėjusią atlikti reviziją Livonijoje. Dėl to L. Sapiega 1599 m. liepą pats išvyko į Rygą, kur domėjosi Livonijos gyventojų nuotaikomis³²⁹.

Pirmuoju L. Sapiegos kancleriavimo laikotarpiu matomas aktyvus paties L. Sapiegos darbas. Kanceliarija veikė labai aktyviai, neapleido nė vienos veiklos sferos: buvo tvarkomas išdas, palaikomi diplomatiniai santykiai, toliau plėtojama raštinės veikla. Pastebimas raštininkų sumažėjimas kanceliarijoje, kita vertus, tuo metu atsirado naujų pareigybių, kurios daugiau priklausė nuo asmeninio kanclerio pasitikėjimo.

³²³ *Archiwum domu Sapiehów*, t. 1, p. 87.

³²⁴ E. Saviščevas, *Odisėjo lynas*, p. 150.

³²⁵ Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga 88-oji, p. 2.

³²⁶ Lietuvos Metrika, Užrašymų knyga, 91-oji, p. 81l.v.

³²⁷ Lietuvos Metrika, Pasiuntinių knyga.

³²⁸ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 135.

³²⁹ Ten pat, p. 130.

Antrąjį etapą (1601–1611 m.) galima pradėti 1601 m., kuomet pastebimas Lietuvos Metrikos knygų apimčių mažėjimas (žiūrėti priedą Nr. 4). Tai galima sieti su 20 metų paliaubų sutartimi su Maskva (po L. Sapiegos pasiuntinybės) ir vis stiprėjančia Maskvos aukščiausios valdžios krize. Taip pat šiuo metu visiškai sumažėjo kanceliarijos darbuotojų. 1607 m. mirė kanceliarijos senbuviai Motiejus Vaina ir Elijus Pilgrimovijus, tačiau toliau veikė Aleksandras Gosievskis bei asmeniniai L. Sapiegos tarnai. Raštinės veikloje didelių pokyčių nebuvo, tačiau pastebima, kad ženkliai sumažėjo išduodamų dokumentų. Panašu, kad šiuo etapu vyko kanceliarijos persiorientavimas. Vykstant karams ir nuolatos trūkstant pinigų, išaugo žemės išdininko įtaka³³⁰. Taip pat vis daugiau raštinės funkcijų atliko žemės ir pilies teismai, kuriuose bajorijai buvo patogiau tvirtinti įvairius dokumentus, bei Vyriausiasis Tribunolas. Galima teigti, kad šiuo etapu kanceliarijai liko pagrindinė funkcija – diplomatiniai bei Seimų reikalai. 1607 m. prasidėjo rokošas, kuris pramintas Zebžidovskio maištu. Jis išplito Lenkijoje, o LDK palietė tik elito viršūnes: štai Jonušas Radvila tapo vienu iš rokošininkų lyderių, o Jonas Karolis Chodkevičius prie Guzovo 1607 m. sumušė rokošininkus³³¹. Kanceliarijos darbuotojai taip pat neliko nuošalyje. L. Sapiega tuo metu buvo Varšuvoje su valdovu, o Vilniuje rinkosi senatoriai aptarti veiksmų, kurių reikia imtis, kad rokošas neišplistų šalyje³³². 1606 m. liepos mėnesį L. Sapiega organizavo suvažiavimą Vilniuje, kuriame be kitų LDK senatorių dalyvavo ir pakancleris Gabrielius Vaina su žemės išdininku Jeronimu Valavičiumi³³³. 1607 m. Vilniuje vėl rinkosi senatoriai, o iš kanceliarijos atstovų suvažiavimo organizatoriais buvo L. Sapiega, G. Vaina ir Jeronimas Valavičius³³⁴. A. Czwolekas pastebi, kad šiame suvažiavime senatoriai kvestionavo Liublino uniją, t. y. unijoje sudarytos sutarties normas³³⁵. LDK kanceliarijos atstovai aktyviai dalyvavo numalšinant šį sukilimą. Eustachijus II Valavičius buvo pasiūstas karine jėga malšinti sukilimo, o Jonušui Tiškevičiui buvo patikėta derėtis su maištininkais (žiūrėti priedą Nr. 1, pozicijas).

Remiantis H. Lulewicziaus surinktais LDK senatorių pasirašytais nutarimais, galime fiksuoti L. Sapiegos ir pakanclerio G. Vainos aktyvų

³³⁰ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorija* VI t., p. 185.

³³¹ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorija*, VI t., p. 429.

³³² A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 213.

³³³ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 215.

³³⁴ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. 2, p. 167.

³³⁵ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 220.

dalyvavimą³³⁶. Taip pat šio laikotarpio L. Sapiegos korespondencija atskleidžia, kad LDK senatoriai vis labiau įsitraukė į bendras veiklas su Lenkijos senatoriais. Pats L. Sapiega siekė palaikyti glaudžius santykius su Lenkijos kancleriu Jonu Zamoiskiu ir kai kuriais klausimais derino Abiejų Tautų Respublikos poziciją³³⁷. Iš išlikusio L. Sapiegos ir J. Zamoiskio susirašinėjimo panašu, kad LDK kanceliarija su Lenkijos kanceliarija bendradarbiavo diplomatiniais valstybės klausimais bei Livonijos reikalais³³⁸.

1609 m. prasidėjo Smolensko kampanija, kurios ideologu buvo pats L. Sapiega. Joje aktyviausiai dalyvavo LDK raštininkai Jonas Druckis-Sokolinskis, Jonušas Tiškevičius ir LDK referendorius Aleksandras Gosieviskis. Šios kampanijos metu tarp L. Sapiegos ir valdovo kilo konfliktas, kurį detalai išanalizavo E. Saviščevas³³⁹. Konfliktas baigėsi tuo, kad valdovas pradėjo ieškoti būdų, kaip L. Sapiegą pašalinti iš kanclerio pozicijos. Jam tai pavyko 1623 m., kai L. Sapiega buvo pakeltas etmonu, nors šiame karjeros etape L. Sapiega jau buvo vienas įtakingiausių LDK asmenų. Valdovas, norėdamas pašalinti L. Sapiegą iš kanceliarijos ir taip išvengti su juo dažno tiesioginio kontakto, turėjo apžaišti situaciją, suteikdamas L. Sapiegai aukštesnes pareigas.

Trečiuoju L. Sapiegos kanceliariavimo laikotarpiu (1611–1623) formavosi Lietuvos Metrikos pakanclerio knygos. Istoriografijoje pabrėžiama, kad LDK atsiradus pakanclerio pareigybei, buvo suformuotos dvi kanceliarijos – didžioji ir mažoji, kurioms vadovavo kancleris ir pakancleris³⁴⁰. Kaip pagrindinius argumentus istorikai nurodo būtent dviejų pareigybių ir dviejų antspaudų – didžiojo ir mažojo – egzistavimą. Tačiau D. Antanavičius mažosios kanceliarijos atsiradimą XVII a. I p. sieja su nutrūkusia tradicija, kai pakancleris, pasitraukus ar mirus kancleriui, tapdavo kancleriu. Mat pirmą kartą nuo pakanclerio pareigybės įvedimo 1566 m. pakancleris netapo kancleriu, nes Gabrieliūs Vaina mirė anksčiau už tuometinį kanclerį L. Sapiegą. 1615 m. pakancleriu buvo paskirtas Eustachijus II

³³⁶ *Akta zjazdów*, t. 2, p. 135–160.

³³⁷ L. Sapiega J. Zamoiskiui in: AGAD, AZ I, sig. 238, l. 15.

³³⁸ Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego. T.4, 1585–1588, wydał K. Lepszy, Kraków, 1948, s. 486. Bei kiti laišakai esantys AGAD, AZ, I.

³³⁹ Eugenijus Saviščevas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Leonas Sapiega ir Smolensko karo kampanija (1609–1611), in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, vol. 2 (MMXI) *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, t. 2, Vilnius, 2011.

³⁴⁰ *Susigrąžinant praeitį*, p. 85.

Valavičius ir pradėtos vesti pakanclerio, kitaip – mažosios kanceliarijos – knygos³⁴¹. Lietuvos Metrikos 92-oje Užrašymų knygoje pirmame lape įrašyta pakanclerio Eustachijaus Valavičiaus priesaika. Ją pasirašė su Sapiega glaudžiai susijęs Aleksandras Gosievskis. Šioje knygoje randame 1566 m. Žygimanto Augusto suteiktą privilegiją dėl pakanclerio pareigybės įvedimo³⁴². Privilegiją patvirtino visi to meto Ponų Tarybos nariai. Įdomu tai, kad šioje knygoje po dokumentais pasirašė to meto raštininkai: Aleksandras Gosievskis, Steponas Pacas, Jonušas Tiškevičius, Jeronimas Valavičius, Jonas Druckis Sokolinskis. Knygoje LDK dokumentai susimaišę su Livonijai skirtais dokumentais. Leonas Sapiega neminimas jokiame tos knygos dokumente³⁴³. Likusios tyrimo chronologinio laikotarpio knygos (Lietuvos Metrikos Užrašymų 93–98-oji knygos) taip pat priskiriamos pakancleriui arba mažajai kanceliarijai. L. Sapiega nebefigūruoja kaip kancleris, nors LDK etmono pareigas, kaip sakyta, gavo tik 1623 m.³⁴⁴. Panašu, kad šiuo laikotarpiu L. Sapiega veikė aukštesniame lygmenyje ir neužsiėmė raštvedybos subtilybėmis. Taip elgėsi ir jo pirmtakai kancleriai M. Radvila Rudasis ir E. Valavičius.

Apibendrinant galima teigti, kad mažoji kanceliarija ir atskiros pakanclerių knygos radosi ne tik dėl to, kad Gabrielius Vaina mirė anksčiau už L. Sapięgą, bet ir dėl L. Sapiegos konflikto su valdovu. Jau XVI a. vid. kancleriai buvo politiniai pareigūnai, orientuoti į LDK politinių jėgų atstovavimą aukščiausiu lygiu, o tikrąsias kanclerio funkcijas vykdavo pakancleriai. Mūsų nuomone, jei L. Sapiega nebūtų įgijęs politinio savarankiškumo, kanclerio ir pakanclerio knygos toliau būtų egzistavusios atskirai, kaip pirmuoju L. Sapiegos kanceliariavimo laikotarpiu. Taip pat galima daryti prielaidą, kad, jei L. Sapiega būtų tapęs savarankišku politiku anksčiau arba iš karto, pakanclerio knygų grupė būtų atsiradusi anksčiau. Kad mažoji kanceliarija nebuvo atskiras darinys, rodo ir tai, jog nebuvo dvigubo personalo. 1566 m. pakanclerio pareigybė buvo reikalinga dėl didelio tuometinio kanclerio M. Radvilos Rudojo užimtumo, o vėliau – dėl kanclerio E. Valavičiaus senyvo amžiaus. Tuomet jaunas L. Sapiega puikiai tvarkėsi su pakanclerio pareigomis. Dirbdamas pakancleriu, o – vėliau kancleriu, L.

³⁴¹ D. Antanavičius, *Susigrąžinant praeitį*, p. 120. Šią išvadą patvirtina ir kitas D. Antanavičiaus rastas šaltinis: D. Antanavičius, Nežinomas 1641 m. Lietuvos Metrikos knygų sąrašas, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 7, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2021, p. 113–155.

³⁴² Lietuvos Metrikos, 92-oji Užrašymų knyga, l. 1.

³⁴³ Lietuvos Metrikos, 92-oji Užrašymų knyga.

³⁴⁴ Lietuvos Metrikos 100-oji Užrašymų knyga, 418 l.v.–420 l.

Sapiega įgijo reikiamų kompetencijų ir taip didino savo autoritetą valstybės pareigūnų gretose. 1566–1615 m. laikotarpiu nefunkcionavo dvi kanceliarijos: mažoji ir didžioji. Nefunkcionavo ir du personalai. Kaip teigia D. Antanavičius, pakanclerio vedamos knygos buvo perkeliamos į kanceliariją ir pildomos toliau³⁴⁵. Jokiamė į Lietuvos Metriką įrašytame dokumente nėra paminėta, kad dokumentą norėjo įrašyti į didžiosios arba mažosios kanceliarijos knygas. Jeigu kanceliarijų veiklą vertintume pagal didžiojo ir mažojo antspaudo panaudojimo praktiką, turėtume pažymėti, kad aptariamojo laikotarpio Lietuvos Metrikos dokumentų koroboracijose yra tik du atvejai, kai pabrėžta, kad „įsakėme pridėti mūsų majestotinių antspaudą“, „įsakėme pridėti mūsų signetą“. Visais kitais atvejais nurodyta, kad „įsakėme pridėti mūsų antspaudą“. Todėl manytume, kad apie didžiosios ir mažosios kanceliarijų veiklą vertėtų kalbėti tik po 1623 m.

Apžvelgiant ankstyvąjį L. Sapiegos karjeros etapą, apie jį galima kalbėti kaip apie Kristupo Radvilos Perkūno klientą. Tapus kancleriu, L. Sapiegos santykis su Radvilomis ėmė keistis. Pastebima, kad L. Sapiegos globėju tapo pats Zigmantas Vaza. Galiausiai pats L. Sapiega pradėjo formuoti savo klientų tinklą, o XVII a. į raštininko pareigas paskirti asmenys buvo iš L. Sapiegos aplinkos. Siekdamas sustiprinti savo padėtį elite, L. Sapiega vedė K. Radvilos Perkūno dukrą Elžbietą, kuri mirė 1611 m., kada prasidėjo ir L. Sapiegos konfliktai su valdovu ir Radvilomis, kol galiausiai jis buvo pašalintas iš kanceliarijos, paskyrus jį į aukštesnes etmono pareigas.

2.2. Pakanclerių karjeros ir veikla

2.2.1. Eustachijus Valavičius (1566-1579 m.)

Būdamas žemės išdininku, 1566 m. E. Valavičius aktyviai dirbo ir kanceliarijoje. Tai galime spręsti iš dokumentų, kuriuos pasirašė kaip žemės išdininkas, gausos, o tapus pakancleriu jo darbo tempai dar labiau padidėjo. Taip galima teigti, įvertinus pakanclerio ir šalia jo dirbusių raštininkų pasirašytų dokumentų skaičių (žiūrėti priedą Nr. 3). Be to, jo pasirašytų dokumentų spektras labai platus: nuo smulkių žemės suteikčių bajorams iki privilegijų didikams ir skyrimų į įvairias pareigas. Taip pat galima pastebėti, kad nemažą dalį Valavičiaus pasirašytų dokumentų sudarė ir įvairūs ekonominiai dokumentai, pavyzdžiui, dėl nuomos Slanimo miestiečiams, tiltininkams, malūnininkams, karčiamų laikytojams³⁴⁶, Livonijos pilių

³⁴⁵ *Susigrąžinant praeitį*, p. 120.

³⁴⁶ Lietuvos Metrika, 45-oji Užrašymų knyga, dok.nr. 35.

„puškarnioms“ (arsenalams)³⁴⁷, dekretas Naugarduko žydams dėl mokesčių. Kai buvo sudaryta Liublino unija, E. Valavičius rūpinosi LDK reikalais³⁴⁸, o per tarpuvaldžius prisidėjo prie naujo valdovo rinkimų. Stepono Batoro valdymo metu jis dalyvavo karinėse kampanijose, buvo prie Polocko. Atrodo, kad tarp kanclerio ir pakanclerio galimai būta kažkokio susitarimo, pagal kurį kanceliarijos kasdienybės rūpesčius Radvila perdavė Valavičiui, o pats koncentravosi į politinę ir karinę veiklą³⁴⁹.

2.2.2. Kristupas Radvila Perkūnas (1579–1585 m.)

LDK pakanclerio pareigas Kristupas Radvila Perkūnas ėjo 1579–1585 m. E. Kotlubajus pažymi, kad dėl karų ir nuolatinio dalyvavimo juose K. Radvila Perkūnas neturėjo laiko užsiimti kanceliarijos reikalais³⁵⁰. Tai patvirtina ir naujaisi šio didiko veiklos tyrimai³⁵¹. Iš laikotarpio, kai pakancleriu buvo K. Radvila Perkūnas, yra vienas dokumentas, įrašytas Lietuvos Metrikos 65-oje Užrašymų knygoje. Valdovas Jarošui Ždanovičiui suteikė kaimą Upytės pavieta, o Radvila paliudijo jo nuopelnus LDK kariuomenėje³⁵². Vienoje iš Kristupui Radvilai skirtų valdovo privilegijų yra nurodyta, kad jis gyveno valdovo dvare³⁵³. Susidaro įspūdis, kad jis, kaip ir tėvas, kanceliarijai skyrė mažiau dėmesio nei karinėms kampanijoms. R.

³⁴⁷ Ten pat.

³⁴⁸ Lietuvos Metrika, 50-oji Užrašymų knyga, l.47.

³⁴⁹ R. Ragauskienė, *Kancleris*, p. 273. Pasak autorės, M. Radvila Rudasis etmono pareigas laikė aukštesnėmis už kanclerio.

³⁵⁰ E. Kotlubaj, Radvilos: Nesvyžiaus galerijos portretai, iš lenkų k. vertė ir įvad. Str. "*Nesenstantis praeities paminklas*", p. 5-11, parašė, T. Bairašauskaitė, Vilnius, 1995, p. 475.

³⁵¹ K. Łopatecki, Wyprawa zbrojna Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” w Inflantach zimą 1579 roku, in: *Zapiski Historyczne*, t. 83 (2018), 1, p. 39–67. P. Łabędź, Działalność wojskowa Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" w latach 1572–1579, in: *Zapiski Historyczne : kwartalnik poświęcony historii Pomorza*. T. 76, z. 1 (2011), s. 23–40; To paties: Konflikt Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" z Zygmuntem III Wazą a działania wojenne w Inflantach w latach 1600–1602, in: *Klio (Toruń)*, 2012, nr 1, s. 111–140; To paties: Konflikt hetmana Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" z Zygmuntem III Wazą i jego wpływ na sytuację polityczną Rzeczypospolitej w latach 1587–1600, in: *Zapiski Historyczne: kwartalnik poświęcony historii Pomorza*. T. 80, z. 2 (2015), s. 7–30; To paties: Zaangażowanie Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" w przygotowanie kampanii wojennej przeciw Turcji w 1590 r., in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa, 2017, s. 49–59.

³⁵² Lietuvos Metrika, 65-oji Užrašymų knyga, l.50–50v.

³⁵³ Lietuvos Metrika, 65-oji Užrašymų knyga, l.53.

Ragauskienė teigia, kad K. Radvilai Perkūnui šis postas tebuvo tarpinė stotelė, o faktiškai pakanclerio pareigas nuo pat 1581 m. ėjo L. Sapiega³⁵⁴. Tikėtina, kad pakanclerio pareigos buvo svarbios kaip prestižo ženklas ir kontrolės įrankis, tačiau ne funkcija. Tokia padėtis dar kartą parodo, kad galios struktūros kanceliarijoje norėjo turėti savo svertus, o ne realiai dalyvauti kanceliarijos funkcijų užtikrinime.

2.2.3. Leonas Sapiega (1585-1589 m.)

Formaliai L. Sapiega pakancleriu buvo keturis metus, tačiau faktiškai, 1587 m. mirus E. Valavičiui, jam teko perimti vadovavimą kanceliarijai. Galima įžvelgti pirmojo pakanclerio, vėliau tapusio kancleriu E. Valavičiaus ir L. Sapiegos panašumų jiems einant pakanclerio pareigas. Eidami šias pareigas abu buvo aktyvūs, dalyvavo svarbiausiuose valstybės įvykiuose bei aktyviai veikė pačioje kanceliarijoje. Tačiau galima pastebėti, kad L. Sapiega buvo kiek aktyvesnis dėl kelių priežasčių. Pirmiausia – dėl amžiaus. L. Sapiega pakancleriu tapo 28-erių metų, tad buvo kupinas energijos ir noro didinti savo bei visos giminės įtaką valstybėje. Antra, L. Sapiega buvo pavaldus E. Valavičiui, bet vis dėlto nepriklausė galingiausių LDK giminių ratui. Lyginant E. Valavičiaus ir L. Sapiegos pakanclerystę reikia pabrėžti, kad L. Sapiega, vertinant Lietuvos Metrikoje jo pasirašytų aktų skaičių, buvo aktyvesnis, tačiau neturėjo tiek patirties ir įtakos kaip E. Valavičius, eidamas pakanclerio pareigas.

2.2.4. Gabrieliūs Vaina (1589–1615 m.)

G. Vaina – ilgametis LDK pakancleris. Šias pareigas jis ėjo net 26 metus. Suteikdamas Naujadvario laikytojo privilegiją G. Vainai, valdovas pažymėjo jo ištikimą tarnystę. Pabrėžė, kad pakancleris išsprendė labai daug svarbių valstybei klausimų ir negailėjo savo sveikatos³⁵⁵. Tiek istoriografijoje, tiek išlikusiuose istoriniuose šaltiniuose G. Vaina minimas retai, tačiau visoje kanceliarijoje jis buvo vienas aktyviausių pareigūnų (žiūrėti priedą Nr. 3). Būdamas pakancleriu, G. Vaina artimai bendravo su K. Radvila Perkūnu, informuodavo jį apie santykius su Šventosios Romos imperija, Krymo chanatu, Maskva, Transilvanija ir t.t.³⁵⁶. 1593 m. G. Vaina buvo Vilniuje ir kartu su L. Sapiega, žemės išdininku D. Chaleckiu ir dvaro išdininku P.

³⁵⁴ *Susigrąžinant praeitį*, p. 92.

³⁵⁵ Lietuvos Metrika, 76-oji Užrašymų knyga, l. 274 v.

³⁵⁶ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 84.

Vesielovskiu rūpinosi izdo reikalais³⁵⁷. G. Vainą galima vadinti kanceliarijos profesionalu ir pritarti M. Sirutavičiui, kad tik ypač aktyvus L. Sapiega sutrukdė G. Vainai dar labiau pasireikšti³⁵⁸.

2.2.5. Eustachijus II Valavičius (1615–1617 m.)

Manoma, kad Eustachijus Valavičius valdovo dvare įsitvirtino užtariamasis brolio, o jo globėjais nurodomi Radvilos. Tačiau dėl savo puikaus išsilavinimo ir teisės išmanymo buvo vertinamas ne tik paties valdovo, bet ir kitų LDK pareigūnų³⁵⁹. 1606 m. jis vienintelis iš LDK pareigūnų rezidavo Varšuvoje ir kartu su Lenkijos pareigūnais priėmė Maskvos pasiuntinius³⁶⁰. 1607 m. Zigmantas Vaza nutarė, kad L. Sapiega turi vadovauti komisijai, turėjusiai rasti sprendimus, kaip padengti visus karo dėl Livonijos įsiskolinimus. E. Valavičius, būdamas valdovo dvare, susitelkė ir bandė nuraminti kanclerį, kad monarchą tokiame sprendime įkalbėjo ne tretieji asmenys, o valdovas pats sugalvojo³⁶¹. 1607 m. E. Valavičius iš Zigmanto Vazos gavo instrukciją³⁶², nes valdovas siuntė jį derėtis su rokošininkais prie Jenževo. Ši E. Valavičiaus misija nebuvo sėkminga³⁶³. Nors L. Jovaiša nurodo, kad E. Valavičius valdovo užduoties neįvykdė – rokošas nebuvo nutrauktas, bet valdovas liko patenkintas E. Valavičiaus pastangomis³⁶⁴. Tais pačiais metais E. Valavičius buvo pasiųstas užimti Tynieco vienuolyną (prie Krokuvos), nes jo vienuoliai atsisakė paklusti valdovui. E. Valavičius tikslą pasiekė be kraujo praliejimo³⁶⁵. 1611 m. rugpjūčio 23 d. jis buvo valdovo dvare ir parengė Zigmanto Vazos universalą³⁶⁶, 1613 m. perdavė karaliui L. Sapiegos parengtą instrukciją pasiuntiniams į Maskvą³⁶⁷. Panašu, kad dėl asmeninių savybių E. Valavičius buvo puikus tarpininkas tarp karaliaus ir kanclerio. Tais pačiais metais E. Valavičius išvyko į Varšuvą padėti Zigmantui Vazai pasiruošti seimo kampanijai. Kartu su juo buvo ir L.

³⁵⁷ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 96.

³⁵⁸ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 81.

³⁵⁹ L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, p. 93–96.

³⁶⁰ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 222.

³⁶¹ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 224.

³⁶² AGAD, AR. II dz., 516a.

³⁶³ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 227.

³⁶⁴ L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, p. 96.

³⁶⁵ Ten pat, p. 96.

³⁶⁶ AGAD, AR, dz. II, 562.

³⁶⁷ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 339.

Sapiegos tarnas Jonas Gridičius, kuris perrašė seimo sušaukimo universalą ir kartu su E. Valavičiumi pasiuntė L. Sapiegai ir G. Vainai seimo instrukcijos konspektą³⁶⁸. E. Valavičius *Respublikai* pasitarnavo ir 1614 m., kai, parskubėjęs į valdovo dvarą, spėjo iš izdo gauti pinigų reikalingiems kariams nusamdyti. Kaip tik tuo metu J. K. Chodkevičius rengėsi ginti Respublikos sienas nuo maskvėnų. E. Valavičius, perdavęs pinigus A. Gosievskiui, padėjo išsaugoti Veližo teritoriją LDK sudėtyje³⁶⁹. 1614 m. balandžio 13 d. E. Valavičius surašė karaliaus universalą Ukmergės pavietui³⁷⁰. 1615 m., su L. Sapiegos ir J. K. Chodkevičiaus pagalba, E. Valavičius buvo paskirtas pakancleriu³⁷¹. Tiesa, LDK pasiuntiniai užprotestavo šį paskyrimą, aiškindami, kad dvasininkas negali būti skiriamas pakancleriu³⁷². 1616 m. L. Sapiega paliko Varšuvoje E. Valavičių, kuris parengė privilegiją L. Sapiegai užimti Žemaitijos seniūno pareigas³⁷³. A. Czwoleko nuomone, jis paprasčiausiai neketino užimti tų pareigų, nes nenorėjo atitrūkti nuo kanceliarijos reikalų, tad Žemaitijos seniūno pareigų L. Sapiega nėjo, jas paliko užimti Jeronimui Valavičiui. E. Valavičius L. Sapiegai padėjo ir tapęs Vilniaus vyskupu, neretai tarpininkavo tarp jo ir valdovo. Dar eidamas LDK referendoriaus pareigas, E. Valavičius konsultavo L. Sapiegą teisiniais reikalais³⁷⁴. Pakancleris buvo vienas darbščiausių LDK kanceliarijos darbuotojų, savo aktyvumu ir pasirašytais dokumentais Lietuvos Metrikos knygoje nusileidžia tik ilgamečiui kancleriui L. Sapiegai ir raštininkui M. Vainai (žiūrėti priedą Nr. 3). 1617 m. E. Valavičius atsisakė pakanclerio pareigų dėl Vilniaus vyskupo sosto ir pasirūpino, kad jo vietą kanceliarijoje užimtų brolis Jeronimas Valavičius.

2.2.6. Jeronimas Valavičius (1617–1619 m.)

J. Valavičius kanceliarijoje darbavosi nuo 1589 m. Jis ir M. Vaina buvo raštininkai, kurių pasirašytų dokumentų Lietuvos Metrikoje yra daugiausia. Tai, kad J. Valavičius turėjo nemenką įtaką dvare, patvirtina ir Zigmanto Vazos privilegija. Joje sakoma, kad J. Valavičius po Zigmanto

³⁶⁸ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 345.

³⁶⁹ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 352.

³⁷⁰ AGAD, AR., dz. II, 608.

³⁷¹ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 368.

³⁷² L. Jovaiša, L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, p. 98.

³⁷³ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 393.

³⁷⁴ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 168.

Vazos karūnacijos gyveno valdovo dvare, Karūnoje, kartu su juo vyko į valdovo senoliją Švediją³⁷⁵. Už kelionės išlaidas ir pragyvenimą Švedijoje valdovas J. Valavičiui suteikė Pajūrio tijūniją Žemaitijoje. Eschatokole pateikta geografinė nuoroda – Kornyn (dab. Ukrainos teritorija, netoli Kijevo) ir data – 1600 m. gruodžio mėnuo³⁷⁶. J. Valavičių skiriant dvaro išdininku teigiama, kad jis visada buvo ištikimas, puikus tarnautojas, dar iki paskyrimo į pareigas pasižymėjęs kaip patikimas ir išmanantis išdo reikalus žmogus³⁷⁷. Privilegija buvo parengta lotynų kalba, o ją pasirašė žemės išdininkas Andrejus Zaviša. Kol didžioji dalis kanceliarijos darbuotojų buvo išvykę į Maskvą, J. Valavičius dirbo valdovo dvare ir rengė dokumentus³⁷⁸, 1595 m. liepos 20 d. J. Valavičius valdovo vardu parengė dokumentą Jurgiui Radvilai³⁷⁹. 1604 m. gresiant valstiečių sukilimui Livonijoje Zigmantas Vaza derėtis su jais paskyrė L. Sapiegą, J. Valavičių ir Joną Karolį Chodkevičių³⁸⁰. Situacija po Salaspilio mūšio Livonijoje nebuvo lengva. 1605 m. Valavičius kartu su pakanclieriu Gabrieliumi Vaina bei broliu Petru Valavičiumi pasirašė Zigmanto Vazos instrukciją, skirtą Gardino pavieta seimeliui³⁸¹. Tuo pat metu, 1606 m. Maskvos valstybėje prasidėjo suirutė, o ATR didžiulių vidinių pajėgumų pareikalavo Zebžydovskio maištas. 1606 m. Vilniuje įvyko LDK elito suvažiavimas, kuriame dalyvavo M. K. Radvila Našlaitėlis, L. Sapiega, Benediktas Vaina, Jeronimas Chodkevičius, Teodoras Skuminas Tiškevičius, Jonas Zaviša, Jonas Pacas, Aleksandras Golovčinskis, Gabrielius Vaina, Mikalojus Pacas ir pats J. Valavičius³⁸². Tais pačiais metais J. Valavičius su L. Sapiega rūpinosi atvykstančiais pasiuntiniais iš Maskvos³⁸³ bei gavo valdovo nurodymus dėl pasiuntinių apgyvendinimo Vilniaus rūmuose³⁸⁴. 1611 m. Vilniuje jis kartu su L. Sapiega ir Vilniaus vyskupu Benediktu Vaina ruošėsi seimui³⁸⁵. 1612 m. J. Valavičius konsultavosi su bajorija dėl intervencijos į Maskvą³⁸⁶. 1613 m. lapkričio 12 d. parengė priešseiminę

³⁷⁵ Lietuvos Metrika, 86-oji Užrašymų knyga, l. 169.

³⁷⁶ Ten pat.

³⁷⁷ Lietuvos Metrika, 77-oji Užrašymų knyga, 59l.

³⁷⁸ AGAD, AR. II dz., 426.

³⁷⁹ AGAD, AR. II dz., 310.

³⁸⁰ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 181.

³⁸¹ AGAD, AR. II dz., 441.

³⁸² A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 215.

³⁸³ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 221.

³⁸⁴ AGAD, AR. II dz., 481.

³⁸⁵ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 346.

³⁸⁶ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 323.

instrukciją, kurią pasirašė Zigmantas Vaza ir Leonas Sapiega, o vaivadoms ir pavietams ją perdavė valdovo sekretorius Andrius Agripa³⁸⁷. 1615 m. J. Valavičius dalyvavo Slanimo generaliniame seimelyje³⁸⁸, o 1617 m. gegužės 3 d. surašė kreipimąsi į Naugarduko gyventojus³⁸⁹. 1618 m., būdamas pakancleriu, dalyvavo Vilniaus konvokacijoje³⁹⁰. Tais pačiais metais, būdamas pakancleriu, išdavė Kristupui Radvilai lauko etmono atestaciją³⁹¹. Taip pat 1618 m. J. Valavičius gavo Zigmanto Vazos oficialų kreipimąsi dėl instrukcijos parengimo³⁹². Kol galiausiai 1619 m. tapo Žemaitijos Seniūnu.

Karol Žojdź nustatė, kad Vainos ir Valavičiai buvo susiję su Chodkevičiais³⁹³, ypač XVI a. II p. Analizuodamas vėlesnę medžiagą ir kalbėdamas apie J. Valavičiaus karjerą, istorikas atkreipė dėmesį į E. Valavičiaus santykį su Kristupu Radvila Perkūnu. K. Žojdź teigė, kad broliai J. ir E. Valavičiai buvo regalistų partijos atstovai ir valdovo šalininkai, taip pat gebėjo laviruoti tarp Chodkevičių ir Radvilų. Tačiau taip būtų galima pasakyti apie visus LDK kanceliarijos atstovus, nes, būdami valdovo šalininkai, jie privalėjo palaikyti gerus santykius su įtakingiausių LDK giminių atstovais bei įvairias pareigas užimančiais pareigūnais. Kreipiant dėmesį tik į korespondencijos formuliarą ir kreipinius „*Jūsų malonybe*“, negalime daryti griežtų išvadų apie asmenų priklausomumą vienos giminės politinei įtakai. Tačiau, akivaizdu, kad J. Valavičius puikiai sutarė su L. Sapiega ir galimai turėjo užtarimą kylant karjeros laiptais.

2.2.7. Albertas Stanislovas Radvila (1619–1623 m.)

Albertas Stanislovas Radvila pakancleriu tapo labai jaunas – 26 metų. Iki tol daugiausia laiko praleido keliaudamas po Europą, studijuodamas ir lankydamasis kitų šalių dvaruose³⁹⁴. Užėmęs pakanclerio postą iš karto susidūrė su valstybei kylančiomis grėsmėmis: iš vienos pusės laukė mūšis su turkais, iš kitos – švedai ir Maskva. A. S. Radvila pasinėrė į kanceliarijos reikalus, o plačiau pradėjo veikti 1623 m., kai tapo kancleriu. Atkreiptinas

³⁸⁷ AGAD, AR. Dz. II, 593.

³⁸⁸ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 361.

³⁸⁹ AGAD, AR., II dz., 674.

³⁹⁰ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 356.

³⁹¹ AGAD, AR. II dz., 672.

³⁹² AGAD, AR. II dz., 677a.

³⁹³ K. Żojdź, *Wszyscy ludzie*, p. 349.

³⁹⁴ A. Pryboś, *Albrycht Stanisław Radziwiłł*, in: *PSB, t. XXX*, Wrocław 1987, p. 143–148.

dėmesys, kad būtent tuo laikotarpiu, kai jis buvo pakszancleriu, Lietuvos Metrikos knygoje masiškai fiksuojamos infamijos ir banicijos³⁹⁵. Šių dokumentų sutinkama ir anksčiau, tačiau ne toks didelis jų skaičius. Nors reiktų atskiromis tyrimais norint išsiaiškinti, kam ir už ką jos buvo skelbtos, tačiau kol kas galime kelti hipotezę, kad esant sudėtingai saugumo situacijai, grėšiant karams su keliomis skirtingomis valstybėmis, buvo imtasi griežtesnės piliečių kontrolės ir radikalesnio bausmių vykdymo. Vertinant Alberto Stanislovo Radvilos ir Leono Sapiegos tarpusavio santykius, pažymėtina, kad A. S. Radvilos paskyrimas kancleriu buvo Zigmanto Vazos politinės strategijos dalis, siekiant apriboti L. Sapiegos galias kanceliarijos valdymo srityje. Nors 1623 m. L. Sapiega gavo Vilniaus vaivados pareigas, o A. S. Radvila užėmė kanclerio postą, Sapiega per artimiausius savo aplinkos žmones – raštininkus Joną Druckį Sokolinskį, Steponą Pacą ir Aleksandrą Gosievskį – dar kurį laiką sugebėjo išlaikyti savo įtaką kanceliarijos veikloje³⁹⁶.

2.3. Karjeros trajektorijos ir socialinė kilmė

LDK kanceliarijos vadovų biografijos ir karjera rodo, kad į tokias aukštas pareigas buvo skiriami ir jaunuoliai, ir brandaus, netgi senyvo amžiaus asmenys. Mikalojus Radvila Rudasis kancleriu tapo būdamas 51-erių, E. Valavičius – 59-erių metų. L. Sapiega pakancleriu tapo – 28-erių, o kancleriu – 32-ųjų metų. K. Radvila Perkūnas pakancleriu tapo 33-ųjų m. E. Valavičius II pakancleriu – 43-ųjų m., o J. Valavičius – 57-erių metų. A. S. Radvila pakancleriu tapo 26-erių metų, o kancleriu – 30-ies metų.

Kancleris pareigas ėjo vidutiniškai 18,5 metų, tačiau mūsų chronologiniu periodu šias pareigas ėjo 3 asmenys. M. Radvila Rudasis kancleriu išbuvo 13 metų, E. Valavičius – 8, o L. Sapiega – 35. Taigi, L. Sapiega yra vienas iš ilgiausiai kanclerio pareigas ėusių asmenų LDK istorijoje.

Pakanclerio pareigas asmenys vidutiniškai ėjo 8 metus. Tačiau bendrą statistiką iškreipia itin ilgas G. Vainos pakanclerystės laikas – 27 metai. E. Valavičius pakancleriu dirbo 13, K. Radvila Perkūnas – 6, L. Sapiega – 4, E. Valavičius II – 2, jo brolis Jeronimas, taip pat 2 m., o Albertas Stanislovas Radvila – 4 metus.

Pateikiama lentelė nr. 2, kuri atskleidžia kokias pareigas užėmė būsimi kanceliarijos vadovai ir kaip toliau klostėsi jų karjeros. Skliausteliuose nurodama, kiek metų asmuo ėjo pareigas.

³⁹⁵ Lietuvos Metrika, 96-oji Užrašymų knyga.

³⁹⁶ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 489.

Lentelė nr. 2. Kanclerių ir pakanclerių karjeros pokyčiai

Vardas, pavardė	Iki tol eitos pareigos	Kanceliarijo je eitos pareigos	Tolimesn ė karjera	Aukščiausi as užimtas postas
M. Radvila Rudasis	Lauko etmonas (4) ir Trakų vaivada ³⁹⁷	Kancleris (13) ir Vilniaus vaivada ³⁹⁸	LDK etmonas (5)	LDK etmonas
E. Valavičius	Dvaro iždininkas (8)	Pakancleris (13) ir Trakų kaštelionas ³⁹⁹	LDK kancleris (8) ir Vilniaus kašteliona s ⁴⁰⁰	LDK kancleris
K. Radvila Perkūnas	Lauko etmonas (7)	Pakancleris (6) ir Trakų kaštelionas ⁴⁰¹	Vilniaus vaivada ⁴⁰² (4)	LDK etmonas
L. Sapiega	Raštininkas (4)	Pakancleris (4)	Kancleris (35)	Etmonas
G. Vaina	Raštininkas (4)	Pakancleris (27)	Nepakilo pareigose	Pakancleris
E. Valavičius	Raštininkas (10)	Pakancleris (2)	Vilniaus vyskupas (13)	Vilniaus vyskupas
J. Valavičius	Žemės iždininkas (13)	Pakancleris (2)	Žemaitijo s seniūnas (21)	Žemaitijos seniūnas
A. S. Radvila	Pakancleris (4)	Kancleris (33)	Nepakilo pareigose	Kancleris

³⁹⁷ A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy. T. 2, Województwo Trockie XIV-XVIII wiek*, Warszawa, 2009, p. 228.

³⁹⁸ A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy. T. 1, Województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, Warszawa, 2004, p. 194.

³⁹⁹ A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzednicy Województwo Trockie*, p. 126.

⁴⁰⁰ A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzednicy Województwo Wilenskie*, p. 109.

⁴⁰¹ A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzednicy Województwo Trockie*, p. 126.

⁴⁰² A. Rachuba, H. Lulewicz, *Urzednicy Województwo Wileńskie*, p. 194.

Lentelės duomenys parodo, kad trys iš septynių pakanclerių, prieš užimdami šį postą, dirbo kanceliarijoje raštininkais (E. Valavičius, L. Sapiega, G. Vaina ir E. II Valavičius) ar buvo susiję su išdo reikalais (E. ir J. Valavičiai) ir buvo labai aktyvūs. Šis aktyvumas tęsėsi ir tapus pakancleriais. Tyrime atlikta analizė patvirtina, kad kanceliarijos vadovai buvo pasirenkami iš patirtų įgijusių kanceliarijos pareigūnų. Raštininkai L. Sapiega ir G. Vaina paaukštinti į aukštesnes pareigas po ketverių, o E. Valavičius – net po 10 tarnybos kanceliarijoje metų. Pakancleriai savo pareigas ėjo nuo 2-ųjų metų (J. Valavičius) iki 27-erių metų (G. Vaina). Lentelė rodo, kad vienintelis M. Radvila Rudasis buvo tiesiogiai ir iš karto paskirtas kancleriu, o visi kiti kanceliarijos vadovai pradėjo kopti žemesniais karjeros laipteliais ir į kanclerius buvo paskirti tik po kelerių metų. L. Sapiega ir A. S. Radvila kancleriais tapo po to, kai ketverius metus ėjo pakanclerio pareigas, o E. Valavičiui tam prireikė net 13 metų. Minėti faktai rodo, kad tik išskirtiniais atvejais, tokiais kaip L. Sapiegos ir A. S. Radvilos, anksčiausiai pareigas kanceliarijoje pradėjo eiti asmenys, nesulaukę 30-ies metų. Visi kiti asmenys vidutiniškai pareigas gavo ketvirtajame ar penktajame gyvenimo dešimtmetyje. Dažniausiai buvo renkamasi iš patirtų kanceliarijoje įgijusių raštininkų, išimtis buvo A. S. Radvila ir L. Sapiega. Tai rodo, kad į pakanclerio ir kanclerio pareigybę buvo skiriami asmenys, kurie turėjo įvairios gyvenimiškos patirties, buvo pasižymėję valstybės kariniuose ir diplomatinuose reikaluose, išmanę kanceliarijos specifiką.

Atkreiptinas dėmesys ir į pakanclerio darbo specifiką. M. Radvilai rūpinantis Livonijos karo reikalais, E. Valavičiui teko didžiausias darbo krūvis. Vėliau pakanclerio pareigas perėmęs Kristupas Radvila Perkūnas tiek dėmesio kanceliarijos reikalams neskyrė. Tiesa, jo tėvas M. Radvila Rudasis pasistengė, kad sūnus⁴⁰³ gautų pakanclerio postą ir jog K. Radvila Perkūnas tuo pat metu eitų ir pakanclerio, ir lauko etmono pareigas. Kaip teigia M. Sirutavičius, šiuo etapu kanclerio E. Valavičiaus ir pakanclerio santykiai liko dalykiški, bet į bendradarbiavimą, kaip su M. Radvila Ruduoju, neišaugo⁴⁰⁴.

G. Vainos biografija ir veikla mažai tyrinėta. M. Sirutavičius pastebėjo, kad G. Vainai įgyti didesnę įtaką valstybėje trukdė iniciatyvus ir ambicingas L. Sapiega, todėl G. Vainai tekdavo tik kanclerio pagalbininko

⁴⁰³Radvilų privačią kanceliją tyrė U. Augystiak, žiūrėti: U. Augustyniak, *Kancelaria Radziwiłłów birżańskich w XVII w. – organizacja i funkcjonowanie*, in: *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. XI, 2000, s. 11–23.

⁴⁰⁴M. Sirutavičius, *Diplomatinių veiklos organizavimas*, p. 80.

vaidmuo⁴⁰⁵. Iš viso Lietuvos Metrikoje randame 813 G. Vainos pasirašytų dokumentų, iš jų 34 pasirašė būdamas pakancleriu. Po G. Vainos mirties pakancleriu tapo E. Valavičius, kurio pasirašytų dokumentų Lietuvos Metrikoje nepavyko rasti. Taip galėjo būti dėl to, kad pakancleriu dirbo neilgai. Tiesa, E. Valavičiaus brolis J. Valavičius, kaip ir E. Valavičius, pakanclerio pareigas ėjo dvejus metus, tačiau Lietuvos Metrikoje randame 21-ą jo, kaip pakanclerio, pasirašytą dokumentą. Aktyvumu jis panašus į A. S. Radvilą, kuris pakanclerio pareigas ėjo ketverius metus ir pasirašė 68 dokumentus. Tiesa, šie dokumentai labai specifiški – infamijos ir banicijos.

Apibendrinant skyrių galima teigti, kad XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje kanclerio ir pakanclerio pareigybės tapo viena svarbiausių LDK valstybės politinės sistemos atramų, neretai vykdė kanclerio funkcijas. Bajoriškoje LDK visuomenėje visos LDK politinės jėgos (didikų giminės ar jų partijos, valdovo dvaras, Bažnyčia) kanceliarijos vadovo poste norėjo matyti savo žmones. Kanceliarijoje Radvilos tvirtinosi pasinaudodami valdovo protekcija arba tardamiesi ir sudarydami tarpusavio susitarimus. Kai dėl tam tikrų aplinkybių Radvilos patys negalėjo užimti kanclerio pozicijos, į ją prastūminėjo savo klientus, pavyzdžiui, L. Sapiegą, ir orientavosi ne tiek į kanceliarijos darbo organizavimą, kiek į informacijos kaupimą ir veiklos kontrolę. Todėl didžioji dalis kasdinių kanceliarijos darbų užgriūdavo pakanclerį, kuris, regis, ilgą laiką nebuvo laikomas savarankišku politiku, nes tradiciškai pakancleriui buvo paliekamos techninės funkcijos. Kita vertus, jei dar XVI a. II p. užėmus pakanclerio pareigas buvo galima savo pareigų nevykdyti (K. Radvila), tačiau jau XVI a. pabaigoje – XVII a. I. p. net ir priklausimas Radvilų giminiai nuo pareigų vykdymo neatleido (A. S. Radvila). Tai rodo, kad kancleris ir pakancleris nebėjo kartu ir Vilniaus ar Trakų vaivados ar kašteliono pareigų, o tai leido labiau susitelkti į einamas pareigas kanceliarijoje. Pakancleris paprastai buvo maždaug 40-ies metų vyras, turintis patirties valdovo dvare, gebantis laviruoti tarp skirtingų interesų grupių ir puikiai išmanantis kanceliarijos specifiką. Kancleris – sukaupęs reikšmingos administracinės patirties, turėjęs platų ryšių tinklą ir daręs įtaką aukščiausiojo lygmens valstybės sprendimams.

⁴⁰⁵Ten pat, p. 81.

3. KANCELIARIJOS PERSONALAS 1566–1623 METAIS

3.1. Raštininkų kolektyvinės biografijos bruožai

Kancleriu paskirtas asmuo paveldėdavo kanceliarijos personalą, bet vykstant natūraliai kartų kaitai ar esant poreikiui, kancleris į kanceliariją atsivesdavo naujų žmonių. Kanceliarijos darbuotojai įprastai buvo skirtingos socialinės kilmės. Nors oficialiai visi jie buvo kilmingieji, tačiau turimas šeimos turtas, tėvų pareigos ir jų pažintys valdovo dvare darė didelę įtaką vaikų karjeroms. Tačiau negalima visko priskirti vien kilmei ir giminės užtarimui. Daug kas priklausė ir nuo asmens charakterio ir įgūdžių. Pavyzdžiui, XVI–XVII a. sandūroje greitai karjeros laiptais kopusios galingiausios giminės, tokios kaip Chodkevičiai⁴⁰⁶, nepasinaudojo kanceliarija įtakos didinimui, t. y. jų giminės atstovai nematė prasmės didinti savo statusą dėka tarnybos kanceliarijoje⁴⁰⁷. Iš viso nuo 1566 m. iki 1623 m. į LDK raštininko pareigybę buvo paskirtas 31 asmuo. Stebint jų veiklą ir karjeras galima spėti, kad raštininko vardas ne visada reiškė realų veikimą kanceliarijoje. Atrodo, kad raštininkų skaičius kartais buvo didinamas specialiai, nes priėmus naujų žmonių, senuosius raštininkus buvo siekiama palikti be veiklos. Tokią personalo politiką galėjo lemti ir kanclerių, ir raštininkais buvusių asmenų interesai. Antai labai tikėtina, kad giminaitis stengdavosi į savo vietą prastumti sau artimą žmogų. Taip Venclovo Agripas vietą užėmė jo įsūnis E. Pilgrimovijus, o Gabrieliui Vainai tapus pakancleriu į raštininko vietą buvo pakeltas jo sūnėnas Motiejus Vaina, iki tol kanceliarijoje darbavęsis kaip rašovas.

Šiame skyriuje pagal sudarytą kanceliarijos darbuotojų prozopografijos klausimyną (žiūrėti priedą Nr. 1) bus analizuojama kanceliarijos personalo sudėtis. Taip bus mėginama apibendrinti ir įvertinti kanceliariją, kaip specifinės žmonių veiklos instituciją.

Amžius. Raštininkai. Sudėtingiau išvesti amžiaus, kada buvo skiriama LDK raštininko pareigybės, vidurkį, nes nežinomos tikslios konkrečių raštininkų gimimo datos. Tačiau vedant vidurkį tų, kurių gimimo datos žinomos, matome, raštininko pareigos vidutiniškai būdavo gaunamos apie 32-uosius gyvenimo metus (Priedo Nr. 1 pozicijos: 3, 6, 7, 22, 25, 29, 31). Raštininko pareigybė buvo žemesnė, tad nereikalavo tokios patirties, buvo daugiau susijusi su didikų užtarimu ir jų interesu turėti „savo žmogų“

⁴⁰⁶G. Kirkienė, *Elito galingieji*.

⁴⁰⁷H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urzędnicy centralne*.

vienoje svarbiausių valstybės institucijų, kuris turėtų prieigą prie valstybės archyvo.

Kilmė. Nustatyti kanceliarijos darbuotojų kilmę yra ganėtinai sudėtinga. Pirmiausia dėl to, kad XVI a. II p. daugelio LDK raštininkų tėvai ėjo pareigas LDK kanceliarijoje arba užėmė kitas pareigybes valdovo dvare. Raštininkų tėvai galėjo turėti keletą dvarų skirtingose vaivadijose ir faktinė raštininko gimimo vieta neapibrėždavo jo kilmės. Kadangi giminės, iš kurių kilęs raštininkas, turėjo nevienodą įtaką, vieniems asmenims LDK raštininko pareigybė buvo aukščiausias karjeros pasiekimas, kitiems – priešingai. Pastariesiems tokia tarnyba galėjo būti tik pirmas žingsnis aukštesnių postų link. Tad norint apibrėžti raštininko kilmę logiškiausia būtų remtis geografiniais regionais, iš kurių buvo kilusios pareigūnų giminės.

Geografiškai galima išskirti tris regionus, iš kurių XVI a. II p. – XVII a. pr. buvo kilęs LDK kanceliarijos personalas. Pirmiausia – Rusia, kuri skaidosi į aneksus: Polockas, Vitebskas, Smolenskas, Kijevas, Voluinė, Podolė (Braslaulis). Iš Smolensko kilo Sapiegos, iš Pinsko – Vainos.

Lituania propria: giminės – Naruševičiai, Radvilos, Valavičiai. Pavieniai asmenys: Venclovas Agripa, Elijas Pilgrimovijus, Andriejus Ivanovičius Choružičius. Prie jų – iš Palenkės ir Lenkijos atsikėlusių giminių atstovai: B. Drevinskis, M. Savickis, A. Zaviša, D. Chaleckis, A. Gosievskis. Pasigendame atstovų iš Žemaitijos. Pastebėtina, kad kanceliarijos darbuotojai stengėsi įsigyti ar gauti iš valdovo valdyti vietas Žemaitijoje⁴⁰⁸. Vienintelis LDK raštininkas M. Vaina iš tėvo paveldėjo žemes Žemaitijoje⁴⁰⁹, tačiau jo tėvas buvo ne žemaitis, o kilęs iš Pinsko, kaip ir broliai.

Negalima teigti, kad LDK raštininko pareigybė buvo paveldima. XVI a. vid. L. Vainos, M. Naruševičiaus, J. Šimkavičiaus, V. Agripas atvejai rodo, kad tėvai buvo linkę pasirūpinti vaikų galimybėmis įsitvirtinti kanceliarijoje. Apskritai per visą šio tyrimo chronologinį laikotarpį galima išskirti Naruševičių, Vainų ir Valavičių (nors ne tos pačios giminės šakos) gimines, kurių atstovai nuolat dirbo LDK kanceliarijoje visą XVI a. ir XVII a. I p.

Pastebėtina, kad kai kurie M. Radvilos pasirinkti raštininkai padarė asmenines karjeras: iš LDK raštininko pakilo į kašteliono ar kitas pareigas, dėl to galėjo tapti Senato nariais. Tačiau jų vaikai neįsitvirtino nei LDK kanceliarijoje, nei kitose pareigybėse. Viskas buvo kitaip, kai kanceliarijai vadovavo L. Sapiega. Ši institucija buvo pirmas karjeros laiptelis

⁴⁰⁸ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda*, p. 371.

⁴⁰⁹ Ten pat, p. 353.

Tiškevičių giminės atstovams, o Aleksandro Gosievskio ir Stepono Paco vaikai užėmė aukščiausius valstybės postus. Kitaip tariant, L. Sapiegos kanceliarijoje dirbo žinomesnių giminių atstovai, kuriems kanceliarija buvo puikus startas valstybinės karjeros ir giminės įtakos didinimui. Nors būta skirtingų sėkmės istorijų, bendras bruožas ir tendencija išliko – kanceliarijos darbuotojai stengdavosi užtikrinti savo vietą sūnams (Radvilos, Vainos, Naruševičiai, Tiškevičiai), broliams (Valavičių atvejais), ar kitam giminaičiui (L. Sapiegos, M. Vainos). Taip vyko per visą mūsų tiriamąjį laikotarpį.

Lentelė Nr. 3. LDK Raštininkų kilmė ir karjera

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Įtakingi giminės	Studijos	Pareigos iki kanceliarijos	Tolimesnė karjera
1.	Jonas Šimkavičius	Tėvas Šimka Mackevičius – Vilniaus pilininkas	Nežinoma	Nežinoma	LDK raštininkas
2.	Bazilijus Drevinskis	Nežinoma	Krokuvos universitetas	Nežinoma	LDK raštininkas
3.	Mykolas Haraburda	Nežinoma	Nežinoma	Nežinoma	1584 m. Minsko kaštelijonas
4.	Motiejus Savickis	Nežinoma	Nežinoma	Nežinoma	LDK raštininkas
5.	Mikalojus Jasienskis	Tėvas Vaitiekus Jasienskis – Žygimanto Augusto virtuvininkas	Nežinoma	Nežinoma	LDK raštininkas
6.	Venclovas Agripa	Tėvas Venclovas Mikalojaitis – LDK sekretorius	Krokuvos, Leipcigo ir Vitenbergo	Nežinoma	Minsko kaštelijonas

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Įtakingi giminės	Studijos	Pareigos iki kanceliarijos	Tolimesnė karjera
			universitetai		
7.	Andriejus Ivanovičius -Obrinskis	Nežinoma	Nežinoma	Nežinoma	LDK raštininkas
8.	Elijas Pilgrimovijus	Patėvis V. Agripa – LDK raštininkas, Minsko kaštelijonas	Karaliaučiaus universitetas	Nežinoma	LDK raštininkas
9.	Jonas Druckis-Sokolinskis	Kunigaikščių šeimos kilmės	Vilniaus universitetas	Nežinoma	LDK raštininkas
10.	Steponas Pacas	Tėvas Mikalojus Pacas – Bresto vaivada	Galimai Paduvos universitetas	Nežinoma	LDK pakancleris
11.	Aleksandra Gosievskis	Nežinoma	Nežinoma	Nežinoma	Smolensko vaivada
12.	Jonušas Skuminas Tiškevičius	Tėvas Teodoras S. Tiškevičius – Naugarduko vaivada, prieš tai – LDK žemės išdininkas	Heidelbergo ir Bazelio universitetai	Nežinoma	Trakų vaivada
13.	Kristupas Steponas Sapiega	Tėvas Grigalius Sapiega – Oršos pakamaris. Dėdė L.	Branevas, Viurzburgas, Frankfurtas ir Paryžius	Lydos seniūnas	–

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Įtakingi giminės	Studijos	Pareigos iki kanceliarijos	Tolimesnė karjera
		Sapiega – kancleris			

Lentelė Nr. 4. LDK žemės ir dvaro išdininkų kilmė ir karjera

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Įtakingi giminės	Studijos	Pareigos iki kanceliarijos	Tolimesnė karjera
1.	Laurynas Vaina	Tėvas Motiejus Vaina – LDK sekretorius	Nežinoma	Bonos Sforcos sekretorius	LDK žemės išdininkas
2.	Jonas Hlebavičius	Tėvas Jonas Hlebavičius – LDK kancleris	Nežinoma	Minsko vaivada	Trakų vaivada
3.	Petras Vieselovskis	Nežinoma	Karaliaučius ir Tiubingeno universitetai	LDK dvaro maršalka	LDK maršalka
4.	Paulius Valavičius	Karjerai padėjo broliai Eustachijus ir Jeronimas Valavičiai	Galimai Vilniaus universitetais	Gardino pakamaris	LDK dvaro išdininkas
5.	Kristupas Naruševičius	Tėvas Mikalojus Naruševičius – LDK žemės išdininkas	Karaliaučius ir Ingolštato universitetai	LDK medžioklis	LDK žemės išdininkas

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Įtakingi giminės	Studijos	Pareigos iki kanceliarij os	Tolimesnė karjera
6.	Motiejus Vaina	Tėvas Semionas Vaina – LDK dvarionis, dėdė G. Vaina – pakancleris	Nežinoma	–	LDK dvaro įždininkas
7.	Teodoras Skuminas Tiškevičius	Tėvas Skuminas Tiškevičius – Černobylio seniūnas ir LDK dvaro maršalka	Bazelio, Tiubingeno ir Leipcigo universitetai	–	Naugarduk o vaivada
8.	Dmitrijus Chaleckis	Tėvas Jozifas Chaleckis – valdovo maršalka	Nežinoma	LDK kardininka s	LDK žemės įždininkas
9.	Andriejus Zaviša	Nežinoma	Nežinoma	Minsko vaivada	LDK žemės įždininkas
10.	Mikalojus Naruševiči us	Tėvas Paulius Naruševiči us – LDK sekretorius	Krokuvos universiteta s	LDK medžioklis	LDK žemės įždininkas
11.	Eustachijus Jonas Tiškevičius	Tėvas Jurgis Tiškevičius – Minsko vaivada	Nežinoma	Rotmistras	Mstislavli o vaivada

Išsilavinimas. Dalis XVI a. II p. kanceliarijoje tarnavusių asmenų praktinį išsilavinimą buvo įgiję pačioje kanceliarijoje. Tačiau ilgainiui mažėjo kanceliarijos darbuotojų, kurie nebūtų studijavę universitetuose. Studijoms dažniausiai buvo pasirenkami Europos universitetai, o įkūrus Vilniaus universitetą studijuojama buvo ir jame. Universitetų pasirinkimas buvo glaudžiai susijęs ir su religine tapatybe. Evangelikai reformatai, kalvinistai ir kiti rinkosi studijas vokiškuose universitetuose, dažnai – Heidelberge. Populiarus buvo ir Karaliaučiaus universitetas. Katalikai rinkdavosi Vilniaus universitetą, tarp LDK studentų populiarius buvo ir Ingolštato universitetas⁴¹⁰.

1566–1572 metais iš 7 LDK kanceliarijos darbuotojų 3 buvo studijavę universitetuose. 1576–1586 m. LDK kanceliarijoje dirbo 11 darbuotojų, iš kurių 6 buvo studijavę universitetuose. 1588–1623 m. iš 19 kanceliarijoje tarnavusių darbuotojų universitetuose buvo studijavę 15. Svarbu paminėti, kad išskyrus M. Radvilą Rudą, E. Valavičių bei G. Vainą (manoma, kad pastarasis studijavo Vilniaus universitete), visi po jų buvę kancleriai ir pakancleriai buvo studijavę užsienyje. Vadinasi, nuo XVI a. 9 deš. susiformavo praktika, kad asmuo, norintis užimti aukščiausias pareigas LDK kanceliarijoje, turėjo būti studijavęs universitete.

Visi šie duomenys iš dalies koreliuoja su Lauryno Šedvydžio skaičiavimais ir sudarytu aukščiausių LDK pareigūnų išsilavinimo portretu. Istorikas aptarė visus LDK pareigūnus, neišskirdamas kanceliarijos. Istoriko duomenimis, per Žygimanto Augusto valdymo laikotarpį universitete studijavusių pareigūnų buvo 8 procentai, Stepono Batoro – 52 procentai o Zigmanto Vazos – 46 procentai. Atitinkamai, LDK kanceliarijos pareigūnų išsilavinimas pasiskirsto taip: valdant Žygimantui Augustui – 42 procentai, Steponui Batorui – 54,5 procentai, Zigmantui Vazai – 79 procentai. Išsilavinusių pareigūnų augimas akivaizdus Stepono Batoro laikotarpiu. L. Šedvydis tai sieja su paties Stepono Batoro asmenybe, jo nuostatomis dėl mokslo ir švietimo svarba⁴¹¹. LDK kancelarija buvo atsakinga už daugelį valstybės valdymo sričių, pirmiausia – už diplomatiją ir administravimą, todėl suprantama, kad LDK raštininkams ir kitiems pareigūnams buvo keliamas išsilavinimo reikalavimas.

Santuokos. Negalima teigti, kad LDK raštininkai ar kiti kanceliarijos pareigūnai santuokomis siekė palaikyti kanceliarijos uždaramą. LDK raštininkų atžalos tuokėsi tik kartą: J. Šimkavičiaus dukra Barbora ištekojo už LDK žemės iždininko M. Naruševičiaus sūnaus Kristupo, kuris

⁴¹⁰ L. Šedvydis, p. 54.

⁴¹¹ L. Šedvydis, p. 162.

vėliau taip pat tapo LDK žemės išdininku. Abejotina, kad šią santuoką būtų galima sieti su pareigomis kanceliarijoje. Visais kitais atvejais LDK raštininkų santuokos nebuvo susijusios su kanceliarijos pareigybėmis. Tiesa, L. Sapiega antrą kartą vedė Elžbietą Radvilaitę, buvusio LDK pakanclerio, vėliau – etmono K. Radvilos Perkūno dukrą. Tačiau ją vedė jau eidamas LDK kanclerio pareigas, todėl manytina, kad ši santuoka buvo labiau susijusi su turto bei giminės įtakos įtvirtinimu valstybėje, o ne su pačia kanceliarija. Neabejotinai su tuo dar reikėtų sieti religijos išpažinimo ir priklausomybės klientelėms reikšmę.

Užtarėjai. Kaip jau minėta ankstesniuose skyriuose, klientelės sąvokos neužtenka paaiškinti, kaip asmuo pateko į kancleriją. Vis dėlto kancleris formavo savo personalą, todėl suprantama, kad rinkosi sau artimus asmenis. M. Radvilos Rudojo personalą sudarė asmenys, kilę iš mažiau žinomų giminių, tačiau visos jos buvo susijusios su Radvilomis. Tai, kad klientelės sąvoka netinkama įvardyti LDK kanceliarijos pareigūnų ryšiams, patvirtina ir E. Valavičiaus atvejis.

E. Valavičiaus kancleriavimo metu prie LDK raštininkų prisijungė Leonas Sapiega, Gabrielius Vaina ir Jonas Hlebavičius. Vėliau du pirmieji tapo pakancleriais, o L. Sapiega – dar ir kancleriu. Abu buvo rusėniškos kilmės, studijavę universitetuose. G. Vaina buvo L. Vainos brolis, su kuriuo E. Valavičiui teko kartu dirbti LDK kanceliarijoje. Vainos taip pat siejamos su Chodkevičiais, tačiau šios giminės atstovai nėjo jokių pareigų LDK kanceliarijoje, bet siekė turėti sau palankių žmonių. E. Valavičius taip pat palaikė gerus santykius su Chodkevičiais, nes pastarieji kartu pasuko reformatų keliu. Į LDK kanceliariją L. Sapiega pateko su Radvilų protekcija. Jonas Hlebavičius po L. Vainos mirties ėjo LDK žemės išdininko ir raštininko pareigas. E. Valavičius karjerą pradėjo J. Hlebavičiaus tėvo (taip pat Jono) dvare ir kanceliarijoje⁴¹². Suprantama, kad J. Hlebavičius sulaukė kanclerio palaikymo. Šis galimai jautė sentimentus jo tėvui, padėjusiam kanclerio E. Valavičiaus karjerai. Taip pat akivaizdu, kad E. Valavičius rinkosi išsilavinusius, jaunos ir turinčius puikias rekomendacijas asmenis.

L. Sapiegos kancleriavimo pradžioje didelę įtaką jo personalui darė Radvilos. Pavyzdžiui, abiejų brolių Valavičių karjeros buvo susijusios su Radvilų užtarimu. Kitus kanceliarijos darbuotojus rinkosi pats L. Sapiega, siekęs, kad į LDK raštininkus būtų skiriami jam ištikimi žmonės. Karol Žojdž netgi rašė apie galimą Sapiegų – Valavičių – Vainų giminių susivienijimą ir

⁴¹² *Susigrąžinant praeitį*, p. 70.

Vainų bei Valavičių vadavimąsi iš Chodkevičių įtakos⁴¹³. Atkreiptinas dėmesys, kad kancelerio ar kito valstybėje įtakingo asmens užtarimas padėjo gauti pareigas kanceliarijoje, bet vėliau, siekdami karjeros, raštininkai laviravo tarp skirtingų interesų turinčių didikų. Visi LDK kanceliarijos darbuotojai laikytini regalistsais – kitaip sakant, davę priesaikas tarnauti valdovui, saugoti valstybės paslaptis ir viską, ką išgirs, pranešti valdovui. Kanceliarijos pareigūnai visiškai pakluso valdovui ir palaikė jo sprendimus. Tai sietina ne tik su priesaika, bet ir su galimybėmis iš valdovo gauti aukštesnes pareigas ar kitokių materialinę padėtį gerinančių suteikčių.

Tikėjimas. LDK raštininkų tikėjimas absoliučiai patvirtina LDK konfesinės raidos tendencijas⁴¹⁴. Vadovaujant M. Radvilai Rudajam, daugelis LDK raštininkų buvo evangelikai reformatai: 6 iš 11, įskaitant ir pakanclerį, du – katalikai, 3 – stačiatikių atstovai. Kanceliarijai vadovaujant E. Valavičiui, 5 iš 9 darbuotojų buvo evangelikai reformatai, 3 – stačiatikiai, 1 – katalikas. L. Sapiegos kanceliariavimo metu iš 17 pareigūnų tik vienas – E. Pilgrimovijus – buvo reformatas, Tiškevičių giminės atstovai po Bresto unijos 1595 m. tapo unitais⁴¹⁵, o visi kiti buvo katalikai.

Karjera. LDK dvaro išdininkai raštininkų pareigų nėjo, nes po Liublino unijos tai buvo labiau titulinė pareigybė. Tai geriausiai iliustruoja Petro Vesiellovskio atvejis. Apie šį asmenį žinoma mažai, nes jo dokumentų nuorašai nebuvo aktuoti Lietuvos Metrikos knygose. Panašus ir P. Valavičiaus atvejis. Pažymėtina, kad aktyviausias kanceliarijos darbuotojas M. Vaina dvaro išdininko pareigybę gavo daugiau kaip papildomą titulą, o ne realią atsakomybę turinčias pareigas.

Visai kitaip klostėsi LDK žemės išdininkų karjeros. Tiriamojo laikotarpio pirmieji žemės išdininkai buvo kanceliarijos senbuviai: M. Naruševičius ir Laurynas Vaina. Jonas Hlebavičius Minsko kašteliono pareigas iškeitė į LDK žemės išdininko ir raštininko pareigas. Taip pasielgė ir A. Zaviša, kuris nuo 1596 m. buvo Minsko vaivada. Palikęs turėtas pareigas, 1598 m. jis tapo LDK žemės išdininku ir raštininku. Faktiškai tai reiškė atsisakymą įeiti į *Respublikos* senatorių sluoksnį. Toks pasirinkimas taip pat rodo, kad pareigybės centriniame valstybės administraciniame aparate buvo labiau vertinamos už tas, kurios teikė daugiau garbės, nei faktinės galios. Žemės išdininkai D. Chaleckis, Andrėjus Zaviša ir Kristupas Naruševičius

⁴¹³ Karol Żojdź, *Wszystkie ludzie*, p. 329.

⁴¹⁴ J. Kiaupienė, I. Lukšaitė, *Lietuvos istorija V t.*, p. 407.

⁴¹⁵ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. Pabaigoje – XVIII a. Pradžioje (1588–1733 Metais)*, Vilnius, 2015, p. 257.

gavo žemės išdininko pareigybę prieš tai nėję jokių pareigų kanceliarijoje. Iki tol D. Chaleckis buvo LDK kalavijininkas, A. Zaviša – Minsko vaivada, o K. Naruševičius – LDK medžioklis ir išdo administratorius.

Įvertinant pastarąją aplinkybę ir Hlebavičiaus bei Zavišos pavyzdžius, gali pasirodyti, kad kanceliarijos prestižas smuko, nes jos vadovų pareigos atitekdavo santykinai žemos kilmės žmonėms, priklausiusiems uždarai kanceliarijos darbuotojų grupei, o didikų giminės, tokios, kaip Radvilos, nematė reikalo patys į jas pretenduoti. Tačiau reikia įvertinti ir kitas aplinkybes, pavyzdžiui, 1607 m. Biržų Radvilų konfliktą su Zigmantu Vaza, kai protestantams Radviloms aukščiausios pareigybės buvo nebepasiekiamos. Kita vertus, LDK kanceliarija, kaip institucija, savaip sureikšmino savo prestižą. XVI a. pab. valstybei kilę iššūkiai, pirmiausia diplomatijos srityje, iš kanceliarijos darbuotojų reikalavo didelio atsidavimo, kruopštumo, žinių ir patirties. Visa tai gana ryškiai kontrastavo su tradiciniu LDK diduomenės etosu, todėl diduomenės atstovai galėjo sąmoningai vengti karjeros šioje institucijoje, o jei ryždavosi, šį žingsnį apsvarstydavo ir didikas, ir valdovas. Antai A. S. Radvila, prieš tapdamas LDK kancleriu, 4 metus ėjo pakanclerio pareigas, o iki tol studijavo Vilniuje ir Europoje.

Remiantis Lietuvos Metrikos Užrašymų knygomis, buvo atlikta kanceliarijos raštininkų darbo intensyvumo analizė pagal jų darbo kanceliarijoje trukmę ir bendrą dokumentų skaičių. Tai padėjo atsakyti į klausimą, ar visi raštininkai buvo vienodai aktyvūs, kaip raštininkų darbštumas galėjo prisidėti prie tolimesnės karjeros ir kaip apskritai keitėsi raštininkų darbo tempai kanceliarijoje. Lentelėje pateikiame asmens vardą ir pavardę, darbo kanceliarijoje laikotarpį, per tą laiką pasirašytų dokumentų skaičių ir kiek dokumentų vienas ar kitas raštininkas vidutiniškai pasirašydavo per kalendorinius darbo metus.

Lentelė Nr. 5. Raštininkų aktyvumas.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Darbo kanceliarijoje metai ⁴¹⁶	Pasirašytų dokumentų skaičius ⁴¹⁷	Kiek metų dirbo ⁴¹⁸	Per metus pasirašytų dokumentų vidurkis
1.	Jonas Šimkavičius	1566–1569	6	4	1,5

⁴¹⁶ Lentelėje nurodoma nuo kada iki kada asmuo ėjo raštininko pareigas.

⁴¹⁷ Skaičiuojami tik šio tyrimo chronologiniu laikotarpiu pasirašyti dokumentai.

⁴¹⁸ Nurodoma tyrimo chronologiniu laikotarpiu kanceliarijoje išdirbti metai.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Darbo kanceliarijoje metai ⁴¹⁶	Pasirašytų dokumentų skaičius ⁴¹⁷	Kiek metų dirbo ⁴¹⁸	Per metus pasirašytų dokumentų vidurkis
2.	Laurynas Vaina	1566–1580	248	15	16,5
3.	Mikalojus Naruševičius	1566–1575	1	10	–
4.	Bazilijus Drevinskis	1566–1576	479	11	43,5
5.	Mykolas Haraburda	1566–1584	94	19	4,9
6.	Motiejus Savickis	1566–1581	422	16	26,3
7.	Mikalojus Jasienskis	1576–1600	176	25	7
8.	Venclovas Agripa	1576–1586	505	11	45,9
9.	Andriejus Ivanovičius-Obrinskis	1574–1589	98	16	6,1
10.	Eustachijus Valavičius kancleris	1566–1579	254	14	18,1
11.	Leonas Sapiega	1581–1585	1014	5	202,8
12.	Gabrielius Vaina	1585–1589	828	5	165,6
13.	Eustachijus Valavičius vysk.	1605–1615	622	11	56,5
14.	Jeronimas Valavičius	1589–1617	865	29	29,8
15.	Jonas Hlebavičius	1580–1586	7	7	1
16.	Elijas Pilgrimovijus	1586–1608	139	22	6,3
17.	Motiejus	1589–1607	1948	19	102,5

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Darbo kanceliarijoje metai ⁴¹⁶	Pasirašytų dokumentų skaičius ⁴¹⁷	Kiek metų dirbo ⁴¹⁸	Per metus pasirašytų dokumentų vidurkis
	Vaina				
18.	Dmitrijus Chaleckis	1590–1598	14	9	1,5
19.	Andriejus Zaviša	1598–1602	0	5	0
20.	Jonas Druskis-Sokolinskis	1607–1630	458	17	26,9
21.	Jonušas Skuminas Tiškevičius	1607–1621	312	15	20,8
22.	Steponas Pacas	1615–1635	406	9	45,1
23.	Aleksandras Gosievskis	1615–1625	810	9	90
24.	Kristupas Naruševičius	1618–1630	1	6	–

Kanceliarijos darbuotojų prozopografija ir aukščiau pateikti duomenys leidžia daryti išvadą, kad universitete studijavę asmenys buvo aktyvesni kasdieniame kanceliarijos darbe. Tai galėjo lemti ir sėkmingesnį kilimą karjeros laiptais tokių asmenų, kaip E. Valavičius, L. Sapiega, Gabrielius Vaina, broliai Eustachijus II ir Jeronimas Valavičiai, Tiškevičiai. V. Agripas pavyzdys rodo, kad tarnyba kanceliarijoje galėjo nutiesti kelią aukštesnių pareigų link. V. Agripa netęsė tarnybos kanceliarijoje, bet tapo Minsko kaštelionu, o tai buvo tiesus kelias į Senatą. Tačiau svarbu nepamiršti ir neformalios įtakos. Antai M. Vaina buvo vienas aktyviausias LDK kanceliarijos raštininkas, tačiau įspūdingos karjeros nepadarė. Kanceliarijos dokumentai buvo išduodami tik su valdovo žinia. Tai reiškia, kad M. Vaina nebūtų galėjęs parengti tokio kiekio dokumentų, jei nebūtų buvęs šalia valdovo⁴¹⁹. Buvimas šalia valdovo implikuoja, kad M. Vaina galimai

⁴¹⁹Kiekvieno Lietuvos Metrikos dokumento eschatokolą galima palyginti su valdovo itinerariais: M. Wrede, *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa,

naudojosi savo neformalia įtaka. Kita vertus, M. Vaina nebuvo itin išsilavinęs ir negalėjo pasigirti užtarėjais, žinomais to meto valstybėje. Šios aplinkybės galėjo lemti ir didesnį darbo kiekį. Nenurodyta, kad M. Vaina būtų siųstas ar dalyvavęs sprendžiant ginčus dėl sienos, dalyvavęs kokiose nors komisijose ar atlikęs kitokius valdovo pavedimus, kaip, pavyzdžiui, V. Agripa ar kiti kanceliarijos pareigūnai.

Išsilavinimo svarbą ir įtaką raštininko karjerai rodo ir brolių Valavičių atvejis. E. II Valavičius vyresnįjį brolių Jeronimą lenkė geresniu išsilavinimu, aktyvumu kanceliarijoje, greičiau pasiekė pakanclerio postą. Šis atvejis rodo, kad kylant karjeros laiptais nebuvo svarbu, kiek laiko asmuo iki tol dirbo kanceliarijoje. Vadinas, išsilavinimas, aktyvumas ir gebėjimas palaikyti gerus santykius su socialine aplinka raštininkams buvo svarbiau, nei darbo stažas. Šį teiginį pagrindžia ir L. Sapiegos atvejis. Paskirtas kancleriu, jis aplenkė tokius institucijos senbuvius, kaip M. Haraburda ar Venclovas Agripa. 1585 m. G. Vaina buvo paskirtas raštininku, o jau po ketverių metų tapo pakancleriu ir aplenkė tiek V. Agripą, tiek kitus ne vienerius metus kanceliarijoje dirbusius asmenis.

Raštininkų sudarytų dokumentų skaičius akivaizdžiai patvirtina, kad XVI ir XVII a. sandūroje dokumentų poreikis nuolatos augo. XVII a. pr. vienam raštininkui sudaromų dokumentų teko daugiau dar ir dėl to, kad jų, palyginti su XVI a. II p., sumažėjo. Vertinant kai kurių raštininkų darbo veiklos statistiką, reikia pažymėti, kad sudarytų dokumentų skaičius savaime nerodo didesnio jų darbo masto. Dalis raštininkų, pavyzdžiui, J. Šimkavičius, M. Haraburda, A. Ivanovičius-Obrinskis specializavosi diplomatijos srityje. Minėtų raštininkų veikla buvo ne mažiau svarbi ir reikšminga valstybei. Be to, jie nuolatos keliavo, todėl sudarytų dokumentų yra akivaizdžiai mažiau.

Tiesa, kai kurių LDK raštininkų aktyvumą ar pasyvumą paaiškinti nėra paprasta. Pavyzdžiui, S. Pacas LDK raštininku buvo paskirtas tiriamojo laikotarpio pabaigoje. Per septynerius tarnybos metus jis pasirašė kelis kartus daugiau dokumentų, nei E. Pilgrimovijus per 20 darbo kanceliarijoje metų. Kita vertus, S. Pacas raštininku buvo paskirtas tais pačiais metais, kaip ir A. Gosievskis. Lyginant šių dviejų asmenų darbinį produktyvumą galima matyti, kad per tuos 7-erius metus A. Gosievskis pasirašė du kartus daugiau dokumentų, nei S. Pacas. A. Gosievskio atvejį paaiškinti lengviau, nes jis buvo svarbiausias L. Sapiegos patikėtinis. A. Gosievskis buvo pasiųstas į LDK

2010, p. 155. To paties, *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*, Warszawa, 2019, p. 388.

atkovotą Smolenską, kad perimtų visą administravimą ir užtikrintų Smolensko paklusnumą LDK.

Galima teigti, kad asmens pasyvumą LDK kanceliarijoje labiausiai lėmė preferencijos ir kitos priežastys, kurių šiandien dėl išlikusių šaltinių stokos negalima paaiškinti.

3.2. Raštininkų veikla

Remiantis istoriografija ir istoriniais šaltiniais, buvo atlikta Lietuvos Metrikos knygų analizė siekiant ištirti kiekvieno raštininko indėlį rengiant ir tvarkant dokumentus. Taip buvo ieškomi raštininkų paminėjimai Lietuvos Metrikos dokumentuose (žiūrėti priedą Nr. 1). Atliktas tyrimas rodo, kad raštininkai nebuvo atsakingi tik už dokumentų sudarymą ir platinimą. LDK raštininkai buvo diplomatai, žygūnai, aukštesnių pareigūnų ir valdovo patikėtiniai. Jie vyko į revizijas, nustatinėjo valdovo dvarų ribas, priiminėjo gyventojų priesaikas valstybei, dalyvavo įvairiose komisijose bei teismuose. Tai reiškia, kad raštininkai buvo aktyvūs valdovo vidaus ir užsienio politikos vykdytojai. Norėtusi atkreipti dėmesį, kad kai kurių raštininkų veiklos sritis buvo ypač plati: nuo diplomatijos iki valstybinių dvarų revizijos; jie taip pat darė įtaką sprendimų priėmėjams – valdovui ir kancleriui. Prie tokių raštininkų galima priskirti Mikalojų Haraburdą ir dvasininką Eustachijų Valavičių. Kitų raštininkų veikla buvo siauresnė ir mažiau matoma viešai. Asmenys, kurie nuolat būdavo prie valdovo, yra parengę daugiausia dokumentų (pvz., Bazilijus Drevinskis, Motiejus Vaina). Šie kanceliarijos darbuotojai netapo plačiai žinomais istorijos veikėjais ir yra retai minimi istorikų tyrimuose, tačiau jų vardai nuolatos pasikartoja Lietuvos Metrikos knygose.

Raštininkai pagal dokumentų turinį, rūšis ir temas griežtai nesispecializavo. Tiesa, ankstyvąją LDK kanceliarijos veiklą tyręs A. Gruša teigė buvus raštininkų pasiskirstymą tam tikrais klausimais⁴²⁰. Istorikas Vytauto raštininkus skyrė pagal kalbas – lotynų, vokiečių ir rusėnų. Tačiau šio tyrimo aptariamuoju laikotarpiu raštininkų skirstymas pagal kalbas nebeturi prasmės, nes, kaip rodo prozopografija (priedas Nr. 1), ir kaip matysite kitame skyriuje, XVI a. II p. – XVII a. pr. kalbinės problemos nebebuvo. Griežtai identifikuoti raštininkų pagal dokumentų tematiką negalime, tačiau esama pavienių atvejų, liudijančių tam tikrą specializaciją. Pavyzdžiui, raštininkų B. Drevinskio, M. Savickio, V. Agripas ir M. Vainos specializacija buvo

⁴²⁰ А.И. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015, p. 294.

valstybės vidaus klausimai (žiūrėti priede Nr. 1), o M. Haraburda, A. Ivanovičius Obrinskis daugiausiai laiko leido pasiuntinybėse į Maskvą ir/ar į Krymą. Taip pat pastebima, kad su valstybės išdu susijusias privilegijas dažniausiai pasirašydavo žemės išdininkas. Apie kitų LDK raštininkų specializaciją kalbėti sudėtinga, nes ji nėra tokia ryški.

Vienu metu dirbdavo du ar trys raštininkai, o į seimą atvykdavo visi, jei nebūdavo išvykę į pasiuntinybes. Pavyzdžiui, 1569 m. Žygimantas Augustas į Liublino seimą taip pat kvietėsi du raštininkus – B. Drevinskį ir L. Vainą⁴²¹. Raštininkai iš Knišino nebuvo išvykę, tačiau sunku atsakyti, kaip pasiskirstydavo, kuris kokį dokumentą įrašo į Lietuvos Metrikos knygas. Galima pastebėti, kad B. Drevinskis⁴²² pasirašinėjo suteiktis, duodamas smulkiems bajorams, bet kitų raštininkų pasirašyti dokumentai kokia nors specializacija nepasižymėjo. Steponui Batorui reziduojant Gardine, visų 1586 m. dokumentų išdavimo vieta buvo žymima Gardine⁴²³. Juos kaip pakancleris pasirašinėjo Leonas Sapiega ir Gabrieliūs Vaina⁴²⁴, o antroje metų pusėje atsirado ir vis dažniau dokumentuose buvo sutinkamas E. Pilgrimovijaus parašas, o Leono Sapiegos dingo. Panašiai buvo ir vėlesniu laikotarpiu. Pavyzdžiui, 1591 m. Seimo metu daugiausia dokumentų pasirašė Jeronimas Valavičius ir Motiejus Vaina, vėliau – Aleksandras Gosievskis ir Steponas Pacas, tačiau patį pasiskirstymą paaiškinti sunku. Akivaizdu tik tai, kad į Seimą susirinkdavo labai daug asmenų su savais interesais, tad raštininkai greičiausiai dokumentus pasirašydavo iš eilės, nesiskirstydami pagal geografiją, socialinį dokumento gavėjo statusą ar ekonominę išskaičiavimą.

Pagal veiklos specifiką raštininkų specializacija buvo valstybės vidaus arba užsienio politika. Politinė situacija taip pat dažnai diktavo raštininkų veiklą. Pastebėta, kad nuo 1572 m., kai mirė paskutinis

⁴²¹Lietuvos Metrikos 50-oje knygoje pirmieji dokumentai pasirašyti Valavičiaus. Tai suteiktis Chodkevičiui, privilegija, kuria Naruševičius skiriamas į išdininko pareigybę. 1571 m. birželio 25 d. Gardine, B. Drevinskis surašė privilegiją dėl žemės. Tą pačią dieną, taip pat Gardine, dokumentą pasirašė ir Laurynas Vaina. 1571 m. liepos 1 d. Motiejus Savickis pasirašė suteiktį dėl žemės bajorui. 1571 liepos 27 d. Knišine Valavičius pasirašė dokumentą kunigaikščiui A. Kurbskiui dėl kaimo suteikimo. Tą pačią dieną, taip pat Knišine, po dokumentu pasirašė ir Laurynas Vaina. Ten pat, 1571 m. rugpjūčio 3 d., įvardindamas visas savo pareigyles, dokumentus pasirašė M. Savickis, rugpjūčio 4 d. – Bazilijus Drevinskis, rugpjūčio 5 d. – Motiejus Savickis, in: Lietuvos Metrika, 50-oji Užrašymų knyga, l. 209-250v.

⁴²²Ten pat, l. 248v–249v. ir 249v.–250v.

⁴²³M. Wrede, *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa, 2010, p. 134.

⁴²⁴Lietuvos Metrika, 73-oji Užrašymų knyga.

Jogailaitis, iki 1589 m., kai po Liublino unijos nusistovėjo LDK santykiai su Lenkija, ėmė sparčiai daugėti raštininkų, vykusių į diplomatinės misijas. Tuo laikotarpiu raštininkų skaičius LDK kanceliarijoje buvo padidėjęs iki 7 (skaičiuojant su žemės išdininku ir dvaro išdininku), be to, dar buvo kancleris ir pakancleris. Nusistovėjus diplomatinių atsakomybių pasidalijimui su Lenkija, LDK raštininkų skaičius sumažėjo iki 5, o 1601 m. buvo apsiribota jau tik 4 raštininkais. 1607 m. raštininkų skaičius vėl padidėjo iki 5, o po 1614 m. kanceliarijos personalas vėl išaugo iki 6 raštininkų (žiūrėti priedą nr. 1).

Apibendrinant atliktą tyrimą galima teigti, kad LDK kanceliarijoje vykdytus kasdienes darbus geriausiai iliustruoja raštininkų veikla. Jie ne tik sudarinėjo dokumentus, bet, kaip patikimi ir lojalūs valstybei asmenys, taip pat buvo siunčiami atlikti diplomatinių misijų, dalyvavo įvairiose komisijose, kartais netgi vykdavo įtvirtinti LDK valdymą jai priklausiusiose teritorijose. Tokio veikimo pavyzdžiai – V. Agripas dalyvavimas priimant Rygos miestiečių priesaikas ir A. Gosievskio ir M. Haraburdos pasiuntinybė į Maskvą. Istoriografijoje ir šaltiniuose pakanclerių veikla atsispindi žymiai mažiau, nei raštininkų. Pakancleriai rūpinosi kanceliarijos reikalais ir dalyvavo priimant sprendimus valstybėje. Kanclerių kompetencija buvo dar kitokia. Kadangi jie buvo vieni aukščiausių pareigūnų valstybėje, didžiąją laiko dalį skirdavo diplomatiniams santykiams ir savo įtakos bei politinės galios tvirtinimui.

3.2.1. Dokumentų rengimas

Nors nėra išlikusių rašytinių kanceliarijos raštvedybos taisyklių, be to, galimai tokio rinkinio niekada ir nebuvo, vis dėlto nagrinėjant Lietuvos Metrikos knygas galima įžvelgti tam tikrų dėsnų. Nėra paprasta atsakyti į klausimą, kaip vyko dokumentų surašymas ir kokia buvo materialinė kanceliarijos bazė. Natūraliai iškyla ir tokios smulkmenos, kaip kanceliarijos poreikis apsirūpinti popieriumi, rašalu, įvairių spalvų vašku, virvelėmis antspaudams prikabinti, galimai ir pergamentais. Apie tai galima spręsti iš valdovo ir didikų sąskaitų knygų, kadangi didikai buvo suinteresuoti gauti privilegiją, surašytą pergamente. Todėl patys ir turėdavo tuo pasirūpinti.

Išlikę originalūs LDK kanceliarijos dokumentai gali būti skirstomi į *juodraščius*, *dokumentų aktus* ir *originalus*. Juodraščiai pasižymi įvairiais nubraukimais, tekste virš žodžių įrašomi praleisti, trūkstami ar kiti žodžiai. Kai kurie žodžiai eilutėse visiškai užtušuojami. Tokiuose juodraščiuose nėra nei raštininko, nei valdovo parašo, o tuo labiau – antspaudų⁴²⁵. Pribraukimai

⁴²⁵ LMAVB, F16–26, l. 1, 3, 4, 5, 6, 7–13.

ar praleisti žodžiai retai sutinkami Lietuvos Metrikos aktų knygose. Jose dokumentų rašysena pasižymi į dešinę pakrypusiu greitraščiu⁴²⁶. Prie juodraščių priskirtinas ir 1584 m. kovo 26 d. Stepono Batoro raštas sekretoriui Gabrieliui Vainai⁴²⁷, kurio tekste yra pribraukimų, nėra valdovo parašo, antspaudu ir jo nepasirašė joks raštininkas.

Išlikę ir tvarkingų dokumentų, pasirašytų tik raštininko, tačiau jie neturi nei antspaudu, nei valdovo parašo. Manytina, kad tokie dokumentai buvo parengti, bet dėl kažkokių priežasčių nebuvo patvirtinti ir netapo oficialiais. Viena iš galimų priežasčių – dokumente rastos klaidos, nors raštininkas jau buvo pasirašęs. Pavyzdžiui, viename iš dokumentų buvo praleista Kristupo Radvilos etmono pareigybė, todėl ji buvo vėliau įrašyta virš eilutės⁴²⁸.

Pergamentai. Patys pergamentai skiriasi ne tik medžiaga, prikabinu antspaudu ar jam laikyti skirtomis virvutėmis, bet ir pačiu apipavidalinimu. Nesvarbu, kuria kalba dokumentas buvo surašytas, jis galėjo būti spalvotas, su išpieštais ir meniškai apipavidalintais inicialais arba puoštas spalvotais piešiniais⁴²⁹. Galėjo būti ir be jokio meninio apipavidalinimo, tiesiog tvarkingai surašytas⁴³⁰. Viskas priklausė nuo dokumento užsakovo norų ir turtų. Pergamente surašytas dokumentas buvo svarbus jo gavėjui, nes atspindėjo jo statusą ir materialines galimybes. Pavyzdžiui, Leonui Sapiegai skirtas pergamentas, kuriame pažymima, kad L. Sapiega nusipirko namą Vilniuje⁴³¹.

Dokumento savininkas paprašydavo įrašyti į Lietuvos Metrikos knygas, susimokėdavo ir gaudavo nuorašą. Savaime suprantama, kad ne visi

⁴²⁶ Ten pat, l. 81.

⁴²⁷ Iš pradžių įsakas buvo skirtas dvarioniui Valentui Chamutovičiui, tačiau nubraukus jo pareigybę ir vardą viršuje buvo užrašyta sekretoriaus G. Vainos pavardė, in: LMAVB, F-16-26, 6l.

⁴²⁸ LMAVB, F16-26, 53 l.

⁴²⁹ LMAVB, F1-186, Stepono Batoro privilegija, kuria Naujadvario miestiečiams suteikiama Magdeburgo teisė; VUB, RS, F80-26, Lenkijos karaliaus LDK didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos raštas, interaktyvus: [žiūrėta: 2019-09-03] https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/atmintis%3AVUB01_000348052#00001 Tokių pergamentų galima rasti ir daugiau.

⁴³⁰ LMAVB, F2-36. Pergamente transmuotas ir Stepono Batoro patvirtinimas, kad Mikalojus Jurgis Radvila Gornostajaus namą Vilniuje užrašė Vilniaus reformatų bendruomenei. Dokumentą pasirašė kancleris Eustachijus Valavičius.

⁴³¹ LMAVB, F1-221, 1600-07-18 M. L. Sapiega iš Vilniaus auksakalio Jeronimo Visiemirskio žmonos Barboros nusipirko mūrinį namą.

išduoti dokumentai ten nuguldavo. Visų pirma, tai lėmė finansai, nes vieno lapo įrašas į Lietuvos Metrikos knygą kainavo 12 grašių, tiek pat kainavo ir išrašas. Dokumento įkainis už vieną lapą buvo 1–2 grašiai⁴³². Dar brangiau kainavo privilegija, o raštininkas už darbą paimdavo 12 grašių⁴³³. Tokią kainą diktavo ir brangios raštvedybos priemonės. R. Ragauskienė pateikė pavyzdį, kad Mikalojui Radvilai Našlaitėliui kainavo popierius, vaškas ir pergamentas⁴³⁴. Tad visai nenuostabu, kad valdovo privilegijos kanceliarijoje buvo išduodamos paprastuose popieriaus lapuose, o tai liudija ir išlikę dokumentai⁴³⁵ bei įrašai „*подпис господарского по латине Stephanus Rex, на панере с печатью Великого Князтва Литовского*“⁴³⁶.

Tiriant Lietuvos Metrikos knygas pirmiausia į akis krenta tai, kad dalis į jas įrašytų dokumentų yra žymimi ta pačia data, tačiau buvo išduoti skirtingose vietose. Tiriant kanceliarijos dokumentus datavimas ir vieta yra labai svarbūs, nes būtent šie požymiai atskleidžia, kada ir kur buvo išduoti dokumentai. Žygimanto Augusto valdymo metu daugiausia dokumentų buvo pasirašyta Liubline, Knyšine, Tikocine ir Breste. Henrikas Valua pasirašė dokumentus tik Krokuvoje. Stepono Batoro laikais dokumentai buvo daugiausia pasirašyti Varšuvoje, bet yra pavienių, pasirašytų Malborke, Torūnėje, Gardine ar Vilniuje. Zigmanto Vazos laikotarpiu dokumentai pasirašyti Krokuvoje, Varšuvoje, Vilniuje, Smolenske ir t. t. Iš esmės, beveik visi Lietuvos Metrikoje esantys dokumentai atitinka valdovo itinerariumus⁴³⁷, todėl pagrįstai galima teigti, kad dokumentai būdavo išduodami tik valdovui esant šalia, o juos išduodavo tas asmuo, kuris būdavo šalia valdovo. Tačiau pasitaiko atvejų, kai dokumentai būdavo išduoti tą pačią dieną skirtingose

⁴³² R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 66.

⁴³³ A. Dubonis, *Raštininkas*, p. 585.

⁴³⁴ R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 67.

⁴³⁵ VUB, RS, F48–32805, Raštas, kuriuo Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza Trakų klebonui Vilniaus kustošui Benediktui Vainai pristato Svėdasų kleboną Grigalių Laromskį. Interaktyvus: [žiūrėta: 2020-08-10]. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/atmintis:VUB01_000367308#00001

⁴³⁶ Lietuvos Metrika, 78-oji Užrašymų knyga, Privilegija Oršos miestui, 37 l.

⁴³⁷ M. Wrede, Abiejų Tautų Respublikos sostinės: Vilnius ir Gardinas valdovų Jogailaičių ir Vazų itinerarijuose, in: *Lietuva – Lenkija – Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*, sud. E. Saviščevas, M. Uzorka, Vilnius, 2014, p. 414–433.

vietose⁴³⁸. Iš Lietuvos Metrikos sudarymo struktūros galima daryti išvadą, kad raštininkai išdavė dokumentus skirtingose vietose, bet vėliau jie buvo sudėti į tą pačią Lietuvos Metrikos knygą. Tokiu būdu kanceliarija raštinės funkciją atliko nepertraukiamai ir tose vietose, kur buvo valdovas. Kitaip tariant, valstybės raštinė buvo mobili. Kyla vienintelis klausimas: ar dokumentų eschatokole yra žymima dokumentų sudarymo ir antspaudavimo datos? Ir ar visada dokumentas buvo antspauduojamas tą pačią dieną? Manytina, kad eschatokole žymima dokumento sudarymo data, o antspauduojamas galėjo būti ir vėliau. R. Ragauskienė mini Jono Chodkevičiaus iš anksto antspauduotus blankus⁴³⁹. Galimai iš anksto antspauduotais blankais galėjo naudotis ir LDK raštininkai, taip pagreitindami teisinį dokumento įsigalėjimą, juolab kad kancleris ir pakancleris ne visada būdavo šalia valdovo (nors dažniausiai bent vienas iš šių pareigūnų būdavo). Šios problemos sprendimą apsunkina tai, kad dokumentuose, aktuotuose į Lietuvos Metrikos knygas, nebuvo žymima, kuris antspaudas pridedamas – mažasis ar didysis.

3.2.2. Dokumentų kalbos

Nors Antrasis ir Trečiasis Lietuvos Statutai rusėnų kalbą įtvirtino kaip LDK teismų kalbą⁴⁴⁰, XVI a. II p. kanceliarija tęsė daugiakalbystės tradiciją, susiformavusią dar Vytauto Didžiojo laikais. Lietuvos Metrikoje be nuolatinės ir daugiausia vartotos rusėnų kalbos po truputį daugėjo lenkiškų dokumentų. Svarbiausi šaliai dokumentai buvo žemės privilegijos, kurios buvo rašomos lotyniškai, o po to verčiamos į rusėnų kalbą. Henriko Valua ir Stepono Batoro laikais padidėjo lotyniškų dokumentų, o Zigmanto Vazos

⁴³⁸ Pavyzdžiui, 53-oje Lietuvos Metrikos knygoje pirmiau įrašytas 1569 metų gruodžio 8 d., o po to – spalio 8 d. dokumentas. Dokumentas išduotas 1569 gruodžio 8 d. Knišine, kitas išduotas 1569 gruodžio 8 d. Tikocine, o dar kitas, datuotas 1569 gruodžio 9 d., vėl Knišine, in: Lietuvos Metrika, 53-ioji Užrašymų knyga, l.22–l. 23. 1576 m. Malborke rugsėjo mėnesį dokumentus pasirašė Venclovas Agripa, in: Lietuvos Metrika, 59-oji Užrašymų knyga, l.67, ir Andriejus Ivanovičius, in: Lietuvos Metrika, 58-oji Užrašymų knyga, 1576 m. rugsėjo 23 dieną Andriejus Ivanovičius pasirašė dokumentus Malborke. Spalį ten pat sudarytus dokumentus pasirašė Mikalojus Jasenskis, in: Lietuvos Metrika, 59-oji Užrašymų knyga, l.120. Spalio 30 d. Laurynas Vaina Torūnėje pasirašė dokumentą, in: Lietuvos Metrika, 58-oji Užrašymų knyga, l.73., o Jasenskis Malborke dokumentus išdavinėjo ir gruodžio mėnesį, in: Lietuvos Metrika, 59-oji Užrašymų knyga, l.89.

⁴³⁹ R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 86.

⁴⁴⁰ Antrasis Lietuvos Statutas, IV sk., 1 str.

laikotarpiu akivaizdžiai padaugėjo lenkiškai surašytų dokumentų skaičius, ypač nuo XVII a. antrojo deš⁴⁴¹.

Dokumentų kalba sąlyginai koreliuoja su jo gavėju: lotyniškai buvo surašytos miestų (dabartinės Lietuvos ir Latvijos teritorijose) ir regioninės žemės privilegijos, privilegijos didikams: Tyzenhauzams⁴⁴², Radviloms, Sapiegoms ir kt. Lotyniškai surašytos įvairios suteiktys atskiriems asmenims, dažniausiai turintiems vokiškas pavardes; bažnytiniai dokumentai (Goštautų koplyčios perleidimas Chodkevičiams)⁴⁴³, vienuolijoms, jėzuitams. Dokumentai lenkų kalba buvo skirti LDK didikams. Pavyzdžiui, Grigalius Chodkevičius valdovui rašė lenkiškai, taip elgėsi ir LDK kancleris Radvila Rudasis bei kiti LDK didikai. Šio tyrimo chronologiniu laikotarpiu lenkiškai surašytos tik kelios Lietuvos Metrikos knygos. Su Palenkės žemėmis susijusios privilegijos rašytos lenkiškai⁴⁴⁴. Užrašymų knygose didžiausią dalį sudaro dokumentai rusėnų kalba: suteiktys bajorams ir žemionims, įvairių pareigybių suteikimas, kiti svarbūs valstybės vidaus naudojimui skirti dokumentai. Pasitaiko ir kitų kalbų paminėjimo, pavyzdžiui, hebrajų: Andriejus Špilas 1575 balandžio 11 d. Vilniuje sudarė sutartį su žydu Gerciku Solomanovu Alizarabrimu dėl muitinių, o į kanceliarijos knygas jį įrašyta 1580 gruodžio 19 d. Minima, kad tame dokumente yra hebrajiškas parašas⁴⁴⁵. Svarbu akcentuoti, kad, nors LDK vartota kirilica ir rusėnų k., santykiams su Maskva palaikyti buvo reikalingi maskvėnų kalbos specialistai⁴⁴⁶.

Lietuvos Metrikoje yra rusėniškų dokumentų, kuriuose pažymima, kad originaliame dokumente buvo pasirašyta lenkiškai⁴⁴⁷. Parašo kalbos pažymėjimas parodo, kad raštininkai stengėsi preciziškai aktuoti dokumentą, kad ateityje neiškiltų nesklandumų ar nebūtų klastojimo atvejų. Leonui Sapiegai būnant kancleriu, jam suteikiamos privilegijos yra lenkiškos. Pavyzdžiui, Zigmantas Vaza 1599 m. L. Sapiegai suteikė privilegiją kontroliuoti vandens kelią ir imti muitus dvejus metus⁴⁴⁸.

Nesvetima kanceliarijai buvo ir lotynų k. Iš raštininkų išsilavinimo žinome, kad Stepono Batoro paskirti asmenys buvo studijavę universitetuose,

⁴⁴¹ Nuo Lietuvos Metrikos, 90-osios Užrašymų knygos iki pat 96-osios Užrašymų knygos, lenkiškų dokumentų jau akivaizdžiai daugiau, nei rusėniškų ar lotyniškų.

⁴⁴² Lietuvos Metrika, 61-osios Užrašymų knygos, l.75v.

⁴⁴³ Lietuvos Metrika, 63-ioji Užrašymų knyga, l.2–3.

⁴⁴⁴ Lietuvos Metrika, 53-oji, 54-oji Užrašymų knygos.

⁴⁴⁵ Lietuvos Metrika, a65-oji Užrašymų knyga, l.63v.–64 „подпис по жыдовскому“.

⁴⁴⁶ R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 105.

⁴⁴⁷ Lietuvos Metrika, 57-oji Užrašymų knyga, l. 58.

⁴⁴⁸ Lietuvos Metrika, 86-oji Užrašymų knyga, l. 86.

todėl jie turėjo būti pramokę ir lotynų kalbos. Tačiau atrodo, kad bent dalies jų lotynų kalbos žinios buvo nepakankamos. Taip 1577 m. E. Valavičius kreipėsi į kanclerį Radvilą Rudą, prašydamas „*į dvarą atsiųsti poną Agripą ar sekretorių Volaną, kad galėtumėm savo pagalbai lotynistą turėti <...> o dėl pono Agripo, kad jį išleistumėt*“⁴⁴⁹. Kaip teigia amžininkai, pats E. Valavičius lotyniškai nemokėjo⁴⁵⁰, o V. Agripa LDK raštininku tapo tik 1579 m. Nors Valavičiui ir trūko lotynisto, po Stepono Batoro mirties asmeniškai kreipimaisi į LDK pareigūnus buvo surašyti lotyniškai. Pavyzdžiui, toks buvo raštas Laurynui Vainai dėl pinigų karui su Maskva⁴⁵¹. E. Valavičius Aleksandrui Chodkevičiui skirtą dokumentą Lietuvos Metrikoje pasirašė lotyniškai⁴⁵². Tačiau pasitaiko ir rusėniškų Stepono Batoro suteikčių. Pavyzdžiui, dėl algos dvarioniui Vasilijui Ivanovičiui suteikimo. Kadangi dokumentas turėjo būti išduotas ir pačiam gavėjui, tad, atsižvelgiant į jo rusėnišką vardą galima manyti, kad kalba parenkama pagal dokumento gavėją. Tame rašte valdovas pasirašė lotyniškai „Stephannus Rex“⁴⁵³ (lotyniškai pasirašinėjo jau Aleksandras ir visi kiti po jo valdę LDK valdovai). Dar galime paminėti lotynišką Stepono Batoro kreipimąsi į Lauryną Vainą. Dokumente pranešama, kad informacija apie nustatomą naują muito mokestį buvo išsiųsta visų vaivadijų pareigūnams: maršalkoms, burmistrams, kaštelionams ir kt. Šio pareigūnų sąrašo apačioje nurodyta, kam išsiųsti tokio turinio raštą. Pridėtas priedas, kad lotyniškas dokumentas apie tai, kad visi turi susimokėti iki ateinančios Šv. Petro dienos, yra išsiųstas žemės išdininkui, o į knygas įrašyta „tose knygos yra įrašyta, kodėl nuo to mokėtojo turi būti duotas šešadalis“ (почому от того плочоно быти маеть шест дань“⁴⁵⁴).

Zigmanto Vazos laikais lotyniškai mokančių raštininkų skaičius dar labiau padidėjo. Kartu su Lenkija administruojamos Livonijos knygos buvo vedamos lotyniškai. Tai rodo, kad lotynų kalbos mokėjimas nebekėlė sunkumų LDK kanceliarijoje. Tačiau, remiantis privačia raštininkų raštija, aiškėja, kad raštininkai savo kasdiene kalba visgi rinkosi lenkų.

⁴⁴⁹Ragauskienė, *Kancleris*, 307 p. Turbūt reikėjo Radvilos sutikimo, kad išleistų Agripą į dvarą, nes tuo metu jis jau buvo LDK raštininkas. Bet, matyt, kaip Radvilos tarnautojas, pirmiau pareigas turėjo atlikti ponui.

⁴⁵⁰J. Solikowski, p. 55.

⁴⁵¹ Lietuvos Metrika, 61-oji Užrašymų knyga, l.74v.; l.75; l.75v.; l.76; l.76v.; l.78; l.85v.; l.86v.

⁴⁵² Lietuvos Metrika, 61-oji Užrašymų knyga, l.77.

⁴⁵³ Lietuvos Metrika, 61-oji Užrašymų knyga, l.84v.

⁴⁵⁴ Lietuvos Metrika, 60-oji Užrašymų knyga, l.226–227v.

Apibendrinant, nors Statutai rusėnų kalbą įtvirtino kaip teismų kalbą, XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje kanceliarija veikė daugiakalbystės sąlygomis: rusėnų kalba dominavo vidaus dokumentuose, lotynų kalba išliko tarptautine ir „paradinė“ – skirta diduomenės įnoriams patenkinti, o lenkų kalba vis labiau įsitvirtino kaip kasdienė komunikacijos priemonė.

Apibendrinant galima teigti, kad tiriamuoju laikotarpiu LDK kanceliarijoje išaugo išsilavinusių ir universitetus baigusių darbuotojų skaičius. Kanceliarija tapo vis patrauklesnė institucija tiems, kurie siekė karjeros valstybės valdyme, remdamiesi ne tik savo gebėjimais, bet ir neformaliais ryšiais, kilme ar globėjų rekomendacijomis. Kanceliarijos svarbą ir patrauklumą rodo tėvų bei giminaičių noras įtvirtinti joje savo vaikus ar atstovus. Tipinis LDK raštininko portretas būtų toks: maždaug 30-ies metų universitete studijavęs vyras, turintis įtakingų užtarėjų ir gavęs iš jų palankias rekomendacijas. Tačiau tolimesnė raštininko karjera priklausė tik nuo jo asmeninių savybių ir tarnybos preferencijų.

Kanceliarijos dokumentų rengimas pasižymėjo aiškia vidaus logika ir formų įvairove – nuo juodraščių iki pergamentais puošiamų privilegijų, priklausiusių nuo užsakovo poreikių ir finansinių galimybių. Kanceliarijos darbuotojai atliko tiek dokumentų registravimo, tiek kanceliarijos mobilumo užtikrinimo funkciją, nes dokumentai buvo rengiami valdovo buvimo vietose ir vėliau suvedami į knygas. Kanceliarijos daugiakalbystė liudija institucijos prisitaikymą prie įvairių gavėjų ir politinio konteksto: rusėnų kalba dominavo vidaus raštijoje, lotynų kalba buvo tarptautinės komunikacijos priemonė, o lenkų kalba vis labiau įsitvirtino politiniame ir kasdiniame bendravime. Tokia praktika rodo, kad kanceliarija buvo ne tik dokumentų rengimo centras, bet ir dinamiška institucija, gebėjusi derinti formalius teisinius reikalavimus su praktiniais politiniais poreikiais.

4. LDK KANCELIARIJOS SĄVEIKA SU KITOMIS INSTITUCIJOMIS

XVI–XVII a. valstybė dar nebuvo įsivaizduojama be valdovo, nes kuriant naujus politinius planus, realizuojant vykdomąją valdžią ir veikiant tarptautiniame lygmenyje svarbiausią vaidmenį valstybėje vis dar vaidino valdovas. Istorikai valdovas buvo suvokiamais kaip aukščiausios valdžios šaltinis, tačiau po Žygimanto Augusto mirties prasidėjo spartus valdovo juridinių galių ribojimas. XVI a. pab. šis procesas nurimo, nes įsivyravo suvokimas, kad valdovas privalo paklusti teisei⁴⁵⁵. Kanclerio pareigybės tiesioginė funkcija buvo prižiūrėti, kad visi raštai atitiktų valstybės teisę, todėl kancleris buvo tas asmuo, kuris ne tik galėjo, bet ir privalėjo pasipriešinti valdovui, jei jo sprendimai buvo neteisėti. Dėl vykdomų funkcijų LDK kanceliarija dažnai susidurdavo su valdovo valia. Galima teigti, kad valdovo ir LDK kanclerio santykiai buvo dvejopi. Viena vertus, valdovo valia buvo išreiškiama per kanceliarijoje parengtus įsakymus ar nurodymus, kita vertus, kancleris privalėjo prižiūrėti, kad valdovo įsakymai neprieštarautų teisei. Dar A. Šapoka pastebėjo, kad valdovas, skirdamas kanclerį, iš principo rinkosi asmenį, kuris galės prieštarauti jo valiai, juk be jo pritarimo joks valdovo įsakymas, išreikštas raštu, neturėjo galios⁴⁵⁶.

Valdovo statusą po Liublino unijos verta plačiau nagrinėti ir aptarti. Bajorijai reikalaujant ir nepaisant Liublino unijos aktu besirėmusios Lenkijos bajorų pasipriešinimo, 1589 m. Zigmantas Vaza patvirtino Trečiąją Lietuvos Statutą. Šis Statutas įsigaliojo 20-aisiais bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės gyvavimo metais, todėl jį paveikė ir bendros su Lenkija teisinės normos, tokios kaip Henriko Valua „*Pacta Conventa*“ (1573 m.). Ši išrinkto monarcho ir politinės tautos sutartis tapo privaloma visiems ateityje išrinktiems monarchams.

Joje buvo numatyta, kad valdovą renka bajorai, o valdovo vaikai neturi paveldėjimo teisės; valdovas vedyboms turėjo gauti Senato pritarimą; valdovas negalėjo vienasmeniškai įvesti naujų mokesčių, nustatyti tarifų ar kitaip apmokestinti bajorijos be Seimo pritarimo; valdovas neturėjo teisės skelbti karo ar taikos be Seimo pritarimo; kas dvejus metus per Seimo sesiją buvo renkama 16 senatorių Karališkoji taryba. Keturi iš jų (keisdamiesi kas pusmetį) privalėjo lydėti valdovą, būti patarėjais ir prižiūrėtojais, kad valdovas nepriimtų jokio sprendimo, prieštaraujančio *Respublikos*

⁴⁵⁵ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorija VI t.*, p. 139.

⁴⁵⁶ A. Šapoka, *Lietuva – Lenkija po Liublino unijos 1569 m.*, p. 150.

įstatymams. Visus valdovo potvarkius turėjo antspauduoti kancleris arba pakancleris. Jei valdovas nusižengtų įstatymams ar bajorų teisėms, bajorai galėjo neklausyti valdovo įsakymų ir veikti prieš jį (lenkų kalba tai tapo žinoma kaip *rokosz*). Kiekvienas valdovas turėjo prisiekti, kad „jei mes ką nors padarėme prieš įstatymus, laisves, privilegijas ar papročius, mes skelbiame, kad visi *Respublikos* gyventojai yra laisvi nuo mums paklusnumo“⁴⁵⁷.

Šie pagrindiniai principai nustatė valdovo padėtį. Kartu pažymėtina, kad valdovas galėjo inicijuoti įstatymus, turėjo teisę interpretuoti seimo priimtus įstatymus, disponavo galia vadovauti teismams, kuriuose buvo sprendžiamos Kuršo, Prūsijos ir Piltenės pavietų problemos. Didžiausią įtaką valdovas turėjo užsienio politikai: galėjo siųsti pasiuntinius, akredituoti šalyje kitų valstybių diplomatinės atstovybes (pasiuntinius ir rezidentus). Taigi, pagrįstai galima teigti, kad per visą XVI a. buvo pasirūpinta priemonėmis, kurios leido Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei išlikti savarankiška valstybe, taip pat apsaugojo ją nuo galimo autokratinio monarcho valdymo, kurio pavyzdį Lenkijos ir Lietuvos bajorija matė Maskvoje, Ivano IV valdymo metu. R. Frost teigė, kad, nepaisant to, monarchas, manipuliudamas savo teisėmis dalinti valdas, seniūnijas ir pareigybes išsaugojo galimybę telkti politinę galią į savo rankas⁴⁵⁸. Leono Sapiegos atvejis rodo, kad galimybė gauti iš valdovo papildomą seniūniją ar teisę dar vienerius metus administruoti didžiules pajamas nešusius LDK muitus, kancleriai valdovui buvo nuolankesni. Todėl neturėtų stebinti faktai, kai kanceliarija veikdavo išvien su valdovu, nors pasitaikydavo asmeninių kanclerio ir valdovo nesutarimų (tuomet valdovas palaikydavo glaudesnę santykį su pakancleriu). Analizuojant valdovo santykius su kanceliarija, tiksliau, su kancleriais, reikia nepamiršti, kad šalia formalios kanclerio pozicijos egzistavo ir asmeniniai interesai.

XVII a. 3 dešimtmetyje vis labiau ryškėjo *Respublikos* valdovo bei LDK politinės sistemos takoskyra. Lietuviai akylai saugojo savo teises, todėl LDK kancleriai dažnai turėjo manevruoti, ypač tais atvejais, kai valdovo veiksmai kirtosi su jo teisinėmis prerogatyvomis ir įsipareigojimais. Teisės

⁴⁵⁷ D. Makiła, *Artykuły henrykowskie 1573–1576: studium historyczno-prawne*, Warszawa, 2012, p. 568.

⁴⁵⁸ Kaip Vazų dinastija išnaudojo Liublino uniją bei siekė savo politinių tikslų in: Frost R., *The Polish Lithuanian Union in the age of the Vasas (1587–1668)*, in: Saviščevas, E., Uzorka, M., *Lietuva–Lenkija–Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*, (Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2014, Vilnius), p. 291–299.

normas privalėjusi saugoti kanceliarijos institucija ir jos vadovai, prisidengdami legalistinėmis pozicijomis, galėjo prieštarauti monarcho valiai.

Šio tyrimo chronologiniu laikotarpiu, šis santykis dar labiau komplikavosi – kanceliarija, formaliai saugodama teisę, iš tiesų veikė tarp valdovo, seimo, išdo, kariuomenės ir teismo. Už visų šių institucijų stovėjo valdovas, o kanceliarija buvo jo valios įgyvendinimo instrumentas, suteikiantis sprendimams teisinę galią. Todėl negalima teigti, kad kanceliarija turėjo pranašumą prieš kitas institucijas vien dėl antspaudo funkcijos – dokumentų poreikį ir turinį dažniausiai nulemdavo seimas ar valdovas, o kanceliarija veikė kaip įgyvendinimo centras.

Institucijų funkcijos dažnai parodo ir pareigūnų santykius, bendradarbiavimo svarbą tam tikrose srityse, arba priešingai – bendravimo poreikio nebuvimą ar netgi susipriešinimą. Po Liublino unijos didikai ir bajorai saugojo LDK valstybingumą, reikalaudami lygių teisių su Lenkijos institucijomis. Taip pat stebėjo, kad Lenkijos dignitoriai nešeimininkautų LDK teritorijoje. Jau Antrojo Lietuvos Statuto III sk., 9 str. buvo įtvirtinta, kad joks svetimšalis negali užimti valstybinių pareigų LDK⁴⁵⁹. Vis dėlto, kaip rodo E. Saviščevo tyrimas, svetimšaliai, dažniausiai lenkai, pakankamai sėkmingai įsitvirtindavo LDK teritorijoje ir įsiliedavo į kasdienį bei politinį šalies gyvenimą⁴⁶⁰.

4.1. Valdovas ir valdovo teismas

Nuo seno LDK kanceliarija aptarnavo ir valdovo teismą. Tai liudija nuo XV – XVI a. sandūros pradžios išlikusios Lietuvos Metrikos Teismų bylų knygos⁴⁶¹. Kaip tik čia LDK kanceliarija prisidėjo prie teismo darbo bent dviem aspektais: pirma, ji atliko raštinės funkciją – rengdavo ir išduodavo visą teisminę dokumentaciją; antra – dalyvavo teismų sistemoje, nes pasitaikydavo atvejų, kai valdovas skirdavo LDK raštininkus ar kitus kanceliarijos pareigūnus teisėjais⁴⁶².

⁴⁵⁹ Statut Litewski: drugiej redakcyi (1566), p. 126.

⁴⁶⁰ E. Saviščevas, *Žemaitijos valdantysis elitas*, p. 66; J. Drungilas, *Erelis lokio guolyje: lenkų bajorai Žemaitijoje XVI-XVIII a.: migracija, kalba, atmintis*, Vilnius, 2019.

⁴⁶¹ Jose pasitaiko ir paskirų regionų (Vilniaus, Vitebsko, Žemaitijos etc.) seniūnų teismų knygų. Vis dėlto didžioji knygų dalis buvo sudarytos valdovo teisme.

⁴⁶² Lietuvos Metrika, 58 TBK dok. Nr. 7, p. 56.

I. Lappo tyrė Valdovo teismo darbą pirmaisiais jo veiklos metais, tai yra iš karto po Liublino unijos (1569–1572 m.)⁴⁶³. Autorius teigė, kad tuo laiku Žygimantas Augustas faktiškai nustojo vykdyti aukščiausio teisėjo funkcijas ir vis atidėjo savo teismą. Išnagrinėjęs Lietuvos Metrikos knygas I. Lappo pastebėjo, kad iki 1565–1566 m. reformų sprendimų bylose buvo priimta žymiai daugiau⁴⁶⁴. Žygimanto Augusto valdymo metu valdovo teismas veikė nuosekliai, nors ir su atidėjimais⁴⁶⁵. Tokią nuomonę patvirtina faktas, kad pirmaisiais metais po teismų reformos teismų knygose tokių dokumentų, kaip *вырок*, *декрет* ir *лист судовой* yra žymiai daugiau, nei *отложения*⁴⁶⁶. Tą patį pastebime ir valdant Steponui Batorui – bylų spręsta ir išspręsta daugiau, nei buvo atidėta. Tiesa, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad bendras dokumentų skaičius buvo daug mažesnis⁴⁶⁷.

Valdovo teismas, kaip aukščiausiąjį teisingumą valstybėje vykdžiusi institucija, negalėjo į savo gretas įsileisti menkai kvalifikuotų pareigūnų. Apie tai, kas padėdavo valdovui vykdyti teisingumą ir kokios buvo sudaromos teisėjų kolegijos, istoriografijoje jau rašyta⁴⁶⁸. Čia pateiksime tik trumpą pavyzdį, antai 1566 m. teisme šalia valdovo posėdžiavo valdovo dvarionis

⁴⁶³ И. И. Лаппо, *Лимитации господарского дворного суда Великого княжества Литовского в эпоху пред учреждением Главного Литовского Трибунала*, Казань, 1913.

⁴⁶⁴ Ten pat, p. 6.

⁴⁶⁵ Išsamiai apie Žygimanto Augusto laikų valdovo teismo organizavimą, in: I. Valikonytė, *Rex iustissimus*, p. 37

⁴⁶⁶ Pavyzdžiui, 51 TBK iš 213 dokumentų, „отложения“ yra 62 dokumentai in: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 265 (1566–1571). 51-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija). Parengė Neringa Šlimienė, Vilnius, 2023, p. XIV; TBK 56 „отложения“ dokumentų iš viso nėra, nors pačioje knygoje yra 35 dokumentai, in: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 270 (1569–1572). 56-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija). Parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vaščuk, Kijevas, 2025, p. 4. TBK 57 „отложения“ dokumentų yra 4 iš 41, in: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 271 (1568–1574). 57-oji Teismų bylų knyga. Parengė D. Vashchuk, A. Ryčkov, Vilnius, 2024, p. VI; TBK 58-oji 10 iš 146 dokumentų yra „отложения“ in: Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга № 272 (1576–1579). Кніга судовых спраў № 58 (Копія канца XVI ст.), Падрыхтаваў А. Мяцельскі. Мінск, 2015, p. 25–39.

⁴⁶⁷ Buvo peržiūrėtos 1566–1582 m. Lietuvos Metrikos Teismų bylų knygos (49–60 pagal Ptaszyckio katalogą).

⁴⁶⁸ I. Valikonytė, Valdovo dvaro teisėjai: Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio teismo funkcionavimo XVI a. pirmoje pusėje modelio paieškos, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama prof. J. Kiaupienės 65-mečiui*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2012, p. 439–459.

Jonas (Jeronimaitis) Chodkevičius ir pakancleris Eustachijus Valavičius⁴⁶⁹. Ponų taryba kartu su valdovu teisėjavo ir per seimus⁴⁷⁰. Ši praktika nesikeitė ir valdant Steponui Batorui. Pavyzdžiui, 1576 m. vykstant Torūnės seimui, valdovo teisme teisėjavo ponai tarėjai – pakancleris Eustachijus Valavičius, Mikalojus Dorohostaiskis, Minsko kaštelionas Jonas Hlebavičius, žemės išdininkas Laurynas Vaina ir kiti neįvardyti valdovo dvarionys⁴⁷¹. Kartais, kai teisdavo valdovas, Ponų Tarybos dalyvavimas būdavo įrašomas bylos pabaigoje pažymint „mes kartu su Ponų Taryba nusprendėme“⁴⁷².

Apibendrinant galima teigti, kad valdovui teisėjauti padėjo jo skiriami pareigūnai, o nuo XVI a. pr. šiems pareigūnams buvo keliami aukšti reikalavimai⁴⁷³. Tačiau negalima tiksliai nustatyti, kas surašydavo valdovo teismo dokumentus – raštininko padėjėjas rašovas ar pats raštininkas. Yra žinoma, kad raštininkas turėjo patikrinti teismo dokumentą, pasirašyti sprendimo originalą ir įrašyti jį į Lietuvos Metriką. Tačiau egzistuojantys šaltiniai nesudaro galimybės nustatyti, ar būta dėsningumo, kada ir koks raštininkas pasirašydavo teismo dokumentus. Taip pat nežinome raštininkų specializacijos rengiant vienokios ar kitokios tematikos dokumentus. Pavyzdžiui, kartais po valdovo teismo sprendimu pasirašydavo pakancleris Eustachijus Valavičius⁴⁷⁴. Kadangi nebuvo nustatyta aiški dokumentų rengimo ir užrašymo tvarka, teismo dokumentus galimai surašydavo raštininkas, kuris tuo metu buvo šalia valdovo ar toje vietoje, kur buvo vykdomas valdovo teisingumas. Lietuvos Metrikoje bylos viršuje kartais galima rasti tokį įrašą: „*valdovas įsakė sėdėti kartu su Ponų Taryba*“ (rus. *господарь с Паны Радами сядели приказал*). Po viena iš tokių bylų pasirašė pakancleris Eustachijus Valavičius ir raštininkas Mikalojus Haraburda⁴⁷⁵. Tačiau yra keletas aptariamojo laikotarpio teismų knygų, išskirtinai

⁴⁶⁹ Lietuvos Metrika, 51 TBK, 781.v.

⁴⁷⁰ Lietuvos Metrika, 51 TBK, 268l.

⁴⁷¹ Lietuvos Metrika, 58 TBK dok. Nr. 7, p. 56.

⁴⁷² Lietuvos Metrika, 58 TBK dok.nr. 20.

⁴⁷³ Istorikė I. Valikonytė padarė išvadą: „*didysis kunigaikštis <...>formavo tam tikrą valdoviškojo teisingumo vykdymo modelį, kurį veikė daug faktorių: ir valdovo funkcijų gausa, ir krikščioniškojo teisingumo samprata, ir valdovo dvaro modus vivendi, ir griežtai nesusiklosčiusi teismų struktūra, ir administracijos neatskyrimas nuo teismo, ir, be abejonės, auganti bajorų teisinė sąmonė bei siekis ginčus spręsti ne smurtu, bet teisme*“, in: I. Valikonytė, *Valdovo dvaro teisėjai*, p. 453.

⁴⁷⁴ Lietuvos Metrika, 58 TBK dok. Nr. 11, p. 65, ten pat, dok. Nr. 12, p. 67.

⁴⁷⁵ Lietuvos Metrika, 58 TBK dok. Nr. 23, p. 93.

priskiriamų vienam raštininkui. Pavyzdžiui, 50-ąją TBK sudaro vien Jono Haikos pasirašyti dokumentai, o jam padėjo rašovas Jonas Zakrevskis⁴⁷⁶.

Verta iškelti klausimą, ar raštininkai iš tiesų specializuodavosi konkrečios raštvedybos srityje, pavyzdžiui, vieni raštininkai galėjo būti atsakingi už valdovo teismo dokumentus, o kiti – už dokumentus, susijusius su žemėvaldos dalijimais arba diplomatiniais santykiais? I. Valikonytė teigia, kad, nors kanceliarijoje nefunkcionavo atskiras specialus valdovo teismą aptarnavęs poskyris, visgi akivaizdu, kad buvo pastovus personalas, kuris užtikrino sklandžią valdovo teismo veiklą⁴⁷⁷.

Neneigiant I. Valikonytės išsakytos minties, kad raštininkai specializuodavosi⁴⁷⁸, nes vieni daugiau vykdavo į pasiuntinybes užsienyje, o kiti dažniau būdavo arčiau valdovo, visgi negalima išskirti aiškios specializacijos, pavyzdžiui, kad vienas raštininkas sudarinėtų tik valdovo teismo dokumentus, o kitas – tik privilegijas ir t.t. Aptariamuoju laikotarpiu dokumentus surašydavo tie, kurie paprasčiausiai būdavo vietoje – šalia valdovo. Kodėl vienas raštininkas vedė ištisą teismų knygą būtų galima paaiškinti tuo, kad raštininkai savo sudarytus dokumentus tiesiog rišdavo į atskiras knygas. Puikus to pavyzdys – Bazilijaus Drevinskio sudaryta Lietuvos Metrikos 49-oji Užrašymų knyga ir 54-oji Teismų bylų knyga. Tai nebuvo pavienis atvejis, tokių ar panašių pavyzdžių galima rasti ir daugiau. Atvejus, kai teismų knygoje pasitaiko dokumentų, būdingų Viešųjų reikalų knygai, o Užrašymų knygoje atsiranda koks nors teismo sprendimas, galima paaiškinti paprastu atsitiktinumu⁴⁷⁹.

Vertinant kanceliarijos darbo apimtį pagal skirtingų rūšių dokumentų kiekį pastebime, kad 1566–1582 m. t. y. iki Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo veiklos pradžios, bylos buvo sujungtos į dvylika teismų bylų knygų – nuo 49 iki 60 Lietuvos Metrikos Teismų bylų knygų (bendrai visos šitos

⁴⁷⁶ I. Valikonytė, *Ivadas*, in: Lietuvos Metrika (1565–1566). 50-oji Teismų bylų knyga, p. X.

⁴⁷⁷ I. Valikonytė, *Rex iustissimus. Valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje – XVI a.*, Vilnius, 2023, p. 268.

⁴⁷⁸ I. Valikonytė, *Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras: rašto ir teisinės kultūros aspektai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje*, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 2, Vilnius, 2010, p.124.

⁴⁷⁹ Panašią mintį dar XX a. I p. išsakė N. Berežkovas (plačiau: A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, Susigražinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai, Vilnius, 2016, p. 31).

knygos sudaro 1392 dokumentus⁴⁸⁰), o to paties laikmečio įvairūs valdymo dokumentai sujungti į dvidešimt vieną Užrašymų knygą – nuo 47 iki 67 Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos (bendras dokumentų skaičius – 3877⁴⁸¹). Tai rodo, kad valdovas skyrė mažai dėmesio bylų sprendimams. Iš dvylikos Teismų bylų knygų tik viena – 57-oji (1574 m. maršalkos Eustachijaus Valavičiaus teismas) chronologiškai apėmė Henriko Valua laikotarpį. Iš likusiųjų vienuolikos knygų, septynios buvo sudarytos valdant Žygimantui Augustui ir tik trys – 58, 59 ir 60 – apima Stepono Batoro valdymo metus. Iš minėtų knygų išsiskiria 59-oji Teismų bylų knyga, nes ji yra lotyniška, o jos registre parašyta, kad tai – teismų sprendimai (lot. *decretorum*). Ji taip pat yra priskiriama asesorių teismui⁴⁸².

Valdovo teismas veikė ir po 1581 m., kai buvo įkurtas Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas, kuris atliko apeliacinio teismo funkcijas. Taip pat veikė ir asesorių teismas, kuriam pirmininkavo kancleris arba pakancleris. Asesorių teismo klausimą yra analizavę Konstantinas Jablonskis⁴⁸³ ir Algirdas Baliulis⁴⁸⁴, o neseniai prie jų prisijungė ir Darius Antanavičius⁴⁸⁵. Iš pastarojo atliktos analizės matyti, kaip asesorių teismo klausimas buvo susipynęs su LDK kanclerio, pakanclerio, raštininkų ir referendoriaus Mikalojaus Koryznos veiklomis⁴⁸⁶. Mūsų žiniomis ir nuomone, asesorių teismą tiksliausiai apibūdino Algirdas Baliulis⁴⁸⁷. Jis ne tik išsamiau aptarė istoriografiją, bet ir nurodė, kad asesorių teismui pirmininkauti turėjo LDK kancleris arba pakancleris, o sprendimus dokumentavo LDK raštininkai. Kiek

⁴⁸⁰ Pagal S. Ptašickio numeraciją Lietuvos Metrikos Teismų bylų knygose esančių dokumentų skaičius: 49 – 58; 50 – 88; 51 – 213; 52 – 108; 53 – 86; 54 – 41; 55 – 54; 56 – 35; 57 – 41; 58 – 147; 59 – 305; 60 – 216.

⁴⁸¹ Žiūrėti priedą nr. 4.

⁴⁸² Lietuvos Metrika, knyga Nr. 273 (1579–1580), 59-oji Teismų bylų knyga, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2019.

⁴⁸³ K. Jablonskis, Asesorių teismas, in: *Lietuviškoji enciklopedija, I t.*, X S, 1933.

⁴⁸⁴ A. Baliulis, *Asesorių teismo sprendimai dėl bažnyčių turto ir dešimtinės XVII a.*, in: *Lituanistica*, 2006, t. 68. Nr. 4, p. 23–35.

⁴⁸⁵ D. Antanavičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto Taryboje XVI a. pabaigoje*, in: *Istorijos šaltinių tyrimai* 5 t., sud. A. Dubonis, Vilnius, 2014, p. 107–145; D. Antanavičius, *Nežinomos XVI a. vidurio Kauno miestiečių apeliacijos valdovo teismui, įrašytos Lietuvos Metrikos Palenkės vaivadijos knygoje*, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, 6 t., sud. A. Dubonis, Vilnius, 2018, p. 173–225.

⁴⁸⁶ Lietuvos Metrika, 276, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2010, p. VIII-X.

⁴⁸⁷ A. Baliulis, *Asesorių teismo sprendimai*, p. 23–35.

ir kaip LDK kanceliarijos personalo dalyvavo asesorių ir Vyriausiojo Tribunolo veikloje paliekamas ateičiai.

4.2. Etmonas ir kariuomenė

Nuolatiniai karai lėmė, kad jau XVI a. antrojoje pusėje LDK etmonai iš esmės užėmė politinės padėties saugotojų, nekarūnuotųjų valdovų poziciją, kuri buvo apibūdinama garsiąja norma: *inter maiestatem et libertatem*. Ši padėtis atsispindėjo ir ATR teisinėje bazėje, nes krašto gynyba bei teritorijos plėtimas buvo viena esminių sąlygų, įrašytų į Henriko artikulų, kuriuos vėliau patvirtindavo ir kiti renkami valdovai.

Krašto gynyba buvo gana išsamiai reglamentuota, jai skirtas atskiras skyrius dar PLS, o teisinio reglamentavimo klausimai buvo dar labiau išplėtoti TLS. Ypač daug laiko ir dėmesio karo reikalams, karių surinkimui ir algų išmokėjimui buvo skiriama ATR seimuose. Nutarimai kariuomenės klausimais atsispindi ir *Volumina Legum*⁴⁸⁸. Tiriamuoju laikotarpiu krašto gynyba buvo kiekvieno bajoro garbės reikalas, o vykstant karui kancleris bei kiti kanceliarijos raštininkai taip pat dalyvaudavo karo kampanijose.

Kiek su šiais reikalais buvo susijusi LDK kanceliarija, galime spręsti iš Lietuvos Metrikoje esančių dokumentų, kurie informuoja apie karinių kampanijų organizaciją: įsakymus bajorams rinktis tam tikrose vietovėse; tenykščiams gyventojams pranešama apie karinės stovyklos įrengimą jų teritorijoje; nustatomos produktų kainos; bei koks karių maitinimas bus apmokamas iš iždo. Šie įsakymai buvo siunčiami valdovo vardu, nes tik jis galėjo skelbti karą ir karių mobilizaciją, o visą informacijos sklaidą organizuodavo kanceliarija. Etmonas vadovavo jau susirinkusiems kariams, vykdė karo lauko teisingumą bei pagrindinę savo funkciją – kūrė mūšio strategiją pergalei pasiekti. Peržvelgus tyrimo chronologinio laikotarpio Lietuvos Metrikos knygas, nerastas nė vienas dokumentas, kurį būtų pasirašęs *lauko* raštininkas. Taigi galima daryti prielaidą, kad lauko raštininkas atliko visai kitas funkcijas ir jo parengti dokumentai nenugulė į to meto valstybės archyvą. Tad šiuo atveju kanceliarija vykdavo tik valdovo įsakymus ir atlikdavo komunikacinę funkciją su šalies bajorija, o pačioje kariuomenėje galimai dalyvaudavo tik kaip valstybės pareigūnai pagal to metę garbės sampratą.

⁴⁸⁸Volumina constitutionum, 1550–1609, Volumen 1: 1611–1626, Warszawa, 2010, p. 453.

4.3. Išdas

1588 m. sausio 28 d. naujai išrinktas valdovas Zigmantas Vaza pasirašė įsaką, kuriuo atskyrė valstybės ir valdovo išdus⁴⁸⁹. LDK žemės išdininkas išlaikė savo įtaką ir kartu ėjo LDK raštininko pareigas, o štai dvaro išdininkai nebūtinai gaudavo LDK raštininko pareigybę. Kaip teigė G. Sliesoriūnas, dvaro išdininko pareigybė XVI a. pab. tapo labiau titulinė, nei reali⁴⁹⁰. G. Sliesoriūnas įvardija tokį pagrindinį argumentą, kodėl išdininkas išlaikydavo raštininko pareigybę: raštininkas turėjo galimybę laisvai prieiti prie Lietuvos Metrikos ir šiuo klausimu išdininkas nepriklausė nuo kanclerio malonės⁴⁹¹. Dvaro išdininkai visiškai nefigūruoja Lietuvos Metrikos knygoje⁴⁹². G. Sliesoriūnas akcentavo, kad Lietuvos dvaro išdininkai neturėjo prieigos prie pajamų ir ne visada galėjo patekti į valdovo dvarą. Ši pareigybė po 1588 m. reformos tapo „deklaratyvia“⁴⁹³.

Istorikas Antanas Tyla, tyręs aptariamojo laikotarpio išdo veiklą, teigė, kad žemės išdininkas priklausė tik nuo valdovo ir vykdė tik valdovo nurodymus⁴⁹⁴. Iki minėtos reformos į žemės išdininkus buvo skiriami kanceliarijos, o ne išdo raštininkai. Lygiai taip pat – ir dvaro išdininkai. Pažymėtina, kad dvaro išdininkų pasirašytų dokumentų Lietuvos Metrikos knygoje yra labai mažai (žiūrėti priedą Nr. 3). Žemės išdininkas surašydavo privilegijas, kuriomis buvo skiriama laikyti arba dovanojama valda asmeniui už nuopelnus. Šias privilegijas antspauduodavo kancleris arba pakancleris.

Apie išdo instituciją ir jos nuostatus galima plačiau sužinoti iš 1566 m. Mikalojaus Naruševičiaus skyrimo į LDK žemės išdininkus privilegijos, kurioje smulkiai išdėstyti nuostatai, kaip žemės išdininkas turi prižiūrėti išdą, rinkti mokesčius, kokius kvitus išduoti ir t.t. Toje pačioje privilegijoje nurodyta, kad vienas išdo raštininkas net gyveno prie išdo („*Komopue,*

⁴⁸⁹ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorijos VI t.*, p. 185.

⁴⁹⁰ Ten pat, p. 186.

⁴⁹¹ Ten pat, p. 187.

⁴⁹² Suteikiant P. Vieselovskiui privilegiją, valdovas patvirtina, kad P. Veselovskis veiks savarankiškai, o išdininkas neturės teisės jam vadovauti: „А вряд подьскаръбства земского никоторое переказы их мнейшнъя ему в томъ вряде делати не мають“, in: Lietuvos Metrika, 78-oji Užrašymų knyga, 82–82 l.v. Tą patį valdovas atkartoja ir dokumente, adresuotam žemės išdininkui Dmitrijui Chaleckiui, in: Lietuvos Metrika, 78-oji Užrašymų knyga, 82l.v.–83 l.

⁴⁹³ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorijos VI t.*, p. 187.

⁴⁹⁴ A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas: XVI amžiaus antroji pusė – XVII a. vidurys*, Vilnius, 2012, p. 11.

мешкаючи при скарбе нашом...“)⁴⁹⁵. Tai, kad išdas hierarchiškai buvo žemesnė institucija už kanceliariją, yra pastebėję K. Avižonis⁴⁹⁶ ir I. Lappo⁴⁹⁷. Tarp LDK raštininkų žemės išdininkas užėmė hierarchiškai aukštesnę poziciją, nes išdo ataskaitas teikdavo ne kancleriui, o valdovui⁴⁹⁸. Taip pat žemės išdininkas, priešingai nei eiliniai LDK raštininkai, patekdavo į senatą.

Kanceliarijoje galime stebėti du žemės išdininkų veiklos atvejus. Pirmiausia, dokumentų, susijusių su ekonominiais klausimais, išdavimas ir įrašymas į Lietuvos Metrikos knygas. Dėsninga, kad daugiausia dokumentų, kurie pateko į Lietuvos Metriką, žemės ir dvaro išdininkams adresuodavo pats valdovas. Lietuvos Metrikos knygose esanti medžiaga dažniausiai atskleidžia išdo darbo detales: išmokas, įplaukų šaltinius, išdo administravimo smulkmenas ir t.t.⁴⁹⁹

Antra, dalyvavimas organizuojant diplomatinę veiklą: priimant užsienio pasiuntinius, ir siunčiant savo pasiuntinius, materialinis pasiuntinybių aprūpinimas iš valstybės išdo buvo viena iš jų kompetencijų⁵⁰⁰. Su misija į Maskvą 1578 m. vyko LDK dvaro išdininkas T. S. Tiškevičius⁵⁰¹. Kaip teigė E. Banionis, diplomatinė veikla Tiškevičiui tapo trampinu į aukštą postą valstybės aparate⁵⁰². Vėliau Steponas Batoras pavedė S. Tiškevičiui atlikti reviziją Polocko bažnytinėse valdose⁵⁰³ ir į diplomatinės pasiuntinybės T. S. Tiškevičius daugiau nevyko, kaip ir jo pirmtakai LDK žemės išdininkas Mikalojus Naruševičius ir dvaro išdininkas Laurynas Vaina. Tačiau žinoma, kad jie dalyvaudavo priimant pasiuntinius. Pavyzdžiui, 1571 m. M. Naruševičius dalyvavo priimant Maskvos statytinio Polocko vaivados pasiuntinį Vilniuje. 1580 m. prie Didžiųjų Lukų L. Vaina derėjosi su Maskvos pasiuntiniais⁵⁰⁴.

⁴⁹⁵ Lietuvos Metrika, 50-oji Užrašymų knyga, 1.2–5v.

⁴⁹⁶ K. Avižonis, *Rinktiniai raštai t. III*, Roma, 1982, p. 58.

⁴⁹⁷ И. Лаппо, *Великое Княжество Литовское*, p. 665.

⁴⁹⁸ 1582-01-20 Stepono Batoro pažymėjimas-kvitas LDK išdininkui Jonui Hlebavičiui, kad pastarasis atsiskaitė už didžiojo kunigaikščio išdo pajamas ir išlaidas 1580 11 22–1581 12 31 laikotarpiu, in: interaktyvus [žiūrėta: 2020-03-16], <http://elibrary.mab.lt/handle/1/20560>

⁴⁹⁹ Plačiau apie LDK išdą, A. Tyla, LDK išdas.

⁵⁰⁰ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 195.

⁵⁰¹ Ten pat, p. 232.

⁵⁰² E. Banionis, *Pasiuntinių tarnyba*, p. 137.

⁵⁰³ Археографический сборник документов относящихся к истории Северозападной Руси. Т. 13. Вильна, 1902, № 3, с. 50–51.

⁵⁰⁴ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 61.

1607 m. Seimo Konstitucijoje nurodyta, kad įvairūs inventoriai, suteiktys, iliustracijos, nuomos, kontraktai ir kt. panašūs dokumentai turėjo būti saugomi ižde. Toje pačioje Konstitucijoje buvo įtvirtinta, kad iždo raštininkai buvo prisiekę ir turėjo išduoti kanceliarijos dokumentus, susijusius su mokesčių reikalais⁵⁰⁵. Iždo raštininkai paklusdavo dvaro arba žemės iždininkui. Įsismarkavus karams su Švedija ir Maskva, dėmesys buvo kreipiamas į iždo raštininkus, kurie turėjo surašyti surenkamus mokesčius ir administruoti karo prievolės vykdymą. 1616 m. konstitucijoje buvo numatyta, kad iždo raštininkas išduoda šauktiniams dokumentus, kurie turėjo būti antspauduoti žemės iždininko antspaudu⁵⁰⁶. Iždo raštininkai turėjo sudaryti šauktinių sąrašus, o šauktinio atleidimą nuo karo prievolės galėjo išduoti tik kanceliarija⁵⁰⁷. Ši tvarka taip pat palengvino kanceliarijos darbą, nes iki tol įvairius mokesčių sąrašus į Lietuvos Metrikos knygas aktuodavo LDK raštininkai. 1613 m. buvo įsteigtas Iždo Tribunolas ir iždo komisijos, kurioms pirmininkavo LDK etmonas⁵⁰⁸.

Taigi, žemės iždininkai buvo iždo institucijos pareigūnai, tiesiogiai atsakingi valdovui, tačiau dėl to, kad ėjo ir LDK raštininko pareigas, jie turėjo prieigą prie Lietuvos Metrikos ir buvo atsakingas už dokumentus susijusiais su mokesčiais. Vis dėlto tai nereiškė jų priklausomybės kanceliarijai – veikiau rodo glaudžią, bet instituciskai savarankišką iždo ir kanceliarijos sąveiką.

4.4. Kanceliarijos vaidmuo Seimo veikloje

Ivanas Lappo, tirdamas XVI a. II p. politinę LDK istoriją pastebėjo, kad Lietuvos Metrikoje yra nemažai dokumentų, susijusių su seimo organizavimu. Pats autorius daugiausia analizavo 1566 m., 1568 m. ir 1569 m. seimus, o vėlesnius tik trumpai aptarė⁵⁰⁹. Prieš seimą buvo viešai skelbiami universalai. Seimo metu raštininkai dirbo valdovo teisme, dalyvavo įvairiuose pasitarimuose, išduodavo bajorijai įvairias suteiktis ir privilegijas.

Po Liublino unijos ATR seimai buvo kelių tipų. Svarbiausias buvo ordinarinis Respublikos Seimas, kuris rinkdavosi kas dvejus metus Varšuvoje.

⁵⁰⁵ „Maią mu bydz za podpisem iego, albo ktorego z Pisarzow skarbowych przysięgłych, bez trudności z Kancellaryi wydawane; gdy za skarbowe sprawy Podskarbi odpowiadać powinien“, in: „Volumina Legum, t. 2, p. 439.

⁵⁰⁶ VL, t. 3, p. 149.

⁵⁰⁷ Ten pat.

⁵⁰⁸ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorijos VI t.*, p. 164.

⁵⁰⁹ И. Лаппо, *Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско – русский повет и его сеймик*, Юрьев, 1911, p. 315–429.

Parengiamąjį darbą seimams atlikdavo LDK ir Lenkijos kanceliarijos. Iš jų buvo išsiunčiami valdovo universalai, pranešantys apie organizuojamą Seimą ir kurie turėjo būti išsiųsti į visus pavietus. Lietuvos Metrikoje yra išlikę registrai, kuriuose nurodoma, kam turi būti išsiųsti universalai⁵¹⁰. Universale būdavo įrašoma, kad valdovas, pasitaręs su Ponų Taryba, paskyrė seimo laiką. Pavyzdžiui, nuspręsta, kad 1587 m. Varšuvos seimas prasidės vasario 2-trą dieną pagal naująjį kalendorių, o prieš tai vyks visų LDK vaivadijų ir pavietų susirinkimas. Kvietimas išsiųstas 1586 m. lapkričio 8 d⁵¹¹.

Prasidėjus seimui, pirmiausia buvo sudaromi laisvų pareigybių sąrašai ir kandidatų sąrašai joms užimti. Tuomet valdovas sprendavo, kam kokią pareigybę suteikti. Tais atvejais kanceliarija turėjo užtikrinti privilegijų pareigoms užimti suteikimą. Po to įvairių vaivadijų ir pavietų bajorijos atstovai keldavo savo reikalavimus, prašydavo karaliaus atlyginti patirtus nuostolius. Atsižvelgdami į šiuos prašymus, kanceliarija bei žemės išdininkas turėdavo įvertinti realią situaciją ir išduoti įvairias suteiktis bajorams. Išsamiai išanalizavęs bajorijos prašymus karaliui seimuose, K. Avižonis teigė, kad valdovas būdavo užverstas tokiais raštais, o viską sutikrinti, išduoti ir surašyti turėdavo kanceliarijos atstovai⁵¹². Be to, seimo metu dvi dienas per savaitę vykdavo asesorių teismo sesijos, kuriose turėjo teisėjauti pats kancleris ar pakancleris, o kanceliarijos personalas atlikdavo raštvedybos darbus. Seimui baigiantis kanceliarijos atstovai parengdavo, išspausdindavo ir išsiuntinėdavo į pavietus seimų konstitucijas. Pažymėtina, kad K. Avižonis kritikavo seimų konstitucijų rengimą, kadangi nei kanceliarijos atstovai, nei kiti seimų dalyviai neprotolavo posėdžių ir į konstitucijas galėjo įsivelti netikslumų⁵¹³.

Kiek kitaip veikė konvokaciniai seimai. Karaliui mirus arba pabėgus (pavyzdžiui, Henriko Valua atveju), valdovo kanceliarijos atstovai į pavietus išsiuntinėdavo universalus su nustatytu seimo laiku. Svarbiausi klausimai buvo naujo valdovo rinkimai ir apsisaugojimas nuo vidaus ir išorės priešų. Andrzejus Rachuba, analizavęs LDK parlamentarizmo raidą po Liublino unijos, teigė, kad po Žygimanto Augusto mirties Ponų taryba konsolidavosi ir

⁵¹⁰ Vieną kvietimų į seimą registrą yra paskelbęs И. Лаппо, *Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569-1586)* p. 341–345. Vėliau publikuojant Lietuvos Metrikos Viešųjų reikalų knygą, šis registras vėl yra paskelbtas.

⁵¹¹ Lietuvos Metrika 65-oji Užrašymų knyga l.235.

⁵¹² K. Avižonis, *Bajorai Vazų laikais*, p. 131.

⁵¹³ Ten pat, p. 168.

užtikrino LDK interesų iškelimą būsimame elekciniame seime⁵¹⁴. Henrykas Lulewiczius, dviejuose tomuose paskelbęs Lietuvos atstovų suvažiavimo medžiagą bei konvokacinių seimų sprendimus, pabrėžė šių seimų sudėtingumą. Jų metu kanceliarijos atstovai atlikdavo labai sudėtingas funkcijas. Be įprastų seimo organizavimo klausimų, kancleris bei pakancleris, kaip vieni aukščiausių valstybės pareigūnų, turėjo tinkamai atstovauti savo ir valstybės interesams. Tarpuvaldžiais kanceliarijos atstovai dalyvaudavo vedant derybas su Lenkija dėl galimo kandidato į valdovus, derindami abiejų valstybių pozicijas. Jie taip pat turėjo pasirūpinti diplomatinėmis pasiuntinybėmis į kaimynines valstybes, informavo užsienio valdovus apie savo valdovo mirtį, tarėsi dėl taikos užtikrinimo bekaralmečiu ir, jei reikėjo, siūlė kaimyninės valstybės valdovui kandidatuoti į ATR sostą⁵¹⁵. Pavyzdžiui, mirus Žygimantui Augustui, LDK raštininkas Mykolas Haraburda buvo pasiūstas į Maskvą informuoti Ivaną IV apie valdovo mirtį bei pakviesti jį kandidatuoti į ATR sostą (plačiau apie kanceliarijos darbuotojų veiklą tarpuvaldžiais žiūrėti 4-ame skyriuje).

Panašiai kaip ordinariniuose, taip ir elekciniuose seimuose kanceliarija rūpinosi jų organizavimu, parengdavo naujai išrinkto valdovo privilegijas, užtikrindavo dokumentų išdavimą ir jų patvirtinimą į seimą atvykusiems atstovams. Apskritai vertinant LDK kanceliarijos sąveiką su seimu, kaip su kita valstybės institucija, galima pagrįstai teigti, kad kanceliarija atliko techninį seimų organizavimo darbą. Seimo metu kanceliarijos personalas dalyvaudavo aptarnaujant valdovo teismą, išduodavo privilegijas bei parengdavo reikiamą dokumentaciją. LDK kanceliarijos pareigūnams seimų organizavimas ir pravedimas buvo didžiulis darbas, nes daug jėgų ir laiko reikalavo pasiruošimas, tinkamas seimo sesijų pravedimas, atitinkamos dokumentacijos ir nutarimų parengimas bei išplatinimas. Tai užimdavo didžiąją laiko dalį.

Kanceliarija išliko pagrindine LDK institucija, kurioje persipynė valdovo teismas, seimų organizavimas ir dalyvavimas juose, įvairios dokumentacijos rengimas ir išdavimas, taip pat įvairūs išdo reikalai. Tai rodo, kad XVI–XVII a. sandūroje LDK buvo išaugęs dokumentacijos poreikis.

⁵¹⁴ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2020, p. 214.

⁵¹⁵ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1, Okresy bezkrólewí (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*, opracował Henryk Lulewicz, Warszawa, 2006, p. 437; *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 2, Okresy panowań królów elekcyjnych, XVI–XVII wiek*, opracował Henryk Lulewicz, Warszawa, 2009, p. 451.

Viena vertus, LDK institucijos nebuvo išsigryninusios savo funkcijų ir dėl to neturėjo atskirų kanceliarijų, kita vertus, tokio masto dokumentacijos poreikio patenkinimas leidžia teigti, kad aptariamuoju metu toliau plėtojosi valstybės biurokratinis aparatas, nors jo raida ir nebuvo itin veržli.

4.5. LDK kanceliarijos bendradarbiavimas su Lenkijos kanceliarija

Po sėkmingai užbaigto Livonijos karo 1583 m., į Varšuvą atvyko Livonijos pasiuntiniai prisiekti Steponui Batorui. Livonijos administravimas buvo bendras Lenkijos ir LDK reikalas⁵¹⁶. Tad nenuostabu, kad 1585–1623 metų Livonijos reikalai atsispindi Lietuvos Metrikos knygose. Dar 1580 m. būdamas valdovo sekretoriumi, Leonas Sapiega vyko į Livoniją atlikti pilių reviziją ir patikrinti Livonijos kilmingųjų teises į turimą žemėvaldą⁵¹⁷. A. Czwoleko nuomone, ši inventorizacija vyko kartu su Lenkijos kanceliarijos darbuotojais. Bendras darbas leido L. Sapiegai geriau susipažinti su Lenkijos kanceliarijos organizacija ir raštvedyba⁵¹⁸.

Lyginant Lietuvos Metrikos Užrašymų knygas, matyti, kad specialių Livonijos reikalų knygų nėra daug ir jos paprastai kuklesnės apimties nei kitos LDK Užrašymų knygos⁵¹⁹. Tačiau šie skaičiai nebūtinai yra tikslūs – reikia nepamiršti, kad sudarant Lietuvos Metrikos knygas nebuvo laikomasi nuoseklumo. Kai kurie dokumentai gali būti įrašyti po du ar net daugiau kartų. Istorikas Darius Antanavičius nustatė, kad apie 60 proc. Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos 71-ojoje knygoje esantys dokumentai skirti Livonijos reikalams. Išnagrinėjęs šią knygą, jis padarė išvadą, jog ji yra LDK kanceliarijos produktas, o dokumentai buvo išduodami ir antspauduojami abiejų – Lenkijos Karūnos ir LDK – kanceliarijų, todėl kanceliarijos turėjo bendradarbiauti⁵²⁰.

Lenkijos istoriografijoje skaičiuojama, kad nuo 1588 m. iki 1591 m. apie dešimt procentų visų Karūnos kanceliarijoje sudarytų dokumentų buvo skirti Livonijos reikalams. W. Krawczukas pastebi, kad Livonijai skirti

⁵¹⁶ Янушкевич Андрей, *Великое Княжество Литовское и Ливонская война 1558—1570 гг.*, Минск, 2013.

⁵¹⁷ A. Czwolek, p. 27.

⁵¹⁸ Ten pat.

⁵¹⁹ Žiūrėti priedą nr. 4. Livonijos reikalams skirtų knygų šio tyrimo chronologijos rėmuose pagal S. Ptašickį yra 8 (71, 75, 79, 80, 81, 82, 87 ir 90 Užrašymų knygu), bendrai jos sudaro 2218 dokumentų.

⁵²⁰ D. Antanavičius, Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 71 (1585–1586). Užrašymų knyga 71/Lithuanian Metrica: Book of inscriptions 71. Parengė D. Antanavičius, in: Lietuvos Metrikos Naujienos, Nr. 10–2007/2008, Vilnius, 2009, p. 21.

dokumentai nėra išskirtiniai ar ypatingi. Daugiausia tai suteiktys, teisių patvirtinimas tam tikrai vietai ar leidimai imti muitus⁵²¹. Bet šie dokumentai turėjo išskirtinį bruožą – beveik visi buvo surašyti lotynų kalba. Visi dokumentai lotyniški, o rusėnų ar lenkų kalba surašyti dokumentai skirti Lenkijos ar LDK gyventojams, kuriems būdavo suteikiamos valdos Livonijoje.

Vis dėlto, siekiant patikimai atsakyti, kaip ir koku mastu LDK kanceliarija iš tikrųjų įsitraukė į Livonijos administravimą, būtinas atskiras tyrimas, nes, nors formaliai atsakingos buvo abi valstybės, praktikoje lieka neaiškus susitarimo laikymasis. Ateities tyrimai turėtų atsakyti: (1) ar ir koku mastu Livonijos aktai buvo dubliuojami LM ir Karūnos Metrikoje; (2) kokie sprendimo kriterijai lėmė, kuri kanceliarija rengia ir išduoda konkretų dokumentą.

XVI a. II p. – XVII a. pr. raštvedyba kito nežymiai. Nepastebėta jokių didelių lūžių ar pakitimų formuliario, vartotos kalbos ar dokumentų sudarymo srityje. Akivaizdu, kad XVII a. 2–3 dešimtmetyje palengva radosi vis daugiau lenkiškų dokumentų, tačiau teigti, kad XVII a. pradžios Lietuvos Metrikos knygoje lenkų kalba buvo įsigalėjusi, nėra pagrindo.

Apibendrinant galima teigti, kad XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK kanceliarija atliko daugialypes funkcijas, aptarnaudama svarbiausias valstybės institucijas. Ji buvo tiesiogiai susijusi su valdovo teismu: rengė procesinę dokumentaciją, prižiūrėjo bylų eigą, o kanceliarijos pareigūnai neretai patys dalyvaudavo teisėjaudami. Iki 1588 m. kanceliarija buvo glaudžiai susijusi su išdu – tai liudija LDK raštininko pareigybės suteikimas LDK žemės išdininkui. Kariuomenės kanceliarija tiesiogiai neaptarnavo, tačiau Lietuvos Metrikos dokumentuose gausu valdovo įsakymų, susijusių su krašto gynyba, kariuomenės mobilizacija ir karo veiksmų organizavimu. Didžiausias darbo krūvis kanceliarijai tekdavo per seimus, kuomet suvažiavusi bajorija ir didikai iš kanceliarijos siekė gauti įvairius išrašus bei privilegijas. Svarbu pažymėti ir bendradarbiavimą su Karūnos kanceliarijomis, ypač administruojant Livonijos žemes, kur dalis dokumentacijos buvo rengiama bendrai. Šios aplinkybės rodo, kad kanceliarija buvo ne tik valdovo valios perteikėja, bet ir centrinė institucija,

⁵²¹ Wojciech Krawczuk, *The sources on the early modern Livonia in the Polish Crown chancery books. The first years of Sigismund III Vasa's reign*, in: [interaktyvus], žiūrėta: 2019-12-10.

https://www.lvi.lv/iv/LVIZ_2012_files/2numurs/W_Krawczuk_The_Sources_LVI_Z_2012_2.pdf

užtikrinusi valstybės administracijos, teismų, finansų ir politinio gyvenimo veiklos tęstinumą.

IŠVADOS

1. XVI a. II pusėje – XVII a. pradžioje LDK kanceliarija išgyveno reformą, kurios lūžis buvo 1589 m.: buvo atskirtas išdas nuo kanceliarijos, kancleris ir pakancleris nebėjo vaivados ar kašteliono pareigų, o tai leido jiems labiau susitelkti į savo institucines funkcijas. Tuo pat metu kanceliarijoje aiškiau išsigrynino žemiausioji darbo grandis – rašovai, kanceliarijos tarnai ir kanclerio raštininkai, taip pat atsirado naujų pareigybių, veikusių tarp valdovo dvaro ir kanceliarijos (instigatorius, referendoriai). Reformą sustiprino ir naujai į pareigas paskirti kanceliarijos pareigūnai. Šie procesai rodo kryptingą profesionalizaciją – nuo žemiausio iki aukščiausio hierarchijos lygmens.

2. Hierarchiškai kanceliarijos pareigybės rikiavosi taip: kancleris, pakancleris, žemės išdininkas, dvaro išdininkas (iki 1589 m.), raštininkas ir regentas. Rašovų bei kanceliarijos tarnų pavaldumas nėra aiškiai apibrėžtas, tačiau, tikėtina, jie buvo priklausomi nuo kanclerio ir pakanclerio. Sekretoriai, kanceliarijos regentas, instigatorius ir referendoriai prie kanceliarijos pareigūnų nepriskirtini.

3. Antrasis ir Trečiasis Lietuvos Statutai kanceliarijos veiklą reglamentavo tik iš dalies – išskirdami svarbiausią dokumentaciją ir jos naudojimo taisykles. Straipsnių eiliškumas rodo, kad svarbiausia buvo diplomatinė ir teismų dokumentacija. Kanclerio, pakanclerio ir raštininko atsakomybę apibrėžė nepersonalizuotos priesaikos: kanclerio ir pakanclerio tekstai buvo identiški, o raštininko – siauresni pagal atsakomybes.

4. LDK institucijos (valdovo teismas ir seimas) neturėjo savo raštinių, todėl kanceliarijai tekdavo aptarnauti ir organizuoti kitų institucijų veiklą. XVI a. II p. susiformavus elekcinės monarchijos veikimo principams, kancleriui teko prerogatyva tikrinti monarchijos veiksmų teisėtumą remiantis LDK teise. Be kanclerio ar pakanclerio antspaudu jokie valdovo įsakymai neturėjo teisinės galios.

5. Kanclerio ir pakanclerio veiklos analizė rodo, kad šios pareigybės buvo paverstos svarbiausiu valstybės politinės sistemos atramos tašku. Kancleris buvo sukaupęs administracinę patirtį ir ryšių tinklą, daręs įtaką valstybės sprendimams, tuo tarpu pakancleris užtikrino kasdienį kanceliarijos darbą. Skirtingų asmenybių veiklą – nuo M. Radvilos Rudojo nominalios priežiūros iki L. Sapiegos politinės autonomijos – atskleidžia įvairius vadovavimo modelius, tačiau bendras procesas liudija stiprėjančią pareigybių profesionalizaciją. Pirmaisiais vadovavimo kanceliarijai metais E. Valavičius vykdė aktyvią kanceliarijos priežiūrą. Tuo metu pakanclerio pareigas ėjęs K. Radvila Perkūnas kanceliarija nesirūpino ir pareigas ėjo

nominaliai. Šiuo laikotarpiu aktyvumu išsiskyrė L. Sapiega, kuris 1585 m. perėmė pakanclerio pareigas. Trečiuoju tarpuvaldžiu E. Valavičius ėmėsi atsakomybės organizuoti naujus valdovo rinkimus LDK ir derinti kandidatų su Lenkijos karalystės atstovais. Šiuo laikotarpiu aktyviausi iš kanceliarijos darbuotojų buvo L. Sapiega ir J. Hlebvicius.

L. Sapiegos vadovavimo kanceliarijai laikotarpis skirstomas į keletą skirtingų etapų. Kanceliarijos pradžioje (1589–1601 m.) jis vis dar buvo Radvilų klientas ir nuolatos informuodavo K. Radvilą Perkūną apie savo sprendimus, pasitarimus ir valdovo poziciją vienu ar kitu klausimu. Antrajame etape (1601–1611 m.), išsilaisvinęs iš Radvilų įtakos, L. Sapiega padėjo stiprinti valdovo pozicijas valstybėje ir po truputį didino savo įtaką. Trečiajame etape (1611–1623 m.) L. Sapiega jau buvo savarankiškas politikas, tačiau kanceliarijos praktiškai nebekontroliavo. Per visą vadovavimo kanceliarijai laiką L. Sapiegai teko dirbti su keturiais pakancleriais. Trys iš jų: Gabrielius Vaina, Eustachijus ir Jeronimas Valavičiai buvo ilgamečiai kanceliarijos darbuotojai ir savo srities profesionalai. Ilgiausiai pakanclerio pareigas ėjęs G. Vaina ypač aktyviai reikšėsi kanceliarijoje, tačiau retai patekdavo į politinių įvykių sūkurį. Broliai E. ir J. Valavičiai pakancleriais dirbo tik porą metų, o E. II Valavičius pakanclerio veiklą derino su Vilniaus vyskupo pareigomis.

Iš visų tiriamojo laikotarpio pakanclerių išsiskiria A. S. Radvilos atvejis. Per daugelį dešimtmečių jis buvo pirmasis pakancleris, pasirinktas ne iš kanceliarijos darbuotojų, o iš šalies. Tai – Zigmanto Vazos personalo politikos atvejis. Vis dėlto 1623 m. Zigmantas Vaza laikėsi tarnybos tęstinumo ir į kanclerius pakėlė pakanclerį A. S. Radvilą, o naujuoju pakancleriu buvo paskirtas Kristupas Steponas Sapiega, prieš tai ėjęs raštininko pareigas. Nuo profesionaliai pareigas atliekančio pakanclerio priklausė kanclerio, kaip vieno įtakingiausių LDK senatorių, politinės veiklos efektyvumas ir politinė reikšmė.

6. Kalbėti apie griežtą raštininkų darbo profiliavimą negalima, tačiau kai kurių raštininkų veikloje matosi ryškesnis darbo pobūdžio išgryninimas: vieni labiau orientavosi į valstybės vidaus reikalus (B. Drevinskis, M. Savickis, M. Vaina, M. Jasienskis, po nesėkmingos misijos į Prancūziją – V. Agripa, ir kt.), kiti tarnavo pasiuntinybėse, buvo susiję su užsienio politika ir diplomatija (M. Haraburda, A. Ivanovičius-Obrinskis, V. Agripa, E. Pilgrimovijus, etc.). Raštininkai savo funkcijas vykdė skirtingose vietose, o dokumentai būdavo išduodami tik valdovui įsakius. Todėl kanceliariją galima laikyti mobilią instituciją. Pagrindinę kanceliarijos

būstinės vietą galima tik numanyti, bet greičiausiai ji buvo Vilniaus pilyje, kur buvo saugomas valstybės archyvas.

Daugiausia vienu metu dirbo 6 raštininkai, neskaičiuojant LDK žemės išdininko (1578-1587 m.), mažiausiai – 3 (1591 iki 1614 m.). 1615 – 1623 m. dirbo 4 raštininkai. Neužpildyti etatai rodo, kad galimai nereikėjo tiek daug raštininkų. Darbas kanceliarijoje nebuvo skiriamas pagal kalbas, nes nuo XVI a. 9–10 dešimtmečio kanceliarijoje dirbę asmenys buvo studijavę universitetuose ir mokėjo lotynų, rusėnų ir lenkų kalbas. Vykdydama savo funkcijas kanceliarija tvirtindavo, išduodavo dokumentus įvairiomis kalbomis.

7. Prozopografinė analizė leidžia išskirti tris raštininkų grupes: tęstinumą užtikrinusias šeimas (Vainos, Valavičiai, Naruševičiai), pavienius raštininkus, kurių giminės neiškilo (M. Haraburda, B. Drevinskis ir kt.), bei tuos, kurie iškilo iki senatorių (L. Sapiega, A. Gosievskis, S. Pacas, T. Skuminas Tiškevičius). Į kanceliariją jie patekdavo per didikų, dažniausiai kanclerio ar pakanclerio, protekciją. Nors kai kurios giminės delegavo kelis narius, profesinės dinastijos nesusiformavo – svarbiausias kriterijus buvo protekcija ir lojalumas.

8. Pasirinktu chronologiniu laikotarpiu LDK kanceliarijoje vyko nuoseklus institucinis virsmas – aiškėjo pareigybių funkcijos, ryškėjo hierarchinė struktūra, o nuo žemiausiųjų raštininkų iki aukščiausiųjų vadovų stiprėjo profesinis pasirengimas ir atsakomybė, liudijanti didėjančią šios institucijos profesionalizaciją bei jos reikšmę valstybės valdymui.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Nepublikuoti šaltiniai

Lietuvos Metrikos mikrofilmai, LVIA, f. 389:

1. Lietuvos Metrikos 37-oji Užrašymų knyga.
2. Lietuvos Metrikos 45-oji Užrašymų knyga.
3. Lietuvos Metrikos 48-oji Užrašymų knyga.
4. Lietuvos Metrikos 50-oji Užrašymų knyga.
5. Lietuvos Metrikos 53-ioji Užrašymų knyga.
6. Lietuvos Metrikos 54-oji Užrašymų knyga.
7. Lietuvos Metrikos 55-oji Užrašymų knyga.
8. Lietuvos Metrikos 56-oji Užrašymų knyga.
9. Lietuvos Metrikos 57-oji Užrašymų knyga.
10. Lietuvos Metrikos 58-oji Užrašymų knyga.
11. Lietuvos Metrikos 59-oji Užrašymų knyga.
12. Lietuvos Metrikos 60-oji Užrašymų knyga.
13. Lietuvos Metrikos 61-oji Užrašymų knyga.
14. Lietuvos Metrikos 62-oji Užrašymų knyga.
15. Lietuvos Metrikos 63-ioji Užrašymų knyga.
16. Lietuvos Metrikos 64-oji Užrašymų knyga.
17. Lietuvos Metrikos 65-oji Užrašymų knyga.
18. Lietuvos Metrikos 66-oji Užrašymų knyga.
19. Lietuvos Metrikos 67-oji Užrašymų knyga.
20. Lietuvos Metrikos 68-oji Užrašymų knyga.
21. Lietuvos Metrikos 69-oji Užrašymų knyga.
22. Lietuvos Metrikos 72-oji Užrašymų knyga.
23. Lietuvos Metrikos 73-oji Užrašymų knyga.
24. Lietuvos Metrikos 74-oji Užrašymų knyga.
25. Lietuvos Metrikos 75-oji Užrašymų knyga.
26. Lietuvos Metrikos 76-oji Užrašymų knyga.
27. Lietuvos Metrikos 77-oji Užrašymų knyga.
28. Lietuvos Metrikos 78-oji Užrašymų knyga.
29. Lietuvos Metrikos 79-oji Užrašymų knyga.
30. Lietuvos Metrikos 80-oji Užrašymų knyga.
31. Lietuvos Metrikos 81-oji Užrašymų knyga.
32. Lietuvos Metrikos 82-oji Užrašymų knyga.
33. Lietuvos Metrikos 83-oji Užrašymų knyga.
34. Lietuvos Metrikos 84-oji Užrašymų knyga.
35. Lietuvos Metrikos 85-oji Užrašymų knyga.

36. Lietuvos Metrikos 86-oji Užrašymų knyga.
37. Lietuvos Metrikos 87-oji Užrašymų knyga.
38. Lietuvos Metrikos 89-oji Užrašymų knyga.
39. Lietuvos Metrikos 90-oji Užrašymų knyga.
40. Lietuvos Metrikos 91-oji Užrašymų knyga.
41. Lietuvos Metrikos 92-oji Užrašymų knyga.
42. Lietuvos Metrikos 93-oji Užrašymų knyga.
43. Lietuvos Metrikos 94-oji Užrašymų knyga.
44. Lietuvos Metrikos 95-oji Užrašymų knyga.
45. Lietuvos Metrikos 96-oji Užrašymų knyga.
46. Lietuvos Metrikos 97-oji Užrašymų knyga.
47. Lietuvos Metrikos 98-oji Užrašymų knyga.
48. Lietuvos Metrikos 99-oji Užrašymų knyga.
49. Lietuvos Metrikos 100-oji Užrašymų knyga.
50. Lietuvos Metrikos 52-oji Teismų bylų knyga.
51. Lietuvos Metrikos 53-oji Teismų bylų knyga.
52. Lietuvos Metrikos 54-oji Teismų bylų knyga.
53. Lietuvos Metrikos 55-oji Teismų bylų knyga.
54. Lietuvos Metrikos 60-oji Teismų bylų knyga.
55. Lietuvos Metrikos 61-oji Teismų bylų knyga.
56. 1582-01-20 Stepono Batoro pažymėjimas-kvitas LDK iždininkui Jonui Hlebavičiui, kad pastarasis atsiskaitė už didžiojo kunigaikščio išdo pajamas ir išlaidas 1580 11 22 – 1581 12 31 laikotarpiu, in: LMAVB, RS, F1–194.
57. 1600-07-18 d. L. Sapiega iš Vilniaus auksakalio Jeronimo Visiemirskio žmonos Barboros nusipirko mūrinį namą, in: LMAVB, RS, F1–221.
58. 1602 m. gegužės 26 d. Andrėjaus Zavišos laiškas svainiui Valavičiui, in: Muzeum Narodowe w Krakowie, MNK VIII–A.872/30.
59. Jono Jurovskio pasiaiškinimas teismo pareigūnams. LMAVB, RS, F. 264–347.
60. LDK žemės iždininko Jeronimo Valavičiaus pakvitavimas, kad Jonas Žarnovskis, valdantis Paširvinčio (=Alvito) valstybinę valdą, sumokėjo kvartos mokesį iš šios valdos Vaičlaukio, Bildiškių ir Paežerių kaimų, in: LMAVB, RS, F20–325.
61. Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos raštas, in: VUB, RS, F80–26.
62. LMAVB, F–16, b. 25, l. 1. 3, 4, 5, 6, 7–13, 46.
63. LMAVB, RS, F–16, b. 26, l. 1, 6, 53.

64. LMAVB, RS, F–17, b. 106.

65. Raštas, kuriuo Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza Trakų klebonui, Vilniaus kustošui Benediktui Voinai pristato Svėdasų kleboną Grigalių Laromskį Anykščių bažnyčiai, in: VUB, RS, F48–32805.

66. Stepono Batoro patvirtinimas, kad Mikalojus Jurgis Radvila Gornostajaus namą Vilniuje užrašė Vilniaus reformatų bendruomenei, in: LMAVB, RS, F2–36.

67. Stepono Batoro privilegija, kuria Naujadvario miestiečiams suteikiama Magdeburgo teisė, in: LMAVB, RS, F1–186.

68. Threni in obitum nobilis et generosi adolescentis Nicolai Szymanowski, studiosi philosophiae in academia Vlnensi Societatis Iesu, 1596 m., in: VUB, RSS, II 2232/7.

69. T. S. Tiškevičiaus laiškas A. Gosevskiui, Varšuva, 160-10-11, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 493

Publikuoti šaltiniai

1. 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas [interaktyvus], in: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275/content>

2. Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1, Okresy bezkrólewí (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764), opracował Henryk Lulewicz, Warszawa, 2006.

3. Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 2, Okresy panowań królów elekcyjnych, XVI–XVII wiek, opracował Henryk Lulewicz, Warszawa, 2009.

4. Albrycht Stanisław Radziwiłł, Pamiętnik o dziejach w Polsce, t. 1–3, przeł. i oprac. Adam Przyboś i Roman Żelewski, Wrocław, 1968–1975.

5. Archiwum Domu Sapiehów: Listy z lat 1575–1606, opracował A. Prochaska, t. 1, Lwów: Zakład narodowy im. Ossolinskich, 1892.

6. Archiwum Domu Radziwiłłów, in: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. VIII, Kraków: z drukarni Wł. Anczyca i Spółki, 1885.

7. Atsiminimai, Teodoras Jevlašauskis; vertė: Neringa Pranckevičiūtė–Lūžienė, Vilimas Darius, Vilnius, 1998.

8. Diariusz poselstwa polskiego do Francji po Henryka Walezego w 1573 roku, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 1963.

9. Heidenstein Reinhold, Pamiętniki wojny Moskiewskiej, Warszawa, 2017.

10. Kojalavičius-Vijūkas A., Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas, iš lotynų kalbos vertė S. Narbutas, komentarus parašė, šaltinių ir literatūros sąrašą parengė S. Narbutas ir E. Rimša, Vilnius, 2015.

11. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

12. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3. Parengė L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 1998.

13. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4. Parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004.

14. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5. Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012.

15. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6. Parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007.

16. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539). Užrašymų knyga 7. Parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011.

17. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995.

18. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9. Parengė K. Pietkiewicz (LT tekstus parengė A. Baliulis), Vilnius, 2004.

19. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10. Parengė E. Banionis, A. Baliulis, Vilnius, 1997.

20. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Užrašymų knyga 11. Parengė A. Dubonis, Vilnius, 1997.

21. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2001.

22. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529). Užrašymų knyga 14. Parengė D. Antanavičius (lot. tekstai), L. Karalius, Vilnius, 2008.

23. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15. Parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002.

24. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19. Parengė D. Vilimas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

25. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 20 (1536–1539). Užrašymų knyga 20. Parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius, 2009.

26. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 21 (1536–1537). Užrašymų knyga 21. Parengė A. Dubonis, Vilnius, 2019.

27. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547). Užrašymų knyga 22. Parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, Vilnius, 2010.
28. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 24 (1540–1544). Užrašymų knyga 24. Parengė A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2023.
29. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998.
30. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 29 (1546–1547). Užrašymų knyga 29. Parengė I. Ilarienė, Vilnius, 2016.
31. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 32 (1548–1549). Užrašymų knyga 32. Parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė, Vilnius, 2012.
32. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37. Parengė D. Baronas, Vilnius, 2011.
33. Lietuvos metrika. Knyga Nr. 49 (1566–1572). Užrašymų knyga 49. Parengė Eglė Deveikytė, Vilnius, 2014.
34. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574). Užrašymų knyga 51. Parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000.
35. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 52 (1569–1570). Užrašymų knyga 52. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 2004.
36. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 71 (1585–1586). Užrašymų knyga 71. Parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2008.
37. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 226 (1532–1534). 7-oji Teismų bylų knyga. Parengė L. Karalius, Vilnius, 2019.
38. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 231 (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga. Parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007.
39. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 253 (1559–1562). 39-oji Teismų bylų knyga. Parengė R. Ragauskienė, Vilnius, 2021.
40. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 264 (1565–1566) 50-oji teismų bylų knyga. Tekstus parengė Lirija Steponavičienė, Irena Valikonytė, rodykles parengė Lirija Steponavičienė, Vilnius, 2014.
41. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 265 (1566–1571). 51-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija). Parengė Neringa Šlimienė, Vilnius, 2023.
42. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 270 (1569–1572). 56-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija). Parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vaščuk, Kijevas, 2025.
43. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 271 (1568–1574). 57-oji Teismų bylų knyga. Parengė D. Vashchuk, A. Ryčkov, Vilnius, 2024.

44. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 273 (1579–1580). 59-oji Teismų bylų knyga. Parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2019.
45. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276 (1584, 1586, 1597). 62-oji Teismų bylų knyga. Parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2010.
46. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 280 (1586, 1589). 66-oji Teismų bylų knyga. Parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2024.
47. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1. Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius, 2006.
48. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8. Parengė D. Baronas, L. Jovaiša, Vilnius, 1999.
49. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 531 (1567–1569). Viešųjų reikalų knyga 9. Parengė L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 2001.
50. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 532 (1569–1571). Viešųjų reikalų knyga 10. Parengė L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius, 2001.
51. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 556 (1791–1792). Viešųjų reikalų knyga 35. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, E. Rimša, Vilnius, 2005.
52. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 564 (1553–1567). Viešųjų reikalų knyga 7. Parengė A. Baliulis, Vilnius, 1996.
53. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 567 (1567–1571). Surašymų knyga 10. Parengė A. Baliulis, Vilnius, 2006.
54. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 593 (1585–1604). Diplomatinė reikalų knyga. Parengė A. Baliulis, Vilnius, 2009.
55. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 594 (1585–1600). Diplomatinė reikalų knyga. Parengė A. Baliulis, Vilnius, 2006.
56. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai, 1583–1655, parengė V. Raudeliūnas ir A. Baliulis, Vilnius, 1988.
57. Pilgrimovijus E., Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą 1600–1601 m., parengė Jūratė Kiaupienė, *Historiae Lituaniae fontes minores*, Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, 2002.
58. Reinhold Heidenstein, *Pamiętniki wojny Moskiewskiej*, Warszawa, 2017.
59. Solikowski J. D., *Krótki Pamiętnik Rzeczy Polskich od zgonu Zygmunta Augusta, zmarłego w Knyszynie 1572 r. w miesiącu lipcu, do r. 1590*, Petersburg, pub. B. M. Wolff, 1855, p. 59.
60. Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), *Statutum Lituanicum: alterius editionis*, red. Piekosiński F., Kraków, 1900.
61. Umowy ze Szwecją. *Diariusz Janusza Tyszkiewicza z r. 1625*, seria: „Biblioteka Starożytna Pisarzy Polskich”, wyd. K.W. Wóycicki, t. 5, Warszawa 1854.

62. Volumina Legum t.2, Peterburgas, 1859.
63. Volumina constitutionum, tom. III, 1550–1609, Volumen 1: 1611–1626.
64. Археографический сборник документов относящихся к истории Северозападной Руси. Т. 13. Вильна, 1902.
65. Литовский статут 1588 года = 1588 metų Lietuvos statutas, T2, parengė: И.И. Лаппо, Kaunas, 1938. (toliau – TLS).
66. Малиновский, Иоанний Алексеевич, *Сборник материалов, относящихся к истории пановъ–рады Великого Княжества Литовскаго: добавление*, Томск, 1912.
67. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга.№ 272 (1576–1579). Кніга судовых спраў № 58 (Копія канца XVI ст.), Падрыхтаваў А. Мяцельскі. Мінск, 2015.
68. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга № 70 (1582–1585). Кніга запісаў № 70 (Копія канца XVI ст.). Падрыхтаваў А. А. Мяцельскі. Мінск, 2008.
69. Metryka Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga zapisów nr 70 (1582–1585). Копія канца XVI ст. Parengė A. Mitelski, Minsk, 2008.

Literatūros sąrašas

1. Antanaitis Kastytis, Lietuvos kariuomenė Livonijos karo kampanijose 1578–1581 m., in: *Karo archyvas t. 20*, Vilnius, 2005.
2. Antanavičius Darius, Ревизия книг Литовской Метрики 1641 г. и формирование самостоятельной группы вице-канцлерских книг, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, red kol. pirm. Dubonis Artūras, Vilnius, 2007.
3. Antanavičius Darius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto Taryboje XVI a. pabaigoje, in: *Istorijos šaltinių tyrimai 5 t.*, sud. Dubonis Artūras, Vilnius, 2014.
4. Antanavičius Darius, Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 71 (1585–1586). Viešųjų reikalų knyga 71/Lithuanian Metrica: Book of inscriptions 71. Parengė D. Antanavičius, in: *Lietuvos Metrikos Naujienos, nr. 10–2007/2008*, Vilnius, 2009.
5. Antanavičius Darius, Nežinomos XVI a. vidurio Kauno miestiečių apeliacijos valdovo teismui, įrašytos Lietuvos Metrikos Palenkės vaivadijos knygoje, in: *Istorijos šaltinių tyrimai, 6 t.*, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2018.

6. Antanavičius Darius, Nežinomas 1641 m. Lietuvos Metrikos knygų sąrašas, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t.7, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2021, p. 113–155.
7. Antoniewicz, Marceli, On the reception of heraldic works of Wojciech Vijuk Kojalovič in the 17th to 19th centuries, in: *History, culture and language of Lithuania: proceedings of the International Lithuanian Conference*, Poznań, 2000, p. 227-239.
8. Anusaitė Gabrielė, *Hlebavičių giminė XV–XVI a.: geneologija, žemėvalda, karjera*, bakalauro darbas, Vilnius, 2014.
9. Anužytė L., Įvadas, in: *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Kn. Nr. 4, (1479-1491): Užrašymų knyga 4*, parengė Lina Anužytė, Vilnius, 2004.
10. Augustyniak Urszula, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa, 2001.
11. Augustyniak Urszula, Kancelaria Radziwiłłów birżańskich w XVII w. – organizacja i funkcjonowanie, in: „*Miscellanea Historico-Archivistica*”, t. XI, 2000.
12. Avižonis Konstantinas, *Bajorai valstybiniam Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940.
13. Avižonis Konstantinas, *Rinktiniai raštai T. II*, Roma, 1978.
14. Avižonis Konstantinas, *Rinktiniai raštai T. III*, Roma, 1982.
15. Avižonis Konstantinas, *Rinktiniai raštai T. IV*, sud. A. Avižonienė, Vilnius, 1994.
16. Baliulis Algirdas, Asesorių teismo sprendimai dėl bažnyčių turto ir dešimtinės XVII a., in: *Lituanistica*, t. 68. Nr. 4, 2006.
17. Banionis Egidijus, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV–XVI amžius*, Vilnius, 1998.
18. Bardach Juliusz, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970.
19. Bardach Juliusz, *O dawniej i niedawnej Litwie*, Poznań, 1988.
20. Bardach Juliusz, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa, 1999.
21. Baranowski Bohdan, *Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII wieku*, Łódź, 1950.
22. Baronas Darius, Dubonis Artūras, Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos istorija XIII–1385 m.: Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, III t.*, Vilnius, 2011.
23. Blanutsa A., Vashchuk D., Įvadas, in: *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовська Метрика. Kn. 32, (1548-1549) : Užrašymų*

knyga 32, parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vashchuk, Darius Antanavičius, Eglė Deveikytė, Vilnius, 2012.

24. Bernard G. W., Elton's Cromwell, in: *History*, vol. 83, no. 272, 1998, [interaktyvus], in <http://www.jstor.org/stable/24424501>, (2020-12-15).

25. Besala, Jerzy, *Stefan Batory*, Poznań, 2010.

26. Chorążyczewski Waldemar, „Czego wciąż nie wiemy o kancelariach centralnych dawnej Rzeczypospolitej?“, in: *Belliculum diplomaticum IV Thorunense: Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy*, Toruń, 2011.

27. Chorążyczewski Waldemar, System kancelarii Zygmunta Starego (1467–1548), in: *Polska kancelaria królewska. Między władzą a społeczeństwem. Część czwarta*, red. W. Chorążyczewski, W. Krawczuk, Warszawa, 2011.

28. Cynarski Stanisław, *Zygmunt August*, Wrocław, 1988.

29. Czwolek Arkadiusz, *Piórem i Buławą: działalność polityczna Lwa Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody Wileńskiego*, Toruń, 2012.

30. Čapaitė Rūta, *Gotikinis kursyvas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje*, Vilnius, 2007.

31. *Dyplomatyka staropolska*, pod redakcją Tomasza Jurka, Warszawa, 2015.

32. Dubonis Artūras, Kelios pastabos iš valdovo kanceliarijos darbo praktikų jos laikino valdytojo Ivano Hornostajaus laikais 1540–1546 metais (Lietuvos Metrikos knygų Nr. 24, 28 ir 231 (12-osios TBK) duomenimis) in: *Moteris prie istorijos šaltinio. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas profesorės Irenos Valikonytės 75 metų jubiliejui*, sud. E. Saviščevas, Vilnius, 2024, p. 215.

33. Dubonis Artūras, Antanavičius Darius, Ragauskienė Raimonda, Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, *Susigrąžinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016.

34. Dubonis Artūras, Įvadas, in: Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Кн. Nr. 15, (1528-1538): Užrašymų knyga 15, parengė Artūras Dubonis, Vilnius, 2002.

35. Dubonis Artūras, Kelios pastabos iš valdovo kanceliarijos darbo praktikų jos laikino valdytojo Ivano Hornostajaus laikais 1540–1546 metais (Lietuvos Metrikos knygų Nr. 24, 28 ir 231 (12-osios TBK) duomenimis) in: *Moteris prie istorijos šaltinio. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas profesorės Irenos Valikonytės 75 metų jubiliejui*, sud. E. Saviščevas, Vilnius, 2024

36. Dubonis Artūras, Raštininkas, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001.
37. Dziegielewska Jan, *Mikołaj Naruszewicz h. Wadwicz (1560–1603)*, [interaktyvus], in: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/mikolaj-naruszewicz>, (2020-12-20).
38. Elton Geoffrey, *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*, Cambridge, 1953.
39. Ferenc Mark, *Dwór Zygmunta Augusta: Organizacja i ludzie*, Kraków, 2014.
40. M. Ferenc, *Mikołaj Radziwiłł "Rudy" (ok. 1515–1584). Działalność polityczna i wojskowa*, Kraków, 2012.
41. Filipczak–Kocur Anna, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587 – 1648: projekty, ustawy, realizacja*, Warszawa, 2006.
42. Filipczak–Kocur Anna, *Lithuanian treasury Jurisdiction 1591–1717, Separation of Powers and Parliamentarism. The Past and The Present, Law, Doctrine, Practice*, Warszawa 2007.
43. Filipczak–Kocur Anna, *Pośmiertne problemy podskarbiów litewskich Ławryna Wojny i Jana Hlebowicza [w:] Litwa w epoce Wazów*, red. Wojciech Kriegerseisen, Andrzej Rachuba, Warszawa 2006, s. 69–84. (omówienie i edycja tekstów źródłowych z 1593 i 1595 r. z rękopisów w LMAB, LVIA w Wilnie).
44. Filipczak–Kocur Anna, *Litewskie sądownictwo skarbowe 1591– 1717 [w:] Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań XVI – XVIII wiek*, red. Tomasz Ciesielski, Anna Filipczak–Kocur, DiG Warszawa 2008.
45. Frost Robert, *The Polish Lithuanian Union in the age of the Vasas (1587–1668)*, in: *Lietuva – Lenkija – Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*, sud. E. Saviščevas, M. Uzorka, Vilnius, 2014.
46. Gamberini Andrea, Lazzarini Isabella, *The Italian Renaissance State*, Cambridge, 2014.
47. Grala Hieronim, *As to a Former Comrade and Friend: Boris Godunov and Lev Sapieha during the Moscow Negotiations, 1601 AD*. In: *De Amicitia. Transdisciplinary Studies in Friendship*, ed. K. Marciniak, E. Olechowska, Warsaw, 2016.
48. Grimsted Patricia Kennedy, *Czym jest i czym była Metryka Litewska?: (stan obecny i perspektywy odtworzenia zawartości archiwum kancelaryjnego Wielkiego Księstwa Litewskiego)*, in: *Kwartalnik historyczny*, (1), 1985.

49. Gudas Eimantas, *Keturios Tiškevičių giminės šakos XVI a. II p. – XVII a. I p.: genealogija ir karjera: magistro tezės*, Vilnius, 2015.
50. Gudavičius Edvardas, Spečiūnas Vytautas, „Kanceleris“, in *Lietuvos visuotinė enciklopedija*, t. IX, Vilnius, 2006.
51. Gudavičius Edvardas, „Pakancleris“, in: *Lietuvos visuotinė enciklopedija*, t. XVII, Vilnius, 2010.
52. Hakanen Marko, Koskinen Ulla, Secretaries as Agents in the Middle of Power Structures (1560–1680), in: *Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560–1720*, edited by Petri Karonen and Marko Hakanen.
53. Halecki Oskar, Chalecki Dmytr, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków, 1937.
54. Herbst Stanisław, *Aleksandr Gosiewski*, in PSB, t. VIII, 1959–1960 m. : [interaktyvus], in: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/aleksander-gosiewski> (2020-11-28).
55. Ilarienė Inga, Įvadas. In: *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica = Литовская Метрика. Kn. Nr. 7, (1506-1539) : Užrašymų knyga 7*, parengė Inga Ilarienė, Laimontas Karalius, Darius Antanavičius (tekstai lotynų kalba), Vilnius, 2011.
56. Ivinskis Zenonas, *Senosios Lietuvos Vaidmuo Europos istorijoje*, Kaunas, 1936.
57. Jablonskis Konstantinas, Asesorių teismas, in: *Lietuviškoji enciklopedija*, I t., X S, 1933.
58. Jablonskis K., *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius, 1973.
59. Jakulis Martynas, Ryčkov Andrej, , Vilniaus žemutinės pilies išdo archyvas ir Vilniaus sociotopografija 1566 m., in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2023/2*. Vilnius, 2023. P. 5–24
60. Janulaitis Augustinas, *Vyriausiasis Lietuvos tribunolas XVI–XVIII amž.: jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927.
61. Jaszczolt Tomasz, Ryżewski Grzegorz, Krzysztof Wiesiołowski *h. Ogończyk i jego testament*, [interaktyvus], in: https://bg.uwb.edu.pl/pcr/BKWP/files/BKWP_2013_19_009.pdf (2020-12-05).
62. Jovaiša Liudas, Eustachijus Valavičius, Neįvertinto herojaus curriculum vitae, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 9, Vilnius, 2018.
63. Jurkevičius Andrius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regioniniai valdžios elitai: Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių atvejai (1392–1579 m., daktaro disertacija*, Vilnius, 2017.

64. Karalius Laimontas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 6, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2018, p. 11–64.

65. Karalius Laimontas, Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos), in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 8, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2025, 157–196.

66. Karvelis Deimantas, *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais*, Vilnius, 2015.

67. Kempa Tomasz, Sekretarzy królewscy na służbie u Radziwiłłów w drugiej połowie XVI wieku in: *Patron i dwór: magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, pod red. Ewy Dubas–Urwanowicz i Jerzego Urwanowicza, Warszawa, 2006.

68. Kempa Tomasz, Urzędnicy i klienci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki, in: *Lituanoslavica posnaniensia : studia historica*, 2003.

69. Kettering S., *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, Oxford, 1986.

70. Kiaupa Zigmantas, Naratyviniai fragmentai Stepono Batoro laikų Lietuvos Metrikos knygoje, in: *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica: 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sud.: Z. Kiaupa, A. Urbanavičius, Vilnius, 1998.

71. Kiaupienė Jūratė, Lukšaitė Ingė, *Lietuvos istorija: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius, 2013.

72. Kieniewicz Leszek, *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa, 2000.

73. Kirkienė Genutė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2008.

74. Kołodziejczyk Dariusz, *Ottoman–Polish Diplomatic Relations (15Th–18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents (Ottoman Empire and Its Heritage)*, London, 2000.

75. Kołodziejczyk Dariusz, *The Crimean Khanate and Poland–Lithuania international diplomacy on the European periphery (15th–18th century) a study of peace treaties followed by annotated documents*, Boston, 2011.

76. Kopczynski Michal, Tarp Machtstaat (galios valstybės) ir renesansinės monarchijos: Vazos Švedijoje ir Abiejų Tautų Respublikoje, in: *Lietuva – Švedija – Lenkija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai–kultūriniai ryšiai*, sudarytojai: E. Saviščevas, Marija Uzorka, Vilnius, 2014.

77. M. Kosman, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia Źródłoznawcze*, Warszawa, 1969, t. 14, s. 91–119.

78. Kotlubajus Edvardas, *Radvilos: Nesvyžiaus galerijos portretai*, vertė: T. Bairašauskaitė, Vilnius, 1995.

79. Krawczuk W., Metryka Koronna i Metryka Litewska podobieństwa i różnice, in: *Belliculum diplomaticum IV Thorunense: Dyplomatyka staropolska stan obecny i perspektywy badan*, red. W. Chorazyczewski, J. Tandecki, Toruń, 2011.

80. Krawczuk Wojciek, *The sources on the early modern Livonia in the Polish Crown chancery books. The first years of Sigismund III Vasa's reign*, [interaktyvus], in: https://www.lvi.lu.lv/lv/LVIZ_2012_files/2numurs/W_Krawczuk_The_Sources_LVIZ_2012_2.pdf, (2020-12-17).

81. Łabędź Piotr, Działalność wojskowa Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" w latach 1572–1579, in: *Zapiski Historyczne: kwartalnik poświęcony historii Pomorza*. T. 76, 2011.

82. Łabędź Piotr, Konflikt Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" z Zygmuntem III Wazą a działania wojenne w Inflantach w latach 1600–1602, in: *Klio*, Toruń, 2012.

83. Łabędź Piotr, Konflikt hetmana Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" z Zygmuntem III Wazą i jego wpływ na sytuację polityczną Rzeczypospolitej w latach 1587–1600, in: *Zapiski Historyczne: kwartalnik poświęcony historii Pomorza*, T. 80, z. 2, 2015.

84. Łabędź Piotr, Zaangażowanie Krzysztofa Radziwiłła "Pioruna" w przygotowanie kampanii wojennej przeciw Turcji w 1590 r., in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa, 2017.

85. Lappo Ivanas, *1588 metų Lietuvos Statutas, II tomas*, Kaunas, 1938.

86. Lappo Ivanas, *1588 metų Lietuvos Statutas, I tomas, Tyrinėjimai*, Kaunas, 1934.

87. Lappo Ivanas, *Bandymas pavesiti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amž. pabaigoje*, Kaunas, 1930.

88. Lappo Ivanas, *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*, Kaunas, 1932.

89. Lazzarini I., *Communication and Conflict: Italian Diplomacy in the Early Renaissance, 1350–1520* (Oxford Studies in Medieval European History), Oxford, 2015.

90. Lazzarini, I. Records, Politics and Diplomacy: Secretaries and Chanceries in Renaissance Italy (1350 c. 1520), in *Secretaries and Statecraft in the Early Modern World*, ed. by Paul M. Dover, Edinburgh 2016.

91. Lazutka Stanislovas, *Leonas Sapiega: gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros*, Vilnius, 1998.

92. Lazutka S., I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščiūnienė, Įvadas, in: *Lietuvos metrika (1540-1541) : 10-oji Teismų bylų knyga : (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė: Stanislovas Lazutka, Irena Valikonytė, Saulė Viskantaitė-Saviščiūnienė, Vilnius, 2011.

93. Lepszy, Kazimierz. „Haraburda Michał”, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. IX. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1960–1961, p. 288.

94. Liepuonis Vladas, Leono Sapiegos politinės grupuotės galios akumuliacijos mechanizmai: Aleksandro Korvino Gosevskio atvejis, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 39. Vilnius, 2016, [interaktyvus], in: http://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXXIX/lkma-metraštis_t39_Liepuonius.pdf, (2020-11-29).

95. Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a., in: *Bažnyčios istorijos sudijos, II*, sud. V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius, 2009.

96. *Lietuvos Metrika = Lithuanian Metrica: 1991–1996 metų tyrinėjimai* / Lietuvos istorijos institutas; sudarytojai: Zigmantas Kiaupa, Agnius Urbanavičius, Vilnius, 1998.

97. Łopatecki K., Analiza współczesnych edytorskich badań międzynarodowych: Metryka Litewska (1987–2021), *Rocznik Lituanistyczny*, Warszawa, 2023.

98. Łopatecki Karol, Wyprawa zbrojna Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” w Inflantach zimą 1579 roku, in: *Zapiski Historyczne*, t. 83, 2018.

99. Lukšaitė Ingė, Liublino unija ir identitetų kaitos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. antroje pusėje, in: *Liublino unija: idėja ir jos tęstinumas*, sud. L. Glemža, R. Šmigelskytė–Stukienė, Vilnius, 2011.

100. Lulewicz Henryk, A. Rachuba, *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*: spisy, Wrocław, 1994.

101. Lulewicz Henryk, Lew Sapieha, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV/1, Warszawa, 1994.

102. Lulewicz Henryk, Radziwiłł Krzysztof zwany Piorunem, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław, 1987, p. 264 – 276.

103. Mączak Anton, *Rządzący i rządeni: władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowożytnej*, Warszawa, 2002.

104. Mączak Anton, *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa, 1994.

105. Maine H. J. Sumner, *Lectures on the early history of institutions* (7th ed., London, 1914), in: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Varia/lec_maine.htm

106. Makiła Dariusz, *Artykuły henrykowskie 1573–1576: studium historyczno–prawne*, Warszawa, 2012.

107. Marshall Poe, „The Central Government and Its Institutions“, in: *Cambridge history of Russia*, edited by Maureen Perrie, Cambridge, 2006.

108. *Moderniosios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, kolektyvinė monografija, R. Šmigelskytė-Stukienė, L. Glemža, V. Rakutis, R. Jurgaitis, E. Brusokas, Vilnius, 2014.

109. Mousnier Roland, *The institutions of France under the absolute monarchy (1589–1789), Volume II, The origins of State and society*, Chicago and London, 1984.

110. Nagielski Mirosław, „Sokoliński (Drucki Sokoliński) Jan, książ (zm. 1630).” in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XL. Warszawa – Kraków, 2000–2001, p. 35–37.

111. Nagielski Mirosław, „Sapieha Krzysztof Stefan (1590–1627).“ in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV. Kraków, 1994, p. 67–68.

112. Odrzywolska–Kidawa Anna, *Podkanclerzy Piotr Tomicki (1515–1535). Polityk i humanista*, Warszawa, 2005.

113. Pamerneckis Stanislovas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Rusėniškoji paleografija*, Vilnius, 2012.

114. Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. : sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.

115. Petrauskas Rimvydas, Rašto ir raštinių kultūros pradžia Lietuvoje, in: *Lietuvos notariato istorija*, sudarė Jolanta Karpavičienė, Vilnius, 2012.

116. Petrauskas Rimvydas, Vėlyvųjų viduramžių Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir kultūros raida XIV–XVI a., *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 23, 2009.

117. Pieńkowski Maciej Adam, Król i kanclerz. Relacje między Zygmuntem III a Janem Zamoyskim w latach 1587–1589, in: *Nowożytnicze Zeszyty Historyczne*, z. 7 (2015): Król i jego poddani w Rzeczypospolitej polsko–litewskiej w XVI–XVIII w., s. 166–202;

118. Pietkiewicz Krzysztof, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka : studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim: Napoleon V, 2014.

119. Pociūtė Dainora, *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*, Vilnius, 2008.

120. Poe Marshall Select 19 - The central government and its institutions, in: *The Cambridge History of Russia, Volume 1: From Early Rus' to 1689*, edited by Maureen Perrie, Cambridge, 2008, p. 433-463.

121. Przyboś Adam, *Albrycht Stanisław Radziwiłł*, [interaktyvus], in:
https://en.wikipedia.org/wiki/Albrycht_Stanis%C5%82aw_Radziwi%C5%82%C5%82 (2020-11-28).

122. Rabikauskas Paulius, *Vilniaus akademija ir Lietuvos Jėzuitai*, sud. L. Jovaiša, Vilnius, 2002.

123. Rachuba Andrzej, *Fakcja Lwa Sapiehy – zarys problematyki, [w:] Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. B. Rok, J. Maroń, Toruń, 2006.

124. Rachuba Andrzej, Sapiegų giminės istorija, in: *Kryžiai yra dorybės ženklas, o strėlė – pergalės...Sapiegos valstybininkai, meno mecenatai ir kolekcininkai*, sud. V. Dolinskas, B. Verbiejūtė, Vilnius, 2011.

125. Rachuba Andrzej, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002.

126. Ragauskienė Raimonda, *Dingę istorijoje XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs dokumentai*, Vilnius, 2016.

127. Ragauskienė Raimonda., Įvadas, in: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 253 (1559–1562). 39-oji Teismų bylų knyga (Vilniaus vaivados vietininko Stanislovo Hamšėjaus teismo knyga). Parengė R. Ragauskienė, Vilnius, 2021.

128. Ragauskienė Raimonda, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis:(apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002.

129. Ragauskienė Raimonda, *Venclovas Venclovaitis Agripa: galimos religinės konversijos atvejis XVI a. Lietuvoje*, Istorija [History]. 2004, Nr. 59/60.

130. Ragauskienė Raimonda, XVI a. ikireforminio Vilniaus pilies teismo raštininko ir Lietuvos Metrikos metrikanto karjera: Motiejaus Savickio (apie 1530 – apie 1581) atvejis, *Inveniens quero. Ieškoti, rasti, nenurimti, mokslo straipsnių rinkinys*, sud. G. Blažienė, S. Grigaravičiūtė, A. Ragauskas, Vilnius, 2011.

131. Ragauskienė Raimonda, XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleriai ir Lietuvos Metrika: valstybės kanceliarijos dokumentų saugojimo ypatybės, in: *Lietuvos Metrikos naujienos*, Nr. 7, 2003.

132. L. Ranke, *The Theory and Practice of History*, edited with an introduction by Georg G. Iggers, London, New York, 2011, p. XIII.

133. Rimša Edmundas, Stepono Batoro Lietuvos didieji antspaudai ir jų atsiradimo aplinkybės, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001 (2), Vilnius, 2002.

134. Rimša E. Venclovas Agripa ir jo giminė (1 . Kilmė ir pirmtakai), in: *LTSR Mokslų Akademijos Darbai*. - Serija A. - T. 1 (1986).

135. Rzewuski H., Zakrzewski A. B., Prawo dawnej Rzeczypospolitej, *Studia Iuridica Lublinensia*, 2016, Vol.25(3).

136. Saviščevas Eugenijus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Leonas Sapiega ir Smolensko karo kampanija (1609–1611), in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae* [Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika] [Chronicle of the Palace of the Grand Dukes of Lithuania], 2012, vol. 2 (2011), p. 167-181.

137. Saviščevas Eugenijus, Odisėjo lynas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos tarnai ir jų organizacija paskutiniame XVI amžiaus dešimtmetyje, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud.:I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2015.

138. Saviščevas Eugenijus, *Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktųjų knygą, Istorijos šaltinių tyrimai*, Istorijos šaltinių tyrimai, t. 1, Vilnius, 2008.

139. Saviščevas Eugenijus, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010.

140. Sirutavičius Marius, *Diplomatinės veiklos organizacija LDK 1569–1604 metais*, Kaunas, 2019.

141. Sliesoriūnas Gintautas, *Lietuvos istorija VI t.: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 m.)*, Vilnius, 2015.

142. Šapoka Adolfas, *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos. Jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas, 1938.

143. Šedvydis Laurynas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės elito pasirengimas viešajam gyvenimui*, daktaro disertacija, Kaunas, 2017.

144. Šmigelskytė-Stukienė Ramunė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos, Lietuvos notariato istorija*, sud. Karpavičienė J., Vilnius, 2012.

145. *The Cambridge history of Russia. Vol. 1, From Early Rus' to 1689*, edited by Maureen Perrie, Cambridge, 2015.

146. Tyla Antanas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas per dvidešimtmetį karą (1648–1667)*, Vilnius, 2010.

147. Tyla Antanas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas: XVI amžiaus antroji pusė – XVII amžiaus viduryis*, Vilnius, 2012.

148. *Unus pro omnibus: Валовічы ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага XV–XVIII ст.*, Мінск, 2014, p. 505.

149. Vaišvilaitė, Irena. „Vienas Vilniaus namas XVI a. jezuitų šaltiniuose.“ *Archivum Lithuanicum*, t. 5 (2003), p. 249–260.

150. Valikonytė Irena, Įvadas, in: Lietuvos Metrika = Литовская метрика = Lithuanian Metrica (1554-1568) : 35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija) / tekstus parengė Saulė Viskantaitė - Saviščevienė, Irena Valikonytė, Vilnius, 2018.

151. Valikonytė Irena, *Rex iustissimus. Valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pab. – XVI a.*, Vilnius, 2023, p. 359.

152. Valikonytė Irena, Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras: rašto ir teisinės kultūros aspektai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmojoje pusėje, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 2, Vilnius, 2010.

153. Valikonytė Irena, Valdovo dvaro teisėjai: Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio teismo funkcionavimo XVI a. pirmoje pusėje modelio paieškos, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama prof. J. Kiaupienės 65-iiui*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2012.

154. Vasiliauskas Antanas, *Vytauto Didžiojo diplomatika: išorinės žymės*, in: *Senovė*, Kaunas 1938.

155. Vasiliauskas Artūras, *Local Politics and Clientage in the Grand Duchy of Lithuania 1587–1632*, King's College, phd thesis, 2001.

156. Vilimas Darius, *Bajoras Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teisme (1566–1600)*, Vilnius, 2019.

157. Wasilewski Tadeusz, *Krzysztof Naruszewicz*, in: *Polski słownik biograficzny* T. 24, 1979.

158. Wasilewski Tadeusz, Testament Ostafiego Wollowicza, in: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* T. 7, Warszawa, 1962.

159. Wisner Henryk, *Jonušas Radvila (1612–1655)*, Vilnius, 2000.

160. Wisner Henryk, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo pavojai*, Vilnius, 1991.

161. Wisner Henryk, *Zygmunt III Waza*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1991.

162. Wisner Henryk, *Rzeczpospolita Wazów. [T.] I, Czasy Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa, 2002.

163. Wisner Henryk, *Władysław IV Waza*, Wrocław, 1995.

164. Wolff Jozef, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Krakow, 1885.

165. Wrede Marek, Abiejų Tautų Respublikos sostinės: Vilnius ir Gardinas valdovų Jogailaičių ir Vazų itinerarijuose, in: *Lietuva – Lenkija – Švedija: Europos dinastinės jungtys ir istoriniai-kultūriniai ryšiai*, sud. E. Saviščevas, M. Uzorka, Vilnius, 2014.

166. Wrede Marek, *Itinerarium króla Stefana Batorego 1576–1586*, Warszawa, 2010.

167. Wrede Marek, *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*, Warszawa, 2019.

168. Wróbel Wiesław, *Fundacje ko cielne białostockiej linii rodu Wiesiołowskich w XVI i XVII wieku*, 11 Zeszyty Historyczne, t. X, Częstochowa, 2009.

169. Zakrzewski Andrzej, III Statut litewski a Lew Sapieha, in: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. S. Górzyńskiego i M. Nagielskiego, 2014.

170. Zakrzewski Andrzej, *Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.) : prawo – ustrój – społeczeństwo*, Warszawa, 2013.

171. Żojdź Karol, *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Warszawa, 2019.

172. Zujjėne Gitana, *Insignijos ir ceremonijas Lietuvos viešajame gyvenime (XIII–XVIII a.)*, Vilnius, 2008.

173. Буркхардт Якоб, *Культура Италии в эпоху Возрождения*, Москва, 1996.

174. *Вялікае Княства Літоўскае (Энцыклапедыя)*, Мінск, 2005–2010.

175. Галубовіч Віталь, Тастамент Гарадзенскага староствы Паўла Іванавіча 1630 г., in: *Валовічы герба „багорыя“*, А. І. Шаланда [і інш.], Мінск, 2019.

176. Груша, Аляксандр Іванавіч, *Документальная пісьменность Велікаго Княжества Литовскаго (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск, 2015.

177. Груша, Аляксандр Іванавіч, *Канцылярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006.

178. Груша, Аляксандр Іванавіч, *Кризис доверия? Появление и утверждение правового документа в Великом Княжестве Литовском (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Москва–Санкт–Петербург, 2019.

179. Дзярновіч А.І., Метрыка ВКЛ і Метрыка Каронная: спецыфіка адрозненняў канцелярскіх традыцый, in: *Актуальные проблемы источниковедения: материалы VII Международной научно-практической конференции*, Витебск, 27–29 апреля 2023 г., ред. кол.: А.Н. Дулов и М.Ф. Румянцева (отв. ред.), Витебск, 2023, Т. 1.

180. Кром Михаил, *Вдовствующее царство: Политический кризис в России 30–40-х годов XVI века*, Санкт–Петербург –Москва, 2010.

181. Лаппо Иван, *Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско–русский повет и его сеймик*, Юрьев, 1911.

182. Лаппо Иван, *Великое княжество Литовское за время Люблинской унии до смерти Стефана Батория*, Санкт–Петербург, 1901.

183. Лаппо Иван, *Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века*, Петербург, 1897.

184. Лаппо Иван, *Лимитации господарского дворного суда Великого княжества Литовского в эпоху пред учреждением Главного Литовского Трибунала*, Казань, 1913.

185. Лаппо Иван, *Управление прав Великого Княжества Литовского и короны Польской в 1697 году*, Белград, 1930.

186. Любавский, Матвей Кузьмич, *Литовско–русский сейм: опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*, Москва, 1900.

187. Кулаковский Петро, *Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр.*, *Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій*, Острог – Львів, 2002.

188. Пташицкий, Станислав Львович, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, Петербург, 1887.

189. Рагаускиене Р., Канцлер ВКЛ Остафий Волович (ок.) в кругу клиентальной системы, in: *Валовічы герба «Багорыя»*, А. І. Шаланда [і інш.], Мінск, 2019.

190. Смирнов Иван, *Очерки политической истории русского государства 30–50-х годов XVI века*, Москва, 1958.

191. Шаланда Алексей, Грыгорый Багданавіч Валовіч – першы падканцлер ВКЛ? Да праблемы генезісу ўрада, in: *Unus pro omnibus: Валовічы ў Вялікім княстве Літоўскім у XV–XVIII ст. Гісторыя, генеалогія, геральдыка*, 2014.

192. Янушкевич Андрей, *Великое Княжество Литовское и Ливонская война 1558—1570 гг.*, Минск, 2013.

193. Янушкевич Андрей, Першае дзесяцігоддзе дзейнасці Астафея Валовіча на дыпламатычнай арэне (1553–1562 гг.) in: *Unus pro omnibus: Валовічы ў Вялікім княстве Літоўскім у XV–XVIII ст. Гісторыя, генеалогія, геральдыка*, 2014.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1: LDK kanceliarijos darbuotojų prozopografija

Siekiant išanalizuoti kanceliarijos veiklą, bus koncentruojamasi į kanceliarijos darbuotojų biografijas. Norėdami kanceliarijos istorijos tyrimui pritaikyti prozopografinį metodą, sudarėme kanceliarijos darbuotojų biogramas pagal šiuos kriterijus:

1. Gimimo data arba pirmasis paminėjimas šaltiniuose, mirties data;
2. Kilmė: regioninė ir socialinė (tėvai ir kiti šeimos nariai, jų karjeros);
3. Išsilavinimas;
4. Šeimos nariai (sutuoktinės ir jų giminės), vaikai ir jų karjeros tendencijos. Bus siekiama išsiaiškinti, ar karjeros buvo daromos centriniame ar regioniniame valdymo aparate;
5. Užtarėjai / didikai, kuriems tarnavo;
6. Tikėjimas;
7. Kanceliarijos darbuotojų karjeros raida (šiuo aspektu karjera bus suvokiama tik kaip darbas centrinėse valstybės institucijose. Seniūnijos, laikyti dvarai ir kiti su žemėvalda susiję įvardijimai nebus aptariami).

Kancleriai

1. Mikalojus Radvila Rudasis⁵²² (herbas – Trimitai⁵²³)

1) M. Radvila Rudasis gimė apie 1515 m. (tikslī data nėra žinoma). Mirė 1584 m.

2) M. Radvila Rudasis kilęs iš garsios Radvilų giminės. Jo tėvas Jurgis Radvila buvo LDK didžiuoju etmonu. XVI a. pr. ši giminė jau buvo įsitvirtinusi LDK elite. M. Radvilos Rudojo sesuo Barbora Radvilaitė ištėkėjo už Žygimanto Augusto ir tapo Lenkijos karaliene bei Lietuvos didžiąja kunigaikštene.

3) Kaip daugelis to meto didikų, M. Radvila Rudasis buvo ugdomas tėvų dvare ir gavo namų išsilavinimą. Nežinoma ar mokėjo lotyniškai.

4) Vedė Lenkijos didikę Kotryną Tomicką, susilaukė dviejų sūnų. Vienas iš sūnų, Mikalojus Radvila (1546–1589), buvo LDK medžioklis, vėliau – Naugarduko vaivada. Antras sūnus, Kristupas Radvila Perkūnas (1547–1603), tapo LDK pakancleriu, vėliau – LDK etmonu.

5) Gimus įtakingiausioje to meto giminėje, M. Radvilai Rudajam nereikėjo stengtis patekti į elitą. Dar būnant mažamečiu, jam buvo suteiktos titulinės pareigybės.

⁵²² Visa M. Radvilos Rudojo biograma paremta R. Ragauskienė, *Kancleris*.

⁵²³ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 513.

6) Gimė ir augo katalikiškoje šeimoje, bet 1564 m. tapo evangeliku reformatu.

7) M. Radvilos Rudojo karjera prasidėjo 1544 m., tapus pataurininkiu. Po dvejų metų tapo LDK medžiokliu, 1549 m. – laikinuoju Trakų valdytoju ir administratoriumi. 1551–1565 m. buvo Trakų vaivada ir LDK etmonu. Šios pareigos leido tapti ir Ponų Tarybos nariu. 1566–1572 m. buvo Vilniaus vaivada ir LDK kancleris. 1579 m. suteikus LDK etmono pareigas, M. Radvila atsisakė kanclerio pareigų.

Gimęs vienoje turtingiausių LDK giminių, visą gyvenimą pats kaupė latifundijas, buvo karališkų valdų laikytojas, iš kurių taip pat gaudavo pajamų. 1570 m. M. Radvilai Rudajam valdovas paskyrė 4000 auksinų algą dešimčiai metų⁵²⁴.

2. Eustachijus Valavičius (herbas – Bogorija⁵²⁵)

1) E. Valavičius gimė apie 1520 m⁵²⁶, mirė 1587 m.

2) Valavičių giminė galimai yra kilusi iš Grinkaus Chodkovičiaus Valavičiaus, kuris buvo Eustachijaus Valavičiaus senelis⁵²⁷. Ši giminė yra komplikuota etnine ir konfesine prasme⁵²⁸. T. Wasilewski mano, kad Valavičiai yra kilę iš stačiatikių rusėnų ir kad XVI a. jų tėvoninės žemės driekėsi ties Trakų vaivadijos Gardino pavieto ir Palenkės riba⁵²⁹. E. Valavičiaus brolis Grigalius Valavičius buvo Smolensko vaivada.

3) Apie jo išsilavinimą žinių nėra. Išsilavinimą, tikėtina, įgijo kanceliarijoje, anksti patekęs į valdovo dvarą. I. Lappo manė, kad E. Valavičius mokėjo lotynų kalbą, kitaip S. Batoras nebūtų galėjęs jo paskirti kancleriu⁵³⁰. Tačiau Jonas Demetrijus Solikovskis teigia, kad E. Valavičius nemokėjo lotyniškai ir, S. Batorui kalbantis dėl Vilniaus universiteto įsteigimo su E. Valavičiumi, pastarajam vertėjavo raštininkas M. Jasienskis⁵³¹.

⁵²⁴ Lietuvos Metrikos 51-oji Užrašymų knyga, l.272–272v.

⁵²⁵ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 674.

⁵²⁶ Unus pro omnibus: Валовічы ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага XV–XVIII стст. 2014, p. 52; ВКЛ энцыклапедыя том а–к, Мінск p. 382.

⁵²⁷ A. I. Шаланда [i insh.], Валовічы герба «Багорыя», Мінск, 2019, p. 293.

⁵²⁸ G. Kirkienė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI a.*, p. 60.

⁵²⁹ T. Wasilewski, *Testament Ostafiego Wollowicza*, s. 16.

⁵³⁰ I. Lappo, *1588 metų Lietuvos Statutas, t. I, Tyrinėjimai*, Kaunas, 1934, p. 452.

⁵³¹ J. D. Solikowski, *Krótki Pamiętnik Rzeczy Polskich od zgonu Zygmunta Augusta, zmarłego w Knyszynie 1572 r. w miesiącu lipcu, do r. 1590*, Petersburg, pub. B. M. Wolff, 1855, p. 59.

4) Vedė Palenkės vaivados, vėliau – Naugarduko vaivados Povilo Ivanovičiaus Sapiegos dukrą Teodorą, su kuria susilaukė dukros Reginos.

5) Nėra žinoma, kas darė įtaką E. Valavičiaus karjeros pradžiai. R. Ragauskienės nuomone, E. Valavičius iš pradžių buvo kanclerio Jono Hlebavičiaus, vėliau – Mikalojaus Radvilos Juodojo, o šiam mirus – M. Radvilos Rudojo klientas⁵³².

6) Augo kataliku. Istoriografijoje pastebėta, kad E. Valavičių ir Jurgį Chodkevičių į liuteronizmą patraukė apie 1560 m. į LDK atvykęs Petras Povilas Vergerijus. Gyvenimo pabaigoje E. Valavičius perėjo į arijonizmą⁵³³. Chodkevičių ir Valavičių religinės ir politinės pažiūros sutapo.

7) Pasak E. Banionio, E. Valavičius nuo 1546 m. buvo Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus raštininkas⁵³⁴. 1551 m. buvo paskirtas LDK raštininku ir dirbo iki 1566 m. Nuo 1553 m. iki 1561 m. E. Valavičius ėjo ir valdovo dvaro maršalkos pareigas⁵³⁵. 1561 m. jis buvo paskirtas dvaro išdininku ir šias pareigas ėjo iki 1566 m. 1566–1569 m. buvo pakancleris. Nuo 1569 m. iki 1579 m. E. Valavičius ėjo Trakų kašteliono pareigas. 1579 m. jis buvo paskirtas LDK kancleriu ir kartu ėjo Vilniaus kašteliono pareigas⁵³⁶.

3. Leonas Sapiega⁵³⁷ (herbas – Lapinas, taip pat naudotasi ir Leliija⁵³⁸)

1) Gimė 1557 m. balandžio 4 d, mirė 1633 m. liepos 7 d.

2) Kilo iš Čerėjos Sapiegų linijos. Senelis Ivanas Bagdanovičius Sapiega buvo Vitebsko (1520–1529) ir Palenkės (1529–1541 m.) vaivada. Turėjo du

⁵³² Р. Рагаускиене, *Канцлер ВКЛ Остафий Волович (ок.) в кругу клиентальной системы*, in: *Валовічы герба «Багорыя»*, А. І. Шаланда [і інш.], Мінск, 2019, р. 105.

⁵³³ Genutė Kirkienė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius, 2008, p. 176.

⁵³⁴ Egidijus Banionis, *Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais*, Vilnius, 1998, p. 132.

⁵³⁵ Yra išnagrinėtas pirmasis E. Valavičiaus dešimtmetis tarptautinėje arenoje: Андрей Янушкевич, *Першае дзесяцігоддзе дзейнасці Астафея Валовіча на дыпламатычнай арэне (1553–1562 гг.)* in: “Unus pro omnibus”: Валовічы ў Вялікім княстве Літоўскім у XV–XVIII ст. Гісторыя, генеалогія, геральдыка. Мн.: Медысонт, 2014.

⁵³⁶ LDK kanclerio privilegija yra įrašyta į Lietuvos Metrikos 65-ąją Užrašymų knygą 1.1.–1v.1. Privilegija surašyta lotynų k., ją pasirašė ne kas kitas, o būsimas pakancleris Kristupas Radvila Perkūnas.

⁵³⁷ Biografijos faktais remiamasi A. Czwolek, *Piórem i Buławą: działalność polityczna Lew Sapiehy, kanclerza litewskiego, wojewody Wileńskiego*, Toruń, 2012.

⁵³⁸ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbų knyga*, p. 558.

sūnus – Ivaną, L. Sapiegos tėvą, ir Povilą, kuris buvo Kijevo kaštelionas. 1577 m. balandžio 15 d. L. Sapiegos tėvas Ivanas ėjo Oršos pilies laikytojo pavaduotojo pareigas⁵³⁹. Tų pačių metų lapkričio mėnesį šias pareigas perėmė ir L. Sapiega⁵⁴⁰. Brolis Andrėjus karjerą pradėjo kaip S. Batoro dvarionis, vėliau buvo Ašmenos seniūnas, Vitebsko ir Mistislavlio vaivada.

3) Vaikystėje L. Sapiega pateko į Radvilos Juodojo dvarą, vėliau kartu su jo vaikais vyko mokytis į Leipcigą. Pasak S. Lazutkos, L. Sapiega puikiai mokėjo lenkų, lotynų ir rusėnų kalbas⁵⁴¹. Tačiau Czwoleko nuomone, L. Sapiega lenkų kalbą mokėjo prastai, o lotynų visai nemokėjo⁵⁴².

4) Pirmoji žmona Dorota iš Firlėjų. Antroji – Elžbieta Radvilaitė, K. Radvilos Perkūno dukra. Su pirmąją žmona susilaukė Jono Stanislovo Sapiegos (1589–1621 m.), kuris tapo valdovo dvaro maršalka, vėliau – LDK maršalka. Su antrąja žmona susilaukė dviejų sūnų. Pirmasis – Kristupas Mikalojus Sapiega (1607–1631 m.), LDK pastalininkis ir LDK raštininkas. Antrasis – Leonas Kazimieras Sapiega (1609–1656 m.) po brolio Kristupo mirties tapo LDK raštininku, 1637 m. – LDK dvaro maršalka, o 1645 m. – LDK pakancleriu.

5) Pirmasis L. Sapiegos užtarėjas buvo M. Radvila Juodasis. Į jo dvarą pastarasis pateko vaikystėje. Vėliau globojo M. Radvila Rudasis. Tarnaudamas LDK kanceliarijoje pelnė E. Valavičiaus palankumą. L. Sapiegą palaikė ir M. Radvilos Rudojo sūnus K. Radvila Perkūnas.

6) L. Sapiega gimė stačiatikių šeimoje, vėliau perėjo į reformatų tikėjimą, o dar vėliau tapo kataliku.

7) Grįžęs į LDK, M. Radvilos Rudojo užtarimu apie 1577–78 m. tapo valdovo dvarioniu. 1580 m. paskirtas valdovo sekretoriumi, 1581 m. – LDK raštininku, 1585 m. – LDK pakancleriu. A. Czwoleko nuomone, kancleris E. Valavičius L. Sapiegą laikė natūraliu kandidatu pakanclerio pareigoms užimti. Pagrindinis L. Sapiegos konkurentas buvo M. Haraburda, ilgametis kanceliarijos senbuvis ir labai patyręs diplomatas⁵⁴³. Tuo tarpu L. Sapiega buvo jaunas, ypač aktyvus ir remiamas Radvilų. Tikėtina, kad šie veiksniai ir nulėmė tai, kad jis tapo pakancleriu. Panašu, kad L. Sapiegos ir E. Valavičiaus santykiai susiklostė, nes beveik visą E. Valavičiaus kanceliariavimo laikotarpį L. Sapiega buvo šalia jo ir, tikėtina, iš jo mokėsi. Net

⁵³⁹ A. Jurkevičius, *Regioniniai elitai*, daktaro disertacija, p. 575.

⁵⁴⁰ Ten pat, p. 575.

⁵⁴¹ S. Lazutka, *Leonas Sapiega*.

⁵⁴² A. Czwolek, *Lew Sapieha*, Toruń, 2012.

⁵⁴³ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizavimas*, p.

paskutiniaisiais E. Valavičiaus gyvenimo metais, 1587 m. lapkričio mėnesį Gardine E. Valavičius kartu su L. Sapiega rūpinosi valstybės reikalais, susirašinėjo su Lenkijos senatoriais, rengė universalus, instrukcijas ir kitą seimeliams reikiamą dokumentaciją. E. Valavičiui mirus, L. Sapiega toliau tęsė darbą⁵⁴⁴. Jis yra vienas aktyviausių mūsų tiriamojo laikotarpio kanceliarijos darbuotojų. Atėjęs į kanceliariją, L. Sapiega du kartus vadovavo pasiuntinybėms į Maskvą. Būdamas pakancleriu pasirašė po sutarties tekstu su Maskva⁵⁴⁵.

Pakancleriai

Eustachijus Valavičius (pakancleriu buvo 1566-1580) – žiūrėti 2-tą skirsnį.

4. Kristupas Radvila Perkūnas⁵⁴⁶ (herbas – Trimitai)

1) Gimė apie 1546 metus, mirė – 1603 m.

2) Jo tėvas buvo LDK kancleris M. Radvila Rudasis.

3) K. Radvila Perkūnas gavo namų išsilavinimą.

4) Buvo vedęs keturis kartus. Pirmoji žmona – Ana Sobek, antroji – Kotryna Ostrigiškė. Su ja susilaukė sūnaus Jonušo Radvilos (Vilniaus kaštelionas). Trečioji žmona – Kotryna Tenčinska, kuri pagimdė Kristupą Radvilą II (LDK etmonas). Su ketvirtąja žmona Elžbieta Ostrogiške vaikų neturėjo.

5) K. Radvila Perkūnas į LDK elitą neabejotinai pateko su tėvo pagalba.

6) Kartu su tėvu perėjo į evangelikų reformatų tikėjimą.

7) 1566–1569 m. buvo LDK raikytojas, 1569–1572 m. Lietuvos pataurininku, 1572–1579 m. – Lietuvos lauko etmonu. Kotlubajus mini, kad jis daug laiko praleido Livonijos kare ir būtent už pergalę prie Didžiųjų Lukų Steponas Batoras suteikė jam pakanclerio pareigybę⁵⁴⁷. Šias pareigas ėjo 1580–1585 m.

Leonas Sapiega (1585-1589) – žiūrėti 3-ią skirsnį.

⁵⁴⁴ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 56.

⁵⁴⁵ Lietuvos Metrikos, Diplomatinė reikalų knyga, Nr. 593, (1585–1604), parengė: A. Baliulis, Vilnius, 2009, dok.nr. 26, p. 48–50.

⁵⁴⁶ Biografijos faktai iš: H. Lulewicz, Radziwiłł Krzysztof zwany Piorunem, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław, 1987, p. 264 – 276.

⁵⁴⁷ Kotlubajus E., *Radvilos*, Vilnius, 1995, p. 71.

5. Gabrielius Vaina (herbas – Trimitai⁵⁴⁸)

1) Gimimo data nežinoma. Pirmieji paminėjimai Lietuvos Metrikoje susiję su jo, kaip LDK raštininko, paskyrimu 1585 m. A. Rachubos ir H. Lulewicziaus sudarytame LDK centrinių pareigūnų sąrašė G. Vaina nurodomas ir kaip pasaulietinis referendorius⁵⁴⁹. Mirė 1615 m.

2) Vainų giminė kilo iš Pinsko apylinkių. Tėvas Motiejus Vaina buvo Pinsko pakamaris⁵⁵⁰, taip pat tarnavo valdovo dvare. G. Vainos broliai: Laurynas Vaina buvo LDK žemės įždininkas ir raštininkas; Benediktas – Stepono Batoro sekretorius, 1600 m. paskirtas Vilniaus vyskupu; Simeonas – Užvenčio tįjūnas, 1588–1599 m. – Mistislavlio kaštelionas; Grigorijus – Valkavysko žemės teismo teisėjas, 1576–1593 m. – Gardino vaitas, o nuo 1593 iki 1603 m. – Bresto kaštelionas; Sakalas – Mistislavlio kaštelionas 1599–1603 m.

3) Nėra žinių, kad G. Vaina būtų studijavęs. Greičiausiai, kaip ir brolis, išsilavinimą bus įgijęs kurio nors didiko ar valdovo dvare.

4) G. Vaina susilaukė keturių sūnų: Jono, Mikalojaus, Stepono ir Stanislovo. Pirmieji trys sūnus svarbesnių valstybinių pareigų neužėmė, buvo žemių, kurios anksčiau priklausė tėvui, laikytojais. Sūnus Stanislovas tapo jėzuitu.

5) Pastebėtina, kad, nepaisant brolio užimamų pareigų, G. Vaina į kanceliariją pateko praėjus 5 metams po brolio mirties. Galimai tam įtakos turėjo didelis amžiaus skirtumas.

Iš Pinsko kilę Vainos XVI a. II p. su Chodkevičių protekcija įsitvirtino Žemaitijoje. Vėliau, Vilniaus vyskupui B. Vainai ir pakancleriui G. Vainai pradėjus išsivaduoti iš Chodkevičių įtakos, buvo sudaryta Vainų, Valavičių bei Sapiegų giminių sąjunga⁵⁵¹.

6) Konfesinė priklausomybė nežinoma.

7) LDK raštininku tapo 1585 vasario 26 d.⁵⁵² 1589 m. buvo paskirtas pakancleriu.

6. Eustachijus II Valavičius (herbas – Bogorija⁵⁵³)

⁵⁴⁸ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 683.

⁵⁴⁹ A. Rachuba, H. Lulewicz, p. 173.

⁵⁵⁰ Karol Żojdź, *Wszyscy Ludzie*, p. 328.

⁵⁵¹ Karol Żojdź, *Wszyscy Ludzie*, p. 329.

⁵⁵² Lietuvos Metrikos 73 Viešųjų reikalų knyga, l.71v–72; Lietuvos Metrikos 74 Viešųjų reikalų knyga, l.16v–17;

⁵⁵³ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 674.

1) Gyveno 1572–1630 m⁵⁵⁴.

2) Gimė Jono Jonaičio ir Onos Kopečiūtės šeimoje⁵⁵⁵. Tėvas – Gardino seniūnas Jonas (Ivanas) Ivanovičius Valavičius. Iš pirmos tėvo santuokos su Marina Mieleškaite turėjo brolių Jeronimą Valavičių. Kiti broliai: Andrius (Žemaitijos žemės teismo teisėjas) ir Paulius (1600–1615 m. – Gardino pakamaris, 1615–1630 m. – Gardino seniūnas, o nuo 1619 m. – LDK dvaro išdininkas)⁵⁵⁶.

3) Apie 1591 m. E. Valavičius pradėjo dvasininko karjerą. Po kurio laiko išvyko studijuoti į Romą.

4) Nebuvo vedęs.

5) Manoma, kad karjerą E. Valavičiui padėjo daryti tai, kad jis buvo auklėjamas kardinolo Jurgio Radvilos dvare. Prie E. Valavičiaus globotojų priskiriamas ir Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina⁵⁵⁷.

6) Augo religiškai mišrioje šeimoje, nes tėvas buvo evangelikas, o mama – stačiatikė. Į krikščionybę E. Valavičius galimai pasuko studijuodamas Vilniaus jėzuitų kolegijoje.

7) 1600 m. tapo LDK dvasiniu referendoriumi. 1605 m. – LDK raštininku. 1615 m. su L. Sapiegos ir J. K. Chodkevičiaus pagalba E. Valavičius buvo paskirtas pakancleriu⁵⁵⁸. 1617 m. E. Valavičius atsisakė pakanclerio pareigų dėl Vilniaus vyskupo posto ir pasirūpino, kad jo vietą kanceliarijoje užimtų brolis Jeronimas Valavičius. Pastarasis kanceliarijoje darbavosi nuo 1589 m. Jis ir M. Vaina buvo raštininkai, kurių pasirašytų dokumentų Lietuvos Metrikoje yra daugiausia.

7. Jeronimas Valavičius (herbas Bogorija⁵⁵⁹)

1) Gimė iki 1568 m., nes tais metais jo tėvas vedė savo antrąją žmoną Oną Kopečiūtę. J. Valavičiaus tėvų vedybos įvyko 1558 m. 1578 m. J. Valavičius pradėjo studijas Altdorfe, taigi galima pagrįstai teigti, kad jis galėjo gimti ne anksčiau kaip 1559 m. Mirė 1643 m⁵⁶⁰.

2) J. Valavičiaus tėvas Jonas (Ivanas) Ivanovičius Valavičius buvo Gardino seniūnas, o motina Marina Mieleškaite mirė palikusi vieną sūnų.

⁵⁵⁴ Biografijos faktai iš: L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, p. 86.

⁵⁵⁵ Ten pat.

⁵⁵⁶ Karol Żojdź, *Wszyscy Ludzie*, p. 333.

⁵⁵⁷ L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, p. 93.

⁵⁵⁸ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 368.

⁵⁵⁹ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 675.

⁵⁶⁰ L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, p. 85.

Tėvui vedus antrą kartą, gimė broliai: Andrius (Žemaitijos žemės teismo teisėjas), Eustachijus (Vilniaus vyskupas) ir Paulius (1600–1615 m. Gardino pakamaris, 1615–1630 m. Gardino seniūnas, o nuo 1619 m. – LDK dvaro išdininkas)⁵⁶¹.

3) 1578–1579 m. J. Valavičius studijavo Altdorfe ir Ingolštate⁵⁶². 1593 m. įsirašė į Lenkų nacijos metriką Paduvos universitete. L. Jovaišios spėjimu, tai įvyko Jeronimui lydint brolių Eustachijų į Romą⁵⁶³.

4) J. Valavičius vedė Elžbietą Goslavską, su kuria susilaukė dukters Teklės Onos. Ji ištekojo už Nesvyžiaus kunigaikščio Mykolo Radvilos⁵⁶⁴.

5) Augo evangelikų šeimoje, vėliau tapo kataliku.

6) Karol Žojdź teigia, kad J. Valavičiaus karjera prasidėjo su giminaičiu E. Valavičiaus, tuometinio LDK kanclerio, užtarimu, taip pat palaikant Radviloms⁵⁶⁵. A. Czwoleko nuomone, J. Valavičius priklausė artimai Sapiegos aplinkai arba buvo jo klientas⁵⁶⁶.

7) LDK raštininku J. Valavičius tapo 1589 m., 1605 m. buvo paskirtas LDK žemės išdininku, 1617 m. – pakancleriu, o 1619 m. tapo Žemaitijos Seniūnu⁵⁶⁷.

8. Albertas Stanislovas Radvila⁵⁶⁸ (herbas – Trimitai)

1) Gimė 1593 m., mirė 1656 m.⁵⁶⁹.

2) Tėvas buvo LDK maršalka Stanislovas Radvila, motina – Marija Mnišek.

3) Studijavo Vilniaus universitete, vėliau studijas tęsė Viurzberge, Amsterdame, Paryžiuje.

4) Buvo vedęs du kartus, bet vaikų nesulaukė. Pirmoji žmona Regina fon Eisenreich, antroji – Ona Kristina Liubomirskytė.

5) Stiprią įtaką karjerai darė tėvo užimamos pareigos ir visa giminė.

6) Buvo aršus katalikas.

⁵⁶¹ Karol Žojdź, *Wszyscy Ludzie*, p. 333.

⁵⁶² L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 9, Vilnius, 2018 m., p. 91.

⁵⁶³ L. Jovaiša, *Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae*, p. 88.

⁵⁶⁴ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 676.

⁵⁶⁵ Karol Žojdź, *Wszyscy Ludzie*, p. 334.

⁵⁶⁶ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 394.

⁵⁶⁷ H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urzednicy*, p. 157.

⁵⁶⁸ Adam Przyboś, „Radziwiłł Albrycht Stanisław h. Trąby (1593–1656)“, in: *PSB*, t. 30/1, zesz. 124, s. 143–147.

7) Kaip ir Kristupas Radvila Perkūnas bei Mikalojus Radvila Rudasis, karjerą kanceliarijoje pradėjo nuo vadovaujančių pareigų. 1619 m. buvo paskirtas LDK pakancleriu. Kanceliarijoje jis buvo daug aktyvesnis už savo giminačius K. Radvilą Perkūną bei M. Radvilą Rudąjį. 1623 m. A. S. Radvila buvo paskirtas kancleriu⁵⁷⁰ ir šias pareigas ėjo iki mirties 1654 m.

Iždininkai

9. Mikalojus Naruševičius (herbas – Vadvič⁵⁷¹)

1) Gimimo data nežinoma. Pirmą kartą paminėtas 1554 m. kaip į Krokuvos universitetą įsirašęs studentas. Mirė 1575 m.

2) Tėvas Paulius Naruševičius buvo lotyniškasis LDK sekretorius. Turėjo 5 sūnus, vienas iš jų – Stanislovas Naruševičius – buvo Vilniaus tijūnu ir Smolensko kaštelionu;

3) 1544 m. M. Naruševičius įsimetrikuliavo Krokuvos universitete.

4) Turėjo penkis sūnus:

- Jonas – LDK medžioklis;
- Paulius (apie pareigas duomenų nėra);
- Andrius (apie pareigas duomenų nėra);
- Kristupas – LDK žemės iždininkas;
- Mikalojus – Žemaitijos kaštelionas;

5) M. Naruševičiaus karjera greičiausiai buvo susijusi su tėvo eitomis pareigomis.

6) Kartu su Radvilomis tapo protestantu.

7) M. Naruševičius buvo asmeninis karalienės Bonos raštininkas. Pasak R. Ragauskienės, dėl M. Naruševičiaus turėtos įtakos gerus santykius su juo norėjo palaikyti ir Radvila Rudasis⁵⁷². M. Naruševičius karaliaus sekretoriumi tapo 1558 m., 1562 m. buvo paskirtas LDK raštininku. 1566 m. tapo žemės iždininku⁵⁷³. Jam, kaip iždininkui, buvo leista gyventi bet kurioje valdovo pilyje⁵⁷⁴.

⁵⁷⁰ Albertas Radvila kanclerio pareigas pradėjo eiti 1623 m. liepos 6 d., in: Lietuvos Metrika, Viešųjų reikalų 99-oji knyga, 11–21.

⁵⁷¹ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 432.

⁵⁷² Ragauskienė, *Kancleris*, p. 314.

⁵⁷³ Нарушэвічы in: ВКЛ энцыклапедыя том к–я, Мінск, 2007, p. 349.

⁵⁷⁴ И. А. Малиновский, *Сборник материалов*, p. 51.

10. Laurynas Vaina (herbas – Trimitai⁵⁷⁵)

1) Tikslī gimimo data nežinoma, tačiau 1558 m. pirmą kartą minimas Lietuvos Metrikoje kaip valdovo matininkas⁵⁷⁶. Mirė 1580 spalio 23 d.

2) Kaip ir visa Vainų giminė, kilo iš Pinsko apylinkių. Tėvas, Motiejus Vaina, tarnavo valdovo dvare. Turėjo šešis sūnus: Benediktą, Gabrielių, Lauryną, Simoną, Gregorijų ir Sakalą⁵⁷⁷. Galima tik spėti, kad Laurynas buvo vyriausias iš brolių, nes kiti savo karjeras pradėjo daug vėliau.

3) Nežinoma, koks buvo L. Vainos išsilavinimas. Greičiausiai išsilavinimą buvo įgijęs kurio nors didikio ar valdovo dvare.

4) Paliko mažametį sūnų Andrėjų Vainą, o jo globėjais paskyrė brolius Simoną, Grigorijų, Sakalą, Benediktą bei Gabrielių⁵⁷⁸. L. Vainos sūnus Andriejus 1602–1615 m. ėjo Gardino, 1615–1626 m. Valkovysko, o nuo 1621 m. – Merečio seniūno pareigas. Taip pat 1592–1620 m. buvo LDK pataurininkas. Vėliau veikė Žemaitijoje, kai jos seniūnu tapo Jeronimas Valavičius. Mirė 1628 m.

5) Į valdovo dvarą L. Vaina galimai pateko su tėvo pagalba. Buvo Bonos Sforcos raštininkas, vienas iškiliausių ir svarbiausių žmonių LDK kanceliarijoje.

6) Spėjama, kad iš stačiatikybės perėjo į katalikybę⁵⁷⁹.

7) Kaip raštininkas Laurynas Vaina pasirašė 1566 m. kovą, nors LDK raštininko privilegija jam buvo suteikta tik tų pačių metų gruodžio mėnesį⁵⁸⁰. Tai galėjo būti vienas iš atvejų, kai dokumentas į Lietuvos Metriką pakliuvo vėliau, nei įsigaliojo juridškai. Reiškinį, kai asmuo pasirašinėja pareigūno vardu pirmiau, nei jam oficialiai suteikiama pareigybė, yra pastebėjęs ir E. Rimša⁵⁸¹. 1569 m. sausio 19 d. L. Vaina tapo dvaro išdininku, o nuo 1576 m. liepos 30 d. buvo paskirtas LDK žemės išdininku⁵⁸². L. Vainos pirmtakas M. Naruševičius mirė 1575 balandžio 16 d., bet naujas žemės išdininkas buvo paskirtas tik išrinkus valdovą ir pakėlus LDK didžiuoju kunigaikščiu.

⁵⁷⁵ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 683.

⁵⁷⁶ Lietuvos Metrikos 37-oji Viešųjų reikalų knyga; I. Kalibataitė, „Vainų giminės karjera“, p. 13.

⁵⁷⁷ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 683.

⁵⁷⁸ D. Vilimas, *Bajoras Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teisme (1566–1600)*, Vilnius, 2019, p. 157.

⁵⁷⁹ I. Kalibataitė, *Vainų giminė*, p. 35.

⁵⁸⁰ Lietuvos Metrikos 50-oji Viešųjų reikalų knyga, pasirašo kaip raštininkas l.47, o raštininko pareigybę gauna 1566–12mėn, ten pat, l.76–76v.

⁵⁸¹ E. Rimša, *Venclovas Agripa*, p. 63.

⁵⁸² H. Lulewicz, A. Rachuba, *Urzędnicy centralni*, p. 156.

11. Jonas Hlebavičius (herbas – Leliva⁵⁸³)

1) Gimė 1544 metais, mirė 1590 m.

2) Kildinamas iš Vėževičių. Tėvas buvo Jonas Hlebavičius, savo karjerą pradėjęs XVI a. pr., tapęs karalienės Bonos šalininku. 1542 m. tapo Vilniaus vaivada, o 1546 m. – LDK kancleriu⁵⁸⁴. Motina – Ona Zaslavska.

3) Lietuvos Metrikos 66-oje Užrašymų knygoje yra minima, kad Jonas Hlebavičius nuo mažumės gyveno valdovo dvare ir ten savo šaunumą rodė⁵⁸⁵. Taip pat žinoma, kad J. Hlebavičius buvo išsiųstas lavintis į užsienį ir 1560 m. gyveno Šv. Romos imperatoriaus dvare⁵⁸⁶.

4) Vedė Kotryną Kratovską, su kuria susilaukė dviejų sūnų: Jono ir Mikalojaus. Pastarasis tapo LDK pastalininku (1605 m.), Smolensko vaivada (1611 m.), Vilniaus kaštelionu (1620–1632 m.)

5) Manytina, kad didžiausią įtaką jo karjerai turėjo tėvo pareigos ir pavardė.

6) Calvinistas.

7) 1569 m. rugpjūčio 1 d. Žygimantas Augustas atleido Joną Hlebavičių nuo kaltinimo išdavyste⁵⁸⁷. Svarbiu jo karjeros atskaitos tašku galima laikyti 1572 metus, kai tapo Minsko kaštelionu. Tais pačiais metais dalyvaudamas Rūdninkų suvažiavime pranešė Lenkijos pareigūnams apie LDK atstovų ketinimą pakviesti Ivano IV sūnų užimti LDK sostą. Atlikęs išsamią rašto analizę, H. Lulewicz nustatė, kad tai buvo falsifikatas. Manytina, kad taip J. Hlebavičius ir Slucko kunigaikštis J. Olelkaitis bandė kompromituoti LDK pareigūnus: Radvilas ir Chodkevičius. J. Hlebavičius tuo metu nesutarė su šiomis giminėmis⁵⁸⁸. Toks veiksmas komplikavo LDK ir Lenkijos pareigūnų santykius, tad nieko keisto, kad J. Hlebavičius kuriam laikui buvo nušalintas nuo diplomatinės veiklos. Nuo 1576 m. J. Hlebavičius rėmė Jeronimą Chodkevičių, kuris buvo prieš Habsburgų rinkimą į ATR sostą. Šiai nuostatai pritarė ir Laurynas Vaina⁵⁸⁹. 1576 m. J. Hlebavičius, kaip LDK atstovas,

⁵⁸³ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 243.

⁵⁸⁴ G. Anusaitė, *Hlebavičių giminė XV–XVI a.: geneologija, žemėvalda, karjera*, bakalauro darbas, Vilnius, 2014.

⁵⁸⁵ <...> он з молодости леть своих на дворе его королевское милости значьне з нелитованьемъ маетьности своею королю его милости и речы Посполито з себе оказываль <...> in: Lietuvos Metrikos 66-oji Viešųjų reikalų knyga, 81l.

⁵⁸⁶ L. Šedvydis, *LDK elito rengimas viešajam gyvenimui*, p. 75.

⁵⁸⁷ AGAD, AR. II dz., 61.

⁵⁸⁸ H. Lulewicz, *Akta unija*.

⁵⁸⁹ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 175.

dalyvavo Seime Torūnėje. Karo su Maskva metu buvo prie Polocko ir kartu su kitais riteriais buvo apgulus Polocko pilį, už tai iš Stepono Batoro gavo Radoškovičių pilį⁵⁹⁰. 1580 m. po Lauryno Vainos mirties J. Hlebavičius buvo paskirtas LDK žemės išdininku. 1581 m. jis dalyvavo Varšuvos Seime, 1584 m. – seime Liubline. 1585 m. buvo vienas iš LDK derybininkų su Maskva⁵⁹¹. Tais pačiais metais J. Hlebavičius atsisakė LDK žemės išdininko pareigų⁵⁹². Kaip teigia A. Czwolekas, po Stepono Batoro mirties J. Hlebavičius išliko aktyvus vidaus ir užsienio politikoje⁵⁹³. 1586 m. jis tapo Trakų vaivada. 1588 m. kartu su L. Sapiega palaikė Zigmanto Vazos kandidatūrą ir buvo paskirtas atstovu derėtis su Habsburgais dėl Zigmanto Vazos valdymo⁵⁹⁴.

12. Teodoras Skuminas Tiškevičius (Herbas – Lelija⁵⁹⁵)

1) Gimė po 1534 m., mirė 1618 m. Kartu su žmona palaidoti Vilniuje, Šv. Trejybės cerkvėje, sūnaus funduotoje koplyčioje⁵⁹⁶.

2) Tėvas Skuminas Tiškevičius – Černobilio seniūnas ir LDK dvaro maršalka, pasiuntinys į Krymą⁵⁹⁷. Motina – Marina Meleškaitė⁵⁹⁸. Teodoras S. Tiškevičius turėjo brolių Dmitrijų.

3) Pirmasis Tiškevičių giminės atstovas, studijavęs užsienyje. Mokslus parėmė tuometinis valdovo maršalka ir būsimasis LDK pakancleris Eustachijus Valavičius. T. S. Tiškevičius taip pat studijavo Bazelio, Tiubingeno ir Leipzigo universitetuose⁵⁹⁹.

4) Grįžęs į LDK vedė Kotryną Liackytę. Jos tėvas buvo Medininkų seniūnas Jonas Liackis, M. K. Radvilos Rudojo klientas. V. Kojalavičius teigia, kad T. S. Tiškevičius vedė Palubinskaitę ir jie susilaukė sūnaus Jonušo⁶⁰⁰.

⁵⁹⁰ Lietuvos Metrika, 66-oji Užrašymų knyga, 811.

⁵⁹¹ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 61.

⁵⁹² A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 43.

⁵⁹³ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 63.

⁵⁹⁴ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 84.

⁵⁹⁵ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 642.

⁵⁹⁶ E. Gudas, *Keturios Tiškevičių giminės šakos*, p. 28.

⁵⁹⁷ Banionis, *Pasiuntinybės*, p. 201.

⁵⁹⁸ E. Gudas, *Keturios Tiškevičių giminės šakos*, p. 28.

⁵⁹⁹ D. Pociūtė, *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*, Vilnius, 2008, p. 281, p. 511.

⁶⁰⁰ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 642.

5) Istoriografijoje pastebėta, kad po jungtinių T. S. Tiškevičius taip pat tapo M. K. Radvilos Rudojo klientu⁶⁰¹.

6) Augo stačiatikių šeimoje, o priėmus Brastos uniją tapo unitu.

7) 1568 m. buvo dvarionis, 1569 m. ir 1577 m. vyko į pasiuntinybę Maskvoje. 1576 m. tapo LDK dvaro išdininku. Istorikas Eimantas Gudas nustatė, kad 1578 m. T. S. Tiškevičius taip pat buvo LDK rūmų maršalka⁶⁰². Steponas Batoras jam pavedė atlikti reviziją Polocko bažnytinėse valdose⁶⁰³. 1587 m. rugsėjo 19 d. T. S. Tiškevičius dalyvavo priimant Vilniaus seimelio nutarimus⁶⁰⁴. Kartu su kitais pareigūnais pasirašė Jurgio Radvilos raštą Mikalojui Kristupui Radvilai⁶⁰⁵. 1587 m. Kristupas Radvila Perkūnas pavedė T. S. Tiškevičiui rūpintis Vilniaus ir miesto pilies apsauga⁶⁰⁶. 1588 m. gegužės 30 d. į jį kreipėsi karalienė Ona Jogailaitė⁶⁰⁷. Tais pačiais metais T. S. Tiškevičius Vilniuje priėmė Konstantinopolio patriarchą Jeremiją LDK rusėnų didikų vardu. Šio priėmimo metu jis sugebėjo įgyti visišką patriarcho pasitikėjimą. Tai lėmė, kad 1589 m. Konstantinopolio patriarchas, T. S. Tiškevičiui patarus ir Zigmantui Vazai pritarus, Kijevo stačiatikių metropolitu paskyrė Mykolą Ragozą. 1590 m. T. S. Tiškevičius tapo Naugarduko vaivada ir pateko į senatą. Būdamas Naugarduko vaivada nenutolo nuo diplomatinio reikalų: 1600 m. finansiškai parėmė LDK raštininką Elijų Pilgrimovijų, vykusį į Maskvą su L. Sapiegos didžiąja pasiuntinybe, o pats išvyko derėtis su turkais⁶⁰⁸. 1612 m. L. Sapiega yra rašęs Jonušui Radvilai, kad be Vilniaus vyskupo Benedikto Vainos šalia valdovo dažnai būna ir T. S. Tiškevičius. Jis buvo nuolatinis L. Sapiegos korespondentas, pranešdavo jam naujienas iš Naugarduko vaivadijos, perteikdavo seimelių nuotaikas (tai leidžia manyti, kad jis buvo Sapiegos klientas). T. S. Tiškevičius buvo vienas iš tų LDK pareigūnų, kurie neskubėjo pereiti tik prie lenkų kalbos, bet vartojo ir rusėnų. Jis, kaip ir daugelis LDK raštininkų, administravo keletą seniūnijų etnografinėse Lietuvos vietovėse, pavyzdžiui, Alytų ir Jurbarką.

⁶⁰¹ R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris*, p. 346–347.

⁶⁰² E. Gudas, *Keturios Tiškevičių giminės šakos XVI a. II p. – XVII a. I p.*: genealogija ir karjera: magistro tezės, Vilnius, 2015.

⁶⁰³ Археографический сборник документов относящихся к истории Северозападной Руси. Т. 13. Вильна, 1902, но. 3, с. 50–51; но.

⁶⁰⁴ AGAD, AR. II dz., 194.

⁶⁰⁵ AGAD, AR. II dz., 195.

⁶⁰⁶ A. Tyla. Išdas, p. 85.

⁶⁰⁷ AGAD, AR., II dz., 216.

⁶⁰⁸ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 147.

13. Dmitrijus Chaleckis (herbas – Habdank⁶⁰⁹)

1) Gimė apie 1550 m. Mirė 1598 m.⁶¹⁰.

2) Tėvas Juozapas Chaleckis buvo valdovo maršalka. Motina Fedota Kapočiūtė (lenk. Fedota Kopciówna). Brolis Andrius Chaleckis – Žygimanto Augusto dvarionis, pasiuntinys į Maskvą.

3) Išsilavinimas nežinomas.

4) Vedė Reginą Dibovską, su kuria susilaukė dviejų sūnų – Mikalojaus Kristupo (LDK raštininkas) ir Aleksandro (Vilniaus vaitas).

5) Oskaras Haleckis teigia, kad D. Chaleckis, valdant Steponui Batorui, savo karjerą susiejo su Sapiegomis, o po Karaliaus mirties bei tarpuvaldžiu – ir su Radvilomis⁶¹¹.

6) D. Chaleckis buvo pakrikštytas stačiatikiu, tačiau, siekdamas karjeros, apie 1590 m. tapo kataliku.

7) Karjerą pradėjo kaip Stepono Batoro dvarionis. 1579 m. buvo nominuotas Lietuvos kalavijininku (lenk. *miecznik Litewskiego*). Nuo 1581 m. atsakingas už monetų kalyklą. 1588 m. D. Chaleckis tapo dvaro iždininku, 1590 m. – iždininku ir LDK raštininku. Istorikų vertinimu, D. Chaleckis buvo labai aktyvus, siekė tobulinti iždo veiklą ir padidinti valstybės pajamas⁶¹². Jis nuolat teikė iždo ataskaitas, siūlymus, kaip pagerinti mokesčių surenkamumą⁶¹³. G. Sliesoriūnas nurodo, kad iždo reforma buvo įgyvendinta dar 1589 m., kuomet valstybės ir valdovo iždas buvo atskiras. Siekdamas įtakos, D. Chaleckis stiprino žemės iždininko pareigybę⁶¹⁴. 1588–1589 m. dalyvavo derybų su Osmanų imperija komisijoje⁶¹⁵. 1594 m. ATR sukėlė skandalą, kai nusprendė vienas pats priimti Maskvos žygūną, nors jo pasiuntinybė buvo adresuota aukščiausiems LDK pareigūnams. Maskvos atstovui nesutikus, D. Chaleckis nubaudė žygūną atimdamas jo pasiuntinybės išlaikymą, o paskui patiems maskvėnams uždraudė pasirūpinti savo išlaikymu. Savaitę badu marintas žygūnas nesutiko atlikti savo misijos. Kritinę padėtį išgelbėjo K. Radvila Perkūnas, surengęs gausias vaišes

⁶⁰⁹ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 82.

⁶¹⁰ Šie ir kiti biografijos faktai iš O. Haleckis, „Dmytr Chalecki“, in: PSB, T. 3, Krakow, 1937, p. 248.

⁶¹¹ Ten pat.

⁶¹² O. Halecki, Dmytr Chalecki, in: PSB, T. 3, p. 248; A. Tyla, Iždas.

⁶¹³ A. Tyla, *Iždas*, p. 51.

⁶¹⁴ G. Sliesoriūnas, *Lietuvos istorija VI t.*, p. 185.

⁶¹⁵ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 84.

Belyčioje⁶¹⁶. Tokia savivalė labai sukomplikavo D. Chaleckio santykius su politiniu LDK elitu, o ypač – su K. Radvila Perkūnu. Maža to, D. Chaleckis 1595 m. stipriai susipyko su L. Sapiega dėl antiturkiškos lygos organizavimo⁶¹⁷. 1595 metų pabaigoje Nesvyžiuje K. Radvila Perkūnas su Vilniaus kaštelionu Jeronimu Chodkevičiumi, Naugarduko vaivada T. S. Tiškevičiumi, D. Chaleckiu ir kitais Lietuvos atstovais diskutavo apie gresiantį kazokų sukilimą⁶¹⁸. 1596 m. Zigmantas Vaza pasirinko D. Chaleckį savo atstovu Bresto sinode. Jame valdovui dar atstovavo L. Sapiega ir Trakų vaivada Mikalojus Kristupas Radvila. A. Czwoleko teigimu, D. Chaleckis 1596 m. buvo įtrauktas į pasiuntinybę, kuri turėjo vykti į Švediją⁶¹⁹.

14. Andriejus Zaviša (herbas – Gulbė⁶²⁰)

1) Gyveno 1557–1604 m.

2) Zavišų giminė kilo iš Lenkijos. Lietuvoje apsigyveno vedybų keliu⁶²¹. Tėvas – Jonas Zaviša.

3) Nežinoma.

4) Buvo vedęs Sofiją Valavičiūtę, nes laiškuose viename iš Valavičių kreipėsi „moy szwagrze“ (lt. „mano svaini“) ⁶²². Susilaukė keturių vaikų: Onos, Barbaros, Kristupo (LDK raštininkas, vėliau – LDK maršalka) ir Mikalojaus (jėzuitas) ⁶²³.

5) Nežinoma.

6) Katalikas.

7) 1596 m. Andrejus Zaviša tapo Minsko vaivada, 1598 m. – LDK žemės išdininku. 1587 m. rugsėjį kartu su kitais bajorais pasirašė Lydos seimelio nutarimą⁶²⁴. 1596 m. buvo įtrauktas į pasiuntinybę, kuri turėjo vykti į Švediją⁶²⁵. Misija surengta 1598 m., A. Zaviša vyko kartu su J.

⁶¹⁶ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 110–111.

⁶¹⁷ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 106.

⁶¹⁸ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 109.

⁶¹⁹ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 58.

⁶²⁰ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 700.

⁶²¹ K. Avižonis, *Rinkiniai raštai IV*, sud. A. Avižonienė, Vilnius, 1994, p. 53.

⁶²² 1602 m. gegužės 26 d. Andrėjaus Zavišos laiškas svainiui Valavičiui, in: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=83731&from=pubindex&dirids=21&lp=32>

⁶²³ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 700.

⁶²⁴ AGAD, AR. II dz., 192.

⁶²⁵ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 58.

Valavičiumi⁶²⁶. 1602 m. rūpinosi lėšomis karių išlaikymui Livonijoje finansuoti⁶²⁷. Tais pačiais metais Vilniuje dalyvavo priimant Maskvos pasiuntinius⁶²⁸. Žemės išdininku dirbo tik 6 metus (1598–1604 m.), dėl šios priežasties jo pasirašytų dokumentų nėra daug.

Jeronimas Valavičius (LDK žemės išdininku buvo 1605–1617 m. Daugiau apie jį 7-ame skirsnyje).

15. Kristupas Naruševičius⁶²⁹ (herbas – Vadvica⁶³⁰)

1) Gimė 1560 m. Mirė 1603 m.

2) LDK žemės išdininko M. Naruševičiaus jauniausias sūnus. Motina – Barbora Kuncevičiūtė. Brolis Mikalojus buvo LDK medžioklis, tapęs Žemaitijos kaštelionu, priskiriamas Kristupo Radvilos Perkūno klientams. Galimai ir kiti Naruševičiaus broliai buvo minėto Radvilos klientais⁶³¹.

3) 1577 m. K. Naruševičius įsimetrikuliavo į Karaliaučiaus akademiją, 1580 m. sausio 3 dieną – į Ingolštato akademiją⁶³².

4) Vedė Elžbietą Šimkavičiūtę, LDK raštininko M. Šimkavičiaus dukrą. Susilaukė 4 vaikų:

- Stanislovas – LDK raštininkas ir referendorius;
- Jonas – LDK dvaro išdininkas;
- Kazimieras (duomenų nėra);
- Aleksandras Kristupas – LDK pakancleris.

5) Tėvo įtaka ir pažintys galimai turėjo įtakos valdininko karjerai. Reikia nepamiršti, kad jo tėvas mirė 1575 m., kai Kristupui buvo penkeri, todėl neatmestina, kad įtakos karjerai galėjo turėti ir vyresnieji broliai.

6) 1611 m. tapo kataliku.

7) 1615 m. tapo dvaro išdininku ir LDK medžiokliu. 1616 m. seime patvirtintas dvaro išdo administratoriumi. Šias pareigas ėjo iki 1618 m., kai J. Valavičiui tapus pakancleriu, K. Naruševičius buvo paskirtas žemės

⁶²⁶ A. Kojalavičius, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 29.

⁶²⁷ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 160.

⁶²⁸ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 165.

⁶²⁹ Šie ir kiti biografijos faktai iš: T. Wasilewski, „Krzysztof Naruszewicz“, in: PSB, t. 24, p. 565–567.

⁶³⁰ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 432.

⁶³¹ J. Dziegielewski, „Naruszewicz Mikołaj“, in: PSB, t. 22, rocz. 3, Wrocław etc., 1977, p. 569–571.

⁶³² L. Šedvydis, *LDK elitas*, p. 129.

iždininku⁶³³. 1619 m. Vilniuje dalyvavo aptariant Zigmanto Vazos kariuomenės finansavimą, tačiau išde tam nebuvo pinigų⁶³⁴. 1620 m. buvo apdovanotas Viešvėnų tiją. 1621 m., ATR kariaujant su Osmanų imperija, K. Naruševičiui buvo patikėta organizuoti Vilniaus pilies gynybą ir prižiūrėti miestą. Tais pačiais metais Jonas Karolis Chodkevičius valdovui Zigmantui Vazai pateikė išsamią ataskaitą apie kariuomenės padėtį ir perspėjo apie galimą Maskvos puolimą Lietuvos žvalgams sužinojus, kad turkai slapta derasi su Maskva dėl sąjungos prieš Lietuvą ir Lenkiją. Valdovas nedelsdamas išleido universalą surinkti LDK pajėgas Breste. L. Sapiega išleido valdovo universalą, o Kristupas Naruševičius kariuomenės susirinkimo vietoje atspausdino ir išplatino paskutiniojo seimo konstituciją, kurioje Vladislavui Vazai buvo numatyta reikalauti Maskvos sosto⁶³⁵. Atrodo, kad Naruševičiai išsaugojo savo ryšius su Radvilomis. Kaip K. Naruševičiaus tėvas M. Naruševičius bendradarbiavo su M. Radvila Ruduoju, taip ir sūnus išlaikė bendradarbiavimą su Radvilomis ir su jų užtarimu tapo LDK žemės iždininku⁶³⁶.

Dvaro iždininkai

Laurynas Vaina (1566–1576 m.) – žiūrėti 10-tą skirsnį.

Teodoras Skuminas Tiškevičius (1576–1586 m.) – žiūrėti 12-tą skirsnį.

Dmitrijus Chaleckis (1588–1590 m.) – žiūrėti 13-tą skirsnį.

Petras Viesiolovskis (1590 – 1598 m.).

Jeronimas Valavičius (1598–1605 m.) – žiūrėti 7-tą skirsnį.

16. Motiejus Vaina (herbas – Trimitai)

1) Motiejaus Vainos gimimo data nežinoma. Lietuvos Metrikoje pirmą kartą sutinkamas 1585 m, kaip karaliaus sekretorius⁶³⁷.

2) Tėvas Semionas Vaina⁶³⁸ buvo Žygimanto Augusto dvarionis, revizorius, Mistislavlio kaštalionas⁶³⁹. Motina – Teodora Manovskytė. Dėdė

⁶³³ T. Wasilewski, „Krzysztof Naruszewicz“, in: PSB, t. 24, p. 565–567.

⁶³⁴ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 440.

⁶³⁵ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 463.

⁶³⁶ T. Wasilewski, „Krzysztof Naruszewicz“, in: PSB, t. 24, p. 565–567.

⁶³⁷ Lietuvos Metrikos 73-oji Viešųjų reikalų knyga, l. 23–231.v.

⁶³⁸ Lietuvos Metrikos 86-oje Užrašymų knygoje l. 68v. minimas Simonas Vaina kaip buvęs Mistislavlio kaštalionas, o po jo mirties 1599 m. liepos 17 d. jo pareigas gavo Sakalas Vaina.

⁶³⁹ Lietuvos Metrikos 76-oji Užrašymų knyga, l. 384 v.–385l.

Laurynas Vaina – LDK žemės išdininkas, dėdė Gabrieliūs Vaina – LDK pakancleris. Broliai: Inocentas, Andrius, Benediktas, Avdotija, Marina, Ona. Broliai iš antrosios tėvo santuokos: Grigalius, Aleksandras, Barbora, Elena.

3) Išsilavinimas nežinomas.

4) Vedė Elžbieta Goslavską. Turėjo penkis vaikus:

- Jadvyga Ona Vainaitė ištekęjo už Mikalojaus Sapiegos, LDK vėlininko, vėliau tapusio Vilniaus kaštelionu;
- Kotryna Vainaitė ištekęjo už Kazimiero Mikalojaus Sapiegos;
- Vladislovas Vaina – Užvenčio tijūnas, Gargždų tijūnas;
- Mikalojus Vaina – Žemaitijos vėliavininkas, Pajūrio seniūnas, karaliaus rotmistras;
- Stanislovas Vaina – LDK virtuvininkas, Palangos seniūnas, karaliaus pakamaris.

5) Į kanceliariją pateko 1585 m., kada pakancleriu buvo paskirtas L. Sapiega, o dėdė Gabrieliūs Vaina – LDK raštininku. Vis dėlto manytina, kad per tėvą M. Vaina buvo susijęs su Chodkevičiais, kadangi tėvas buvo įsitvirtinęs Žemaitijoje⁶⁴⁰.

6) Tikslių žinių apie M. Vainos konfesiją nėra. E. Saviščevas nurodo, kad tėvas Semionas buvo stačiatikis⁶⁴¹. Tačiau atsižvelgiant į to meto kitų raštininkų konfesijas, tikėtina, kad M. Vaina buvo katalikas.

7) 1582 m., dar nedirbdamas raštininku, dalyvavo priimant Maskvos pasiuntinius⁶⁴². LDK raštininku tapo 1589 m., kai L. Sapiega buvo paskirtas kancleriu. 1592 m. spalio 15 d. Užvenčio tijūnijos suteikimo privilegijoje minima, kad M. Vaina kanceliarijoje dirbo dar Stepono Batoro valdymo metu, ir kad „dabar“ gyvena šalia valdovo. Minėtoje privilegijoje išvardyti visi M. Vainos nuopelnai: lojalus kanceliarijos darbuotojas, įvykdęs daug įvairių paslaugų valdovui, vyko į Maskvą ir lydėjo Zigmantą Vazą į Švediją⁶⁴³. Kitaip nei įprasta, privilegija pasirašyta ne kito kolegos raštininko, o paties kanclerio L. Sapiegos. 1595 m. gegužės 12 d. parengė valdovo universalą⁶⁴⁴. Nuo 1596 m. vasario 8 d.⁶⁴⁵ iki 1596 m. gegužės 6 d. valdovo vardu rengė išduodamus dokumentus⁶⁴⁶. 1597 m. sausio 2 d. parengė pasą

⁶⁴⁰ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda*, p. 353.

⁶⁴¹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda*, p. 353.

⁶⁴² M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 204.

⁶⁴³ Lietuvos Metrika, 76-oji Užrašymų knyga, l. 384 v.–385l.v.

⁶⁴⁴ AGAD, AR. II dz., 306.

⁶⁴⁵ AGAD, AR. II dz., 357.

⁶⁴⁶ AGAD, AR. II dz., 348.

Maskvos pasiuntiniams⁶⁴⁷. 1601 m. iš valdovo M. Vaina gavo žemės netoli Palangos ir leidimą laikyti karčemą Palangoje⁶⁴⁸. 1605 m. tapo LDK dvaro išdininku. 1605 kovo⁶⁴⁹– balandžio⁶⁵⁰ mėnesiais buvo valdovo dvare, kur rengė dokumentus. Tą darė ir 1606 kovo 1 d⁶⁵¹. ir 1607 m. gegužės 25 d.⁶⁵². M. Vaina – daugiausia Lietuvos Metrikoje dokumentų pasirašęs raštininkas tiek per L. Sapiegos vadovavimo kanceliarijoje laikotarpį, tiek ir per visą mūsų tiriamąjį laikotarpį. Atrodo, kad M. Vaina nesivėlė į jokiais intrigas, politiniame gyvenime buvo pasyvus arba veikė užkulisiuose. Pažymėtina, kad būdamas aktyviausiu kanceliarijos darbuotoju, M. Vaina retai minimas kitų raštininkų laiškuose, o istoriografijoje sutinkamas bene mažiausiai iš visų šiame tyrime aptartų raštininkų. LDK kanceliarijoje M. Vainą pakeitė E. Valavičius, kuris taip pat buvo itin aktyvus.

Eustachijus Jonas Tiškevičius nuo 1607 iki 1614 m.

Kristupas Naruševičius nuo 1615 iki 1619 m. – žiūrėti 15-tą skirsnį.

Paulius Valavičius nuo 1619 iki 1630 m.

Raštininkai

17. Jonas Šimkavičius (herbas – Košcieša⁶⁵³).

1) Gimimo data nežinoma. Pirmą kartą J. Šimkavičius minimas 1544 m. Mirė 1569 gegužės 1 d.

2) Kilo iš smulkiųjų bajorų. Senelis Macka Andriuškevičius tarnavo didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, mirė apie 1505 m. Tėvas Šimka Mackevičius – Vilniaus pilininkas ir Bonos patikėtinis Vilniuje. Tėvas buvo gavęs žemės Lydos pavieta.

3) Tikėtina, kad mokėsi valdovo dvare, į kurį patekti galėjo per tėvo turimus ryšius.

4) Žinoma, kad turėjo dukrą Barborą, kuri ištekojo už Kristupo Naruševičiaus.

5) Tikėtina, kad karjerą padėjo daryti tėvas, tarnavęs LDK kunigaikščienei Bonai Sforcai.

⁶⁴⁷ AGAD, AR. II dz., 327.

⁶⁴⁸ Lietuvos Metrikos 86-oji Užrašymų knyga, 184l.

⁶⁴⁹ AGAD, AR. II dz., 438.

⁶⁵⁰ AGAD, AR. II dz., 441.

⁶⁵¹ AGAD, AR. II dz., 446.

⁶⁵² AGAD, AR, dz. II, 563.

⁶⁵³ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 629.

6) Nežinoma, kokią religiją išpažino.

7) J. Šimkavičius karjerą pradėjo kaip Bonos Sforcos raštininkas. LDK raštininku buvo paskirtas 1554 m. Iki šio paskyrimo nuo 1551 m. ėjo dvaro maršalkos pareigas, taip pat buvo Tikocino ir Ukmergės seniūnas. E. Banionis nurodo, kad J. Šimkavičius 1558, 1560, 1566 ir 1567 m. kaip patyręs diplomatas užsiėmė maskvėnų pasiuntinybės priėmimo ir derybų su jais klausimais⁶⁵⁴. 1561 m. pats vadovavo didžiajai pasiuntinybei⁶⁵⁵. Ši aplinkybė paaiškina, kodėl mūsų tiriamojo laikotarpio Lietuvos Metrikos knygoje J. Šimkavičiaus pavardė figūruoja taip retai. Kita vertus, J. Šimkavičiui priskiriama Lietuvos Metrikos 35-oji Teismų bylų knyga, kuri apima 1554–1568 metus⁶⁵⁶.

18. Bazilijus Drevinskis (herbas nežinomas)

1) Gimimo data nežinoma. Pirmą kartą paminėtas 1549 m. Krokuvos universiteto metrikuluose⁶⁵⁷. Mirė 1576 m.

2) Apie kilmę ir šeimą žinių nėra.

3) 1549 m. įsirašė į Krokuvos universitetą, 1554 m. – į Vitenbergo universitetą.

4) Nežinoma.

5) Siejamas su Radvilų aplinka.

6) Nežinoma, bet kadangi siejamas su Radvilų aplinka, galimai reformatas.

7) Karjerą LDK kanceliarijoje pradėjo kaip rašovas, tačiau kada tai įvyko – nežinoma. Tikėtina, kad XVI a. šeštajame dešimtmetyje, kai po studijų atvyko į LDK. Lietuvos Metrikos 50-oje Viešųjų reikalų knygoje įrašyta suteiktis Bazilijui Drevinskiui, jam paskiriamas kaimas Kremeneco valsčiuje. Paprastai kaimo suteikimas asmeniui būdavo pasirašomas vieno asmens, tačiau šią suteiktį pasirašė ir Mikalojus Haraburda, ir pakancleris E. Valavičius⁶⁵⁸. Dokumente minima, kad B. Drevinskis daug laiko tarnavo raštinėje, buvo LDK raštininkas, o paskui tapo sekretoriumi. Jo artimumą valdovui pažymi ir dar vienas faktas: Lietuvos Metrikoje yra įrašytas dokumentas, kuriuo Žygimantas Augustas M. Naruševičiui įsako paimti iš

⁶⁵⁴ E. Banionis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybių tarnyba XV–XVI a.*, Vilnius, 1998, p. 134.

⁶⁵⁵ E. Banionis, *LDK pasiuntinybių tarnyba*, p. 134.

⁶⁵⁶ Lietuvos Metrika (1554–1568) 35-oji teismų bylų knyga : (XVI a. pabaigos kopija), parengė: S. Viskantaitė-Saviščenienė, I. Valikonytė, Vilnius, 2018.

⁶⁵⁷ I. Lappo, *1588 metų Lietuvos Statutas*, p. 454.

⁶⁵⁸ Lietuvos Metrikos 49-oji Viešųjų reikalų knyga, l.1v.

iždo 100 kapų grašių ir apmokėti B. Drevinskio kelionės išlaidas į seimą. Taip pat rašoma, kad jis gyvena valdovo dvare⁶⁵⁹.

19. Motiejus Savickis⁶⁶⁰(herbas – Liubičas⁶⁶¹)

1) Gimė apie 1530 metus. Mirė 1581 m.

2) Kilęs iš Palenkės bajorų Savickių.

3) Vaikystėje pateko į Eustachijaus Valavičiaus dvarą, o vėliau, šiam užtarus, pateko į Mikalojaus Radvilos Juodojo dvarą.

4) M. Savickio sūnus Albertas Savickis 1572 m. studijavo Leipcige. Grįžęs į LDK tęsė mokslus, dalyvavo įvairiuose disputuose su Vilniuje buvusiais jėzuitais⁶⁶².

5) Buvo Radvilos Juodojo klientas, kuris M. Savickį užtardavo prieš valdovą. Mirus R. Juodajam, tapo Radvilos Rudojo klientu.

6) Buvo evangelikas reformatas.

7) Karjerą pradėjo 1557 m. kaip Radvilos Juodojo raštininkas. Šias pareigas ėjo apie 15 metų. Paskirtas valdovo sekretoriumi nuo 1565 m. Tais pačiais metais tapo Drohičino žemės pavieto pakamariu, 1566 m. pradėjo dirbti LDK raštininku.

20. Mykolas Haraburda (herbas – Habdank⁶⁶³).

1) Pirmą kartą minimas 1559 m. Tuomet buvo pasiuntinys į Krymo chanatą⁶⁶⁴. Mirė 1586 m. liepos 12 d., penkias dienas susirgęs karštine⁶⁶⁵.

2) Nežinoma.

3) Bendrą išsilavinimą greičiausiai įgijo praktinį, atlikdamas pareigas ir mokydamasis iš kitų.

4) V. Kojalavičius nurodo, kad Haraburda turėjo sūnų Kristupą, Slanimo žemės teisėją⁶⁶⁶.

⁶⁵⁹ Lietuvos Metrikos 50-oji Viešųjų reikalų knyga, l.287.

⁶⁶⁰ Išsami jo biografija: R. Ragauskienė, „XVI a. ikireforminio Vilniaus pilies teismo raštininko ir Lietuvos Metrikos metrikanto karjera: Motiejaus Savickio (apie 1530–1581) atvejis“, in: *Inveniens quero. Ieškoti, rasti, nenurimti, mokslo straipsnių rinkinys*, sud. G. Blažienė, S. Grigaravičiūtė, A. Ragauskas, Vilnius, 2011, p. 566–584.

⁶⁶¹ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 574.

⁶⁶² L. Šedvydis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės elito pasirengimas viešajam gyvenimui* p. 59.

⁶⁶³ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 239.

⁶⁶⁴ Lepszy K., „Haraburda Michał“, in: *PSB*, t. IX, p. 288

⁶⁶⁵ Jevlašauskis, *Atsiminimai*, p. 53.

⁶⁶⁶ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 241.

5) M. Harabudos užtarėjas buvo Radvila Rudasis, kuris gynė jį prieš valdovą, kai buvo kaltinamas, kad nevykdo teisingumo ir užima svetimą turtą Svisločėje⁶⁶⁷.

6) Stačiatikis. Manoma, kad mokėjo tik rusėnų kalbą⁶⁶⁸. Tai patvirtina ir pavyzdys iš Lietuvos Metrikos: M. Haraburda pasirašė dokumentą, pagal kurį Steponui Beliaovskiui buvo patvirtinta dvaro valda. Dokumentas surašytas lotyniškai su Henriko Valua parašu ir rusėnišku Haraburdos parašu⁶⁶⁹.

7) Nuo 1559 m. minimas kaip LDK kanceliarijos rašovas. Tais pačiais metais pasiūstas į Krymo chanatą⁶⁷⁰. Dar kartą į Krymą vyko 1561 m. 1563–64 ir 1566 m. buvo pasiuntinybės į Maskvą sekretorius. 1566 m. tapo LDK raštininku. 1566 m. kovo 21 d. kaip pasiuntinys vyko į Maskvą⁶⁷¹. 1567 m. birželio 20 d. parengė Žygimanto Augusto raštą Jurgiui Zenavičiui⁶⁷². Tokį patį raštą parengė 1567 m. rugpjūčio 1 d.⁶⁷³ Tais pačiais metais dalyvavo priimant Maskvos pasiuntinius. Prie valdovo M. Haraburda buvo ir 1568 m. kovo 13 d. Tąsyk jis parengė valdovo kreipimąsi į Mikalojų Kristupą Radvilą⁶⁷⁴ ir mandatą skirta Jurgiui Zenavičiui. 1571 m. M. Haraburdai buvo pavesta vykti į Maskvą siekiant įtikinti Ivaną IV sudaryti sąjungą su Žygimantu Augustu⁶⁷⁵. 1572 m. M. Haraburda kartu su kitais pareigūnais kreipėsi į Ivaną IV su pasiūlymu jo sūnui užimti ATR sostą. 1573 m. vėl vyko į Maskvą. 1584 m. tapo Minsko kaštelijonu. Šios pareigos leido tapti senato nariu.

21. Andriejus Ivanovičius-Obrinskis (herbe dvi sujungtos raidės N ir E)⁶⁷⁶

1) Gimimo data nežinoma. Lietuvos Metrikoje pirmą kartą minimas 1558 m. rugsėjo 7 d.⁶⁷⁷. Mirė 1585 m.

⁶⁶⁷ R. Ragauskienė, *Kancleris*, p. 309.

⁶⁶⁸ Lepszy K., „Haraburda Michał“, in: PSB, t. IX, p. 288.

⁶⁶⁹ Lietuvos Metrikos 58-oji Užrašymų knyga, 25–27l.

⁶⁷⁰ Lepszy K., „Haraburda Michał“, in: PSB, t. IX, p. 288.

⁶⁷¹ E. Banionis, *Pasiuntinių tarnyba*, p. 136.

⁶⁷² AGAD, AR. II dz., 51.

⁶⁷³ AGAD, AR. II dz., 48.

⁶⁷⁴ AGAD, AR. II dz., 52.

⁶⁷⁵ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizacija*, p. 69.

⁶⁷⁶ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 448.

⁶⁷⁷ А. Радаман, „Клієнты і прыяцелі Астафея Багданавіча Валовіча ў Наваградскім павеце ВКЛ у 1567–1587 гг.“, in: *Unus pro omnibus*, p.291

2) A. Kojalavičius nurodo, kad Obrinskiai atsikėlė iš Graikijos ir nusėdo Naugarduko pavieta, vietovėje prie Obrinos upės, nuo kurios pavadinimo gavo pavardę⁶⁷⁸. Tėvas Jonas arba Ivanas Charytinovičius–Obrinskis buvo Naugarduko vėliavininkas ir turėjo du sūnus: Andrejų ir Simoną. Andrejus nebuvo iš turtingos ar pasiturinčios bajorų šeimos, tačiau, net gavęs sekretoriaus pareigas, gyveno valdovo dvare, kanceliarijoje⁶⁷⁹. Lietuvos Metrikose jis įvardijamas kaip Andriejus Ivanovičius, tačiau Jevlašauskio atsiminimų komentaruose D. Vilimas nurodo pavardę – Obrinskis⁶⁸⁰. Tikslingiausia būtų vadinti taip, kaip jis pasirašė Liublino unijos aktą: „Andriejus Ivanovičius-Obrinskis“⁶⁸¹.

3) Išsilavinimą greičiausiai įgijo per praktiką, LDK kanceliarijoje dirbdamas rašovu.

4) Nežinoma.

5) Buvo Eustachijaus Valavičiaus klientas⁶⁸².

6) Tikėjimas nežinomas, tačiau, atsižvelgiant į Eustachijaus Valavičiaus dvarą, tikėtina, kad buvo reformatas.

7) Vienintelis H. Valua paskirtas raštininkas. 1574 m. A. Ivanovičius-Obrinskis ėjo Naugarduko pakamario pareigas, 1569 m. buvo paskirtas ir karaliaus sekretoriumi. Privilegijoje minima, kad kanceliarijoje gyvena nuo jaunų dienų. Į Maskvą su diplomatinėmis misijomis vyko gerokai anksčiau: 1559 m. rugsėjo 30 d., 1563 m. spalio 12 d., 1569 m. rugpjūčio 1 d. ir užtruko iki 1570 m. vasaros. 1568 m. gruodžio mėnesio suteiktyje rašoma, kad A. Ivanovičius-Obrinskis vyko į pasiuntinybes prieš žemėje. Jevlašauskis atsiminimuose rašo, kad ir 1570 m. A. Obrinskis buvo tarp pasiuntinių, vykusių į Maskvą. A. Ivanovičius-Obrinskis Naugarduke turėjo bent vieną dvarą. Jo gaisrą po Žolinių aprašė Jevlašauskis. Šiuo atveju, pagal parašytų dokumentų skaičių, A. Ivanovičius-Obrinskis buvo mažai aktyvus kanceliarijos darbuotojas. Nedidelį produktyvumą galėjo lemti kitokia A. Ivanovičiaus-Obrinskio veikla – jis nuolatos buvo išvykęs į pasiuntinybes. Galima teigti, kad A. Ivanovičius-Obrinskis buvo vienas iš tų raštininkų, kurie specializavosi tam tikroje srityje. Šiuo atveju – aptarnavo diplomatines pasiuntinybes.

⁶⁷⁸ Ten pat.

⁶⁷⁹ Lietuvos Metrikos 50-oji Viešųjų reikalų knyga, l.298.

⁶⁸⁰ Tokia pavardė prirašyta prie jo ir Liulewicžiaus ir Rachubos sudarytame pareigūnų sąraše, psl. 129.

⁶⁸¹ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 448.

⁶⁸² А. Раданан, „Клієнты і прыхацелі Астафея Багданавіча Валовіча“, p. 293

22. Vaclovas Agripa⁶⁸³ (herbas – Dembnas⁶⁸⁴)

1) Gimė apie 1525 m. Mirė 1597 m.

2) Tėvas Venclovas Mikajolaitis buvo LDK sekretorius ir diplomatas. Motina – Kotryna Stanislovaite. Iš jos V. Agripa paveldėjo Jašiūnų dvarą.

3) Studijavo Krokuvos, Leipcigo ir Vitenbergo universitetuose⁶⁸⁵.

4) Vedė Magdalena, kuriai tai buvo antroji santuoka. Iš pirmosios santuokos Magdalena turėjo sūnų Elijų Pelgrimovskį ir dukrą Esterą. Savų vaikų pora neturėjo⁶⁸⁶. Antrą kartą V. Agripa vedė Reginą Manvydaitę-Dorohostaiską, bet vaikų taip pat nesusilaukė⁶⁸⁷.

5) Manoma, kad jo karjerai didžiausią įtaką turėjo tėvo užimamos pareigos ir tai, kad jis priskiriamas prie Radvilos Rudojo klientų⁶⁸⁸.

6) V. Agripa buvo protestantas⁶⁸⁹.

7) Valdovo sekretoriumi tapo 1563 m., nuo 1566 m. jis buvo Livonijos lauko raštininkas. Venclovas Agripa LDK raštininku buvo paskirtas 1575 m., iki tol jis buvo valdovo sekretoriumi ir 1573–1574 m. vyko į pasiuntinybę Šventosios Romos imperijoje. 1574 m. buvo nutarta, kad kreipimasi į pabėgusį monarchą Henrikui Valua į Prancūziją turėjo gabenti vyskupas kunigaikštis Merkelis Giedraitis ir tuomet dar valdovo sekretorius V. Agripa⁶⁹⁰. 1576 m., jau būdamas LDK raštininku, pasiuntinybę į Šventosios Romos imperiją pakartojo⁶⁹¹. Šios pasiuntinybės rezultatus išanalizavęs M. Sirutavičius pažymėjo, kad po nesėkmės šioje pasiuntinybėje jis atsiribojo nuo diplomatinės veiklos⁶⁹². Tai ir atsispindi Lietuvos Metrikos knygose. V. Agripa tapo vienu aktyviausių šio tyrimo chronologinio laikotarpio raštininku (žiūrėti priedą nr. 3). 1578 m. rugpjūtį Steponas Batoras raštu, kurį, beje,

⁶⁸³ Išsamiai apie V. Agripą rašė: E. Rimša, „Venclovas Agripa ir jo giminė“, in: *Lietuvos TSR MADA, serija A, I(94)*, Vilnius, 1986, p. 63, ir R. Ragauskienė, „Venclovas Venclovaitis Agripa: galimos religinės konversijos atvejis XVI a. Lietuvoje“, in: *Istorija*, 2004, t. 59–60, p. 33–43.

⁶⁸⁴ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 22.

⁶⁸⁵ E. Rimša, *Venclovas Agripa ir jo giminė*, p. 63.

⁶⁸⁶ Ten pat, p. 68.

⁶⁸⁷ Ten pat, p. 71.

⁶⁸⁸ R. Ragauskienė, *Kancleris*, p. 306.

⁶⁸⁹ R. Ragauskienė, *Venclovas Venclovaitis Agripa*, p. 33.

⁶⁹⁰ M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizavimas*, p. 122.

⁶⁹¹ Ten pat, p. 229.

⁶⁹² Ten pat, p. 144.

surašė tuometinis raštininkas Leonas Sapiega⁶⁹³, nurodė V. Agripai pasirūpinti Breslaujos, Ukmergės paviatų ir Livonijos valdų revizijos organizavimu. 1579 m. Steponui Batorui būnant Vilniuje, atvyko Rygos pasiuntiniai derėtis dėl miesto perdavimo Abiejų Tautų Respublikai. Derėtis su jais buvo paskirtas V. Agripa ir valdovo sekretorius Jonas Dmitrijus Solikovskis. Kaip savo prisiminimuose teigia Solikovskis, jie šį reikalą sutvarkė per dvi dienas. Tais pačiais metais valdovas juos pasiuntė į Rygą užbaigti derybų. V. Agripa priėmė miestiečių priesaikas, skirtas Lenkijos–Lietuvos valdovui, o J. D. Solikovskis, kaip dvasininkas, pasirūpino Rygos katalikų sielovada⁶⁹⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad buvęs puikus lotynistas, kurio kanceliarijoje pageidavo tuometinis pakancleris, o vėliau kancleris E. Valavičius, V. Agripa daugiau nevyko į pasiuntinybes Vakarų Europoje. Tačiau dažnai buvo siunčiamas atlikti įvairias revizijas, tikslinti teritorines ribas, kas leidžia manyti, kad V. Agripa gebėjo kruopščiai dirbti. Venclovas Agripa surašinėjo labai daug dokumentų rusėnų, lenkų, lotynų⁶⁹⁵ kalbomis. Vykėdė ir kitokius pavedimus: kartu su kitais komisarais vyko į Josvainius išsiaiškinti valdovo sekretoriaus ir vietinio (valstybinio) dvaro laikytojo Mikalojaus Miloševičiaus ir Josvainių žemionių ginčo dėl valdų. V. Agripa turėjo prižiūrėti teisėtą jų atribojimą⁶⁹⁶. Šis pavyzdys rodo, kad raštininkai taip pat atliko ir tam tikras teismines funkcijas ne tik valdovo teisme, bet ir išvykdavo teisti į kitas vietas 1586 m. V. Agripa kartu su Žemaitijos vyskupu Merkeliu Giedraičiu bei Polocko pilininku Jonu Volminskiu vyko į Livoniją kaip valdovo įgaliotiniai, kad su Kuršo ir Žiemgalos hercogo Gotardo Ketlerio atstovais nustatytų Biržų Radvilų ir Kuršo teritorines sienas⁶⁹⁷. 1586 m. liepos 15 d. tapo Minsko kaštelionu ir pateko į Respublikos senatą.

23. Mikalojus Jasienskis (herbas – Vanagas⁶⁹⁸)

1) Gimimo data nežinoma. Pirmą kartą Lietuvos Metrikoje minimas 1562 m. Mirė 1600 m.

⁶⁹³ AGAD, AR. II dz., 124.

⁶⁹⁴ Tą patį patvirtina ir Reinhold Heidenstein, *Pamiętniki wojny Moskiewskiej*, Warszawa, 2017, p. 158.

⁶⁹⁵ Lietuvos Metrika, 67-oji Užrašymų knyga, l.51v.–55.

⁶⁹⁶ Lietuvos Metrika, 65-oji Užrašymų knyga, l.235–236.

⁶⁹⁷ D. Karvelis, *Iš Radvilų giminės istorijos*, p. 63.

⁶⁹⁸ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 662

2) Kilmė irgi nėra žinoma. Žinoma tik tai, kad jo tėvas buvo Žygimanto Augusto virtuvininkas, o dėdė – Vilniaus vyskupijos prokuratorius⁶⁹⁹.

3) Nežinomas lieka ir M. Jasiensko išsilavinimas.

4) Buvo dvasininkas, žmonos ir vaikų neturėjo.

5) R. Ragauskienė M. Jasienskį priskiria prie Radvilos Rudojo klientų⁷⁰⁰.

6) Buvo katalikas.

7) 1571 m. gavo Vilniaus pakamario pareigas. 1576 rugpjūčio 24 d. buvo paskirtas LDK raštininku. 1582 m., po A. Rotundo mirties, užtarus pakancleriui Kristupui Radvilai, gavo Vilniaus vaito pareigas. M. Jasienskis prisidėjo įkuriant Vilniaus universitetą. Po tėvo Vaitiekaus Jasensko mirties turėjo sumokėti kunigaikščiui Jaroslavskiui galvpinigius, tačiau prieš valdovą jį užtarė Eustachijus Valavičius ir valdovas nusprendė kunigaikščiui užrašyti Jasensko tėvui, o vėliau ir jam priklausiusį Liubočių dvarą, kol Jasenskis sumokės. Šį sprendimą liudijo Ponų Tarybos nariai⁷⁰¹. Kitoje valdovo privilegijoje yra minima, kad jis vyko į karą Polocke, vėliau kovėsi prie Didžiųjų Lukų ir pasiūstas E. Valavičiaus dabar valdovui dvare tarnavo⁷⁰².

Vilniaus universitetui M. Jasienskis nusipelno ne tik privilegijos parengimu, bet suvaidino vieną svarbiausių vaidmenų ją antspauduojant. Prie universiteto įsteigimo jis prisidėjo ir materialiai. 1568 metų rugsėjo 21 d. pardavė savo namą Vilniuje (dab. Universiteto g-vė 3, 5) būsimam kolegijos steigėjui, Vilniaus vyskupui V. Protasevičiui⁷⁰³. Pirkinyje buvo tikslinis, pardavėjas iškėlė sąlygą, kad tas namas būtų skirtas ne asmeninei vyskupo naudai, bet „mokslui jame ir švietimui“⁷⁰⁴.

1580 m. kovo 24 d. Steponas Batoras pasirašė įsakymą, kuris buvo išsiųstas visiems pilies ir žemės teismas, kuriame teigiama, kad nuo šiol LDK raštininkas ir Vilniaus pakamaris Mikalojus Jasienkis bus atsakingas už visus

⁶⁹⁹ I. Vaišvilaitė, „Vienas Vilniaus namas XVI a. jėzuitų šaltiniuose“, in: *Lituanistica*, 2006, [interaktyvus]: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB/0001:J.04~2006~1367153674569/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, [žiūrėta: 2016-05-12].

⁷⁰⁰ R. Ragauskienė, *Kancleris*, p. 309.

⁷⁰¹ Lietuvos Metrika, 67-oji Užrašymų knyga, l.20–22.

⁷⁰² Lietuvos Metrika, 67-oji Užrašymų knyga l.37v.–38.

⁷⁰³ Plačiau apie namą: I. Vaišvilaitė, „Vienas Vilniaus namas XVI a. jėzuitų šaltiniuose“, in: *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai. (Dailės istorijos studijos ; 2)*, Vilnius, 2006, p. 13-29.

⁷⁰⁴ Ten pat.

valstybėje veikiančius pašto tarnautojus⁷⁰⁵. Valdovas perleido išdaviko Grigaliaus Astiko Danilo dvarą Upytėje⁷⁰⁶. 1584 m. gruodžio 28 d. Gardine buvo surašytas valdovo dokumentas, pagal kurį M. Jasienskiui buvo skirtas medinis namas Vilniaus pilies teritorijoje, priešais katedrą. M. Jasienskiui mirus, namas atiteko valdovui.⁷⁰⁷

24. Elijus Pilgrimovijus (herbe vaizdavo dvi sukryžiuotas piligrimų lazdas (Pelešu))

1) Gimimo data nežinoma. Mirė 1605 m.

2) Buvo V. Agripas posūnis. Tikrasis tėvas – Vilniaus auksakalys Enochas Olfirovičius. Motina antrą kartą ištėkėjo už Venclovo Agripas. Taip E. Pilgrimovijus užaugo ir subrendo V. Agripas aplinkoje.

3) 1564 m. mokėsi kalvinistų mokykloje⁷⁰⁸, po to įsirašė į Karaliaučiaus universitetą kaip Elijas Agripa. Įdomu pastebėti, kad LDK šaltiniuose tokio asmens nepavyko aptikti⁷⁰⁹. 3) Pasak E. Rimšos, užaugo ir subrendo Agripas aplinkoje,

4) Žmona – Bogdana Lackaitė. Vaikų neturėjo.

5) Tikėtina, kad į valdovo dvarą pateko su patėvio Agripas užtarimu.

6) Buvo liuteronas.

7) 1581 m. kaip LDK etmono pasiuntinys Elijas Pilgrimovijus lankėsi prie Pskovo buvusioje karo lauko stovykloje. Ten stebėjo karo eigą, o 1583 m. šis karas lotyniškai buvo aprašytas kūrinyje „Panegiriškas kreipimasis“⁷¹⁰. Dar būdamas valdovo sekretoriumi, 1583 m. dalyvavo pasiuntinybėje į Maskvą⁷¹¹. Tikėtina, kad tai buvo vienas iš veiksmų gauti tarnybą kanceliarijoje. 1586 m. E. Pilgrimovijus buvo paskirtas raštininku LDK kanceliarijoje⁷¹². Jo surašyti rusėniški dokumentai pasižymi glaustumu, pavyzdžiui, kreipimasis į visus LDK gyventojus apie būtinybę pervesti į Livoniją 200 rotmistro vengro Jono Erdos vadovaujamų žmonių⁷¹³. E.

⁷⁰⁵ LMAVB, F16–25, l. 46.

⁷⁰⁶ Ten pat.

⁷⁰⁷ Lietuvos Metrika, 69-oji Užrašymų knyga l.227–227v.

⁷⁰⁸ Ragauskienė, *Kancleris*, p. 307.

⁷⁰⁹ E. Rimša, „Venclovas Agripa ir jo giminė“, in: *Lietuvos TSR MADA*, serija A, 1(94), Vilnius, 1986, p. 66.

⁷¹⁰ E. Pilgrimovijus, *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą 1600–1601 m.*, parengė Jūratė Kiaupienė, *Historiae Lituaniae fontes minores*, Vilnius, 2002, p. 7.

⁷¹¹ Ten pat, p. 8; M. Sirutavičius, *Diplomatinės veiklos organizavimas*, p. 231.

⁷¹² Rimša, *V. Agripa*, p. 68.

⁷¹³ Lietuvos Metrika, 65-oji Užrašymų knyga, l.191.

Pilgrimovijaus pasirašytų dokumentų kiekis rodo, kad jis nepasižymėjo dideliu produktyvumu kanceliarijoje. Dokumentus rašė rusėniškai, lenkiškai, lotyniškai. Jam taip pat teko keliauti į Livoniją su pranešimu apie naujo valdovo išrinkimą⁷¹⁴. 1600 m. dalyvavo Leono Sapiegos pasiuntinybėje į Maskvą. Parengė kelionės dienoraštį, kuris pasiekė mūsų dienas ir yra puikus šaltinis tiriant ne tik tarpvalstybinius santykius su Maskva, bet ir kultūrinius LDK ir Maskvos skirtumus⁷¹⁵.

25. Jonas Druckis-Sokolinskis (herbas – Druck⁷¹⁶)

1) Tikslī gimimo data nežinoma. Pirmasis paminėjimas susijęs su studijomis Vilniaus akademijoje. 1596 m. J. Druckis-Skolinskis minimas leidinyje „Threni in obitum Nicolai Szymanowski“⁷¹⁷. Mirė 1630 m.

2) Kilo iš kunigaikščiškos Druskių giminės.

3) Studijavo Vilniaus akademijoje⁷¹⁸.

4) Vedė Aną Zalucką, su kuria susilaukė sūnaus Mikalojaus, tapusio Smolensko kanauninku, ir dukros Eleonoros, kuri ištekėjo už Mikalojaus Lauryno Klevickio⁷¹⁹.

5) Minimas tarp Leono Sapiegos nuolatinių namų ūkio tarnų⁷²⁰.

6) Tai, kad studijavo Vilniaus akademijoje, rodo buvus kataliku.

7) 1602 m. gegužės 9 d. jam ir Aleksandrui Gosievskiui buvo adresuotas Maskvos valstybės pasienio komisarų laiškas dėl valdų nustatymo⁷²¹. 1604 m. Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina pasiūlė L. Sapiegai išleisti J. Druckį-Sokolinskį į misiją Romoje⁷²². LDK raštininku J. Druckis-Skolinskis tapo 1607 m. ir, sprendžiant pagal to meto Lietuvos Metrikos knygas, buvo

⁷¹⁴ Ten pat, I.285–I.286.

⁷¹⁵ Lietuvos Metrika, 65-oji Užrašymų knyga, 264l; E. Pilgrimovijus, *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą 1600–1601 m.*, parengė Jūratė Kiaupienė, *Historiae Lituaniae fontes minores*, Vilnius, 2002.

⁷¹⁶ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 589.

⁷¹⁷ Threni in obitum nobilis et generosi adolescentis Nicolai Szymanowski, studiosi philosophiae in academia Vilnensi Societatis Iesu, 1596 m. Leidinys prieinamas internete:

https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/kolekcijos%3AVUB01_000427859#00023, p. 23.

⁷¹⁸ Mirosław Nagielski, J“an Sokoliński (Drucki Sokoliński)“, in: *PSB*, t. 40, p. 35–37.

⁷¹⁹ Ten pat.

⁷²⁰ LMAVB, RS 17, b. 106; E. Savišcevas, *Odisėjo Lynas*, p. 143.

⁷²¹ AGAD, AR., II dz., 430.

⁷²² Mirosław Nagielski, *Jan Sokoliński (Drucki Sokoliński)*.

vidutiniškai aktyvus (žiūrėti priedą Nr. 3) Kita vertus, J. Druckis-Skolinskis buvo kur kas produktyvesnis už E. Pilgrimovijų, kurio vietą užėmė kanceliarijoje (žiūrėti priedą Nr. 2). Aktyviausias per visą savo karjerą J. Druckis-Sokolinskis buvo vykstant karui su Maskva. Kaip LDK raštininkas vyko derėtis, nuolatos buvo karinėje stovykloje. Joje pasirašė daugiausia dokumentų (žiūrėti priedą Nr. 4). 1617 m. kovo 22 d. valdovo vardu surašė dokumentą Kristupui Radvilai dėl kazokų sukilimo⁷²³. J. Druckis-Skolinskis pasirašė labai daug dokumentų, aktuotų Lietuvos Metrikos knygose. Be kitų, jis surašė ir 1620 metų Seimo konstituciją⁷²⁴. 1621 m. J. Druckis-Sokolinskis buvo išrinktas seimo maršalka⁷²⁵. Jis buvo laikomas vienu ištikimiausių L. Sapiegos tarnų. Tarnystę pradėjo jaunystėje. Nors santykiai su L. Sapiega buvo artimi, karjeros aukštumų nepasiekė.

26. Jonušas Skuminas Tiškevičius (Herbas – Lelija)⁷²⁶

1) Gimė apie 1572 m., mirė 1631 m.

2) Teodoro Skumino Tiškevičiaus vienturtis sūnus.

3) 1589 m. studijavo Heidelbergo, 1590 m. – Bazelio universitete. Tais pačiais metais J. S. Tiškevičius grįžo į Lietuvą.

4) 1595 m. Jonušas vedė Barborą Naruševičiūtę. Jos tėvas Stanislovas Naruševičius buvo Mstislavlio ir Smolensko kaštelionas, o dėdė Mikalojus Naruševičius – LDK dvaro išdininkas.

5) Galima teigti, kad karjerai padėjo tėvo turimi ryšiai.

6) Buvo unitas.

7) 1607 m. J. Skuminui Tiškevičiui buvo suteiktos LDK raštininko ir Naugarduko seniūno pareigos. Tais pačiais metais jis vyko derėtis su Zebžidovskio rokošo maištininkais. Lietuvos Metrikos knygose fiksuojamas vidutiniškas jo aktyvumas. Pagal veiklos produktyvumą ir intensyvumą labai panašus į J. Druckį-Sokolinskį. Su pastaruoju dalyvavo Smolensko kare, taip pat keitėsi pasirašant kanceliarijos išduodamus dokumentus. 1609 m. kartu su kitais pareigūnais buvo siunčiamas derėtis su Dmitrijumi II Apsišaukėliu⁷²⁷. 1610 m. vasario 14 d. surašė Zigmanto Vazos atsakymus į Apsišaukėlio rėmėjų, vadinamųjų Tušino stovyklos žmonių, klausimus⁷²⁸. Su maskvėnais

⁷²³ AGAD, AR., dz. II, 667.

⁷²⁴ Volumina Legum, t. 3, p. 209.

⁷²⁵ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 469.

⁷²⁶ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 642.

⁷²⁷ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 260.

⁷²⁸ AGAD, AR., dz. II, 555.

derėjosi 1610 m. 1611 m., jau būdamas LDK raštininku, kartu su valdovo sekretoriumi Steponu Pacu ir Lenkijos atstovu Krzysztofu Przyjemskiu vyko derėtis į Maskvą⁷²⁹. Tais pačiais metais LDK pasiuntiniai Seime iškėlė klausimą, kodėl LDK pirkliais yra pakitusios Kuršo uosto prekybos sąlygos. Esą anksčiau buvo galima plaukti per upę Giliją, o dabar reikia vykti per Prūsiją ir čia mokėti mokesčius. J. Skuminas Tiškevičius buvo pasiūstas aiškintis situacijos. Jis turėjo išsiaiškinti, ar laikomasi anksčiau šiuo reikalu į Kuršą siųsto LDK raštininko Elijaus Pelgrimovskio liustracijos⁷³⁰. Savo ataskaitą J. Skuminas Tiškevičius pristatė 1613 m. Seime, ji buvo įrašyta į konstituciją⁷³¹. 1615 m. balandžio 14 d. gavo valdovo instrukciją ir šiam atstovavo Vilniaus suvažiavime, vykusiame 1615 m. gegužės mėnesį⁷³². 1618 m. spalio 27 d. Varšuvoje J. Skuminas Tiškevičius išdavė išrašą iš Lietuvos Metrikos knygos⁷³³. 1621 m. jis buvo paskirtas Mstislavlio vaivada ir šitaip tapo senatoriumi. Tais pačiais metais dalyvavo Chotino mūšyje. 1621 m. L. Sapiega organizavo administracinį patikrinimą inkorporuotose (Smolensko) žemėse. Atlikti šį darbą pavesta Aleksandriui Korvinui Gosievskiui ir J. Skuminui Tiškevičiui⁷³⁴. 1623 m. J. Skuminas Tiškevičius kartu su L. Sapiega aptarinėjo karinę kampaniją prieš švedus⁷³⁵. 1625 m. vėl derėjosi su švedais ir parašė šių derybų dienoraštį⁷³⁶. Trakų vaivada tapo 1626 m. Tai buvo vienos aukščiausių pareigų LDK pareigybių hierarchijoje. E. Gudas pastebėjo, kad, kol buvo gyvas tėvas, J. S. Tiškevičius vartojo rusėnų kalbą, tačiau šiam mirus perėjo prie lenkų kalbos⁷³⁷.

⁷²⁹ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 302.

⁷³⁰ Volumina Legum, t. 3, p. 24.

⁷³¹ Volumina Legum, t. 3, p. 97.

⁷³² AGAD, AR., II dz., 628.

⁷³³ AGAD, AR. II dz., 682.

⁷³⁴ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 468.

⁷³⁵ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 494.

⁷³⁶ „Umowy ze Szwecyą, Dyarjusz Janusza Tyszkiewicza 1625

⁷³⁷ E. Gudas, *Tiškevičiai*, p. 64.

27. Aleksandras Gosievskis⁷³⁸ (Herbas – Naktikovas⁷³⁹)

1) Gimimo data nežinoma. 1593 m. jau dirbo kanceliarijoje, galimai rašovu, 1596 m. vadinamas kanceliarijos regentu. Mirė 1639 m.

2) Vertintinas kaip pirmasis iškilęs giminės atstovas. Tėvas Jonas kilo iš Mozūrijos ir gyveno Ašmenos paviete.

3) Apie A. Gosievskio išsilavinimą žinių nėra.

4) Vedė Ievą Pacaitę, LDK raštininko Stepono Paco seserį, su kuria susilaukė trijų dukrų ir keturių sūnų. Žinomiausi buvo: Vincentas Gosievskis – LDK iždininkas ir etmonas; Kristupas – Smolensko vaivada.

5) Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad Aleksandras Gosievskis buvo ištikimas Leono Sapiegos pagalbininkas ir kad visa jo karjera yra nulemta L. Sapiegos. Tačiau istorikas Deimantas Karvelis A. Gosievskį priskiria prie Kristupo II Radvilos klientų⁷⁴⁰.

6) Konfesinė priklausomybė nežinoma.

7) LDK raštininku ir referendoriumi tapo tik 1615 m. Tiesa, S. Herbst nurodo, kad LDK referendoriumi A. Gosievskis jau buvo nominuotas 1610 m. rugpjūčio 10 d⁷⁴¹. A. Gosievskis buvo autoritetingas kanceliarijos pareigūnas, neretai pavadavo ir patį kanclerį. Pavyzdžiui, 1599 m., kai L. Sapiega išvyko į Livoniją stebėti vietinių nuotaikų, į Varšuvą nuo kanceliarijos buvo pasiųstas A. Gosievskis⁷⁴². 1600 m. kartu su L. Sapiega vyko į Maskvą. Šioje misijoje atliko raštininko pareigas (oficialiai jis buvo ir valdovo sekretorius), kartu su Elijumi Pilgrimovijumi redagavo galutinį sutarties su Maskva tekstą⁷⁴³. 1605 m. Zigmantas Vaza A. Gosievskį išsiuntė į Maskvą pasveikinti Dmitrijų I Apsišaukėlį šiam užėmus sostą⁷⁴⁴. A.

⁷³⁸ Stanislaw Herbst, „Aleksandr Gosiewski“, *PSB*, t. VIII, 1959–1960, p. 339–340. Apie A. Gosievskio kilimą karjeros laiptais plačiau žiūrėti: V. Liepuonis, „Leono Sapiegos politinės grupuotės galios akumuliavimo mechanizmai: Aleksandro Korvino Gosevskio atvejis“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 39*. Vilnius, 2016, interaktyvus: http://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXXIX/lkma-metraštis_t39_Liepuonius.pdf. V. Liepuonius analizuoja kaip A. Gosievskis pasiekė aukštą postą – tapo LDK kanceliarijos raštininku ir apsiriboja tik iki XVI a. pab.

⁷³⁹ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbų bynas*, p. 224. Nurodoma, kad šis herbas į Lenkiją atkeliavo iš Vengrijos.

⁷⁴⁰ D. Karvelis, *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metais*, p. 145.

⁷⁴¹ S. Herbst, *Aleksandr Gosiewski*.

⁷⁴² A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 133.

⁷⁴³ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 155.

⁷⁴⁴ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 200.

Gosievskis dalyvaudavo visuose užkulisiniuose pokalbiuose, kurių dėl vienokių ar kitokių aplinkybių kancleris nenorėjo viešinti⁷⁴⁵. Jų metu A. Gosievskis atstovavo kancleriui, kalbėjo jo vardu. 1608 m. A. Gosievskis buvo vėl pasiūstas į Maskvą⁷⁴⁶. 1609 m. jis buvo komandiruotas į pasienį su Maskva tam, kad išsiaiškintų tuometinę vietos situaciją. A. Gosievskis situaciją įvertino teigiamai, L. Sapiegai perdavė žinią, kad susiklosčiusi situacija yra palankiausias laikas intervencijai. Dar daugiau, A. Gosievskis pats pradėjo propagandinę akciją formuodamas nuomonę, kad maskvėnams dabar yra pats geriausias laikas pasiduoti⁷⁴⁷. Smolensko kampanijos metu A. Gosievskiui teko gintis Bialoje, užpuolus jungtinėms švedų ir maskvėnų pajėgoms⁷⁴⁸. L. Sapiega vietoj savęs A. Gosievskį į Maskvą pasiuntė 1610 m., parengęs jam išsamias instrukcijas⁷⁴⁹. Maskvoje A. Gosievskis išbuvo iki 1613 m. Tais pačiais metais Seimo konstitucijoje buvo aptariama Smolensko padėtis. Prižiūrėti Smolensko vaivadiją buvo pavesta revizoriams, tarp kurių buvo Oršos seniūnas Aleksandras Sapiega ir valdovo sekretorius Jonas Gridičius⁷⁵⁰. Mūsų tyrimas rodo, kad A. Gosievskis buvo vienas aktyviausių LDK raštininkų (žiūrėti priedą Nr. 3). Plačiau jis reiškėsi diplomatinėje srityje. 1617 m. Zigmantas Vaza Jonui Karoliui Chodkevičiui ir A. Gosievskiui pavedė organizuoti propagandos kampaniją prieš naująją Maskvos valdovą Michailą Romanovą⁷⁵¹. A. Gosievskis valdovo vardu parengė instrukciją apie situaciją Smolenske, skirtą pasiuntiniams, vykstantiems į Vilniaus suvažiavimą⁷⁵². Apskritai XVII a. pirmoje pusėje geriausiai situaciją Maskvoje išmanė A. Gosievskis, J. K. Chodkevičius ir Oršos seniūnas Andrius Sapiega. 1618 m. A. Gosievskis vyko į Maskvą derėtis dėl taikos sutarties sudarymo⁷⁵³. 1621 m. A. Gosievskis buvo apsistojęs Biržuose⁷⁵⁴. Tais pačiais metais L. Sapiegos pavedimu kartu su J. Skuminu Tiškevičiumi vėl vyko į Smolenską atlikti administracinio patikrinimo⁷⁵⁵. 1621–1622 m. A. Gosievskis dalyvavo Livonijos kare. 1622

⁷⁴⁵ Ten pat, p. 205.

⁷⁴⁶ Ten pat, p. 247.

⁷⁴⁷ Ten pat, p. 254.

⁷⁴⁸ Ten pat, p. 273.

⁷⁴⁹ Ten pat, p. 277.

⁷⁵⁰ Volumina Legum, t. 3, p. 96.

⁷⁵¹ Ten pat, p. 401.

⁷⁵² AGAD, AR., dz. II,

⁷⁵³ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 425.

⁷⁵⁴ D. Karvelis, *Iš Radvilų giminės*, p. 296.

⁷⁵⁵ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 468.

m. sausį, keliaudamas iš Livonijos į Kauną, stabtelėjo Biržuose, kur buvo pavaišintas K. Radvilos žmonos⁷⁵⁶. Tų pačių metų vasario mėnesį jau buvo Lvove, nes po Chotino mūšio kelis mėnesius negavę atlygio kareiviai ėmė bruzdėti. A. Gosievskis įsakė jiems sudaryti konfederaciją ir vykti derėtis į valdovo dvarą⁷⁵⁷. A. Gosievskis į Biržus dar kartą grįžo rugpjūčio mėnesį. Čia atvyko kartu su Polocko vaivada Jonu Kiška⁷⁵⁸. 1625 m. A. Gosievskis pasiekė savo karjeros viršūnę – tapo Smolensko vaivada. Tęsė bendradarbiavimą su L. Sapiega. Taip pat palaikė ir K. Radvilą, nes dar 1625 m. pabaigoje Vilniaus, Ukmergės ir Trakų seimeliuose buvo iškeltas pasiūlymas atlyginti K. Radvilai už Biržų pilį, kadangi jis išgelbėjo Vilnių⁷⁵⁹.

28. Steponas Pacas (Herbas – Lelija⁷⁶⁰)

1) Gimė 1587 m. Mirė 1640 m.

2) Tėvas buvo Bresto vaivada Mikalojus Pacas, o motina Sofija Agata – Minsko vaivados Bogdano Sapiegos dukra.

3) Jaunystėje keliavo po Italiją ir Vokietiją. Nėra aišku, ar studijavo Paduvoje, bet istoriniai šaltiniai liudija, kad ten lankėsi 1609 m.

4) Vedė Aną Marcibelą Rudaminą-Dusėtiškę, turėjo penkis vaikus:

- Stanislovas – karaliaus dvariškis;
- Kristupas Zigmantas – LDK vėliavininkas, Lietuvos pakancleris (1656–1658 m.), Lietuvos didysis kancleris (1658–1684 m.);
- Mikalojus Steponas – Trakų vaivada, Vilniaus kaštelionas, Vilniaus vyskupas;
- Sofija – ištekęjo už Jono Kazimiero Chodkevičiaus;
- Ana – ištekęjo už Frederiko Sapiegos.

5) Leoną Sapiegą paskyrus Vilniaus vaivada, šis stengėsi, kad pakancleriu taptų vienas iš jo klientų: Jonas Druckis-Sokolinskis, Steponas Pacas arba Aleksandras Gosievskis⁷⁶¹.

6) Manoma, kad iš stačiatikybės perėjo į katalikybę.

7) Nors S. Pacas nebuvo pirmasis giminės atstovas, užėmęs ypač aukštas pareigas, tačiau būtent jis pavertė Pacus viena įtakingiausių LDK elito giminų. 1610 m. kartu su Zigmantu Vaza buvo prie Smolensko, čia iš

⁷⁵⁶ D. Karvelis, *Iš Radvilų giminės*, p. 145.

⁷⁵⁷ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 481.

⁷⁵⁸ D. Karvelis, *Iš Radvilų giminės*, p. 297.

⁷⁵⁹ Ten pat, p. 272.

⁷⁶⁰ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 472.

⁷⁶¹ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 489.

Karaliaus gavo sekretoriaus pareigas. 1611 m. kartu su raštininku Jonušu Tiškevičiumi ir Lenkijos atstovu Krzysztofu Przyjemskiu⁷⁶² vyko derėtis į Maskvą. 1615 m. lapkričio 26 d. buvo nominuotas LDK raštininku. Privilegijoje pabrėžiama S. Paco kilmė ir garbinga giminė, davusi valstybei daug puikių pareigūnų. Dokumente taip pat teigiama, kad S. Pacas labai gerai vykdė sekretoriaus pareigas, įrodė savo ištikimybę, nusipelnė valstybei kariaudamas prie Smolensko ir vykdamas į Maskvą derėtis. Privilegijoje akcentuota, kad S. Pacas skiriamas į Mikalojaus Jasinskio vietą, kuri jau daug metų vakavo⁷⁶³. 1617 m. S. Pacas, kaip LDK raštininkas, pristatė valdovo instrukciją į Vilniaus konvokaciją⁷⁶⁴. Šią instrukciją pasirašė L. Sapiega⁷⁶⁵. 1624–1626 m. S. Pacas lydėjo karalaitį Vladislavą kelionėje po Europą. 1626 m. tapo LDK referendoriumi, 1630 m. balandžio 26 d. – LDK dvaro išdininku, o metų pabaigoje, gruodžio 24 d., buvo paaukštintas ir tapo LDK žemės išdininku. 1635 m. gruodžio 1 d. paskirtas LDK pakancleriu. Buvo artimas valdovui, ypač po Zigmanto Vazos konflikto su Leonu Sapiega. Ši aplinkybė ir lėmė S. Paco karjerą⁷⁶⁶.

29. Kristupas Steponas Sapiega (herbas – lapinas⁷⁶⁷)

1–2) Gimė 1590 m. Oršos pakamario Grigaliaus Sapiegos ir Sofijos Stravinskaitės šeimoje. Mirė 1627 m.

3) Studijavo Braneve, vėliau mokslus tęsė Viurburge, Frankfurte prie Maino ir Paryžiuje⁷⁶⁸.

4) Vedė Aną Golovčinską, su kuria susilaukė vienintelio sūnaus – LDK lauko raštininko Mikalojaus Kristupo Sapiegos;

5) Neabejotinai karjerai įtakos turėjo giminaitis – kancleris L. Sapiega.

6) Gimė kalvinistu, bet vėliau studijuodamas perėjo į katalikybę.

7) 1611 m. rugpjūčio 28 d., eidamas valdovo dvarionio ir pasiuntinio pareigas, gavo karaliaus Zigmanto Vazos instrukciją, kurią turėjo perduoti į Vilniaus suvažiavimą susirinkusiems asmenims⁷⁶⁹. 1621 m. tapo LDK raštininku. 1623 m. dalyvavo derybose su švedais⁷⁷⁰.

⁷⁶² A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 302.

⁷⁶³ Lietuvos Metrikos 91-oji Užrašymų knyga, 282l.v.–283l.v.

⁷⁶⁴ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 400.

⁷⁶⁵ AGAD, AR. II dz., 688.

⁷⁶⁶ PSB, t. 24, p. 748–749.

⁷⁶⁷ A. Kojalavičius-Vijūkas, *Giminių ir vardų herbynas*, p. 558.

⁷⁶⁸ Mirosław Nagielski, „Krzysztof Stefan Sapieha“, in: *PSB*, t. XXXV, Kraków, p. 65.

⁷⁶⁹ AGAD, AR II dz., 563.

⁷⁷⁰ A. Czwolek, *Lew Sapieha*, p. 491.

Priedas Nr. 2: Kanceliarijos personalo kaita

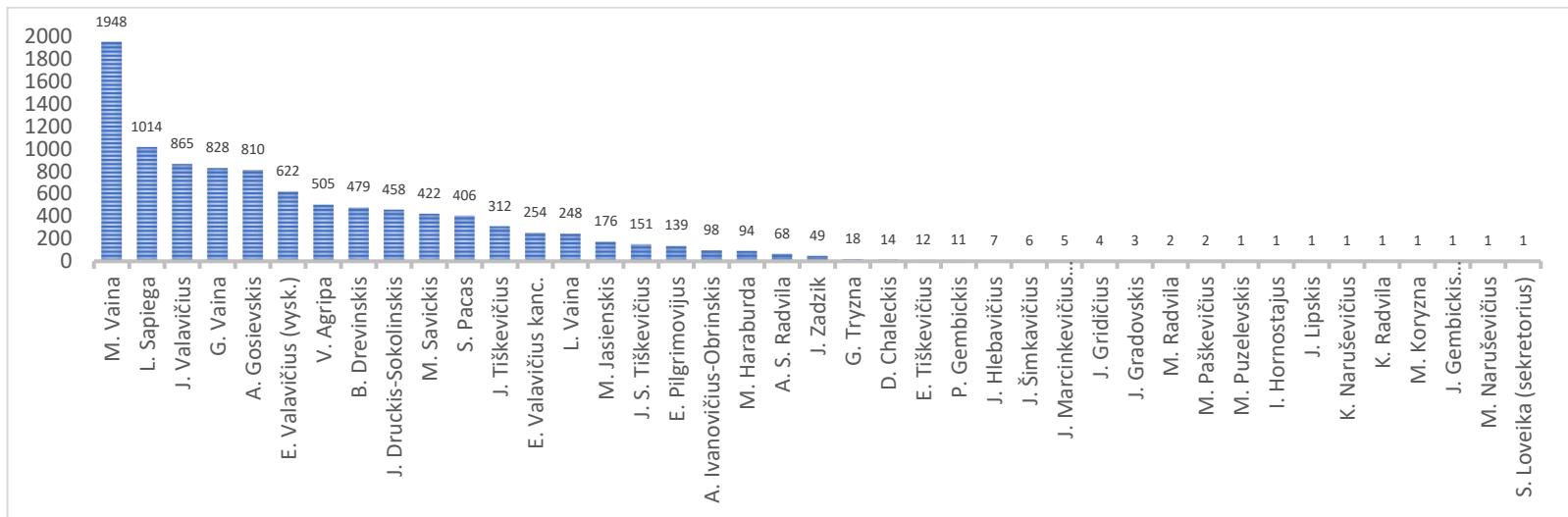
Metai	Žemės įždininkas	Dvaro įždininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Pakancleris	Kancleris
1566	Mikalojus Naruševičiu s	Stanislovas Zacharaševičius Vlošekas	Mikalojus Savickis	Mikalojus Haraburda	Bazilijus Drevinskis	Jonas Šimkavičius		Eustachijus Valavičius	Mikalojus Radvila Rudasis
1567									
1568									
1569									
1570									
1571		Laurynas Vaina							
1572									
1573									
1574									
1575									
1576	Laurynas Vaina	Teodoras Skuminas Tiškevičius			Mikalojus Jasienskis	Venclovas Agripa	Andrėjus Ivanovičius Chorūžičius	Kristupas Radvila Perkūnas	Eustachijus Valavičius
1577									
1578									
1579									
1580									
1581									

Metai	Žemės įždininkas	Dvaro įždininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Pakancleris	Kancleris
1582	Jonas Glebavičius		Leonas Sapiega						
1583									
1584									
1585									
1586	Teodoras S. Tiškevičius		Gabrielius Vaina					Leonas Sapiega	
1587									
1588									
1589									
1590	Dmitrijus Chaleckis	Petras Vesialovskis	Motiejus Vaina			Elijas Pielgrimovsk is	Jeronimas Valavičius	Gabrielius Vaina	Leonas Sapiega
1591									
1592									
1593									
1594									
1595									
1596									
1597									
1598	Andrėjus Zaviša								
1599									
1600									
1601									

Metai	Žemės įždininkas	Dvaro įždininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Pakancleris	Kancleris										
1602																			
1603																			
1604																			
1605	Jeronimas Valavičius	Motiejus Vaina	Eustachijus Valavičius	Jonušas Skuminas Tiškevičius															
1606																			
1607		Eustachijus Tiškevičius																	
1608																			
1609						Jonas Druskis Sokolinskis													
1610																			
1611																			
1612																			
1613																			
1614																			
1615		Kristupas Naruševičius	Aleksandras Gosievskis		Steponas Pacas														
1616																			
1617		Paulius Valavičius						Eustachijus Valavičius											
1618	Kristupas Naruševičiu s							Jeronimas Valavičius											
1619																			
1620																			

Metai	Žemės iždininkas	Dvaro iždininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Raštininkas	Pakancleris	Kancleris
1621								Albertas Stanislovas Radvila	
1622				Kristupas Step. Sapiega					
1623									

Priedas Nr. 3: Kanceliarijos darbuotojų aktyvumas pagal pasirašytų dokumentų skaičių

Priedas Nr. 4.: Kanceliarijos darbuotojų pasirašytų dokumentų
skaičius Lietuvos Metrikos Užrašymų knygoose

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
1.	47 (1565- 1567)	155	E. Valavičius	1
			L. Vaina	4
			Nėra parašų	150
2.	48 (1566- 1572)	408	B. Drevinskis	408
3.	49 (1566- 1572)	97	B. Drevinskis	54
			M. Naruševičius	1
			I. Hornostajus	1
			M. Paškevičius	2
4.	50 (1566- 1572)	301	E. Valavičius kanc.	28
			L. Vaina	53
			M. Haraburda	55
			J. Šimkavičius	6
			M. Savickis	32
			B. Drevinskis	17
			J. Gradovskis	3
			Nėra parašų	107
5.	51 (1566- 1574)	242	M. Savickis	240
			M. Radvila	1
			M. Puzelievskis	1
6.	52 (1569- 1570)	210	Nėra parašų	208
7.	53 (1569- 1571)	86	Nėra parašų	86
8.	54	75	L. Vaina	74

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
	(1570-1572)		E. Valavičius kanc.	1
9.	55 (1570-1571)	54	Nėra parašų	54
10.	56 (1571 ir 1576-1577)	107	M. Savickis	106
			M. Radvila	1
11.	57 (1574)	73	L. Vaina	73
12.	58 (1576-1577)	329	M. Savickis	34
			L. Vaina	15
			A. Ivanovičius- Obrinskis	32
			M. Haraburda	1
			M. Jasienskis	35
			E. Valavičius kanc.	4
			V. Agripa	8
			Nėra parašų	200
13.	59 (1576-1578)	166	V. Agripa	99
			M. Jasienskis	20
			E. Valavičius kanc.	1
			L. Vaina	2
			M. Haraburda	3
			Nėra parašų	41
14.	60 (1576-1578)	265	L. Vaina	6
			A. Ivanovičius- Obrinskis	20
			M. Savickis	1
			V. Agripa	58
			M. Jasienskis	8

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
			M. Haraburda	2
			E. Valavičius kanc.	10
			Nėra parašų	160
15.	61 (1576- 1579)	163	M. Jasienskis	27
			M. Savickis	1
			Nėra parašų	135
16.	62 (1576- 1579)	41	M. Jasienskis	4
			E. Valavičius kanc.	3
			M. Savickis	4
			A. Ivanovičius- Obrinskis	1
			V. Agripa	4
			Nėra parašų	25
17.	63 (1576- 1580)	224	E. Valavičius kanc.	199
			M. Savickis	2
			L. Vaina	6
			A. Ivanovičius- Obrinskis	6
			V. Agripa	11
18.	64 (1579)	161	L. Vaina	1
			V. Agripa	88
			M. Haraburda	31
			M. Jasienskis	17
			A. Ivanovičius- Obrinskis	4
			M. Savickis	2
			E. Valavičius kanc.	3
			Nėra parašų	15

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
19.	65 (1579- 1588)	449	K. Radvila	1
			V. Agripa	98
			L. Vaina	13
			M. Jasienskis	15
			J. Hlebavičius	2
			M. Koryzna	1
			L. Sapiega	29
			M. Haraburda	2
			E. Pilgrimovijus	82
			Nėra parašų	206
20.	66 (1580)	143	V. Agripa	69
			E. Valavičius kanc.	4
			M. Jasienskis	22
			A. Ivanovičius- Obrinskis	7
			L. Vaina	1
			Nėra parašų	40
21.	67 (1581- 1582)	167	M. Jasienskis	18
			J. Hlebavičius	2
			L. Sapiega	91
			V. Agripa	35
			Nėra parašų	21
22.	68 (1581- 1585)	281	L. Sapiega	281
23.	69 (1581- 1585)	274	L. Sapiega	274
24.	70 (1583- 1585)	191	L. Sapiega	73
			V. Agripa	35
			J. Hlebavičius	3

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
			M. Jasienskis	10
			A. Ivanovičius- Obrinskis	8
			G. Vaina	7
			Nėra parašų	55
25.	72 (1585- 1589)	186	G. Vaina	186
26.	73 (1585- 1589)	688	L. Sapiega	116
			G. Vaina	294
			T. S. Tiškevičius	3
			A. Ivanovičius- Obrinskis	15
			J. Valavičius	2
			M. Vaina	59
			E. Pilgrimovijus	26
			Nėra parašų	173
27.	74 (1585- 1589)	642	L. Sapiega	104
			G. Vaina	307
			A. Ivanovičius- Obrinskis	5
			M. Vaina	51
			T. S. Tiškevičius	4
			E. Pilgrimovijus	23
			Nėra parašų	148
28.	75 (1588-	155	Livonijos reikalų knyga	0

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
	1590)			
29.	76 (1589- 1598)	827	J. Valavičius	270
			M. Vaina	505
			G. Vaina	23
			T. S. Tiškevičius	4
			D. Chaleckis	7
			Nėra parašų	18
30.	77 (1589- 1595)	669	G. Vaina	5
			L. Sapiega	39
			M. Vaina	223
			T. S. Tiškevičius	1
			J. Valavičius	316
			D. Chaleckis	7
			E. Pilgrimovijus	8
			S. Loveika (sekretorius)	1
			J. Gembickis (sekretorius)	1
			Nėra parašų	68
31.	78 (1589- 1595)	370	M. Vaina	370
32.	85 (1599- 1606)	606	M. Vaina	38
			J. Valavičius	20
			G. Vaina	1
			E. Valavičius	137
33.	86	976	M. Vaina	385
			J. Valavičius	195

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
	(1599- 1614)		J. Marcinkevičius (sekretorius)	1
			G. Vaina	5
			E. Valavičius	228
			J. T. Tiškevičius	151
			J. Druckis- Sokolinskis	11
34.	88 (1602- 1607)	287	M. Vaina	287
35.	89 (1607- 1611)	542	M. Vaina	30
			J. Tiškevičius	146
			E. Valavičius	119
			J. Valavičius	23
			J. Druckis- Sokolinskis	152
			L. Sapiega	3
			B. Chrebtavičius	3
			Nėra parašų	66
36.	91 (1612- 1615)	343	S. Pacas	48
			J. Druckis- Sokolinskis	66
			L. Sapiega	2
			E. Valavičius	138
			J. Valavičius	14
			J. Tiškevičius	62
			A. Gosievskis	9
			J. Gridičius	4
37.	92	388	A. Gosievskis	36
			J. Valavičius	4

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
	(1615- 1616)		J. Tiškevičius	67
			S. Pacas	131
			J. Druckis- Sokolinskis	70
			Nėra parašų	80
38.	93 (1616- 1622)	265	J. Tiškevičius	33
			G. Tryzna	4
			S. Pacas	64
			A. Gosievskis	86
			L. Sapiega	2
			K. Naruševičius	1
			J. Druckis- Sokolinskis	118
			Jakobas Zadzikas (sekretorius)	7
			Nėra parašų	85
39.	94 (1618- 1619)	53	S. Pacas	38
			J. Valavičius	15
40.	95 (1618- 1619)	118	S. Pacas	56
			J. Valavičius	6
			A. Gosievskis	4
			J. Druckis- Sokolinskis	33
			J. Zadzikas	18
			J. Marcinkevičius (sekretorius)	1
41.	96	477	J. Druckis- Sokolinskis	8

Eil. Nr.	Lietuvos Metrikos Užrašymų knygos Nr.	Viso dokumentų knygoje	Raštininkas	Raštininko pasirašytų dokumentų skaičius
	(1619- 1623)		A. S. Radvila	68
			S. Pacas	69
			A. Gosievskis	160
			J. Tiškevičius	4
			J. Marcinkevičius (sekretorius)	3
			G. Tryzna	14
			J. Zadzikas	24
			P. Gembickis	11
			J. Lipskis	1
			Nėra parašų	115
42.	97 (1620- 1622)	280	A. Gosievskis	515

SUMMARY

The dissertation investigates the organisation and functioning of the Chancellery of the Grand Duchy of Lithuania between 1566 and 1623 and argues that a state's practical capacity—its ability to legislate, adjudicate, command, and be obeyed—is inseparable from the robustness of its institutions and the people who animate them. As institutional processes evolve, so too do effectiveness and resilience against internal and external pressures, and the Chancellery emerges as the nodal point where legality, political authority, documentary technique, and institutional memory converged in the Lithuanian polity. Within this frame, chancery practice appears not as a neutral conduit for royal intention but as a constitutive element of governance: by controlling access to the seals, prescribing formats and authentication routines, coordinating the circulation of mandates and decrees, enforcing registrational discipline, and curating the long-run archive of government in the Lithuanian *Metrica*, chancery officers translated political will into enforceable rule and embedded the state's memory in reproducible, recognisable forms that could travel across space, survive interregna, and anchor claims in law.

The study aligns with historiography that shifts attention from rulers to structures and from charisma to procedure, treating administrative routines as engines of power rather than mere reflections of it. Against this backdrop, the Grand Duchy of Lithuania is examined as a polity in which elective monarchy and composite governance coexisted with a legal culture anchored in the Statutes and in the authority of seals. The Chancellery had to maintain legal coherence across multilingual, multi-jurisdictional realities within the shared political order of the Polish–Lithuanian Commonwealth and to do so under the compressions of war finance, military logistics, and intensified diplomacy. The problem addressed is therefore to explain how, under fiscal and legal pressures generated by near-continuous warfare—Livonian, Muscovite, Swedish, and Ottoman conflicts punctuated by only brief peaces—together with the cyclical strains of royal elections and interregna, the organisation and functions of the Chancellery of the Grand Duchy of Lithuania were reshaped, and how those internal changes fed back into governance by stabilising legality, accelerating decision-flows, and redefining the locus of administrative expertise.

The object is the Chancellery's organisation and activity in the late sixteenth and early seventeenth centuries; the aim is to analyse its structure,

personnel, and operations in 1566–1623 and to assess their implications for the functioning of state institutions, asking whether, how, and to what extent a professional service ethos emerged alongside enduring patterns of patronage and clientage. The chronological arc begins with the judicial–administrative reforms of 1564–1566 and the Second Lithuanian Statute (1566), when the office of vice-chancellor was created and Mikalojus Radvila Rudasis assumed the chancellorship; it crosses the Union of Lublin (1569), which constitutionally affirmed the institutions and great seal of the Grand Duchy of Lithuania even as territorial adjustments narrowed the Chancellery’s geographical remit in some regions; and it ends with the resignation of Chancellor Leonas Sapiega in 1623, by which time the oldest *Metrica* books had been recopied, new roles (regent, chancery servant, referendary) had crystallised, the Great and Small Chancelleries had been distinguished, and operational routines had stabilised to a recognisable pattern.

The dissertation’s novelty is fourfold. First, it reconstructs in one sustained analysis the hierarchy, work routines, and personnel dynamics of the Chancellery for an understudied period often eclipsed by medieval or purely diplomatic studies of texts, integrating institutional, prosopographical, and quantitative lenses. Secondly, it demonstrates internal logics of professionalisation, identifying the emergence of a merit-tinged service ethos that narrowed the space of pure clientage without eliminating it, and showing how educational capital (especially university training and multilingual competence) reweighted recruitment and advancement decisions. Thirdly, it refines the chronology of reform by showing how the 1589 reorganisation separated the treasury from the Chancellery, released top officers from provincial senatorial burdens, and clarified the boundary between financial and documentary functions, yielding measurable gains in focus, accountability, and speed. Fourthly, it corrects terminology and assumptions in secondary literature by aligning labels with evidence from Grand Duchy of Lithuania sources, including the operational centrality of the vice-chancellor.

Methodologically the study is institution-centred. Rather than treating the Lithuanian *Metrica* as a static repertory of diplomatic forms, it reads it as a register of labour and responsibility: which officials signed which documents; how participation clustered around particular actors, offices, or phases; where bottlenecks or surges occurred; and what cadences of work are detectable across years and regimes. To that end, the analysis covers fifty-one Books of Entries spanning 1566–1623 (six published, forty-five unpublished, following S. Ptaszycki’s numbering 47–97), correlates them with specialised

series (Public Affairs, Court Cases, Embassies, Censuses), and triangulates with appointment privileges, office oaths, Sejm constitutions, and correspondence preserved in Lithuanian and Commonwealth collections. The quantitative component employs relative metrics—participation shares, seasonality profiles, and concentration indices—to map workloads and responsibility without pretending to absolute coverage, since not all chancery outputs entered the Metrica and survivorship is uneven; descriptive–analytical reconstruction recovers offices, routines, and chains of validation; checks align statutory norms with observed practice, identifying areas of strict compliance (sealing, registration) and areas of pragmatic adaptation (work location, language choice); prosopography tests the weight of kinship, marriage, and patronage in entry and promotion, while also tracing career horizons (from scribal service to senatorial rank). On terminology the study follows the sources: “Chancellery” is retained rather than “*raštinė*”; “document signing” denotes attribution regardless of drafting by copyists (*rašovai*, sometimes called *dijokai*); and labels such as “great scribe” are avoided where contemporary Grand Duchy of Lithuania evidence does not warrant them.

Within the Commonwealth order, constitutional provisions affirmed the Grand Duchy of Lithuania’s institutional identity: even as the monarch’s physical distance from Vilnius increased chancery mobility and the Sejm’s legislation grew in weight, the authoritative documentary voice of the Lithuanian polity remained its own—the 1613 requirement that privileges, appointments, decrees, and mandates for the Grand Duchy of Lithuania issue from its own Chancellery is exemplary—while measures for the custody and verification of recopied Metrica volumes (and the prohibition on removing privileges from the treasury) demonstrate an explicit commitment to archival integrity as a condition of legality. Organisationally, the hierarchy stabilised into chancellor, vice-chancellor, land treasurer, court treasurer (until 1589), scribe, and regent; at the interface with the court appeared the instigator and referendaries, roles stitching together the sovereign’s household and the documentary state. Below them, copyists and chancery servants formed the executable tier; above them, senior officers were freed from provincial senatorial posts to concentrate on institutional duties.

Leadership analysis highlights the dyadic logic of the institution: the chancellor’s political authority and network capital required the vice-chancellor’s day-to-day stewardship to be effective, and the vice-chancellor’s professionalism in turn multiplied the chancellor’s capacity to shape

outcomes. Eustachijus Valavičius exemplified active supervision in the formative phase; Krzysztof Radziwiłł “the Thunderbolt” illustrates how nominal tenure without operational focus blunts effectiveness; Leonas Sapiega’s long tenure (1589–1623) charts a progression from clientage to political autonomy even as routine control devolved increasingly to trusted deputies. The choice of vice-chancellors mattered: Gabrielius Vaina and the brothers Eustachijus and Jeronimas Valavičiai were long-serving professionals who cemented continuity, while the appointment of Albrycht Stanisław Radziwiłł from outside chancery ranks reflected royal personnel strategy and the rising prestige of the office; continuity was further marked in 1623 when A. S. Radziwiłł was elevated to chancellor and Kristupas Steponas Sapiega, formerly a scribe, became vice-chancellor, a sequence that underlines both the permeability of career ladders and the dependence of senatorial politics on a competent administrative deputy.

At the working level the Chancellery operated as a mobile institution: documents issued only on royal order, work followed the ruler’s itinerary, and although Vilnius castle served as archival and organisational anchor, officials wrote and validated in multiple sites—an adaptability essential in wartime or under interregal pressures. Strict specialisation among scribes is not demonstrable, yet clear tendencies appear: some gravitated towards domestic administration and judicial business (B. Drevinskis, M. Savickis, M. Vaina, M. Jasienskis and, after his unsuccessful mission to France, V. Agrippa), others towards diplomacy and embassies (M. Haraburda, A. Ivanovičius-Obrinskis, V. Agrippa, E. Pilgrimovijus), and the multilingual profile—Latin, Ruthenian, Polish—matched the varied linguistic ecology of the Commonwealth’s Lithuanian half. Staffing oscillated between three and six scribes (four typical after 1615), implying that authorised complements exceeded continual needs; this economy of scale suggests that the constraint lay less in headcount than in coordination and seal discipline, and that the vice-chancellor’s organising role was therefore decisive.

The prosopographical analysis identifies three pathways: continuity families (Vainas, Valavičiai, Naruševičiai) that kept know-how within kin networks; single-generation careers that did not translate into lineage ascent (e.g., M. Haraburda, B. Drevinskis); and upward mobility into the Senate (L. Sapiega, A. Gosievskis, S. Pac, T. Skuminas Tiškevičius). Patronage—chiefly that of the chancellor or vice-chancellor—remained the entry mechanism, but education and demonstrable competence increasingly constrained whom

patronage could credibly advance, indicating a service elite in formation rather than hereditary bureaucratic dynasties.

Conceptually the study clarifies what can and cannot be inferred from administrative sources: because not all outputs entered the *Metrica*, quantitative measures are deployed as relative indicators rather than absolute counts; because correspondence survives unevenly and often excludes routine technical matters, prosopographical inference is limited to demonstrated ties and explicit requests (for retrievals, sealing, or drafts); and because diplomatics is not treated in depth, the analysis remains focused on organisational dynamics rather than formulaic evolution, a boundary choice that isolates the institutional mechanisms that generated legality. Even within those bounds the longitudinal evidence is robust enough to sustain claims about structure, hierarchy, and professionalisation and to show path dependence in how institutions adapt: once seal discipline, vice-chancellor oversight, and multilingual workflows were normalised, they created incentives and expectations that reproduced themselves across personnel changes and political cycles. The broader contribution lies in demonstrating how an institution can be analysed as a living system whose routines, incentives, and accountability mechanisms generate political effects: by reconstructing who did the work, who validated it, and how authority was translated into law on paper, the study shows that the Chancellery of the Grand Duchy of Lithuania was not merely a mirror of governance but one of its principal architects.

CURRICULUM VITAE

Išsilavinimas	
2016 – 2021	Doktorantūros studijos, VU Istorijos fakultetas Disertacijos vadovas: doc. dr. Eugenijus Saviščevas. Tema: <i>Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija 1566-1623 m.: struktūra ir veikla</i>
2014 – 2016	Vilniaus universitetas Istorijos magistras Magistrinio darbo tema: <i>Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija 1566-1588 m.: struktūra ir veikla</i>
2010 – 2014	Vilniaus universitetas Istorijos bakalauro studijos Bakalaurinio darbo tema: <i>Rusėnų paleografija LDK teismų knygose XVII a.</i>
Konferencijos	
2019 01 08-09	<i>The Dilemma of Monarchy and its Self-Imposed Restrictions in the Sixteenth- and Seventeenth-Century Grand Duchy of Lithuania</i> , Monarchy & Modernity since 1500, University of Cambridge, January 8 – 9, 2019.
2018 09 27-28	<i>Diplomats of the Grand Duchy of Lithuania and the chancellery of Leonas Sapiega</i> , Conflict and Peace-making in Diplomacy 1300-1800, Splendid Encounters 7, Vilnius, Lithuania, September 27 – 28, 2018.
Kita veikla	
2024	Vieša paskaita: <i>Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija 1566-1623 m.: struktūra ir veikla</i> . Organizatorius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija

2023-2024	Rusijos istorijos paskaitos įvairioms LR institucijoms.
2020	Rhetoric: The Art of Persuasive Writing and Public Speaking, a course of study offered by HarvardX, an online learning initiative of Harvard University.
2018 balandžio-birželio mėn.	Praktika Teisės istorijos institute, Varšuvos universitetas, vadovas prof. Andrzej Zakrzewski.
2016 - 2021	VU Istorijos fakulteto lektorė: • Rusėnų kalba ir paleografija • Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija (BUS)

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

Tied up in Red Tape: The Failure to Establish Absolutism in the Elective Polish-Lithuanian Commonwealth in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, in: *Monarchy, the Court and the Structure of Government in Early Modern Europe*, Brill-Leiden, expected in the end of 2024, p. 187-206.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštininkų karjera ir ją lėmę veiksniai 1566-1623 metų Lietuvos Metrikos duomenimis, in: *Moteris prie istorijos šaltinio: mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas profesorės Irenos Valikonytės 75 metų jubiliejui*, sud. E. Savišcevas, Vilnius, 2024. p. 247-263.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos veikla vadovaujant Leonui Sapiegai (1585-1623 m.), in: *Lietuvos istorijos studija*, 2020, 45: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos/article/view/18868>

Aleksandro Jogailaičio privilegija Masalskiams: tikra ar suklastota?, in: *Lietuvos istorijos studija*, 2017, 40: <http://www.zurnalai.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos/issue/view/1035> 2017

Rusėniškojo greitraščio grafika XVII amžiaus LDK teismų knygose: inicialai ir didžiosios raidės, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2017, 39: <http://www.zurnalai.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos/article/view/10760>

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p.: info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
bookshop.vu.lt, journals.vu.lt
Tiražas 12 egz.